BÜTÜN ESERLERİ - 11

İSMAİL CEM

ENGELLER VE ÇÖZÜMLER

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İsmail Cem

Engeller ve Çözümler

türkiye'de sosyal demokrasi

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İSMAİL CEM
BÜTÜN ESERLERİ
İSMAİL CEM
ENGELLER VE ÇÖZÜMLER
TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRASİ

Sertifika No: 11213
editör
LEVENT CİNEMRE
görsel yönetmen
BİROL BAYRAM
düzelti
NECATİ BALBAY
grafik tasarım uygulama
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, meşelik sokak no: 2/4 beyoğlu 34433 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İsmail Cem 1940 yılında İstanbul'da doğdu. 1959'da İstanbul Robert Kolej'den ve 1963'te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1981'de Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde siyaset sosyolojisi dalında lisansüstü eğitimi yapan Cem, yazar ve yönetici olarak çeşitli gazetelerde çalıştı; 1971-1974'te Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şubesi Başkanlığı'ndan sonra, 1974-1975 yılları arasında trt Genel Müdürlüğü görevinde bulundu. Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Yayın Enstitüsü'nün yönetiminde yer alan İsmail Cem, 1975-1981 döneminde ve 1985 sonrasında, yazarlığın yanı sıra siyasete de atıldı ve parti merkez yönetimlerinde görev yaptı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde İstanbul'dan, 1995 ve 1999 seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçilen Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda tbmm Delegasyonu'nda üye ve daha sonra başkan olarak yer aldı. Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun başkanvekilliğine seçilerek, 1989-1995 yılları arasında bu görevi sürdürdü.

İsmail Cem 1995'te Kültür Bakanı, 1997-2002 döneminde Dışişleri Bakanı oldu. Cem'in, çoğu Türkiye'nin siyaset sosyolojisi ve sosyal demokrasi üzerine on üç kitabı yayımlandı: Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi; Türkiye Üzerine Yazılar, 12 Mart – Yazılar, 12 Mart – Değerlendirme (2 cilt); trt'de 500 Gün, Siyaset Yazıları, Geçiş Dönemi Türkiye'si; Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?; Türkiye'de Sosyal Demokrasi, Engeller ve Çözümler; Yeni Sol, Sol'daki Arayış; Gelecek İçin Denemeler.

Ayrıca üç cilt olarak planlanan Türkiye, Avrupa, Avrasya serisinin ilk iki kitabı olan I: Strateji-Yunanistan-Kıbrıs ile II: Avrupa'nın Birliği ve Türkiye de son dönemde yayımlanan eserleriydi.

Cem'in İngilizce yazılmış ve Almancaya da çevrilmiş Turkey in the New Century adlı bir dış siyaset çalışması ile sergilenmiş fotoğraflarından derlenen Mevsimler adlı iki fotoğraf kitabı da bulunuyor.

İngilizce ve Fransızca bilen Cem, öncelikle Dışişleri Bakanlığı sırasında izlediği politikalardan ötürü, dünyada Türkiye'nin yetiştirdiği değerli bir siyasetçi ve “barış adamı” olarak tanınmıştı.

1963’te Elçin (Trak) Cem’le evlendi. İpek Cem ve Kerim Cem adında iki çocuğu ve beş torunu vardır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en uzun süre görev yapan 4. Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem 24 Ocak 2007’de vefat etti.

Giriş

Sosyal Demokratlar olarak, geriye çekilmemiz mümkün değil; bulunduğumuz mevzilerde direnmenin, ardından başlatacağımız gelişmeyle iktidara yürümenin günlerindeyiz. Toplum olarak kendi tarihimizi bizzat kendimizin yazması için, kendi kaderimizi kendimizin belirlemesi için başka çözümümüz yok...

Türk solu, bizi yarını olmayan seçim başarılarına, kısacık bir süre pırıldadıktan sonra batıveren güneşlere alıştırdı. Ve bunlardan hafızalarımızda geri kalan, köklü bir iktidarsızlık duygusu ve kaçırılmış fırsatların tatlı-acı anıları oldu. 1974'ün, 1978'in yarım kalmış yetersiz deneylerini tekrarlamaya ve topluma tekrarlatmaya hakkımız yok...

Sorumlu, adaletli, özgürlükçü, girişimci, eşitlikli bir toplumun nihayet oluşması için, hayatın, yaratıcılığın, değişimin nihayet üstün gelebilmesi için önümüzde yepyeni imkânlar var; elbirliğiyle gerçekleştireceğimiz yüce hedefler var. Sis bulutları içinde bu hedefleri kaybetmek ve önümüzdeki imkânları heder etmek lüksüne artık sahip değiliz.

Bu kitabın, belirli bir amacı var:

Türk sosyal demokrasisinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini incelemek ve bâzı alanlardaki alternatif politikalara, işaret etmek. Sosyal demokrat bir yaklaşımın doğrultusunda çeşitli sorunları ve çözüm ipuçlarını sergilemek... Bu noktadan hareketle, ideoloji, parti ve başlıca ülke sorunları kitapta ele alınıyor. Sosyal demokrat bir iktidarın ideolojik önkoşulları, siyasal araçları ve uygulama yöntemleri inceleniyor.

Kitabımızın iddiası, Türk sosyal demokrasisinin "netleşmesine" katkıda bulunmak; ideolojik tutarlılığına, parti anlayışına ve uygulama projelerine ışık tutmak. Geçmişin tahlillerinden ve açıklamalarından çok, geleceğe dönük, yarınları kazanacak yöntemleri tartışmak.

Bu kitabın bir de özelliği var: İçerdiği yazıların çok büyük bölümü, siyasal pratiğin içinde oluşmuş, siyasal mücadelede biçimlenmiş düşünceler ve konuşmalar. Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve daha sonra Sosyal Demokrat Halkçı Parti'de yaşadığım deneyimler bu yazılarda yansıyor.[1]

Engeller ve Çözümler, Türkiye’nin siyasetinde yer alan yahut yer alacak insanlara, Türkiye’nin geleceğiyle ilgilenenlere sunulmuş bir deneyim ve düşünce bütünü.

Kitapta açıklandığı üzere, konumuz olan sol, “sosyal demokrat nitelikli” sol; ülkesine ve o ülkenin siyasal geleneğine göre “sosyalist”, “çoğulcu sosyalist”, “sosyal demokrat” gibi çoğulcu demokrasi bağlamında eşanlamlı kullanılan tanımlara sahip, aynı sosyal demokrat özü benimsemiş olan sol.

Türkiye’nin geleceğinde sosyal demokrasinin belirleyici olacağı inancıyla hazırladığım bu çalışmanın, sosyal demokrat düşünceye ve pratiğe katkı getireceğini ummaktayım...

BİRİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİ

I

Bunalımdan Çıkış Yolları

... Sosyal demokrasinin ve Türkiye’nin geleceği, siz sosyal demokratların kararına bağlı.

Sosyal demokrasinin bölünmüşlüğünden, etkisizliğinden, politika üretmedeki yetersizliğinden endişelisiniz. Ben de öyleyim.

Sosyal demokrasinin kendi gücünü kullanmayışı nedeniyle işsizliğin ve eşitsizliğin artmasından, Türkiye’nin dünya sahnesinde ikinci sınıf muamele görmesinden endişelisiniz. Ben de öyleyim.

Doğru çözümlere, ancak doğru teşhislerden hareketle varılabilir. Değişik politikalar uygulamanın, sosyal demokrasinin üzerine serpilmiş toprağı silkip atmanın zamanıdır. Son yıllar halkımız için zor yıllar oldu. Sosyal demokrasiye gerçek gücünü kazandırmazsak, önümüzdeki yıllar daha da zor olacak.

Ama gün, geçmişe hayıflanmanın günü değildir; karar günüdür. Size önermekte olduğum üç kelimede özetlenebilir: Sosyal demokrat dünyanın insanları olarak, tartışalım, uzlaşalım, birleşelim...

I

Türkiye, çağdaş, demokratik, barışçı toplumu yaratmaya, Türk milletinin farklı hassasiyet kümeleri arasında hoşgörüyü, kardeşliği, bütünlüğü sağlamaya mecburdur.

Ve bunun öncülüğünü yapacak olan, sosyal demokrasidir.

Türkiye, üretimsizlik, eşitsizlik, işsizlik belalarını yok etmeye mecburdur.

Ve bunu gerçekleştirecek olan, sosyal demokrasidir.

Türkiye, tarihi, kültürü ve insan birikimiyle, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde “iddialı” bir ülke olmaya mecburdur.

Ve bu iddiayı taşıyabilecek, ona sahip çıkacak, hayata geçirecek olan, öncelikle sosyal demokrasidir.

Türkiye’nin bu üç büyük hedefi ancak Türk sosyal demokrasisinin öncülüğünde ulaşılacak hedeflerdir.

II

Sosyal demokrasinin dağınıklığı, bölünmüşlüğü ve var olan doğal gücünü ülke dengelerine aktaramayışı, sağ iktidarlar karşısında halkı daha korunaksız bırakmıştır; demokrasinin gücünü eksiltmiştir; uluslararası ilişkilerde, Türkiye “dostluğu aranmayan, düşmanlığı korkutmayan” bir konuma getirilmiştir. Cumhuriyet’in temel mantığı ve laiklik ilkesi zaafa uğratılmıştır; buna karşılık, halkımızın dinsel özgürlüklerinin demokratik ve barışçı ifade biçimleri önünde anlayışsızlık duvarları daha kolay yükseltilmiş, kamplaşmalar adetâ tahrik edilmiştir.

Yaşamakta olduğumuz bu durumun oluşmasındaki önemli bir neden, solun kendine yabancılaşmasıdır; kimliğini ve işlevini şaşırmasıdır.

Bir yanda, sosyolojik gücü, doğal gücü çok büyük olan Türk sosyal demokrasisi vardır. En talihsiz koşullarda bile yüzde 30’luk oy tabanı ile fevkalâde etkin bir muhalefeti Meclis’e gönderebilecek bir güçtür bu. Doğru değerlendirilmesi ve iyi kullanılması halinde, 1988’in tartışmasız ve bir numaralı iktidar adayını bu potansiyel ortaya çıkarır.

Oysa günümüzün gerçeklerinde, kendi ideolojik belirsizlikleriyle ve bölünmüşlüğüyle gücünü dağıtmış, kendini yenileyememiş bir sosyal demokrasi vardır. 1988 seçiminde, toplam sol oyların bölünmesiyle adayları il barajlarında tükenmiş on beşer, yirmişer milletvekillik iki partili cılız bir sosyal demokrat muhalefet ufukta gözükmektedir.

Bu görüntünün adını koymaktan çekinmeyelim: önümüzde sergilenen, sosyal demokrasinin bunalımıdır...

III

Bir siyasal hareketin bunalımdan çıkması için temel yöntem, hareketin kendi ideolojik kaynağına dönmesidir; bu kaynakta arınarak, kaynağından güç ve istikamet alarak, mücadeleye yeniden koyulmasıdır.

Türk sosyal demokrasisini günümüzdeki bunalımından, yabancılaşmasından kurtaracak olan tek çözüm budur.

Sosyal demokrasinin temel yaklaşımları ve tercihleri ideolojinin süzgecinden geçirilir ve yanlışlar ayıklanırsa, kaynağın akışı yönünde doğrultu ve hedefler yeniden belirlenirse, hareket hayatiyetini kazanır; Türk solu, kendi birikimiyle hakkı olan yere, şimdi siyasetin pratiğiyle de sahip çıkabilir.

Sosyal demokrasinin kaynağına başvurup, bu ideolojik zeminden hareketle çözüm yollarını belirlemek, SHP'li olsun, DSP'li olsun, partisiz olsun, tüm sosyal demokrat çevrelere ve insanlara yönelttiğim bir çağrıdır.

Sosyal demokrasinin aşağıda belirteceğim temel ilkelerini Türkiye gerçeğinde tartışmaya, geliştirmeye, benimsemeye ve bu ilkeler çevresinde birleşmiş ilkeli bir siyasal mücadeleye çağrıdır bu.

Elbirliğiyle üstesinden geleceğimiz iddia, solu gerçekle uzlaştırmaktır; siyaseti hayatla bağdaştırmaktır; diyaloğu tazelemek ve hoşgörüyü hâkim kılmak için, zihinlerimizi ve yüreklerimizi birbirimize açabilmektir...

1) Sermayeye Karşı, Emeğin Kitle Partisi

Sosyal demokrasi, öncelikle emeğin ve işçinin siyasal hareketidir. Sosyal demokrasiye ayrıcalığını, dinamizmini ve yaratıcılığını veren, öncelikle emek ve işçi faktörüdür.

Sosyal demokrat parti, emek ağırlıklı kitle partisidir. Sosyal demokrasinin evrensel gerçeği budur; Türkiye'de de öyle olmalıdır. Sosyal demokrat partilerde her meslek grubundan insan ve bunların arasında tüccar, sanayici, müteahhit de olabilir. "Meslek," kişisel düzeyde bir imtiyaz yahut imtiyazsızlık faktörü değildir. Ancak sosyal demokrat parti, "emek ağırlıklı" bir parti özelliğini geliştirmek zorundadır. Bu onun temel niteliğidir.

Emek faktörünün "sloganlarda" bırakılması, sosyal demokrat iddialı hareketlerin Türkiye'deki temel eksiğidir.

Emek özü zayıf bir sosyal demokrat hareket, yer yer şirazesinden çıkmaya mahkûmdur. Kimi örnekte, kendisinin çok ötesindeki sol sloganlara kapılır, kiminde, demokrat olmayan bir solculuğu sergiler. Kimi durumda ise,

üzerine vazife olan solculuğun hayli gerisine düşüp, sağ partilerin paraleline girer. “Devlet solculuğu”, “bürokratik solculuk” gibi sapmaların kaynağında da emeğin ve işçinin yokluğu vardır.

Emek ve işçi, istisnasız bütün sosyal demokrat partilerde hareketin dengelerini ve sentezini oluşturur; partinin sağ ve sol kanatları arasındaki belirleyici “merkezi” meydana getirir. Aşırılık, maceracılık, acelecilik gibi hastalıklara karşı sosyal demokrasiye bağışıklık kazandıran, partinin merkez gücü ve bu gücün emeğe özgü aklıselimidir.

Bu temel gerçeklerin gözden kaçırılması, sosyal demokrasinin günümüzdeki bunalımında birinci derecede pay sahibidir. Hareketsizliğin, etkisizliğin, verimsizliğin, demokrat olmayan ya da solcu olmayan örneklerin, bazen sağ partilerle benzeşmenin, en önemlisi, bölünmüşlüğün ve aklıselim noksanının temel nedeni budur.

Dolayısıyla, parti üyeliğinde ve yönetim kadrolarında emek ağırlığının planlı ve düzenli biçimde artması, bunalımdan çıkış yollarının ideolojik, pratik ve vazgeçilmez ön adımıdır.

2) Düzene Uyum Değil, Değişim...

Sosyal demokrasi, kapitalizmin mantığının karşısına, emek mantığının çıkarılmasıdır.

Sosyal demokrasi, paranın iktidarına son vermek, emeğin, aklın ve ahlâkın önceliğini gerçekleştirmektir.

Sosyal demokrasi mevcut düzenle bütünleşmenin değil, değişimin mantığıdır.

Sosyal demokrasi, emeğin ve demokrasinin önceliklerinden hareketle, toplumun yararları doğrultusunda ona yeniden şekil vermenin iddiasıdır. Sosyal demokrasi, öncelikle temsil etmediği sosyal güçlerin düşmanı, sermayenin düşmanı değildir; ama açıkça ve kesinlikle emeğin tarafıdır.

Sosyal demokrasi, insanların özgürlüğüne, eşitliğine, dayanışmasına, birlikte ulaşılan ve paylaşılan refaha, kişinin kendini geliştirme ve yükselme hakkına sahip çıkarak, kendi insan anlayışını kapitalizmin bireyci, maceracı, imtiyazcı kimliğinin karşısına dikmektir.

Türk sosyal demokrasisi mevcut düzeni burjuva ve demokrat reçetelerle takviye etmenin, "rötuşlamanın," mevcut öncelikler içinde farklı yaklaşım sergilemenin anlayışı değildir. Bizatihi öncelikleri değiştirmenin iddiasıdır.

Sosyal demokrasinin kendi solculuğuna sahip çıkamayışı; solculuğunu adetâ yarım ağızla, sıkılarak telaffuz etmesi, kimin için ve ne için iktidar olmak istediğini her adımında hatırlamayışı ve hatırlatmayışı; belirsizliği netleştirmeyişi, sosyal demokrasinin bunalımında önemli pay sahibidir.

Dolayısıyla, bunalımdan çıkış yollarının ikincisi, sosyal demokrasinin sadece "demokrat" değil, aynı zamanda ciddiyetle "sol" olan mantığını açık seçik ortaya koymaktır; sosyal demokrat mantığın ilkelerini ve hedeflerini parti içinde canlı tutmaktır; somut olaylar karşısında bu temel mantığa başvurarak, ondan hareketle politika oluşturmak; siyaseti, ideolojinin pratiğe uygulanması şeklinde öngörmektir.

3) "İlerici-Gerici" Sosyal Demokrat Olmaz

Sosyal demokrasi, "sadece" bir ekonomik doktrin değildir; "aynı zamanda" bir moral, ahlâk, inanç, felsefe, ideal bütünüdür.

Değişik nedenlerle, değişik saiklerle (dürtülerle) insanlar sosyal demokrasiyi benimsemiş olabilir; bu saiklerden hiçbiri, bir diğerine kıyasla daha yüce değildir.

Farklı saiklerinden yahut yaklaşımlarından ötürü "imtiyazlı-imtiyazsız üye", "ilerici-gerici üye" gibi ayrışımlar sosyal demokraside yoktur:

Sosyal demokrasi, tümüyle sınıfsal ve ekonomik beklentilerle yapılabilen bir tercih olduğu gibi, öncelikle barışı, özgürlüğü, demokrasiyi amaçlayanların da idealidir; başlıca kaygısı ahlâk değerlerinin korunması ve gelişmesi olanların da tercihidir. Her şeyden fazla cumhuriyetçi mantığa ve çağdaşlığa ağırlık tanıyanların da partisidir; dinsel inançlarındaki kardeşlik, eşitlik, adalet özünün siyasetteki uzantısını sosyal demokraside görenlerin de partisidir, vb. Sosyal demokrasi tercihinin bu nedenlerden-saiklerden herhangi birinden kaynaklanmış olması, bir farklılık, bir imtiyaz anlamına değildir: Ne saikler arasında, ne üyeler arasında...

Sosyal demokrasinin soldaki sınırı, "çoğulcu demokrasiyi bir kalıcı amaç olarak benimsemektir;" sağdaki sınırı, "demokrat olmaktır." Bu çerçevede

yer alan insanların farklı görüşleri, meslekleri, birbirine kıyasla daha sol yahut daha sağ olabilecek düşünceleri, bir ayrıcalık nedeni değildir; “daha sağlam bir sosyal demokrat olmanın” işareti değildir; “ilericilik” ya da “gericilik” hiç değildir.

Sosyal demokrasinin bu temel anlayışına günümüzde sahip çıkılamayışı, dağınıklığın, bölünmelerin, dışlamanın ve küçümsemenin, hattâ sevgisizliğin nedeni olarak, bunalımda öncelikli bir etkendir.

Dolayısıyla, bunalımdan çıkışın ilkesi, sosyal demokrasinin ideolojik sınırları içindeki insanların farklı saiklerle birleştiği ortak zemini güçlendirmektir. Sosyal demokrasinin kimliğiyle ve amaçlarıyla kendini özdeşleştiren herkes, onun eşit ve imtiyazsız üyesidir.

4) Siyasal, Sendikal, Bireysel, Dinsel Özgürlükler Bir Bütündür

Sosyal demokrasinin temelinde, siyasal, sendikal ve bireysel/dinsel özgürlükler vardır.

Özgürlüklerin sınırı, Türkiye’nin bağımsızlığı ve bütünlüğüdür; Cumhuriyet’in temel mantığı ve onun laik özüdür; barıştır ve başkalarının hakkına saygıdır.

Çoğulcu demokrasilerin bu doğal çerçevesi içinde, sosyal demokrasi, ülkemizdeki siyasal, sendikal, bireysel özgürlükleri çoğulcu demokrasilerdeki doğal konumlarına ulaştırmanın mücadelesidir.

Sosyal demokrasi, dinsel özgürlükleri ve onların demokratik ifade biçimlerini kendi temel bir özgürlüğü olarak ve kendi meselesi olarak savunur. Siyasal, sendikal, bireysel özgürlüklerin bölünmez bir unsuru olarak dinsel özgürlükleri niteler.

Sosyal demokrat ideoloji, farklı siyasal düşüncelerin ve farklı hayat tarzlarının birbirini anlayabilmesine, demokratik uzlaşmalarda bütünleşmesine ve toplumsal barışa dönüktür. İdeolojinin, özgürlükleri bir “bütün” olarak görmesi ve “bize ait özgürlük”, “başkalarına ait özgürlük” gibi ayrımlar yapmayışı, toplumun bütünlüğünü ve barışını sağlamakta başlıca araçtır.

Özgürlükleri bu bütünlüğü içinde görmek, farklı hassasiyetleri barındıran toplumumuzda, bu hassasiyet kümeleri arasında anlayış ve diyalog kanalları

açmak için önkoşuldur. Sosyal demokrasinin, kendi ideolojisiyle tutarlı kalarak özgürlükleri bütünlüğüyle benimsemesi, Türkiye'de anlayış, uzlaşma ve barış ortamının yerleşmesinde çok önemli olduğu gibi, sosyal demokrasiyi "çifte standart" tuzaklarından sakınmanın ve milletin tümü indinde daha inandırıcı ve daha güven verici olmanın gereğidir.

Özgürlüklerin bütünlüğüne yeterince sahip çıkılmayışı, Türk sosyal demokrasisini hem uzlaştırıcı ve barışçı işlevinde eksik bırakmıştır, hem de inandırıcılığını gölgeleyerek mesajını ve etkinliğini sınırlamıştır.

Sosyal demokrat ideolojinin doğrultusunda özgürlüklere bütünüyle ve ayrım yapmaksızın sahip çıkmak, Türk sosyal demokrasisini ideolojik tutarlılığına, bu alandaki inandırıcılığına ve taze gücüne kavuşturacaktır.

5) "Bürokratik Devlet Solculuğu," Sosyal Demokrasi Değildir

Geçmişin anlayışları ve yapılanmaları üzerine geleceğin Türkiye'si bina edilemez.

Sosyal demokrasi, merkeziyetçi-bürokratik anlayışların uzantısı olamayacağı gibi, Türkiye'deki klasik radikal tezlerin "daha sol-daha az sol", "daha demokrat-daha az demokrat" alternatifleri arasına sıkıştırılamaz.

Sosyal demokrasi, her şeyden önce halka inanmak ve güvenmektir; merkezci-devletçi anlayışlar karşısında sivil toplumun ideolojisidir; mümkün olan her konuda ve alanda, insanların ve kurumların kendilerini ilgilendiren kararlara katılımıdır.

Çağın gerisinde kalmış merkeziyetçi-radikal anlayışların şu ya da bu ölçüde sol olan uzantılarından ve aynı anlayışların Batı Avrupa'da liberalizm karşısında yenik düşmüş tezlerinden Türk sosyal demokrasisini sakınmak gerekir.

Liberalizmin tarih sahnesindeki "çoğulcu ve demokrat" alternatifi merkeziyetçilik değil, sosyal demokrasidir.

Türk sosyal demokrasisinin, merkezi devlet solculuğu geleneğinden hâlâ kurtulamamış olması, sosyal demokrasinin ufkunu, kapsamını ve etkinlik alanını daraltmıştır; hareket yeteneğini ve çözüm üretmek kapasitesini sınırlamıştır.

Merkeziyetçi ve bürokratik bir devlet solculuğuna özgü, halka tepeden bakan, ideolojiden kaçınan, "seçkinci" olan, halkın yerine kendini koyup karar verme özlemleri taşıyan eğilimleri, sosyal demokrasiden uzak tutmak gerekir. Sosyal demokrat ideolojinin çoğulcu, demokrat, halkçı özünü egemen kılmak Türk sosyal demokrasisinin öncelikli meselesidir.

Çağdaş Türk toplumunu çağdaş ilişkiler içinde geliştirmenin olduğu gibi, çağdaş bir sosyal demokrat partinin mekanizmalarını ve organizasyonunu kurmanın da yöntemi, bürokratik-merkeziyetçi sol anlayışların tarihe terk edilmesidir.

6) Sığ Sularda Sosyal Demokrasi Olamaz!..

Sosyal demokrasi, topluma ve partiye hedef göstermek, büyük amaçların yönünde rüzgâr estirtmek ve insanları geniş ufuklara doğru hareketlendirmektir.

Sosyal demokrasi, Türk toplumunun ve insanının hangi geçmişin sahibi, hangi günün hazırlığı, hangi geleceğin iddiası içinde olduğunu; kendi ortak kimliğimizi hangi niteliklerde, evrensel işlevimizi hangi rolde, gelip geçtiğimiz bu dünyada bırakmayı amaçladığımız izi hangi doğrultuda gördüğümüzü; insanlığın gelişimine Türkiye'ye özgü hangi katkıyı getirmek istediğimizi açıkça bilmek ve topluma bildirmektir.

Türkiye sıradan bir toplum, el yordamıyla meydana getirilmiş derme çatma bir ülke değildir. Yedi yüzyılın birikimine ve tarih derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi kişiliğinin, kendi işlevinin bilincinde olmak, tarihten devraldığı deney ve kültür birikimini çağdaş özelliklerle bütünlemek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir.

Evrensel boyutu olan sosyal demokrasi, sadece ileri sanayi ülkelerine ait bir lüks değildir.

Türk sosyal demokrasisinin ulusal ve evrensel büyük hedeflerini ortaya koyamayışı; bağımsızlık, adalet, eşitlik arayan "mazlum milletlere" örnek ve destek olamayışı; Türkiye'nin, dünya sahnesinde üstlenebileceği etkin işlevler yerine, birkaç sanayileşmiş ülkenin peşine "ikinci sınıf" biletle takılmasını sosyal demokrasinin adetâ yeterli görüp bununla yetindiği izlenimini vermesi, sosyal demokrasiyi sığlığa sürüklemiştir. Siyaset, teknik ve mekanik ilişkilerle ve bu ilişkilerin kavgalarıyla kendini sınırlamıştır.

Sosyal demokrasinin özüyle, ideolojisiyle çelişen bu iddiasızlık ortamı, düşünce ufkunu genişletmeyi ve toplumu hareketlendirmeyi engellemiştir. Türk sosyal demokrasisini "sıradan" olmanın bunalımlarına yöneltmiştir.

Dolayısıyla, sığlıklardan kurtulmanın yolu, ulusal ve evrensel büyük hedeflerimizi yeniden belirlemek, kültür ve tarih derinliği olan iddialarımızı yeni bir güçle topluma sunmaktır. Siyasetin aracı tekniktir ve bilimdir ama, siyasetin özü inançtır, iddiadır ve ideolojidir.

7) Türk Sosyal Demokrasisinin Vazgeçilmez Hedefi, Bütünlüktür

Bir insanın kendinde var olan gücü kullanmayıp yenilgiye rıza göstermesi anlamsız bir davranıştır ama, nihayet kendi bileceği iştir.

Söz konusu olan bir insan değil de, bir siyasal hareketse ve hareketin üyeleri çağdaş ve gelişmiş Türkiye'yi yaratacak güce sahipken, sırf bölünmüşlükleri nedeniyle bu gücü tüketmişlerse, onları toplum da, tarih de affetmez.

Türkiye'de sosyal demokrasinin yaşamakta olduğu bölünmüşlük olayı akıldışıdır, vicdan dışıdır, siyaset dışıdır.

Partiler olarak belki değil ama, partili-partisiz sosyal demokratlar olarak, tek tek sosyal demokratlar olarak yapabileceğimiz bâzı şeyler var:

Her şeyden önce, sosyal demokrasiyi bütünleştirmenin en acil görevimiz ve en vazgeçilmez amacımız olduğunu bir an bile unutmamak. Sosyal demokrasinin bütünlüğüne halkımız adına mecburuz; davamıza emek vermiş insanlar adına ve kendi adımıza mecburuz.

Şu anda ufukta gözükmeyen ama mutlaka gündeme gelecek olan bütünleşmeyi zorlaştıracak, ayrılıkları körükleyip arttıracak davranışlardan dikkatle uzak durmalıyız. Alçakgönüllü ve kararlı sosyal demokrat kişiliklerimizle başkalarına örnek olmalıyız.

Nihayet, partili-partisiz bütün sosyal demokratlar arasında, önceden organize edilmiş ya da edilmemiş bir diyaloğu başlatmak zorundayız. Bunun yöntemi, sosyal demokrasinin çeşitli sorunlarını ve çözüm yollarını karşılıklı tartışmaktır. Her şey konuşmakla başlar. Sosyal demokrat insanlar arasında ve mahallelerde, köylerde oluşan diyalog, günü geldiğinde her kurumu ve herkesi etkileyen ivmeler, etkinlikler kazanır.

Birbirimizi konuşmaya, diyaloğa, tartışmaya yöneltmek ve her düzeyde yöneltmek, bütünleşmeye götürecek yolun ilk adımıdır.

Başlamak, başarmanın önkoşuludur...

Geleceği kazanmak, biz Sosyal Demokratların ellerindedir. Yeter ki ideolojimize sahip çıkalım, demokratlığımıza, solculuğumuza sahip çıkalım, birbirimize sahip çıkalım...

Ocak 1987, Tekirdağ ve İzmit konuşmaları

II

Sosyal Demokrasi ya da Eşanlamıyla Çoğulcu Sosyalizm

a) Sosyal Demokrasinin İlkeleri

(Nisan 1983)

I

Sosyal demokrat hareketin hedefi, Türkiye'nin gerçeklerinden ve sosyal demokrasinin evrensel doğrularından hareketle, tarih derinliği olan, akılcı, birleştirici, yenilikçi bir sosyal demokrat partinin oluşumudur.

Temel amaç, sosyal demokrasinin özünü oluşturan özgürlük, demokrasi, adalet, dayanışma, eşitlik, ekonomik büyüme, güvenlik kavramlarını, Atatürk'ün ulusumuza gösterdiği hedefler doğrultusunda ve her alanda geçerli kılmaktır.

Sosyal demokrasinin temsil ettiği anlayış, hem siyasal iktidarın hem de ekonomik iktidarın sosyal sınıflarca barış içinde paylaşılmasını ve bir güç dengesinin siyasal, sosyal, ekonomik düzeydeki varlığını öngörür.

Amaç, bütün sosyal ve ekonomik tarafların özgürce ve sürekli var olacakları bu çerçevede, güç dengelerinin halkın ve emeğin yararları doğrultusunda gelişmesini sağlamaktır.

Amaç, sosyal adaleti yaygınlaştırmak, eşitsizlikleri azaltmak, hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir.

Amaç, demokrasilerin özgür mücadelelerini ve demokratik uzlaşmalarını birlikte gerçekleştiren, kendi kendisiyle uzlaşabilmiş, barışçı, güvenlikli, gelişmiş, adaletli, özgürlükçü Türkiye'nin oluşumuna katkıda bulunmaktır.

II

İnsanların çağımızdaki kaygılarına, her türlü güvensizliklerine, hedef oldukları ekonomik ve sosyal tehditlere karşı getirdiğimiz akılcı, ahlâklı, insancıl cevap, sosyal demokrasidir.

Sosyal demokrasi, öncelikle “işçinin”, “köylünün”, “dar gelirli memur ve esnafın,” serbest meslek sahipleriyle, küçük ve orta sanayicilerle, teknokrat ve bürokrat kadrolarla oluşturduğu bir beraberliğin ifadesidir.

Sosyal demokrasi, çağdaş, barışçı, özgürlükçü bir Türkiye amaçlayan herkese ve her kesime hitap eder. Sosyal ve ekonomik alanda öncelikle temsil etmediği sosyal kesimlerin ise, akılcı ve iyi niyetli muhatabıdır.

Sosyal demokrasi, toplumdaki ücretli, maaşlı, dar gelirli kesimlerin yararını öncelikle savunur. Kendi temel işlevini, öncelikle temsil ettiği bu halk kitlelerinin siyasal ve ekonomik alandaki payının büyütülmesinde görür. Bu paylaşımın öncelikle kitlelerden yana evrilmesinde, sosyal demokrasinin başlıca araçları, hızlı ekonomik büyüme, sanayileşme ve sosyal adalettir; mümkün olan her alanda ve her düzeyde, halkın kararlara katılımını sağlamaktır.

Sosyal demokrat hareket, sosyal demokrasiyi geçici bir durum yahut zorunlu bir aşama olarak değil, nihai amaç olarak görür; öncelikle temsil ettiklerinin dışındaki sınıfların varlığını ve bu varlığın sürekliliğini, çoğulcu demokrasinin bir güvencesi olarak niteler. Kendi işlevini, böyle bir çerçevede tanımlar. Sosyal demokrat hareket için, sosyal demokrasi kalıcı bir anlayıştır, bir hayat tarzıdır.

III

Sosyal demokrasinin özelliği, sosyal demokrasinin sınırları içinde olmaları koşuluyla kendi aralarında farklılaşabilen sosyal kesitlerin ve düşüncelerin sentezine dönük demokratik sol bir kitle partisini amaçlamasıdır.

Sosyal demokrasinin soldaki sınırı, sosyal demokrasinin temel özelliklerini ve çoğulcu demokrasiyi, sürekli ve kalıcı bir amaç olarak benimsemektir.

Sosyal demokrasinin sağdaki sınırı, içtenlikli ve ödünsüz bir demokrat olabilmek ve sosyal demokrasinin temel ilkelerini savunabilmektir.

Sosyal demokrasinin sağında da solunda da sosyal demokrasi kadar meşru siyasal hareketlerin olabileceği açıktır.

IV

Türkiye, sıradan bir toplum, el yordamıyla meydana getirilmiş derme çatma bir ülke değildir. Yedi yüzyılın birikimine ve tarih derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi kişiliğinin, kendi işlevinin bilincinde olmak, tarihten devraldığı deney birikimini çağdaş özelliklerle yorumlayarak bütünlemek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir.

Türkiye'deki sosyal demokrat hareketin güç aldığı geleneklerin ve kültürün tarihteki ve düşüncedeki kaynakları:

İslamın adalet ve eşitlik ilkelerindedir; Fatih Sultan Mehmet'lerin hoşgörüsünde ve bilime saygısındadır; Genç Osman'ların, II. Mahmut'ların yenilikçiliğindedir.

Kuva-yı Milliye'nin vatanseverliğinde ve cesaretindedir.

Atatürk'ün milliciliğinde ve bağımsızlığındadır.

İsmet İnönü'nün akılcılığında ve demokrasiyi gerçekleştirme tutkusundadır. Sosyal demokrat anlayışa emeğini ve düşüncesini katmış insanların sağladığı evrensel ve ulusal birikimdedir.

V

Bu kaynaklardan gücünü alan sosyal demokrat hareketin görevi, sosyal demokrasinin aynı zamanda bir ahlâk olduğu gerçeğinden hareketle, günümüzde yer yer geçerli olan yozlaşmış ahlâk anlayışlarıyla ve çarpıtılmış değer yargılarıyla mücadele etmektir.

Tarih bilincinin eksikliğinden, inkârcılıktan ve köksüzlükten kaynaklanmış kişilik ve kültür bunalımlarına son vermektir.

Sosyal demokrasinin görevi, Türkiye'nin işlevine, varoluş nedenine ve amacına, tarihten hareketle ve yarınlara yönelerek, kendi katkısını getirmektir.

Türkiye, tarihi, kültürü, ekonomisi ve insan birikimiyle, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde "iddialı" bir ülke olmak hakkına sahiptir.

Sosyal demokrasi, bu iddiayı gerçekleştirmek amacıyla, halkımıza ve yarınlara güvenerek, kendi düşüncelerinin partisini oluşturacaktır.

29 Nisan 1983, basına yapılan açıklama

b) Tanım, Kimlik, İdeoloji Sorunları

Türkiye'de sosyal demokrasinin net olarak ortaya koyamadığı ve henüz çözemediği bâzı temel sorunları var. Bir bakıma, sosyal demokrasinin henüz kendisiyle hesaplaşmasını tamamlamadığı söylenebilir. Kendi tanımını, kimliğini, ideolojisini açık seçik belirlememek, doğal olarak, güncel politikaları, alternatif çözümleri ve bu siyasal hareketin halk indindeki güvenilirliğini olumsuz etkiliyor. Gerçi bu eksikler sadece sosyal demokrasiden kaynaklanmış değil, Türkiye'nin özellikleriyle de bağlantılı. Ancak kendi temellerine ilişkin sorunları en azından çözüm yoluna sokmak öncelikle sosyal demokrasinin görevi...

I

Sosyal demokrasinin sözcük olarak ve öz olarak tanımını doğru yapmak gerekir. Siyasal kavramların yerleşmiş olmadığı, genellikle yeni sayılabileceği ülkemizde buna özellikle ihtiyaç vardır.

Bir defa, "sosyal demokrat", "sosyalist", "demokratik sol" parti isimlerinin –Batılı çoğulcu demokrasi bağlamı içinde kullanılmışsa– aynı öze, aynı tür partiye işaret ettiğini belirtmek gerekir. Fransız Sosyalist Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İngiliz İşçi Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi, aynı sosyal demokrat ideolojinin, aynı sosyal demokrat özün partileridir. Bu partiler ve benzerleri, gerek kendilerini tanımlarken gerekse kendi siyasal dillerinde "sosyalizm", "sosyal demokrat", "demokratik sosyalizm" gibi tanımları yan yana ve eşanlamlı kullanmakta, tanımlar birbirinin yerine geçmekte ve aynı sosyal demokrat –ya da sosyalist– siyasal gerçeğin ifadesi olmaktadır.

Türkiye'mizde bu kavramların yeterince yerleşmiş olmaması ve Batı Avrupa'daki siyasal ifade ve partileşme özgürlüğünün bulunmaması, bir dizi yanlış anlamaya yol açmaktadır.

Batı Avrupa'da, ismi ister "sosyalist," ister "işçi," ister "sosyal demokrat" tanımını taşısın, yukarıda örneklerini verdiğimiz türden "sosyal demokrat özlü" partilerin solunda, komünist partileri yer alır. Kendine özgü siyasal sorunları bulunan istisnai bir-iki örneğin dışında, bütün Batı Avrupa'daki durum budur. Ve bu ülkelerde, "sosyal demokrat olmak geridir, sosyalist olmak ileridir" gibi tartışmalar da olmaz. Solun daha farklı konumlarında olanlar, sosyal demokrat özdeki partilerle, komünist özdeki partilerdir.

Bu ayrışımların ülkemizde net yapılamaması, sosyal demokrasinin kendini "tanımlaması, tanıtması ve tanımasında" sorun yaratmaktadır. Sosyal demokrat iddialı partilerimizin de bu konuya yeterince eğilmemiş olması, sonuçta, bir tür tanım ve kavram kargaşası yaratmış, sosyal demokrasinin Türkiye'deki en önemli problemi olan "kimlik" (identite) sorununun başlıca nedenlerinden birine yol açmıştır.

Sosyal demokrat nitelikli partiler, her ülkenin kendi tarihsel geçmişi ve özellikleri çerçevesinde farklılaşan, ama temel noktalarda özdeşleşen bir tanıma, bir görünüme sahiptir. Türk sosyal demokrasisi, sosyal demokrasi olacaksa, aynı temel noktalarda tanım ve anlayış beraberliği olacaktır:

a) Sosyal demokrat partiler, emek kesimlerinin, işçilerin, sendikaların, çoğulcu demokrasi ve çoğulculuk tercihinden kaynaklanmıştır. Bu partilerin ortak özelliği, öncelikle emeğiyle geçinen, emek ağırlıklı sosyal kesitlerin partisi olmalarıdır. Sosyal demokrat partiler, açık bir sınıfsal tercihe sahiptir.

b) Sosyal demokrat partiler, çoğulcu demokrasiyi bir değişmez amaç olarak benimsemiş, kendi siyasal gerekçelerini, çoğulcu demokrasinin sürekliliğiyle özdeş görmüş partilerdir.

c) Sosyal demokrat partiler, açık ve seçik olarak, hem ideolojilerinde hem de pratikte kendi sınırlarını çizmiş partilerdir. Sosyal demokrat partiler, işçi ve emek ağırlıklı kitle partisi özellikleriyle ve kendi yaygın ideolojileri nedeniyle, sınırlarını titizlikle çizmek ve korumak durumundadır. Aksi halde, zaten geniş bir parti içi hoşgörüye sahip bu partilerin kimliğini kaybetmesi söz konusu olabilir.

Sosyal demokrasinin "sağdaki sınırı," demokrat olmaktır. Ekonomik ve sosyal görüşleri parti bütününden hayli ılımlı olanlar, "demokrat olmak" koşuluyla, yani, demokrasilerin temel değerlerini, siyasal, sendikal

özgürlüklerini içtenlikle savunmak koşuluyla, bu partilerde yer ve işlev sahibidir. Aynı şekilde, sosyal demokrat partilerin emek ağırlıklı sınıfsal yapısını zorlamayacak ölçülerle, mesleki konumu bakımından sermaye özellikli insanlar da –gene ödünsüz bir demokrat olmak koşuluyla– sosyal demokrat partilerde yer ve işlev sahibidir.

Sosyal demokrasinin "soldaki sınırı," çoğulcu demokrasiyi bir nihai hedef olarak benimsemektir. Sosyal demokrasiye "zorunluluk karşısında yapılmış tercih" şeklinde bakanların, "şimdilik kabullenilmiş geçici bir aşama" gibi görenlerin "kerhen" üyeliği, sosyal demokrat partilerde söz konusu değildir. Bu partilerde, ekonomik ve sosyal görüşleri açısından parti vasatından çok daha solda olanlar, örneğin, parti vasatına göre çok daha yaygın bir devletçiliği ekonomide, eğitimde ve başka alanlarda savunanlar elbette yer alır. Ancak tek ve hayati bir koşulla, çoğulculuğu bir hayat tarzı, bir siyaset anlayışı, bir devlet ve demokrasi modeli olarak ve sürekliliğini benimseyerek kabullenmiş, özümsemiş olmaları koşuluyla.

Sosyal demokrasinin dışındaki değişik siyasal odaklarla ilişkili kimselerin sosyal demokrat partide yer alabileceği ise, tümüyle gayri ciddi bir düşüncedir.

Türk sosyal demokrasisi, yukarıda belirtmeye çalıştığımız temel tanıma uygun bir gelişme göstermek durumundadır. Aksi halde, kavram, kimlik ve ideoloji kargaşası ve bunun pratikteki sonuçları kaçınılmazdır.

II

Türk sosyal demokrasisi, "kimlik" sorununu henüz tümüyle çözmüş değildir. Sosyal demokrat bir kimliğin görünümü, söylevi ve pratiği henüz yeterince oluşmamıştır.

Sosyal demokrasi, kendini başka partilerden ve başka düşüncelerden "ayırt edici" özelliklerini, sembollerinde, mesajlarında ve uygulamalarında henüz geliştirmemiştir. Sosyal demokratlar, kendi sağlarında yahut sollarında yer alan partilerden ve akımlardan farklılaşmalarını, bu farklılıktan gurur duyarak ortaya koyamamıştır. Sosyal demokrasi, Türkiye'nin sorunlarına kendi sınıfsal öncelikleri doğrultusunda özgün ve gerçekçi çözümleri, ayrıntıları hesaplamış bir bütün olarak henüz getirememiştir. Nihayet, bir parti ve siyaset olarak, öteki partilerden farklı

bir parti pratiğini, parti içi anlayışları, katılımcı siyaset yöntemlerini henüz yeterince oluşturmamıştır.

Kendi özgün kimliğine sosyal demokrasinin henüz sahip olamayışı, kimi sosyal demokratın adetâ kendi sosyal demokratlığından çekinir tavırlar almasına neden olmuştur. Bu kimlik sorunu, çözülememesi halinde, sosyal demokrasinin gelişmesine kesin bir engeldir.

Bir noktaya daha burada işaret edilebilir: Sosyal demokrasi, çoğulcu sistemi benimsemişse, ya da ekonominin belirli ölçüde piyasa mekanizmalarına açık olmasını savunmuşsa, ya da değişik sosyal sınıfların özgürlüklerine fark gözetmeksizin sahip çıkmışsa, bu, bir "zorunluluğun" ifadesi değildir. Sosyal demokrasi, bu anlayışların, işçi sınıfı başta olmak üzere temsilcisi olduğu tüm sosyal katmanların en yararına anlayışlar olduğuna içtenlikle inanması nedeniyle, bunları savunmaktadır.

Türkiye'de kimi sosyal demokratın, "... biz bu kadarını yapabiliyoruz, daha ileri anlayışları başkaları yapacaktır" benzeri yaklaşımları, temeldeki kimlik bunalımından kaynaklanan tavırlardır. Aynı şekilde, kimi sosyal demokratın neredeyse kendi solculuğundan çekinerek söz etmesi, sosyal demokrat partinin işlevini "biraz özgürlükleri genişletip, biraz da yardımseverlikte" görmesi, temeldeki kimlik sorununun yansımasıdır.

Sosyal demokrasi, her şeyden önce, kendi solculuğuyla ve kendi çoğulculuğuyla gurur duyabilenlerin iddiasıdır.

III

Sosyal demokrasi, sermaye ile emek arasında bir bütünleşme ya da sermaye ile emeğin doğrultuları arasında bir "üçüncü yol" değildir. Sosyal demokrasi, toplumlardaki sol ve demokrat güçlerin kendi "mantığını," sermaye mantığının karşısına çıkararak toplumların öncelikle kitleler yararına bir evrime yönlendirilmesidir.

Sosyal demokrasinin ideolojisi, "sol" kişilik ve "demokrasi" tercihine dayalıdır. Solun, çoğulcu demokrasi içindeki ifadesidir.

a) Demokrasi tercihinin ilk ideolojik ve pratik sonucu, "devrimci" (ihtilâlci) bir sol anlayışın, "evrimci" (inkılapçı) bir solculuğa dönüşmesidir.

Evrimcilik, sosyal demokrat ideolojinin ve pratiğin temel özelliğidir. Çoğulcu demokrasi tercihinin doğal sonucudur. İster sosyal ve sınıfsal talepler olsun, ister ekonomik dönüşümler ve teorik modeller, sosyal demokrasi tarafından tümü, “zaman içinde” ve “tedrici” bir oluşum çerçevesinde ele alınmıştır. Toplumun emek ağırlıklı kesitleri kendi sosyal ve siyasal gücünü “zaman içinde” arttıracak, bir “evrim” sonucunda iktidara ulaşacaktır. Toplumların değişimi, “birikim/devrim sürecinde” değil, birikimin “her an” evrimi beslediği ve sürekli olarak evrime dönüştüğü bir süreçte gerçekleşecektir. Sosyal demokrasi, ekonominin bütün mekanizmalarını bir anda ele geçirmeyi değil, kendi temsil ettiği sınıf ve zümrelerin ihtiyacı ve yararı düzeyinde, kendi gücüyle bağlantılı olarak denetlemeyi ve yönlendirmeyi öngörecektir.

b) Evrimcilik kavramı, “paylaşım” anlayışını beraberinde getirmektedir. Demokrasi tercihini yapmış bir sol, özgürce geliştireceği siyasal gücü oranında ve her düzeyde “paylaşmayı,” kısmen sahip yahut egemen olmayı kabullenecektir. Sosyal demokrasi, fabrikalarda kısmen söz sahibi olacak, yerel yönetimlerde, parlamentoda, kendi gücü oranında öteki sınıfla “paylaşacaktır.” Devrimci sol modeldeki “tümüne ve bir anda sahip olma” amacı, sosyal demokraside, tarafların kendi güç oranlarına göre ölçüleri zaman içinde değişebilecek bir “paylaşım” olayına dönüşmektedir.

c) Sosyal demokrasinin bu özellikleri, onun “denge” anlayışında ifadesini bulmaktadır. Demokrasi, başlıca ağırlıklarını sermayenin ve işçi sınıfının oluşturduğu bir “dengeler rejimidir.” Sosyal demokrasi, toplum yaşamının her alanında ve her düzeyinde (ekonomi, kültür, çalışma koşulları, siyaset, sosyal kurumlar, vb.), sınıfsal güç dengelerinin geçerlikte olduğuna ve belirleyici olduğuna inanır. Sosyal demokrasinin genel amacı, bu dengelerde emek kesimlerinin ağırlığını sürekli arttırmaktır: Bir evrim içinde, şiddeti dışlayarak, barışçı çerçevede ve iktidarların paylaşılabilirliği inancıyla...

Dikkat edilirse, bütün bu kavramlar demokrasi tercihini yapmış bir solculuğa özgüdür: Demokrasi tercihini yapmamış bir solun ideolojisinde, “paylaşım”, “denge” gibi kavramlara doğallıkla yer yoktur. Aynı şekilde, sosyal demokrasi, liberal partilerden çok farklı olarak, sınıf tahlillerinden hareket etmektedir. Dengelerini, evrimciliğini, paylaşımcılığını çok belirgin

bir “sınıfsal tercihin,” sınıfsal önceliklerin yararı olarak görmekte ve bu tercihler adına davranmaktadır.

Çoğulculuk ve demokrasi temelini benimseyen bir solun bu seçme sonucunda gelişen yeni özellikleri, yani, tümü sınıfsal tahlile ve önceliklere dayalı evrimcilik, paylaşım, denge anlayışları, sosyal demokrat ideolojinin unsurlarını oluşturmaktadır.

IV

Türk sosyal demokrasisinin önündeki temel sorun, kendi tanımını, kimliğini, ideolojisini, evrensel doğrularla tutarlı ve Türkiye koşullarıyla uyumlu şekilde geliştirmektir.

Bunun yöntemi, sosyal demokrasinin sembollerini, görünümünü, söylevini, parti anlayışını, çözümlerini sosyal demokrat ideoloji ve kimlik doğrultusunda geliştirmektir.

Sosyal demokrasinin (ya da çoğulcu sosyalizmin) öteki siyasal pratiklerden ve ideolojilerden farklı olduğunu vurgulayarak ve sosyal demokrasiyle gurur duyarak...

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Aralık 1986

c) Sosyal Demokrasinin Mantığı

I

Yerel seçim tarihi (1984) yaklaşırken, özellikle sol partiler arasında “sosyal demokrat” tanımı tartışılmaktadır. Parti yetkilileri, “gerçek” sosyal demokratın kendileri olduğunu, şu ya da bu düşüncenin, kişinin, sosyal demokrasi ile bağdaşmadığını söylemekteler. Sosyal demokrasiye getirdikleri, “kendi yorumlarını,” aynı kulvarda yarışan rakiplerini suçlamada kullanmaktalar.

Bu tartışmaları fazla yadırgamamak gerekir. Bir defa, sosyal demokrasi, kendi iç çelişkileri olan, ideolojik çizgileri kolay seçilmeyen, her ülkenin kendi uygulamaları içinde gelişmiş bir anlayıştır. Ayrıca, bu konu üzerinde ülkemizde yeterince düşünülmüş, yazılmış olduğu söylenemez.

Ne var ki, bütün farklılaşmalarına, pragmatik özelliklerine rağmen sosyal demokrasinin ortak doğruları, temel ilkeleri, bütünlüğü ve kendi ideolojisi vardır, önce “isim” sorunundan başlayarak bunları kısaca gözden geçirmek istiyoruz.

Batı Avrupa’nın çoğulcu demokrasileri çerçevesinde partileri tanımlamak için kullanılan “sosyalist”, “sosyal demokrat”, “demokratik sol”, “işçi” gibi tanımların birbirinden farklı anlam taşıdığı, ülkemizde yaygın bir kanıdır. Oysa bu doğru değildir. Batı Avrupa’nın siyasetinde solun temel ayrımı “komünist partileri” ile, “sosyal demokrat” nitelikli partiler arasındadır. Sosyal demokrat nitelikli partiler kavramı, komünist partilerin dışında kalan ve farklı isim taşıyan solu kapsar: Örneğin, hepsi günümüzde iktidarda olan İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, muhalefetteki Alman Sosyal Demokrat Partisi, İngiliz İşçi Partisi, Avusturya Sosyalist Partisi, vb. Tümü sosyal demokrat nitelikli olan bu partilerin isminin “sosyalist”, “sosyal demokrat”, “işçi” diye değişmesi, birinin ötekinden daha solcu olduğu anlamına değildir. Sosyal demokrasinin çerçevesi içinde bu partilerin farklılaşabilen solculukları, isimlerinden değil, özellikle ekonomik sorunlara yaklaşımlarından kaynaklanır.

Kaldı ki, söz konusu partiler, “sosyalist”, “demokratik sol”, “sosyal demokrat” gibi kavramları birlikte ve eşanlamda kullanmaktadır. Örneğin, Avusturya Sosyalist Partisi programında, “... Biz sosyalistlerin mücadelesi, sosyal demokrasinin gerçekleşmesi ve sosyalizm içindir” (md. 4/5) denmektedir. İsveç Sosyal Demokrat programının giriş bölümünde “... sosyal demokrasinin inancı, insanlığın tek kurtuluş yolunun demokratik sosyalizmden temellendirilmiş, barışçı toplumsal gelişme olduğu” belirtilir. Aralarındaki mektuplaşmada, Alman Sosyal Demokrat Partisi Başkanı Willy Brandt, kendisini “sosyalist” olarak tanımlayarak “demokratik sosyalizmin hedeflerinden, sosyalizmin uzun vadeli amaçlarından” söz etmekte; İsveç Sosyal Demokrat Parti lideri Olof Palme, “... Demokratik sosyalizmin hedeflerini belirlemek biz sosyal demokratların görevidir” demektedir.[2]

Çoğulcu demokrasinin çerçevesinde ve komünist partilerinin değil sosyal demokrat nitelikli partilerin kullanımında, “sosyalist”, “sosyal demokrat” gibi tanımların birbirinden farklı anlamı yoktur. Olmayan bu farkı var

saymak, ülkemizde hemen her dönem bir kavram kargaşasına, bundan kaynaklanmış solculuk sıralamasına yol açabilmiştir.

Sosyal demokrasinin anlaşılması, önce bu isim yanıltıcılığından sakınmayı, sonra sosyal demokrasinin hangi temel tercihlerden kaynaklandığını görebilmeyi gerektirir.

Bunların ilki, 20. yüzyılın başındaki “demokrasi tercihidir:” Büyük çoğunluğu ile “devrimci sosyalizmi” benimsemiş geleneksel işçi hareketi, bu yıllarda, “çoğulcu parlamentarizm” konusunda ikiye bölünmüştür. Bir bölümü, klasik tezlerine sadık kalarak, genellikle komünist partisi tanımını almıştır, öteki bölümü, çoğulcu demokrasiyi benimsemiş ve çağımızdaki anlamıyla, “sosyal demokrat nitelikli” partiler olarak, sosyal demokrasinin teorisini ve pratiğini geliştirmiştir.

II

Günümüz Türkiye’sinde tartışılmakta olan sosyal demokrasi, kendi tarihsel oluşum sürecindeki üç temel tercihi ile açıklanabilir: Siyasal tercih, “demokrasidir;” ekonomik tercih, “Keynesçi anlayışın sol yorumundan kaynaklanmış, ülkesine göre değişen ölçülerde devlet müdahalesini ve sosyalleştirmeyi öngörmüş refah devleti modelidir;” sınıfsal tercih, “geniş tanımıyla işçi sınıfı ve onunla yakından bağlantılı siyasal parti anlayışıdır.”

Bu üç temel tercih, en köktencisinden en ılımlısına kadar bütün sosyal demokrat partilerde açık ve seçiktir. Sosyal demokrasi bu tercihler çevresinde oluşmuş, kendi kimliğini geliştirmiştir.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, geleneksel işçi hareketinin bir bölümünce yapılan demokrasi tercihi, daha doğrusu, “burjuva demokrasisi diye de adlandırılan klasik demokrasi” tercihi, sosyal demokrat oluşumun belirleyici dönemecidir. Yakından bakmaya çalışalım:

19. yüzyıl sonlarında, hemen hepsi devrimci sosyalist nitelik taşıyan sol partiler ve özellikle en güçlüleri olan –isim yanıltmasın– Alman Sosyal Demokrat Partisi, bir büyük tercihin eşiğindedir: Klasik tezlerinde direnerek, parlamento ve demokrasiye sadece bir burjuva aldatmacası, burjuva egemenliğini pekiştiren kurum olarak bakmaya ve faydalanılabilecek geçici bir araç diye nitelemeye devam mı edeceklerdir;

yoksa, çoğulcu demokrasiyi benimseyip, içtenlikle onda yer alıp, gelişmelerini orada mı öngöreceklerdir?

Geleneksel işçi hareketinin, devrimci sosyalist partilerin bir bölümü, bu arada lider konumu olan Alman Sosyal Demokrat Partisi, bu ikinci tercihi yapmıştır. Bernstein'ın ünlü formülüyle, "... demokrasiyi, sosyalizmin hem yöntemi hem de biçimi; hem aracı, hem amacı" olarak niteleyen bu yaklaşım, bütün sosyal demokrat nitelikli partilerce paylaşılan özelliklere sahiptir:

1) İşçi sınıfıyla yakından bağlantılı partinin parlamentoda yer almasıyla, demokrasinin özünün değiştiği, 1900'lerin ilk yıllarındaki sosyal demokratlarca kabul edilmiş ve tercihlerinde başlıca gerekçe olmuştur. Buna göre, sosyal mücadeleler artık "şiddet" özelliğinden ve "devrim" kaçınılmazlığından kurtulacak, barışçı ve uygar yöntemlerle gerçekleşecektir.

2) Yapılan tercih, kesin bir önkoşula bağlanmıştır: İşçi hareketiyle yakından ilişkili partinin, bütün özgürlüklerine sahip olarak parlamentoda yer alması. Demokrasi tercihinin mantığı buradan kaynaklanmaktadır: Eğer böyle bir parti yoksa, demokrasi, klasik tezlerdeki aldatıcılığına dönmüş olacak ve burjuvazinin hangi ekibinin işleri yöneteceğini belirlemekten başka şeye yaramayacaktır. Önkoşulun ikinci bölümü, Meclis'te işçi hareketi adına var olacak partinin, bu hareketi gerçekten temsil edebilmesi, onunla organik bir bütünlük içinde olmasıdır. (Günümüzün sosyal demokrat nitelikli partilerinin işçi sendikalarıyla iç içe olması, bu tarihsel anlayışın da bir sonucudur.)

3) Demokrasi tercihi, giderek, "karşıtların meşruiyeti" kavramını geliştirmiştir. Buna göre, sosyal demokrasi, karşıt sosyal sınıfın bir sosyal kategori olarak devamlılığını, kendi toplum projesine bir engel diye görmemeye başlamıştır: Karşıtının sosyal varlığını ortadan kaldırmak amacının kaçınılmaz şekilde şiddete yol açacağını, kendi dışındaki muhalefeti yok eden bir hareketin, bu kez kendi içinden muhalefetler oluşturup sırası gelince kendi insanlarını yok edeceğini, dönemin sosyal demokratları öngörmüştür. Dolayısıyla, demokrasi anlayışı, ekonomik önlemlerle etkisi zaten sınırlanabilecek olan karşıt sınıfın bir sınıf olarak devamlılığını giderek benimsemiştir.

Sözünü ettiğimiz bu demokrasi anlayışının bâzı özellikleri, günümüzün Batı Avrupa komünist partilerince de benimsenmiştir. Ne var ki, bu düşünceler, 1900'lü yılların hemen başında ciddi birer farklılaşma nedenidir.

Geleneksel işçi hareketinin bir bölümünce 1900'lerde gerçekleştirilen demokrasi tercihi, hiç kuşkusuz, demokrasiye yeni bir anlam kazandırmış ve onu değiştirmiştir. Yapılmış olan bu demokrasi tercihi ise, tercihi yapan partileri zaman içinde değişime uğratmıştır.

III

"Çoğulcu demokrasi" tercihini yapmış olmak, sosyal demokrat partileri ekonomi alanında esnek politikalara yöneltmiştir. Bunlar, kendisi bir "uzlaşmacı anlayış" olan demokrasinin, ekonomiye yansıyan aynı şekilde uzlaşmacı sonuçları olarak nitelenebilir. Buna karşılık, sosyal demokrasi, sınıfsal özünde, yaklaşımında ve tahlilinde, bir değişmezliğin, sürekliliğin ifadesi olmuştur: Bütün sosyal demokrat partiler, işçi sendikalarıyla çok yakın işbirliği ve çoğu durumda organik bütünlük içindedir. Toplumun ücretli-maaşlı kesimiyle siyasal, sınıfsal, kültürel bir beraberlik kurmuştur. Üyelerinin de, seçmenlerinin de çok büyük bölümü bu çevrelerin insanıdır.

Sosyal demokrasinin politikaları, temellerindeki sınıf gerçeğinin ifadesidir. Demokrasi tercihini de, ekonomik özellikler tercihini de, sosyal demokrat partiler, doğru ya da yanlış ama kendi sınıflarının yararını böyle gördükleri için benimsemişlerdir. Zorunluluklar nedeniyle kabullenilmiş geçici ve taktik çözümler değildir bunlar. "İyi niyetli" aydınların "halksever" ya da "işçisever" olmasının sonucu da değildir. Doğrudan doğruya ücretli-maaşlı toplum kesiminden kaynaklanmış, onun temsilcileri tarafından ve öncelikle onun yararı olduğu inancıyla benimsenmiş tercihlerdir.

Sosyal demokrasinin mantık zincirindeki en önemli halka, sosyal demokrat partilerin bu sınıfsal niteliği ve temsilciliğidir. Sosyal demokrasinin siyasal meşruiyetini, toplumsal işlevini ve gücünü veren bu özelliğidir: "Demokrasi tercihini," örneğin çoğunluğu esnaftan oluşmuş bir parti yapsa, ya da, bu tercih, güçlü parti bağlarından yoksun bir işçi

kadrosunca gerçekleşse, sosyal demokrasi açısından hiçbir pratik değer taşımayacağı açıktır.

Aynı durum, sosyal demokrasinin ekonomi politikasında geçerlidir. Çok genel çizgileriyle, bu politikalar, şu “iddiaya” dayanır: Üretim araçlarındaki özel mülkiyetin belirleyici birkaç alan dışında tümüyle geçerli olduğu ve piyasa mekanizmalarının işlediği bir çerçevede, iktidardaki sosyal demokrasinin, elindeki yönetim imkânlarını kullanarak, ekonomiyi öncelikle kendi kitlesi yararına yönlendirebileceği iddiası. Bu çerçevedeki amaç, para ve kredi politikalarıyla, bütçe düzenlemeleriyle, yatırımın yönlendirilmesiyle, vergi sistemleri ve benzer önlemlerle, sermayesiz kitlenin milli gelirdeki payını düzenli arttırmak, gelir eşitsizliğini azaltmak, çok etkili bir sosyal güvenlik ve sosyal yardım düzenini hayatın her alanına yaymak, ekonomiyi büyütmek, iş imkânını, fırsat eşitliğini arttırmak ve benzer hedeflere ulaşmaktır.

Böyle bir “sosyal demokrat nitelikli” iddiayı, ancak çalışan kitlelerde kök salmış, işçilerle ve sendikalarla beraberlik kurmuş, bütünleşmiş bir parti taşıyabilir. Aksi halde, bu “dengenin” kısa sürede oportünizme kayması, ya da, liberalizmin “zorunlu olduğu kadarını kitlelere vermek” kuralına dönüşmesi kaçınılmazdır. En azından sonucun sosyal demokrasi olmayacağı açıktır. Kaldı ki sosyal demokrasi bütün temsil niteliğine rağmen, benzer suçlamalara ekonomi politikasında ve bir ölçüde hedef olmuştur.

Sosyal demokrasinin mantığını bütünleyen, onun uzlaşmalarında da, mücadelelerinde de güçlü bir “taraf” olmasını mümkün kılan, sosyal demokrasinin, ücretliler-maaşlılar kitlesiyle organik beraberliğidir: Sosyal demokrat partilerin “ılımlısı” Federal Alman Partisi’nde, üyelerin yüzde 42’si işçi, yüzde 31’i memurdur (1969’un rakamı). Aynı partinin 1972’de 242 kişi olan parlamento grubunda 222 milletvekili Alman İşçi Konfederasyonu’nda daha önce üye yahut uzman olmuş kişilerdir. İngiliz İşçi Partisi’nin kongresinde, oyların yüzde 80’i, sendikaların üyeleri adına kullandıkları toplu oydur. Bu oran, İsveç’te yüzde 50 dolayındadır. İngiliz İşçi Partisi bütçesinin yüzde 75’i, İsveç Sosyal Demokrat Partisi bütçesinin yüzde 60’ı, sendikaların “üyelik” aidatından ve yardımlarından oluşmaktadır. Sosyal demokrat partilerin sendikalarla birlikte geliştirdikleri eğitim ve kültür merkezleri, sanat faaliyetleri, araştırma ve düşünce

kulüpleri, sosyal demokrasiyi ve partisini kendi kitleleriyle organik bir bütünlüğe kavuşturmuştur.

Sosyal demokrasinin temeli üç tercihtir: İlki, sınıf gerçeğinin varlığı ve bunun parti bünyesinden kültür ve toplum anlayışına kadar her alandaki etkinliğidir; ikincisi, çoğulcu demokrasi tercihidir; üçüncüsü, sosyal demokrat nitelikli sınıfsal, kurumsal ve ekonomik yaklaşımların sürekliliğidir.

Sosyal demokrasinin mantığında bu üç unsur birbirini tamamlar. Herhangi birinin eksikliği durumunda, tümüyle bu mantığın dağılması söz konusudur...

7-9 Şubat 1984

d) Solun Temel Tercihi

I

Meseleye şöyle bakılabilir: Türkiye'nin geleneksel büyük sol kümesi, bir yol ayrımında gözükmektedir. Bu küme, ya gene geleneksel sosyolojik yapısını, tezlerini koruyacaktır; öncelikle "radikalizmin" sol ve demokrat bir yorumunu getiren bir anlayış olarak kalacaktır. Bu durumda, bu solun içinde "orta sınıfların," emekli bürokratların, serbest meslek sahiplerinin, esnafın önceliği ve ağırlığı devam edecektir. Daha çok "demokrasi" sorunları, özgürlükler, laisizm, bürokratik devletçilik anlayışları gibi konular gündemde tutulacaktır.

Ya da, aynı sol kümelenme, sosyal demokrat nitelikli bir değişime kendini yönlendirecektir: Parti üyeliği, kadroları ve yönetimine ücretliler kesiminden kaynaklanan insanlar katılacak, sosyal demokrat partilerin sosyolojik iç dengeleri oluşacak, siyasal mücadelenin ağırlığı "demokrasi", "kurumlar", "özgürlükler" gibi konuların yanı sıra, sosyal demokrasinin öncelikli tezlerine, ekonomik gelişme modellerine, işyerlerinde ve her düzeyde katılıma, sınıflar arası dengeler açısından konuların ele alınmasına, sosyal ve ekonomik paylaşım modellerine ve benzer alanlara kayacaktır. Ekonomik statükonun ister istemez bir tür "savunuculuğu" konumundan

çıkılarak, hareketin kendi doğrultusundaki bir ekonomik “değişimin” politikaları başlatılacaktır.

II

1984 yerel seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde, sol partiler bakımından umut verici bir durumun gözükmediği açıktır. İki partinin birlikte topladığı oy oranı, 6 Kasım’ın olağandışı ortamında tek parti tarafından toparlanmış sol oylarını ancak aşabilmiştir. Bu oran, geçmişin yüzde 42’sine, 1977 yerel seçimindeki yüzde 45’e kıyasla çok gerilerdedir. Olay, sadece “oranlar”da değildir. Sol, asıl güçlü olması gereken bütün büyük belediyeleri, istisnasız kaybetmiştir. Ücretlilerin, maaşlıların yoğun olduğu yöreler, İstanbul, Ankara, İzmit, Zonguldak, Adana, Bursa ve diğerleri, hem de büyük farkla yitirilmiştir.

İstanbul’un işçi ağırlıklı dev ilçeleri Kartal’lar, Gaziosmanpaşa’lar, Zeytinburnu’lar, Eyüp’ler peş peşe sağa kaybedilirken sadece İstanbul’un “kırsal kesimi” olan Şile, Çatalca ve Silivri’de Belediye Başkanlığı’nı sol adayların kazanması, 1984 Kasımı’nda solun içinde bulunduğu açmazın somut göstergeleridir.

Çözüm, nerede aranabilir?

Parlamento’da var olan, ancak son seçim oyları gerilerde kalan Halkçı Parti ile, oy oranı Halkçı’dan fazla olup, parlamentoda var olmayan sodep’in birleşmesi, hiç kuşkusuz, olumlu yöndeki olumlu bir adımı meydana getirir. Ne var ki, Türkiye’de solun temel meselesi bu değildir.

Temel mesele, Türk solunu ve solun partilerini, 1984 Türkiye’sinde hâlâ “radikalizmin” “daha sol-daha az sol”, “daha demokrat-daha az demokrat” alternatifleri arasında sıkışıp kalmış olmaktan kurtarmaktır.

Konuyu açmaya çalışalım:

Türkiye’de büyük sol kümelenmenin geçmişteki geleneksel partisi olan CHP de, günümüzün Halkçı Parti’si ve sodep’i de, “radikalizmin” şu ya da bu ölçüde sol ve demokrat partileridir. Tümü, birer “orta sınıf” partisi olarak, öncelikle esnafın ve serbest meslek sahiplerinin (avukatlar, emekli bürokratlar, üniversite öğretim üyeleri, vb.) yönetimde, kadrolarda, örgütte

ağırlık taşıdığı partilerdir. Temel tezleri, yaklaşımları ve çözümleri, gene radikalizmin ve bu sınıfsal yapının doğal uzantısı olan tezler, yaklaşımlar ve çözümlerdir.

Ne var ki, bu yapılanmanın ve anlayışların çerçevesindeki solculuk, dünyadaki bütün örneklerinde olduğu gibi, Türkiye'de de artık "geçmişe" aittir. Geçmişe ait olduğu ilk kez CHP içinde fark edilmiş ve sanayileşen, kentleşen bir Türkiye ile tutarlı bir sosyal demokrat partiye doğru, –içtenliğine rağmen– yeterince başarılamayan bir değişim denenmiştir. Halkçı Parti ve sodep örnekleri ise, solun 1970'ler öncesine ait anlayışlarını hatırlatan, CHP'de denenmiş değişimin de gerilerinde kalan örnekler görünümündedir.

1970'lerin gerisindeki bir radikalizmin solculuğuyla günümüzün Türkiye'sinde ancak birkaç küçük kentte başarılı olunabilmesi ve toplam oylarda yüzde 40'lardan, 30'lara düşülmesi, şaşırtıcı sayılmamalıdır.

Peki, bu çerçevede solun geleceği nerede aranabilir?

Dünyadaki örnekleri İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Avusturya Sosyalist Partisi, İngiliz İşçi Partisi gibi partiler olan; "sosyal demokrasi", "demokratik sosyalizm", "demokratik sol", "sosyalizm" gibi tanımları çoğulcu bir demokrasi anlayışı çerçevesindeki eşanlamlarıyla benimseyen ve kullanan; yönetiminde, kadrolarında, örgütünde –saydığımız örneklerin ortak özelliği olan biçimde– ücretlilerin büyük ağırlığı olan bir "solu" Türkiye gerçeklerinin çerçevesinde ortaya çıkarabilmek, günümüz solunun temel meselesidir.

Solun geleceği, –ister mevcut partiler aracılığıyla, ister yenileriyle olsun– "radikalizmin" özelliklerinden sıyrılıp, "sosyal demokrat nitelikli" bir solu yaratmaktadır.

Aksi durumda, daha çok oylar yitirilir ve kentler kaybedilir.

III

Çağın gerisinde kalmakta olan bir radikalizmin şu ya da bu ölçüdeki solculuk anlayışından ve aynı radikalizmin bütün Batı Avrupa'da liberalizm

karşısında yenik düşmüş politikalarından sıyrılarak, sosyal demokrat nitelikli bir harekete zaman içinde dönüşmek...

Bu, nasıl gerçekleşebilir?

Günümüzdeki sosyal demokrat “iddialı” iki partinin ve aynı iddiayı taşıyan yeni parti oluşumunun, şu ya da bu ölçüde temsil ettikleri geleneksel Türk solunun “birleşmesi,” bu solun Türkiye’nin çağıyla “tutarlı” olabilmesi ve yaratıcı, üretici, inandırıcı bir “alternatif” ortaya koyması, aynı inançları paylaşan bu partilerin ve çevrelerin “sosyal demokrasiye dönüşümün” ortak ve planlı çabasını başlatmasıyla mümkündür.

Radikalizmin geleneğinden kaynaklanmış bir solun ve partilerinin bir günden ötekine “sosyal demokrat” nitelik alması elbette söz konusu olamaz. Ancak bu partilerin “sözlerinde” taşıdıkları iddiaya gerçekte sahip çıkmaları, zaman içinde hem mümkün olabilir, hem de temsil ettikleri solun birliği öncelikle böyle bir yeni çerçevede, yeni bir diyalog ortamında kurulabilir:

1) Sosyal demokrat partilerin (İngiliz İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi; günümüzde iktidarda olan İsveç Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, vb.) ortak niteliği olan sosyolojik yapı, esnafın ve serbest meslek sahiplerinin, emekli bürokratların değil, ücretlilerin ağırlık taşıdığı bir yapıdır. Türkiye’deki sosyal demokrat iddialı partiler için, sosyal demokrasi doğrultusundaki bir evrim, böyle bir yapısal değişimi planlamak, kolaylaştırmak ve zaman içinde gerçekleştirmekle söz konusu olabilir. Böylece, üyeliğin, kadroların ve yönetimin iç dengeleri, radikalizmin özelliklerinden uzaklaşarak, Batı Avrupa’daki sosyal demokrat partilerin ve sosyal demokrasinin özelliklerine yönelebilir.

2) Radikalizmin klasik sınıfsal dayanakları ve tezleriyle, günümüz Türkiye’sinde pek bir yere varılamayacağı sezilmektedir. Bu klasik tezler ciddi bir alternatifi yaratamadığı gibi, iktidarda “bir ölçüde” başarılı bir merkez-sağ olursa, hele böyle bir iktidarın gene “bir ölçüde” siyasal liberalizme kaymış bir örneğiyle karşılaşırsa, bu klasik tezler söyleyecek fazla bir şey bulamayabilir.

Sosyal demokrat bir sosyolojik yapıya yöneliş, bakış açılarında, tezlerde, üretici, yapıcı, gerçekçi politikalarda bir yenilenmeyi zaten başlatır. Bu yenilenmenin ciddi bir arayışa ortaklaşa dönüştürülmesi, hem partilerin ve hareketin birliğini, hem de inandırıcı çözüm önerilerini kolaylaştıran bir diyalog ve çalışma ortamını gerçekleştirir.

3) Türkiye’nin geleneksel sol anlayışlarının, partilerinin, “birliği” ancak sosyal demokrat harekete dönüşümün süreci içinde anlamlı ve güçlü olabilir. Sosyal demokrat nitelikli, bütünleyici ve birleştirici tek parti ancak böyle bir süreçte yaratılabilir; tarihin kaçmakta olan trenine yetişilebilir.

Aksi halde, korkarız, yüzde 40’lardan yedi yıl içinde yüzde 30’lara düşüş, bir yeniden doğuşun değil, yavaş bir ölümün başlangıcı olur.

Benzer radikalizmin Batı Avrupa’daki bütün örneklerinde rastlandığı gibi...

28-29 Mart 1984

e) Sol “Tanımlar” ve Farklar

Sanat Olayı dergisinin soruşturmasını cevaplayan bu yazı sırasıyla şu soruların karşılığıdır:

1) Demokratik sol ile demokratik sağ arasındaki fark;

2-3) Demokratik sol, demokratik sosyalizm, sosyal demokrat tanımlarının farkı;

4) “Aydınlanmacı halkçılığın” sosyal demokrasideki yeri;

5) İşçi sınıfının sosyal demokrasideki yeri;

6) CHP solculuğu “aydın hareketi” olması nedeniyle mi halkla özdeşleşmedi?

1) “Demokratik sol” ya da daha açıklayıcı ve bilimsel tanımıyla “sosyal demokrat nitelikli sol,” çoğulcu demokrasi çerçevesindeki kitlesel ve bireysel özgürlüklerin ve öncelikle kitlelerin yararına yapılmış ekonomik/sınıfsal tercihlerin tarih düzeyindeki temsilcisidir.

“Demokratik sağ”dan farklılık, değişik bir sosyolojik yapıya “demokratik sol”un dayanmasıdır; bu yapının sınıfsal özelliklerini kendi öncelik sıralamasında, ekonomik ve sosyal tercihlerinde yansıtmasıdır. Ayrıca, “demokratik sol,” kitlesel özgürlüklere de (sendikal haklar, vb), bireysel özgürlüklere de (klasik burjuva özgürlükleri) aynı ölçüde sahip çıkar; “demokratik sağ,” bireysel özgürlüklere ve klasik demokratik özgürlüklere “demokratik sol” kadar duyarlılıkla sahip çıkmakla beraber, “kitlesel özgürlüklere” onun kadar duyarlı değildir.

2-3) Bu üç tanım arasında (Demokratik Sol, Demokratik Sosyalizm ve Sosyal Demokrat) arasında, objektif ve bilimsel bir fark yoktur; farklılık, bâzı durumlarda ve tanımları hangi bütün, hangi bağlam içinde kullandığımıza bağlı olarak belirebilir.

Klasik demokrasi çerçevesini bir “araç” değil, bir “amaç” olarak benimsemiş hareketler ve partiler –tarih boyutunda Sosyal Demokrat nitelikli partiler– bu üç tanımı eşanlamda kullanagelmiştir. Fransız Sosyalist Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, vb. Söz konusu hareketlerin programında ve liderlerinin konuşmalarında, her üç tanım eşanlamda geçer. Tanımlardan birinin daha sık kullanılması, ülkenin ve partinin tarihsel oluşumundan ve siyasal lügatinden kaynaklanmış olabilir; İngiliz İşçi Partisi’nin “sosyalizm” sözcüğünü, günümüzde hayli iddialı bir program uygulayan İsveçlilerin “Sosyal Demokrat” sözcüğünü daha sık kullanmaları gibi. Sosyal demokrasinin “ılımlı” liderlerinden sayılan Brandt, “... biz sosyalistler” şeklinde kendilerini tanıtmaktadır.

Üç tanımın “farklıymışlar gibi” kullanımı ise, daha çok, konjonktürel nedenlerle ve bâzı ülkelerin özel konumunda beliriyor. Örneğin, Fransız Sosyalist Partisi’nin en ılımlı kanadı, “sosyal demokrat olarak” öteki kanat tarafından tanımlanıyor. İngiliz İşçi Partisi’ni fazla radikal bularak ayrılanlar, Sosyal Demokrat isimli bir parti kuruyor. Ancak, bu üç tanıma objektif ölçülerle ve sosyal demokrasinin genelinde baktığımızda, belirleyici bir farklılık unsuru olmadıkları gözüküyor.

Bence, iki noktaya dikkat etmek gerek. İlki, dünya solundaki temel farklılığın “sosyal demokrat nitelikli sol” ile “komünist nitelikli sol” arasında olmasıdır. “Sosyalizm” yahut “sol” tanımını bu iki bağlamdan hangisinin çerçevesinde kullanıyorsanız, tanım ona göre anlam taşır. Meselenin özü buradadır.

İkincisi, sosyalizm yahut sol tanımının başına “demokratik,” eklemek, 1950’ler öncesinde açıklayıcı ve farklılaştırıcı bir işlevi taşıyabilmişti. O dönemde, “sosyal demokrat” ve “komünist” nitelikli partiler arasında bir ayrımı gösterebilmişti. Daha çok sosyal demokrat çevrelerden kaynaklanan bu ayrımcı tanımlama, o dönemin komünist partilerinin çoğulcu demokrasiye “geçici” olarak, “araç” olarak baktığı savına dayalıydı.

Günümüzde, Batı Avrupa Komünist partilerinin bütün güçlü örnekleri, proletarya diktası dönemini programlarından yahut gündemlerinden çıkararak, klasik, çoğulcu demokrasiyi bir kalıcı amaç olarak benimsediklerini açıkça ilân etmişlerdir. Bu bakımdan, “demokratik” sol, “demokratik” sosyalizm tanımı, farklılaştırıcı işlevinden kaybetmiştir. Bugün bir İtalyan Komünist Partisi, herhalde “antidemokratik sol” sınıflamasına konamaz.

Bugünkü dünyada, “demokratik” tanımını başa eklemek, ancak Tek Partili sistemlerin komünist partileriyle yahut silâhlı mücadeleyi ve diktacı iktidarı amaçlamış sol hareketlere Sosyal Demokrasi’nin farklılığını koymaya yarayabilir. Batı Avrupa yahut çoğulcu klasik demokrasi bağlamında “demokratik” tanımı, sosyal demokrat niteliklerle, komünist nitelikliler arasındaki ayrılıkları tanımlamaya yeterli değildir.

Türkiye’mize gelince: Klasik demokrasi bağlamındaki Türk sosyal demokrasisinde, bu bağlam çerçevesinde kullanılmış “demokratik sol”, “sosyal demokrat”, “demokratik sosyalizm” gibi tanımlar arasında olmayan farklar yaratmak, hele aynı bağlamda kullanılan bu sözcüklerin kimini “daha ileri” olmanın, kimini “daha geri kalmanın” işareti saymak, son derece yanlıştır. Daha oluşum halindeki bir hareketi suni biçimde bölmeye, tanım tartışmalarıyla güç ve zaman tüketmeye yarar. Sadece buna. Benzetme biraz aşırı ama, bir zamanların “Ç” harfi mi, “T” harfi mi diye kamp-

laşıp birbirini her tür suçlamaya hedef tutan politikalarını akla getirir.

Sosyal demokrat nitelikli dünya solunda, sanırım üç tane ölçü “ileri-geri” sıfatları çerçevesinde, o da çok ihtiyatla, bir dizi istisnanın varlığı bilinerek kullanılabilir. Türk sosyal demokrasisinin benzer “ileri-geri” tartışmalarına sürüklenmesini yanlış ve tehlikeli gördüğümün altını çizerek, ayrıca, bu üç ölçünün bütün dünyada evrim geçirdiğini, birçok partide tartışmalara, özeleştirilere ve yeni arayışlara konu olduğunu vurgulayarak, şaşmaz bir belirleyicilik taşımadıklarını da ekleyerek, açıklamaya çalışayım:

Üç ölçü, mülkiyet ilişkilerine yaklaşım, sınıfsal ittifaklar sorununa yaklaşım, partinin sosyolojik (sınıfsal) yapısıdır.

Partinin sınıfsal yapısı, yani, işçi üyenin sayısal ve nitel ağırlığı, bir “ilericilik” ölçüsüdür. Bu ölçüye ilişkin gelişmeler, “işçi” tanımını giderek daha “genel anlamda” kullanmak ve tanımı genişletmek sonucunu yaratmıştır. Günümüzdeki teknoloji devriminin gelişmiş ekonomilerdeki sanayi işçisi sayısını oransal olarak azaltması, buna karşılık, hizmet sektörü çalışanlarının ağırlığını arttırması ve “serbest meslek sahiplerini” giderek sola yakınlaştırması, bana göre çok temel bir ölçü olan “sosyolojik yapı”nın yeni özellikler almasına neden olmuştur.

Mülkiyet ilişkilerine yaklaşım, yani “daha fazla üretim aracının devlet mülkiyetinde bulunması” ölçüsü, sosyal demokrasinin klasik ve tarihsel “ilericilik” ölçüsüdür. Ne var ki, bu ölçü de, geçmişteki “tartışmasız” belirleyiciliğinden, göreceli (izafi) olarak ve bir oranda uzaklaşmıştır.

Konuya ilişkin tartışmalarda öne sürülen tez, şu noktalara dayalıdır: Ekonominin giderek daha girift bir yapı alması ve devletin belirleyici, düzenleyici rolünün zorunlu olarak büyümesi sonucunda, “mülkiyetin” sağladığı “güç” bir ölçüde sınırlanabilir, etkisizleştirilebilir olmuştur. Devlet, bütçe ve vergi politikalarıyla, sosyal politikalarla, yatırım izin ve teşvikleriyle, hem üretimin yönlenmesinde, hem de değerin toplumca paylaşımında büyük ölçüde belirleyici olabilmiştir. Dolayısıyla, iktidara gelen sosyal demokrasi, çağdaş ekonomilerde kendi sınıfsal öncelikleri doğrultusunda üretim-paylaşım modelleri yaratmak için, üretim araçlarının mülkiyetine şu ya da bu ölçüde sahip olmak zorunluluğundan bir oranda uzaklaşmıştır.

Tabii, bu görüşü hiç paylaşmayan sosyal demokratlar da var. Ancak, sosyal demokrat nitelikli solun gelişiminde, “devlet mülkiyeti” amacının bir ölçüde öneminden kaybettiği gözlenmektedir.

“İleri-geri”nin sosyal demokrasi çerçevesindeki üçüncü ölçüsü olan “ittifaklar,” daha çok, partiler değil hareketler açısından önemlidir; zira, sosyal demokrat partilerin büyük çoğunluğu zaten işçi sendikalarıyla iç içedir. “Kritik” noktalarda bir sınıfsal ittifak tercihi yapmaları bu partiler açısından pek söz konusu değildir; ittifak şöyle dursun, işçi sendikalarıyla bütünlük söz konusudur (İsveç, İngiliz, Alman örneklerindeki gibi).

Sorunuza geri dönersek, bu üç “tanım” arasında bir ileri-geri ayrımı yapılamaz kanısındayım, hele Türkiye özelinde bunun gereksiz ve zararlı olduğu düşüncesindeyim.

4) “Sosyal demokratlık” ile “özgürlükçü demokratik sol” tanımları arasında bir fark görmediğimi zaten belirttim. “Aydınlanmacı halkçılık” diye tanımladığınız düşünceler, “çoğulcu demokrasiyi” bir “vazgeçilebilir durum” olarak değil de, kalıcı, sürekli, vazgeçilmez amaç olarak benimsemiş düşünceler, akımlar ise, sosyal demokrat yelpaze içinde elbette yerleri vardır.

5) İşçi sınıfı sosyal demokraside öncelikli bir konuma sahiptir. Burada “geniş anlamıyla” işçi sınıfı tanımını kullanmaktayım. Türkiye özelinde, bu konum giderek büyümeye adaydır. Günümüzün sanayileşme düzeyinde ve onun özelliklerinde oransal azlık söz konusu olmakla beraber, ekonomik büyüme çabaları hem nicel, hem de nitel bir gelişmeyi, bunun eşliğinde artan siyasal etkinliği kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal demokrat nitelikli bir solun sosyolojik temeli, işçidir.

6) CHP solculuğunun en azından belirli bir dönemde halk çoğunluğu ile özdeşleşebildiği görüşündeyim. Genelde ve tarih sürecinde sol ile halk çoğunluğu arasında özdeşleşme eksiği ele alınırsa, bunun, çok sayıda etkene bağlı olduğunu, “aydın hareketi” özelliğinin etkenlerden sadece biri olduğunu düşünürüm.

Sanat Olayı, Eylül 1985

f) Sadece Bireylerin Değil, “Sınıfların” Demokrasisi...

Geçtiğimiz günlerde Güneş gazetesi yazarı ve trt eski genel müdürlerinden İsmail Cem'in art arda iki kitabı yayınlandı. Bunlardan ilki Cem'in günlük köşe yazılarını bir araya getiren Geçiş Dönemi Türkiye'si, 1981-1984; Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir başlığını taşıyan ikinci kitapta ise yazar Batı Avrupa'da sosyal demokrasinin gelişimini inceliyor ve Türkiye'de uygulanabilirliğini, tartışıyor.

ŞAHİN ALPAY – Sayın Cem, Batı'da sosyal demokrasinin temel tercihlerinden birinin demokrasi olduğunu söylüyorsunuz. Sosyal demokrasinin demokrasi anlayışı "klasik" ya da "burjuva" olarak nitelenen demokrasi anlayışından farklı mıdır?

CEM – Klasik demokrasiyi, "... bütün sosyal ve siyasal tarafların, ortaklaşa benimsenmiş bir meşruiyet platformunda tüm özgürlüklerine sahip olmaları" diye tanımlarsak, sosyal demokrasinin, bu anlayışı özünde aynen kabul ederken, kendi farklı ve ayırt edici yorumunu da getirdiği söylenebilir. Sosyal demokrasi, çoğulcu demokrasiyi sadece bireylerin değil, "sınıfların demokrasisi" ya da başlıca failleri "sınıflar" olan bir demokrasi şeklinde benimsiyor: "Sınıflarda çoğulculuk" anlayışını getirerek, karşıtı olduğu sermaye sınıfının varlığını, meşruiyetini ve sürekliliğini, öngörüyor. Bu "sınıflar demokrasisi" anlayışıyla, "tek sınıflı, tek sınıfın egemenliğindeki ya da sınıfsız" demokrasi kavramları reddedilmekte. Böylece, başka sol anlayışlardan ayırt edici bir yaklaşım ortaya konmakta.

Sosyal demokratların demokrasi anlayışı, demokrasiyi sadece bireyler düzeyindeki bir çoğulculuk yahut özgürlük olarak değil, aynı zamanda ve öncelikle sosyal sınıflar arasında bir çoğunluk şeklinde yorumlayarak, liberal anlayışlardan da farklı bir yaklaşım getirmekte.

– Batı'da sosyal demokrat partilerin siyasi programlarında demokrasiyi, iktisadi programlarında da özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi esaslarını kabul ederek komünist partilerden ayrıldıkları söylenebilir. Sizce bu iki tercih arasında bir ilişki yok mudur?

– Sosyal demokrasinin bâzı özelliklerine değinerek sorunuzu cevaplamaya çalışayım: Sosyal demokrasi, temel varsayımlar yahut tercihler üzerinde bina edilmiştir. Sosyal demokrasinin ya da bu nitelikteki partilerin eşanlamda kullandığı "demokratik sosyalizm", "sosyalizm",

“demokratik sol” kavramlarının çerçevesinde, ilk varsayım şudur: Karşıtı olduğu sermaye sınıfının ekonomik gücünün sınırlanmasıyla beraber, sınıf olarak sürekliliğinde işçi hareketinin yararının bulunması. Bu anlayışa göre, karşıtın ortadan kalkması, sosyal demokrasinin özünü, yani “sınıfsal çoğulculuğu” sona erdirecek, baskıcı yöntemleri gündeme getirecek, kısaca, “demokrasiyi” toplumdan dışlayacaktır.

Sosyal demokrasinin başka bir varsayımı, “mülkiyet” kavramına ilişkindir. Sosyal demokrat nitelikli partilerin belki tümünün program sözcüklerinde değil ama, muhalefet ve iktidar uygulamalarında şu anlayış gelişmiştir: Sanayileşen, büyüyen ekonomilerin değişimiyle, teknolojinin ilerlemesiyle ve çağdaş toplumsal ilişkilerin karmaşık özellikler almasıyla, “üretim araçları mülkiyetinin” her şeyi belirleyen tek güç olma niteliğinden göreceli olarak uzaklaşmakta bulunması. Dolayısıyla, sosyal demokrasinin pratiğinde, işçi hareketinin, makro düzeydeki belirleyici mekanizmaları, bütçe, sosyal yatırım fonları, vergi politikaları, sosyal güvenlik önlemleri, yatırımların planlanması ve yönlendirilmesi, vb. kullanarak hem üretim hem de paylaşımı çalışan kitlelerin öncelikleri doğrultusunda biçimleyeceği inancı gelişmiştir. Belirtmek gerekir ki, bunun başarılı, kalıcı örnekleri de verilmiştir.

Sorunuza bu çerçevede bakarsak, sonuçta şu söylenebilir: Sosyal demokrasi, zorunlu gördüğü durumlarda sosyalleştirmelere başvurmaktadır. Ancak bu yaygın bir uygulama değildir. Çalışan kitleler adına ekonomiyi denetim altında tutmanın, yönlendirmenin gerektirebileceği istisnai uygulama görünümündedir. Zira, ekonomiye egemen olmanın, paylaşımı belirlemenin kaçınılmaz ve tek koşulu olarak “mülkiyet sahipliği biçiminin” öneminden göreceli olarak uzaklaştığı düşüncesi, nihayet, çalışanlar yararına sınırlanmak ve yönlendirilmek koşuluyla, piyasa mekanizmalarının ekonominin tümüne olumlu katkılar getirebileceği düşüncesi vardır.

– Türkiye kalkınmak için ihtiyacı olan sermaye birikimini sosyal demokrasiyle, hattâ demokrasiyle sağlayabilir mi diye soranlar çok. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

– Çağımızın teknolojik gelişimi çerçevesinde, sermaye birikiminin demokrasi ortamında gerçekleşebileceği, sosyal demokrat bir yaklaşımla daha verimli biçimde gerçekleşeceği inancındayım. 1965-75 döneminde Türkiye’nin ekonomik büyümesini yetersiz buluyoruz ama küçümsememek

gerekir. Kaldı ki, birikim uğruna demokrasiden vazgeçmek, sonucu belirsiz bir yola çıkmak için çok ağır bir faturayı üstlenmek anlamında...

– Bizde dış dünya ile, özellikle gelişmiş ülkelerle ekonomik ilişkilerin gelişmesinden çekinenler az değil. Tarihsel deneyimlerden kaynaklanan, bir ölçüde haklı bir endişe olarak görülebilir. Türk sosyal demokrasisi dış ekonomik ilişkilere nasıl bakmalıdır?

– Günümüzün gerçeklerinde, haberleşmenin ve ekonominin çağdaş özelliklerinde, bir toplumun kendini dışa kapayarak gelişmesini –ekonomik, toplumsal, kültürel gelişmesini– mümkün görmüyorum. Buna örnek gösterilecek ülkelerin de hızla azaldığı düşüncesindeyim, özellikle ekonomi alanında. Dışa açılmanın mutlaka var olan sakıncalarını elden geldiğince sınırlamak, yararlarını ise arttırmaya çalışmak gerekir.

– Birçok kimse bugün Türkiye'de sosyal demokrasinin siyasal bir programı olduğu, ama ekonomik programının hemen hemen olmadığı görüşünde. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

– Bugünkü Türkiye'ye bakıp kesin bir şey söylenemez. Ancak, günümüzdeki merkez sağ deney kendi doğrultusunda bir ölçüde başarılı olursa, ekonomiyi bir ölçüde canlandırıp, siyasal liberalizme gene bir ölçüde yönelirse, günümüzdeki sosyal demokrat iddialı iki partinin iktisadi program ortaya koyamaması şaşırtıcı olmaz: Liberalizmin alternatifini tarih sahnesine demokratik bir çerçevede getiren, sosyal demokrat partilerdir; başarılı burjuvazinin alternatifi, gene demokrasi çerçevesinde, sosyal demokrasinin dayandığı çalışan kitlelerdir. Orta sınıflar yapılanmasına sahip, sol ve demokrat bile olsalar radikalizmin özelliğini taşıyan partiler, böyle bir alternatifi oluşturamazlar.

– Türkiye'de bugüne kadar kurulan bu iddiadaki partilerin sosyal demokrat olmadığını söylüyorsunuz. sodep ve hp sizce neden sosyal demokrat değil?

– hp ve sodep, sol ve demokrat radikalizmin birçok özelliğini taşıyan partilerdir. Bunu kesinlikle küçümsemiyorum, geçmişte belirli alanlarda Türkiye'ye önemli katkılar getirmiş bu akımın günümüzdeki olumlu etkilerini yadsımıyorum. Ancak "sol ve demokrat" radikalizm başka şeydir, sosyal demokrasi başka şey. Sosyal demokrasinin sosyolojik özelliklerine,

üyelikte, kadrolarda ve yönetimde çalışan kitlelerin ağırlığına sahip olmayan ya da böyle bir amaca bilinçli, planlı şekilde yönelmemiş partiler, sosyal demokrasinin tezlerini üretemez, işlevini yerine getiremez.

– Bir yerde iktidardaki Fransız Sosyalist Partisi'nin devlet harcamalarını kısmaya, ücret artışlarını denetlemeye dayanan istikrar politikasını, sermayeye hizmet için değil, kitlelerin yararına gördüğü için uyguladığını yazıyorsunuz. Bizde benzer bir politika uygulayan anap iktidarını sermayeye hizmet etmekle suçlayan eleştirileri de haksız buluyor musunuz?

– Ekonomi teknikleri ile, bu tekniklerin hangi öncelikli amaçla, öncelikle kimler adına ve kimin tarafından kullanıldığı arasında bence önemli fark vardır: Bu bakımdan, Fransa'nın sosyalist iktidarı ile, bizdeki anap iktidarı arasında bâzı ekonomi teknikler bâzı alanlarda birbirini anımsatıyor olsa bile, hiçbir benzetme, kıyaslama yapılamaz sanırım.

anap modelinin, amaç olarak da, araç olarak da özel sermayeye dayalı, onun doğrultusundaki bir model olduğu açıktır. Bununla beraber, anap dahil herhangi bir iktidarın, iki sözcüklü tanımlarla açıklanamayacağı, bunun fazla kolaycılık olacağı düşüncesindeyim.

Kaldı ki sosyal demokrasinin sorunu anap'ın "felâketi" üzerine hesap bina etmek değil; kendi doğrultusunda bir ölçüde başarılı bile olsa anap anlayışını kitlelerin yararları, gerçekleri, özlemleri yönünde gerilerde bırakmaktır...

Cumhuriyet, siyaset eki, 1984 Nisan, Şahin Alpay'la konuşma

g) Yeni Dönemde, Yeni Hedefler

SHP artık olgunlaşma dönemine giriyor. Bu aşamada, sorunları net biçimde ortaya koymamız, somut çözümleri elbirliğiyle geliştirmemiz gerekiyor. Yeni dönemdeki hedeflerimizin iki ana başlık altında incelenebileceğini sanıyorum: SHP'nin "ideolojisi" ve SHP'nin "toplum projesi." Bu yazıda ideolojik konulara değinmek istiyorum.

İdeoloji, bir sol partinin temeli ve en büyük gücüdür. Hele bizimki gibi berraklıktan uzak bir siyasal ortamda, partinin ideolojisi mutlak bir açıklığa, anlaşılırlığa ve özümsenmeye muhtaçtır. Aksi halde kendi içimizde gereksiz sürtüşmelere yol açarız, çelişkili görüntüler, tutarsız davranışlar sergileriz.

Olmamamız gereken yerde dışlayıcı oluruz da, olmamız gereken yerde dışlayıcı olmayız... İdeolojimiz net değilse, bizimle beraber olabilecek toplum kesitleri bizden uzak durabilir; bize karşı kullanılan demagojiler etkinlik kazanabilir; kendi üyelerimizin özgüvenini arttırmakta ve onların inancını pekiştirmekte yetersiz kalınır. İdeoloji, bir siyasal hareketin pusulası önemindedir...

İdeolojik berraklığa en fazla ihtiyaç duyduğumuz bir alan, kendi solculuğumuzu tanımlamak ve siyasal yelpazemizin sınırlarını belirlemektir. Açıklık kazandırabileceğimiz ölçüler, bana göre, solda "çoğulcu demokrasiyi kalıcı bir hedef ve bir hayat tarzı şeklinde benimsemek"tir; yelpazenin öteki sınırında ise, "demokrat" olabilmektir. Çoğulcu demokrasiyi değişmez bir hedef olarak kabul etmek koşuluyla, bizim partimizde, farklı sol yaklaşımlar olabilir; bunların kimi daha yaygın, hattâ çok yaygın bir devletçiliği savunabilir; çeşitli konularda parti vasatından farklılaşabilir. Ancak, çoğulcu demokrasiyi benimsemeyen, onu "geçici dönem" ya da "zorunlu aşama" diye niteleyen düşünceler, bu yelpazede yer almaz. "Demokrat olabilmek" ise, insan hak ve özgürlüklerine, işçi haklarına, demokrasilerin tüm kurallarına sahip çıkmaktır. Bu koşulu karşılayan bir düşünce, örneğin, çok daha sınırlı bir devletçilik anlayışını, parti vasatına kıyasla daha liberal ekonomik yaklaşımları benimseyebilir. Bu özelliği, söz konusu düşünce sahiplerini "imtiyazsız üye" konumuna indirgemez. Aynı şekilde, daha fazla devletçi olmak kimseye imtiyaz kazandırmaz.

Sosyal demokrat iddianın sahipleri olarak, bizim parti modelimiz, "emek ve işçi ağırlıklı kitle partisidir." Bu noktada da ideolojik berraklığa ve çözüme ihtiyacımız var: İşçi ve emek ağırlıklı olmayı şart görmekteyiz de, bunu nasıl gerçekleştireceğimizi henüz bilemiyoruz. Türkiye'nin sanayileşme düzeyi ve yasaları, işçi etkinliğini zaten sınırlıyor. Buna ek olarak, işçi üyelerimiz, parti içi yarışmada en elverişsiz koşullarda bulunuyor; iş zorunlulukları ve çalışma saatlerinin özelliği, onların imkânını daraltıyor. Oysa, sosyal demokrat parti üyeleri çeşitli sınıfsal özelliklerden oluşur ama, bir sosyal demokrat parti, örneğin "esnaf ağırlıklı", "serbest meslek sahibi ağırlıklı" olamaz. Emek ve işçi ağırlıklı olur. Peki, ne yapmamız gerekir?

Çözümleri teşkilât olarak hepimiz, elbirliğiyle oluşturacağız. İşçi üyelerimizin sayısını ve partideki etkinliğini arttırmamız lâzım. Parti içi hizmet yarışında, bir haksız rekabetten işçi üyelerimizi sakınmamız, onlara doğal ve yasal koşulların getirdiği sınırlamaları, başka yöntemlerle dengelememiz lâzım, önümüzdeki dönemin bence en önemli sorunlarından biri bu.

Bir başka ideolojik sorun, "inanç" olayına partimizin nasıl yaklaşacağı. Tekrara gerek yok ama, çeşitli çevrelerce ve geleneksel olarak bize karşı kullanılan, çarpıtılan, sömürülen bir konu bu. "Biz" derken, SHP öncesinin benzer nitelikli partilerini de kastediyorum. Bu hassas konuda, bizlerin de yeterli açıklığı, ideolojik berraklığı geçmişte sağlayabildiğimiz söylenemez. Sonuçta, bizden olan bâzı kitlelerle aramıza görünmez duvarlar örülmüş. Sol, doğal desteği olan kitlelerin bir bölümünün desteğinden, böylece yoksun bırakılmış.

Bu konuya da cesaretle eğilmemiz gerekiyor. Laiklik ilkemizden en küçük bir taviz vermeksizin, bâzı kitlelerle aramızda yaratılmış yapay anlaşmazlığı gidermemiz, net bir ideolojik tavır almamız lâzım.

Öteki konularda olduğu gibi, bunun çözümünü de elbirliğiyle oluşturacağız. İlçelerimizden, illerimizden kaynaklanan çözüm önerilerinin Genel Merkez'e ulaşması, her konuda sağlıklı politikaların oluşumunu kolaylaştıracak. Birlikte geliştirdiğimiz ve MKYK'nın 18 Nisan 1986 tarihli kararıyla benimsenen "Katılımcı Siyasal Çalışma Modeli," örgüt birimlerimizin merkez kararlarının oluşumuna katılmasını, kendi önerisini getirmesini mümkün kılıyor ve özendiriyor.

İlk günlerini yaşadığımız bu yeni dönemde, ideolojik sorunlarımızı ve tüm sorunlarımızı teker teker çözeceğimize inanıyorum. Elbirliğiyle ve gönül beraberliğiyle...

Sosyal Demokrat,12 Haziran 1986, Çanakkale

h) "Sağ"laşmaya ve "Sığ"laşmaya Hayır!..

SHP-MKYK üyesi İsmail Cem, "... Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimi, kimliğimizi ve ideolojimizi netleştirmeye, 'sağ'laşma ve 'sığ'laşma belirtilerini yok etmeye bağlıdır. Sosyal demokrat bir hareket

kendine ait solculukla gurur duymazsa ya da kendi solculuğunu yarım-ağızla ifade ederse, kitlelere güven veremez ve mevcut düzenin munis bir uydusu olmaktan öteye gidemez” dedi.

SHP İstanbul İl Örgütü’nün düzenlediği seminerde “Sosyal Demokrasi’nin temelleri” üzerinde konuşan Cem, “yenilikçi sol” anlayışının her şeyden önce açıklık ve akılcılık olduğunu belirterek, özetle şöyle konuştu:

“Sosyal demokrasinin başarısı, bu davaya inanmış insanların mücadeleyi tüm benlikleriyle yaşamasına; siyasete bir kutsal tutku gibi yürekleriyle ve akıllarıyla sarılmasına; inançla, umutla, hırsla mücadelesine bağlıdır. Bunun önkoşulu ise, hem partililere hem de topluma ‘hedef’ göstermektir:

Büyük hedeflere doğru partiyi ve toplumu hareketlendirerek, ülkede rüzgâr estirerek, toplumun dimağında ve yüreğinde kıvılcımlar çakarak, gönüllerde küllenmiş özgürlük, eşitlik, barış umudunu alevlendirerek, inancı bileyip, iman tazeleyerek, sosyal demokrasinin bayrağını hakkı olan yere, zirveye ulaştırırız.

Türkiye’nin sosyal demokratları, sosyal demokrasinin günümüzdeki sorunlarını aşmak zorundadır. Dünyada yaşanmış tecrübelerin gösterdiği üzere, kendi kaynağındaki gücü pratiğe aktaramayan siyasal hareketler ve kadrolar gerilemeye, hattâ yok olmaya mahkûmdur. Ne yazık ki onlarla birlikte ve hiç değilse bir süre kaybolan, halk kitlelerinin hakları ve beklentileri olmaktadır.

Sosyal demokrasinin günümüzdeki sorunlarına bakıp umutsuzluğa kapılmak yanlıştır. Haklıyız ve özünde güçlüyüz:

Her şeyden önce, kendi tarihsel iddiamıza, cumhuriyetçi geleneğimize, sol ve demokrat kimliğimize sahip çıkmak durumundayız. En güçlü aracımız, sosyal demokrat ideolojimizdir:

• Özgürlük, eşitlik, barış ideallerini benimseyen, sol ve demokrat olan, sermaye mantığına karşı, emeğin ve paylaşılan refahın mantığını getiren, emek ağırlıklı bir kitle partisiyiz. Bizi her türlü sağ ve sol sapmadan koruyacak ideolojik pusulamız budur.

• Tarihimizdeki ve inançlarımızdaki eşitlik, adalet, hoşgörü geleneğinden güç alan, cumhuriyetin bağımsız, millici, laik karakterinde pekişmiş, çağdaş ve yeni soluz.

• Yeni sol olarak, insanların kardeşliğine, eşitliğine, dayanışmasına, birlikte ulaşılacak refaha, insanın kendini geliştirme ve yükselme hakkına sahip çıkarak, kendi kültür değerlerimizi savunmaktayız; kendi kültür mesajımızı, kapitalizmin bireyci, maceracı, imtiyazcı kültürünün karşısına dikmekteyiz.

• Bizim sol ve demokrat ideolojimiz, başka sol düşünceler karşısında komplekslenilecek ya da sağ özelliklere özendirilecek bir anlayış değildir: Bizim solculuğumuz, dünyanın bütün çoğulcu demokrasilerinde ekonominin, emeğin ve işçi sınıfının gelişmesine en büyük katkıyı sağlamıştır. Milletlerin, milletleri kul etmesine ve mazlum milletlerin çaresizliğine engel olan, bizim solculuğumuzdur.

• Nihayet, sosyal demokrasi, geniş bir sosyal ve siyasal yelpazeyi içeren, ama sağında da, solunda da kesin sınırları bulunan ideolojidir: ‘Demokrat’ olamamış kimselerin, sağdaki sınırımızı aşıp aramızda yer bulmaları söz konusu değildir. Çoğulcu demokrasiyi bir değişmez amaç olarak, bir hayat tarzı olarak benimseyemeyenlerin ya da parti dışı siyasal odakların çekim alanında yer alanların, bizim soldaki sınırımızı geçip kendi siyasetlerini bizim partimizde gütmeleri, mümkün değildir. Bu tür gayri ciddi tavırlara ve görünümlere bizim tahammülümüz yoktur.

Sosyal demokrasiyi kapitalizmin yedek lastiği yapmak isteyenlere de, kendi farklı siyasetleri için bir şemsiye, bir barınak gibi onu kullanmak isteyenlere de, sosyal demokrat partide yer olamaz.

Sosyal demokrasiyi, tezlerimizde ve üslûplarımızda zaman zaman beliren ‘sağ’laşmak eğilimlerinden de, keskin sloganlarla işi çözümlemek yanılgılarından, düşünsel sığlıklardan da uzak tutarak, bu tehlikeler karşısında dikkatli olmak zorundayız. 1977 sonlarında başlayan ve süregelen gerileyişimizin nedenlerini öncelikle buralarda aramak gerekir.

Sosyal demokrasinin topluma hedef göstermesi ve kendi kimliğini, ideolojisini netleştirmesi, ‘solun iktidar programını, solun alternatifini’ biçimlemenin önkoşuludur.

İdeolojimizi açık seçik tanımlayabilirsek ve ‘emeğin mantığını’ ve ‘solun kültür değerlerini’ esas alarak yola buradan koyulursak, halkın sorunlarını doğru teşhis ederiz. Gerçekçi olmayan bir solculuğun ya da solcu olmayan bir gerçekliliğin tuzağından kendimizi sakınırız. Hayâllere kapılmaktan ya da teknik ayrıntılara boğulmaktan kurtuluruz.

Sosyal demokrasinin Türk toplumuna söylenecek çok sözü, toplumla birlikte gerçekleştireceği çok işi vardır.

Sosyal demokrasi, Türkiye’de halkın önüne yeni ufuklar açarak, temeldeki haklılığını siyaset üslûbuna ve pratiğe aktararak, geleceğin özgür, barışçı ve eşitlikli Türkiye’sini kuracaktır.

İnançla, yürekle, bilimle...”

III

“Para”nın İktidarı, Solun İktidarı

a) “Paranın İktidarına Son Vermek...”

Balıkesir SHP İl Örgütü’nün düzenlediği toplantıda bir konuşma yapan İsmail Cem, “Solun alternatifine” değinerek şunları söyledi:

“Bize soruyorlar, ‘Sizin alternatifiniz ne?’ diyorlar. Sayın Başbakan soruyor, Basın soruyor: Solun, SHP’nin alternatifi ne?

Cevap veriyorum:

Paranın egemenliğine, paraya tapılmasına, paranın ahlâkına, paranın düzenine, paranın siyasetine, saltanatına, tek kelimeyle, paranın iktidarına son vermek, işte bizim alternatifimiz...”

Cem, şöyle devam etti:

“... Biz, paranın en yüce değer ilân edildiği bir toplum modelini kabul etmiyoruz. Bizim kitabımıza göre, en yüce değer emektir, akıldır, ahlâktır...”

Alternatif tartışmasına ekonomi tekniklerinden başlanamayacağına, ilkelerden ve temel tercihlerden hareketle, daha sonra uygulama projelerine ve tekniklere inmenin gerektiğine değinen Cem, “... Sayın Özal, arabayı, atların önüne koşuyor” dedi.

Cem, konuşmasını şöyle sürdürdü:

“Bizim alternatifimiz, paralı olmak imtiyazının belirleyiciliğine son vermektir. Bunun yerine bir başka mantığı, solun mantığını koymaktır. Tüm ekonomik, sosyal, siyasal kararlarda, üretim ve paylaşım tercihlerinde, öncelikle işçinin, köylünün, memurun, dar gelirlinin yararını ölçü getirmektir. Alternatif, toplumu öncelikle hangi kitlelerin yararları doğrultusunda yöneteceğimizin, öncelikle kimleri gözeteceğimizin, üretim hedeflerini nasıl biçimleyeceğimizin, milli geliri ve devlet bütçesini nasıl paylaştıracağımızın tercihidir. Ekonomi tekniklerini holding önceliğine göre de kullanmak mümkündür, bizim mantığımızdaki sol önceliklere göre de...”

Sosyal demokraside ya da Batı Avrupa'nın çoğulcu sosyalist anlayışında "... hiçbir sınıfın ve zümrenin düşman diye görülemeyeceğini" belirten Cem, "... SHP, öncelikle temsil etmediği sınıf ve zümrelerin akılcı, iyi niyetli muhatabıdır" dedi.

SHP'nin, temel sol tercihlerden kaynaklanmış alternatif uygulama programlarını bir an önce ve planlı çalışmalarla hazırlamaya başlaması gereğine değinen Cem, konuşmasını şöyle tamamladı:

"... Alternatif politikalarımız gökten zembille inmeyecek; bizlerin emeğiyle, aklıyla, yüreğiyle oluşacak... Sol olarak, henüz söylenmemiş daha çok sözümüz vardır, toplumumuzu yüceltmenin mücadelesinde, elbirliğiyle yapacağımız daha çok iş vardır..."

26 Ocak 1986

b) "Alternatif" Olayı...

I

Türkiye'de sağ iktidarların uygulanmakta olduğu politikalara "alternatif" olamayacağı, zaman zaman hükümet, iş ve basın çevrelerinde tekrarlanır. Kimi iktidar milletvekili, sıkı para politikasına, ekonominin dışa açılmasına ve bir dizi uygulamaya işaret ederek, solun siyaset çevrelerine "... var mı bunun alternatifi" diye sorar. Solun siyasetçileri de, ekonominin şu ya da bu tercihleri arasında bir alternatif oluşturarak cevaplamaya çalışır. Sonuçta, zaten bir dizi teknik yaklaşımın zor anlaşılırlığı çerçevesinde ve bâzı ekonomik çözümlerin sağcısı-solcusu olmayacağı gerçeğinde, kamuoyunun zihni biraz daha karışır ve iktidar, kendi politikasına alternatif bulunmadığı şartlanmasını yaymaya devam eder...

Bir yıldır tanık olageldiğimiz bu görüntüde, taraflardan biri, bir yanlış mı yapmaktadır?

Yanlış, daha doğrusu eksik, "alternatif" konusuna solun yaklaşımında gözükmektedir.

Solun Türkiye'ye sunacağı alternatif, sadece ekonomiyle kendini sınırlamak yanlışına düşmemelidir. Solun alternatifi, bir ekonomi politikası

değil, içinde ekonomi politikasının da yer aldığı bir “toplum projesi”dir: Kültür, ahlâk, demokrasi, dayanışma, güvenlik boyutları olan, ekonominin yanı sıra, insanların tüm ihtiyaçlarını gözeten, kapsayıcı bir projedir bu.

Solun önceliği ve ayrıcalığı, insanı bütünlüğü içinde almak, onun sorunlarını bütünlük içinde çözebilmektir. Durum böyle iken, meseleye “alternatifin” sadece ekonomik boyutundan yaklaşmak, tartışmayı, iktidarın onu çekmek istediği sığ sularda ve ekonomizmin dar çerçevesinde kabullenmek anlamınadır. “Farklı bir mantığı” temsil etmesi gereken sol, sorunlara iktidardaki mantığın ölçüleriyle eğilince, sonuç, bir “alternatifsizlik” görünümü olabilmektedir.

Günümüzün Türkiye’sinde, iki olayı birbirinden ayırmak gerekir: “Araçları” ve “amaçları.”

Sıkı para politikası, faizlerin yüksek düzeyde tutulması, ekonominin dışa açılması, devletin tahvil ve benzeri yöntemlerle iç borçlanmaya yönelmesi, Türk parasının dış değerinin belirlenmesi, katma değer vergisi... Bütün bunlar, ekonominin araçlarıdır. Mesele, söz konusu araçların dışlanmasına yahut benimsenmesine aşırı bir önem tanımak değildir; mesele, söz konusu araçların “... öncelikle kimler için, kimler tarafından ve hangi amaçla” kullanıldığıdır.

Olaya ve ekonomiye bu şekilde, araçların işlevi ve amacı açısından yaklaşmak ise hem solun doğal özelliğidir, hem de, böyle bir yaklaşım, ancak bir “toplum projesinin” bütünlüğü ve kapsayıcılığı içinde mümkündür.

12 Aralık 1984

II

“Alternatif” sözcüğü, siyasetin moda deyimleri arasına girmiştir. Sağın sık kullandığı bu kavram, bilerek ya da bilmeyerek hep yanlış sunulmaktadır. Siyasetteki “alternatif” olayı sanki belirli ekonomi teknikleriyle sınırlıymış gibi konu tanımlanmaktadır. Bu ekonomi teknikleri de “siyah ve beyaz” diye ayrılıp, “... Ben siyahı uyguluyorum, nerede sizin beyazınız?” denmektedir.

Böylece, büyük ölçüde demagojiyle bezenmiş bir “alternatif” kavramı, iktidar tarafından kullanılmaktadır.

Oysa, siyasette alternatif, bir “hayat tarzıdır,” bir dünya görüşü ve insan anlayışıdır. Ekonominin sadece bir önemli birimini oluşturduğu kapsamlı bütündür. Ayrıca, alternatif, çoğu konuda siyah-beyaz basitliğinin dışındadır. Her biri dengelerde yer alan ağırlıklar arasında bir öncelik değişiminden de ibaret olabilir, tümüyle farklı yaklaşımlardan da...

Konuya daha yakından bakmaya çalışalım:

Özal iktidarının “1986 bütçesiyle” bir kez daha somutlanan “modeline” Türk solunun alternatifi, günümüzdekinden çok farklı bir “hayat tarzıdır:” Alternatif, Sayın Özal’ın hemen hiç önemsemediği kimi sorunu gündemin ilk sıralarında görür; günümüz iktidarınca hiç dikkate alınmamış hassasiyetleri önemser; toplumsal ilişkilerde ve ekonomik yaklaşımlarda gene günümüzdekinden hayli değişik yöntemlerin kullanılmasını önerir. Bunların bâzıları şöyle sıralanabilir:

Güvenlik: Türkiye’nin 1977-80 yıllarında geçirdiği toplumsal depreme ve sarsılan can güvenliğine Özal modelinin yaklaşımı tümüyle yetersizdir: Olayların sadece yüzeysel sonuçlarıyla ilgilidir. Anarşi ve terörün temellerine günümüz modeli eğilmediğinden, bu temeller, ülkenin herhangi bir zayıf anında geçmiştekine benzer sonuçlar yaratmaya yatkındır.

“Alternatif,” teröre yatkın insan hammaddesini oluşturmuş, sosyal, ekonomik, ruhsal nedenleri ciddi ve planlı biçimde, bilimden yararlanarak ortaya koymaktır: Bu nedenlerle programlı bir mücadeleye girip, eşitsizliklerden, çarpık kentleşmeye, eğitim düzeninin bozukluklarına, tarihten devralınmış talihsiz zıtlaşmalara kadar her düzeydeki etkenleri, zaman içinde ortadan kaldırmaktır.

Can güvenliğini hiçbir zaman kapsamlı ve bilimsel bir açıdan görmemiş olan, bunun önemini yeterince vurgulamayan, üç-beş yıl öncesini adetâ göz ardı eden, teröre dönük oluşumların hâlâ sık sık televizyon ekranlarından yansımasındaki “vahameti” fark edemeyen Özal modelinin bu alandaki alternatifi, tek kelimeyle özetlenecekse, “ciddiyettir.”

Kaldı ki, Türk solunun alternatif modelindeki “güvenlik” sadece can ve mal güvenliği ile sınırlı değildir. Solun “güvenlik” anlayışının kapsamında,

hayatın çeşitli belirsizliklerine karşı insanlara belirli ve asgari “güvencelerin” sağlanması vardır. Tarımdaki doğal koşulların tersliklerine, işsizliğe karşı güvenceler getirilmesi, eğitim, sağlık gibi hayati konularda bireyin güvence altına alınması gibi. Bu alanda sol, iktidara gelip hemen ertesi gün her şeyi halledecek değildir. Ama bu konular solun alternatif modelinde vardır: Bu alanlarda, neyin nasıl yapılacağını öngörüp zaman içindeki gerçekleşmesini planlamak da vardır, insanın bu düzeydeki güvencelerini sağlamak, sağın modelinin öncelikli kaygıları arasında değildir...

III

“Alternatifin” özünde farklı bir “hayat tarzı” önerisi olduğunu yineleyerek ve kimi alanda değişik öncelikler sıralaması getirdiğini, kiminde kökten değişim öngördüğünü, kiminde ise sağ iktidarların hiç dikkate almadığı hassasiyetler ve yöntemleri öne çıkardığını belirterek, “alternatif modelin” bâzı unsurlarını sıralamaya devam edelim.

Uzlaşmış bir Türkiye: Türkiye, tarihsel oluşumu itibariyle değişik “hassasiyet kümelerine” sahip bir ülkedir. Her toplumda ve bir ölçüde var olan farklılaşmalar, bizde daha yaygın ve daha keskindir. Bir bölümümüzün hayata ve dünyaya bakışı ile, öteki bölümümüzün yaklaşımı aşırı ölçüde farklılaşabilmektedir. Değer yargıları ile, aile, toplum ilişkilerine bakışı ve beklentileriyle, öncelik sıralamaları, müzik beğenileri, tüketim imkân ve alışkanlıklarıyla çok değişik kümelerden oluşmaktayız.

Solun, sağ anlayışa getirdiği “alternatif model” bu farklı hassasiyetleri uzlaştırmayı, saygı ve hoşgörüyü karşılıklı olarak yaratmayı, diyalog kanallarını oluşturmayı, bir planlı, programlı ve bilimsel yaklaşım çerçevesinde öngörür.

Türkiye’mizde hâlâ bir “başörtüsü” tartışılmaktadır; mezhep farklılığı nedeniyle insanlar birbirini –bâzı aşırı örneklerde– öldürebilmiştir: Birbirine “zındık” diye yahut “mürteci” diye bakabilen hassasiyet kümeleri vardır: Turizme “altın yumurtlayan tavuk” diyenimiz olduğu gibi, tüm ahlâk ölçülerini yok eden bir felâket şeklinde görenimiz de vardır, kendimize benzemeyenlere karşı engin bir sevgisizlik de, çoğu alanda hâlâ geçerlidir.

Bütün toplumlarda ancak küçük marjinal kesitlerde görülen bu yaklaşımlar, bizde yaygın topluluklarca benimsenebilmektedir. Bir toplumu alabildiğine sağlıksız kılan bu ve benzeri zıtlaşmalar Özal modelinin kendisine mesele yaptığı, mesele gördüğü konular değildir. Oysa, solun alternatif modelinde bu tehlikeli farklılaşmalar başlıca bir kaygıdır, bu farklılaşmaları çağdaş anlayışlara ve sentezlere yöneltmek. Kendi kendisiyle uzlaşmış bir Türkiye yaratmak öncelikli bir hedeftir...

Katılımcı bir Türkiye: Türkiye, her düzeyde ve her konuda “diyaloğa kapalı” ve katılımdan yoksun bir işleyişe sahiptir. Bize göre, birçok sorunu ciddi biçimde ağırlaştıran, ekonomik kaynakların kullanımına, ülke yönetimine, toplumsal ilişkilere büyük kayıplar verdirten bir sorundur bu. Özal modelinde ise böyle bir kaygı yoktur. Açıklamaya çalışalım:

Çağdaş devlet ve ülke yönetiminde, diyalog ve katılım, her alanda öne çıkarılan, her düzeyde büyük maddi-manevi yarar sağlayan bir yaklaşımdır; demokrasinin özünü oluşturan etkenler arasındadır. Özal modelinin Türkiye’sinde, ister zirvede, ister değişik toplumsal kurumlarda alınsın, neredeyse bütün kararlar diyaloğa ve katılıma kapalıdır. Örneğin: İthalata ilişkin gümrük ve fon uygulamaları, devlet desteğinin bâzı üretim alanlarında azaltılması yahut arttırılması, bütün ilgilileriyle diyalog kurularak onların görüşleri, katılımı sağlanarak değil, zirvedekilerin tek başına davranışlarıyla, yahut birkaç etkili çevreyle sınırlanmış telkinlerle gerçekleşmektedir. Bu tür ekonomik kararların işçi kesimine yansımaları ise, hemen hiçbir zaman düşünülmemekte, işçi temsilcileriyle bu alanda hiçbir diyalog kurulmamaktadır. Bir başka örnek, genel olarak bütün kurumlardaki katılım eksiğidir. İster bakanlıklarda, ister kit’lerde, özel fabrikalarda, eğitim kurumlarında olsun, çalışanların ve ilgililerin karar oluşumuna katılımları, kendi düşüncelerini getirmeleri söz konusu değildir.

“Alternatif model” ise, her kurumda ve her düzeyde, tüm ilgililerin diyalog kanallarını açmayı, katılım yöntemleri geliştirmeyi, birbiriyle “konuşan,” mücadele eden fakat uzlaşmaya da varabilen insanların Türkiye’sini öngörür. Bu yaklaşımın, ekonomik kararların esenliğinden, toplumsal barışa kadar yapıcı sonuçlar vereceğine, dünyanın birçok ülkesinde verdiğini de dikkate alarak inanır...

IV

Bir siyasal anlayışın, bir akımın yahut partinin “ahlâk” kavramına farklı yaklaşması, değişik yorumlaması, ahlâka ilişkin konulara değişik önem vermesi doğaldır. “Ahlâk” tanımını “geniş anlamıyla” ele alan bu yaklaşımlarda, “ahlâk,” insanların bireysel ilişkilerinden toplumsal değer yargılarına kadar çok yaygın bir alanı kapsar.

Günümüz iktidarının “ahlâk” olayına yaklaşımını ve alternatifini tartışırken, Özal iktidarının “ahlâkdışı” işler yaptığını, ahlâksızlığı yaydığını kastetmiyoruz. Hele bireysel düzeyde, herkesi en az kendimiz kadar ahlâk konusunda duyarlı kabul etmek gerekir. Bizim bu yazıda değindiğimiz olay, anap iktidarının çeşitli yaklaşımları nedeniyle ve bunların topluma, bireylere dolaylı yansıması sonucunda “ahlâk anlayışına” etkileridir; soldan kaynaklanmış bir alternatif yaklaşımın neler getirebileceğidir.

Günümüz Türkiye’sinde “ahlâkın” hemen her düzeyde gerileyişine tanık olmaktayız. Bu gerileyişin kaynağındaki etkenlerden önemli biri, günümüz iktidarındaki anlayışın çeşitli konularda topluma vermekte olduğu mesajların ve uygulamaların –bu iktidarın belki elinde olmaksızın– toplumdaki ahlâk doğrularını sarsmasıdır.

Günümüzün Türkiye’si, hızla büyüyen gelir dengesizliğini ve bâzı toplum kesitlerindeki yoksullaşmayı, bir ahlâk bunalımı olarak da yaşamaktadır. İnsanlarımızın önemli bölümü, çok ciddi geçim sorunları içindedir. Böyle bir ortam ve onun umutsuzluğu, ahlâkdışı yönelişlere bâzı insanlarımızı çok daha kolay sürüklemekte, gerek iş yaşamında, gerekse aile düzeninde etki yapmaktadır. Ahlâk bunalımının başlıca bir temeli, ekonomik eşitsizlikleri arttıran politikalardır; günümüz iktidarının ekonomi politikaları sonucunda topluma yansıyan ahlâk sorunlarını, aynı iktidarın bir “sorun” olarak görüp ciddi biçimde bu konuya eğilmeyişidir.

“Ahlâk” olayını daha geniş boyutta ele alırsak, günümüz anlayışının birçok mesajında –gene belki elinde olmaksızın– toplumu yanlış ve eksik değer ölçülerine, yaklaşım zaafına yönlendiren özellikler vardır. Bugün hepimiz, “... bir koy, üç kazan” anlayışının kültürel bombardımanına hedefiz. “Köşeyi dönmek” umudu her kanaldan yayılmaktadır. “Gemisini kurtaranın kaptan sayıldığı”, “her koyunun kendi bacağından asıldığı,” birer kutsal öğreti gibi beyinlerimize şırınga edilmektedir. Bu özelliklerin ahlâk anlayışı, sonuçta, fevkalâde bireyci, kendisinden başkasını hiç mi hiç düşünmeyen, maddi menfaat ve maddi rahat için her tür davranışı mubah

görebilen bir anlayıştır. Söz konusu anlayışın topluma önerdiği, örnek gösterdiği "kahraman" tipi ise ya "banker efsanesindeki" örnektir ya da şarkıcı sanatçılardır...

Bir "hayat tarzı" olarak "alternatif"e yaklaştığımızda, "ahlâk," temel bir konudur. Alternatifin başlıca unsurlarından, en önemli kaygılarından biridir, ahlâk:

Alternatif bir politikada, ahlâk bunalımını azaltmak kaygısı ve bunun çözüm arayışları vardır. Türkiye'deki gelir adaletsizliği karşısında bugünkü gibi duyarsız kalınırsa ve eşitsizlikler, gündemin son sıralarına bırakılırsa, bunların ahlâkın sarsılmasındaki rolü açıktır. Alternatif, bir ahlâk sorunu olarak da gelir eşitsizliklerine eğilmek ve bunların ahlâka yansıyışını temel bir konu şeklinde ele alarak, eşitsizlikle mücadele etmektir.

Alternatif politika, çarpık değer yargılarından toplumu kurtarabilmek için, evrensel geçerlik taşıyan doğru değer yargılarını, her düzeyde ve planlı-programlı, bilinçli politikalarla yaymaktır. İnsanların ortak sorunlarına, bireysel değil toplumsal çözümlerle çare aranmasıdır; alternatif, çalışmaya ve emeğe dayalı değer ölçülerini, yardımlaşmayı ve dayanışmayı ön plana çıkarmaktır. Alternatif, devletin bir politika olarak doğru "toplumsal kahraman" imajları vermesi, emeğiyle, kültür ve sanat yaratıcılığıyla öne çıkmış insanları topluma özendirmesidir.

Emeği, çalışmayı, kültür, bilim, sanat yaratıcılığını öne çıkaran, insanları bireyciliğe ve kolaycı çözümlere değil, yardımlaşma ve dayanışmaya özendiren politikalar, "ahlâk" kavramını bireysel ve toplumsal düzeyde öncelikle savunan girişimler, "alternatifin" çok önemli unsurlarıdır...

(Bir "alternatif" olayında değinilebilecek çok konu vardır. Bunlardan bâzılarını gözden geçirdik. Alternatifin temel noktalarından "demokrasiyi," çok yazılıp çok söylendiği için, bizim de geçmiş yazılarda sıkça değindiğimiz için yeniden ele almıyoruz.)

V

Her ekonomik modelin özelliği, belirli siyasal ve sosyal tercihlerden yola çıkarak, bu temel tercihlere değişen farklı bir "öncelikler sıralaması" getirmesidir.

Bir modelden ötekine, bir alternatiften başka alternatife değişen, özünde, bu öncelik sıralamasıdır. Yoksa, bazen sanıldığı ve iddia edildiği gibi ekonomi tekniklerinin ve yöntemlerinin sağcısı-solcusu çoğu durumda söz konusu değildir. Bu bakımdan, "... biz dünyaya açılmayı savunuyoruz, sizin alternatifiniz nedir" demek, ya da "... gereksiz bürokratik işlemleri azaltmak amacındayız, hani alternatifiniz" diye sormak, alternatif meselesini saptırmak anlamınadır.

Bu yazıda sözünü ettiğimiz "alternatif" her şeyden önce, günümüzdekinden farklı bir "sosyal-siyasal tercihler ve öncelikler" sıralamasından kaynaklanmıştır.

Geçerlikteki ekonomik modelin alternatifi, öncelikle işçilerin, köylülerin, memurun, dar gelirli kesimlerin yararını savunan, bu toplum kesitlerinin sorununa öncelikle eğilen bir anlayışın ürünü olabilir.

Sosyal demokrat nitelikli böyle bir alternatifte, tercih sıralamasının başlarında yer almayan herhangi bir sosyal kesitin "dışlanması" hele "düşman" sayılması söz konusu değildir. Toplumun tümünün yararını öngören, ancak belirli bir sosyal öncelik tercihi getiren bir yaklaşım burada geçerlidir.

Alternatif bu ekonomik modelde öncelikli toplum kesitlerinin temel sorunu, üretimsizlik, eşitsizlik ve işsizliktir. Dolayısıyla, alternatif modelin temel amacı, bu üç konudan hareketle ve bu üç konuyu gözeterek çözüm önermektir; bir alandaki çözüm, öteki alanlarda engelleyici değil, destekleyici olmasına özenmektir.

Üretimin artması, yatırım ve tasarruf temelde bir "kaynak" sorunudur; mevcut kaynağı daha verimli kullanmak ve ona yenilerini eklemek anlamınadır. Alternatif yaklaşımın sosyal öncelikleri doğrultusunda şu noktalar öne konulabilir:

a) Ekonomik gündemin ilk ve temel maddesi olarak sanayileşmeyi getirmek.

Günümüzün geçerli modelinde, sanayileşme arka sıralardadır. Devletin destekleri ve teşvikleri açısından, kredi politikaları ve psikolojik şartlandırması bakımından, ihracatın da, hattâ ithalat sektörünün de gerilerinde bırakılmıştır. Oysa sanayi, alternatifin her üç temel sorununa

(üretimsizlik, eşitsizlik, işsizlik) birlikte çözüm getiren temel çıkış noktasıdır. Dolayısıyla, alternatif modelin tartışmasız “bir numaralı” hedefi, en fazla desteklenecek sektörü sanayidir.

b) Alternatif modelde kit’lerin ve küçük-orta boy işletmelerin yeri günümüzdekinden çok daha önemli olabilir: kit’lere üvey evlat gibi bakmayan bir yaklaşım onların kapsamını mutlaka genişleterek değil, ama işleyiş özelliklerini değiştirerek bu kurumlardan çoğunu ve çok daha verimli kılabilir. kit’lerden bir bölümünü devletin, yani halkın mülkiyetinde fakat özel şirket yapılanmasında (İş Bankası, Paşabahçe Cam Sanayii örnekleri gibi) öngören bir yaklaşım, bu kurumları sanayileşmenin verimli ve çok önemli unsurlarına dönüştürür.

Küçük ve orta boy sanayi işletmeleri, günümüzün bilgisayarlı teknolojisi sayesinde ve bütün dünyada çok önemli bir işlev kazanmıştır. “Verimli olmak,” artık mutlaka “büyük olmayı” gerektirmiyor. Alternatif model, Türkiye’nin kredi piyasasındaki yeri ancak yüzde 5 dolayında kalmış bu işletmelere tercihli bir destek sağlayacak, “geçici hissedarlık” gibi yeni destek yöntemleri kullanarak sanayileşmeye bir soluk getirebilir.

c) Eşitsizlik, yaygın sanayileşmenin başlıca engelleri arasındadır. Yatırımsızlığın bir önemli nedeni “talebin” darlığıdır; yaygın bir tüketici kitlenin yokluğudur; gelirlerin düşüklüğüdür. Olaya “tersinden” yaklaşan Keynesçi teori, malûm, “ücretleri arttırarak talep yaratmayı; artan talebin ise yatırımı ve sanayii özendirmesini” öngörür. Geçmişte çok başarılı olmuş bu yöntem günümüzde daha dar bir kullanım imkânına sahiptir. Ne var ki, Türkiye’deki maliyetlerde ücretin çok küçük bir pay taşıması nedeniyle, söz konusu yaklaşım gerçekçi ve ihtiyatlı biçimde uygulanabilir. Alternatif modelin zaten “asgari geçim düzeyi” sağlamak hedefi, talebi arttırıp, yatırımı özendirmek doğrultusunda öngörülebilir.

d) Türkiye, faizlerin anormal yükseklikte olduğu ülkedir. Kredi maliyetinden sanayileşmeye, pahalılığa kadar her alanda bu olumsuz etkinin payı vardır. Faiz oranlarının düşürülmesi ve bu yöntemin eşliğinde yeniden düzenlenmiş bir sermaye piyasasına küçük tasarrufların yönlendirilmesi yeni kaynakların oluşumuna katkı getirebilir. Kaldı ki faizlerin düşmesi için enflasyonun azalmasını beklemek yerine, faizleri düşürerek enflasyonun hızını kesmeye çalışmak da üzerinde düşünülebilecek bir yaklaşımdır.

Öncelikle dar gelirli kitlelere yansıyan hayat pahalılığını yavaşlatmak amacıyla alternatif model, iç rekabeti canlandırmanın (küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi) yanı sıra, iki temel madde olan petrolün ve gübrenin fiyatını gerçek kaynaklardan sübvansiyone edebilir. Başka amaçlara ayırdığı fonlardan buraya aktarma yapabilir. Dünyada hemen her gelişmiş ülkenin başarıp da bizim bir türlü çözemediğimiz, vergi kaçakçılığını ciddi şekilde önleyebilir. Bir başka pahalılık etkeni olan “tarımsal ürünlerin ticaretindeki çağdışı özellikler” zaman içinde eksiltilebilir.

Alternatif model ekonominin genel hedeflerini ve yöntemlerini açıklayan ilgili çevrelerle diyalogdan kaynaklanmış bir plan çerçevesinde eşitsizlikleri azaltıcı yaklaşımlar geliştirebilir. Büyük kitlelerin temel sorunlarından “kira” olayına akılcı devlet düzenlemesi getirebilir. Her biri maliyeti arttırıcı yahut yatırıma ayrılan kaynakları azaltıcı etkenler olmakla beraber, sağlık, eğitim, kültür alanlarına alternatif model ölçülü bir ağırlık tanıyabilir; çalışma saatlerini “medeni” dünyanın düzeylerine doğru zaman içinde indirerek işsizlikle mücadelede var olan işin paylaşımı yöntemlerini ihtiyatla gündeme getirebilir...

Bir “alternatif ekonomi modeli” bizim bu değindiklerimizden elbette çok daha etraflı, çok daha sağlam biçimli kurulabilir. Bu yazının amacı böyle bir modelin olabilirliğine işaret etmekten ibarettir.

Ancak şunu açıkça belirtmek gerekir: Kendi temelindeki sosyal ve siyasal tercihler doğrultusunda “üretimsizlik, eşitsizlik ve işsizliği” azaltmayı öncelikle amaç almış, bir numaralı hedef olarak sanayileşmeyi benimsemiş bir alternatif ekonomi modeli ile Türkiye çok daha olumlu bir geleceğe yönelir...

12-15 Aralık 1985

c) Çözüm Yaklaşımları

I

Türkiye’de hayli ilginç bir siyasal ortam yaşanıyor. Siyaset sosyolojisinin uzmanları gelecekte bizim bugünlerimizi herhalde derinliğine inceleyecek

ve çok şey yazacak. “Tarım toplumu” olmaktan, “sanayi toplumu”na, “köylülük” dokusundan, “şehirli” özelliklere geçmekteyiz. Bu geçişin son aşamalarını yaşadığımız bile söylenebilir. Doğal olarak, dünyanın her ülkesinde zorlu ve acılı geçmiş bu süreç, bizde de toplumsal depremlere, altüst edici değişimlere yol açarak gelişiyor...

Türkiye’nin temellerinde bir büyük değişimin sancıları yaşanırken, bunun siyaset kurumuna yansıması, hattâ bu kurumu yeniden biçimlenmeye zorlaması kadar doğal bir şey olamaz. Sağıyla ve soluyla Türk siyaset, kurumunun bir süredir yaşadığı bölünmeleri ve bütünleşme çabalarını, bir bakıma dağınıklığı, sadece “olağanüstü dönemin sonucu” diye nitelemek meselenin sadece bir boyutunu açıklar; siyaset kurumundaki dağınıklık ve arayışlar –aynen söz konusu olağanüstü dönem gibi– ülke temellerindeki değişimin ve sancıların da ürünüdür...

Siyaset kurumunun sorunlarına baktığımızda, bu kurumun konumunu ülkenin sancılı gelişim süreciyle ilişkileri açısından da araştırmak gerekir: Söz konusu sürecin sancılarını daha zahmetsiz geçirtmek gibi bir işlevi olabilmiş midir siyasetin? Ülkedeki değişim sonucunda oluşan yeni dinamikleri akılcı ve yapıcı hedeflere yönlendirebilmiş midir? Yoksa, dar anlamıyla siyasetin girdaplarında kaybolmuş siyaset kurumu bir zahmetli ve acılı süreci Türkiye’nin büsbütün zor geçirmesine mi neden olmuştur?

Günümüzün siyasetinde, siyasetteki dağılmalarda ve yeniden biçimlenmelerde, arayışlarda, bütün bu etkenler vardır...

Siyasal yelpazenin sol kesiminde dikkati çeken, hem nicel, hem de nitel bâzı değişimlerin, yelpazenin bir bölümünde yaşanmasıdır. Günümüzün görüntüleri, sadece geçmiş CHP döneminden değil, sodep-hp deneyimlerinden de hayli farklıdır. “Yepyeni” denebilecek oluşumlar, özellikler, ihtiyaçlar, arayışlar gündeme gelmektedir.

Çok değil, altı ay kadar önce 200 bin dolayında olan sodep ve hp üyelerinin sayısı, bugün SHP’de 750 bine yaklaşmıştır... Bu, soldaki en büyük kümenin, üç kat büyüdüğü anlamınadır... Altı ay öncesindeki her “bir” parti üyesine, “iki” yeni üyenin katıldığı çok daha güçlü, ama sadece altı yıl öncesine değil, altı ay öncesine de kıyasla çok farklı bir oluşum gündemdedir.

Değişim, sadece bundan ibaret değildir. Solda yeni kurulan DSP de, solun büyük partisi SHP de, gene sadece altı yıl öncesine göre değil, altı ay öncesine göre yepyeni soruları, değerlendirmeleri, arayışları Türk solunun gündemine getirmektedir. “Sorular” değişmiş ve kaliteli, çözüme, sonuca götürecek sorular çoğalmıştır; “soruyu soranların” sayısı birken üç olmuştur; nihayet, soru sahiplerinin üç kat arttığı ve soruların kalite kazandığı bir ortamda, bu soruların “cevabını” en azından ipuçlarıyla ortaya koymak da, geçmişe kıyasla çok daha çetinleşmiş, ciddi bir birikimden yola çıkmayı, çalışmayı, yaratıcı düşünebilmeyi zorunlu kılmıştır.

Söz konusu gelişme, hiç kuşkusuz, sadece sol bakımından değil, toplumun tümü ve ülke açısından son derece olumludur. “Doğru” cevaplara, ancak “doğru” sorulardan ve arayışlardan yola çıkarak ulaşılabilir; Türk solunun, partilerinin ve üyelerinin nicel, nitel gelişim sonucunda şimdi daha kaliteli ve zor sorular ortaya koyması, kendisini daha kaliteli, daha gerçekçi çözümler getirmeye zorlaması hem bizzat kendini hem de yöneticilerini, artık siyaseti yeni ve gelişmiş koşullarda öngörmek mecburiyetinde bırakması, Türkiye için umut veren işaretlerdir.

Ulaşılmış bu düzeyde, üye sayısı üç kat artmış, “kalite” arayışı hızlanmış bir ortamda, öncelikle solun bâzı yanlışlarını artık geçmişe terk etmesi gerekir. Meselelerin çözümünü sadece gönüllerde aramanın, bir tür “sol romantizmi” ile olaylara yaklaşmanın devri kapanmıştır. Aynı şekilde, “sol teknokrasi” ile, Türkiye’yi ve solu sadece görüntüdeki bir “ciddiyetle” ele alan, kitlelerdeki titreşimlerden kopuk yaklaşımların solu ve ülkeyi bir yere götüremeyeceğini, böyle bir anlayışla verilmiş mesajların hedefe ulaşmayacağını bilmek gerekir.

Mesele hem akıllara, hem de gönüllere birlikte seslenebilmektir; hem doğru mesajı verebilmek, hem de bu mesaja ruh katabilmektir; gerçekçi olmayan bir solculuktan ve sol olmayan bir gerçekçilikten sakınmaktır; geniş boyutlarda, büyük düşünebilmek ve bunu tarih önünde üstlenilmiş bir işlevle bütünleştirmektir...

Bu konuma gelebilmek için, Türk solunun, belki de işe çok temel ve bir bakıma çok basit bâzı noktaları yeniden değerlendirerek başlaması gerekir.

II

Hem akıllara, hem de gönüllere birlikte seslenebilmek... Hem doğru mesaj verebilmek, hem de bu mesaja ruh katabilmek... Geniş boyutlarda, büyük düşünebilmek... Ve bunu tarih önünde üstlenilmiş bir işlevle bütünleştirmek...

Solun yukarıda belirttiğimiz özellikleri kazanması için, bâzı çok temel ve bir bakıma çok basit noktaları yeniden değerlendirerek işe koyulunması gerekir...

Bu noktalardan en önemlisi, "ne için" ve "kimin için" solun iktidar olmak istediğidir.

Bir siyasal hareketin iktidara gelmezden önce açıkça kendine sorması ve berraklıkla cevaplaması gereken sorulardır bunlar. Eğer zamanında ve yeterince ele alınmamışlarsa, özellikle sol bir partinin iktidarda şaşırması ve başarısızlığı söz konusudur: Bu partinin, kendi desteklerini, yandaşlarını, seçmenlerini küstürmesi mümkündür.

"Kimin için" sorusunun cevabı, elbette "toplum" için, "her vatandaş" içindir. Ancak her partinin bir "öncelikler sıralaması" vardır. Sağ partiler bu sıralamayı pek açıklamazlar ama, bilirler. Kendi ekonomik anlayışları, sınıfsal yapıları doğrultusunda, önceliği sermaye gruplarına tanıyarak toplumun tümüne yararlı olunacağını sanırlar.

Sol partiler ise kendi sosyal önceliklerini hem açık seçik ortaya koymak, hem de bunun gerektirdiği politikaları ve uygulamaları yapmak durumundadır. Bu, ilk bakışta sanılacağı kadar kolay değildir: Sadece kabataslak bir sıralamayla, "... bizim için öncelikli olan halktır, dar gelirli vatandaştır" benzeri genellemelerle geçiştirilemez.

"Ne için" iktidar olunacağı ise, ancak çok ciddi hazırlıklarla, birikimle, çalışmayla cevaplanabilecek sorudur. Sağ anlayışlarda, partilerde ve iktidarlarda, birçok meselenin "kendiliğinden" çözümünü yaratacağı öngörülür. Örneğin, piyasa mekanizmalarını kendi haline bırakırsanız, en verimli ve akılcı sonucun alınacağına inanılır. Solda ise bu kolaylık yoktur: Daha çok, yönlendirmekle planlamak anlayışı vardır.

Dolayısıyla, "ne için ve kimin için" iktidar olacağını iyi hesaplamamış bir sol, kendi büyümesini, muhtemel iktidarını ve iktidar başarısını zorlaştıran bir soldur...

Türk siyaset geleneğinde her nedense pek önemsenmeyen kavramlar vardır, “ideoloji” ve “doktrin” gibi...

Oysa, özellikle bir sol partinin belkemiği, onun ideolojisidir, doktrinidir. Düşünce unsurlarını, eğilimleri, farklı alanlardaki yaklaşımları bir araya getirip toparlayan, birlikte tutan, anlam kazandıran ve bütünlük, tutarlılık veren, partinin doktrinidir, ideolojisidir. Türk solunun geleneksel olarak bu noktalarda eksiklikleri vardır. İdeolojik çerçeve, ideolojik yönlendirmede doktrin yetersiz kalınca, birbiriyle çelişen tutarsız davranışlar, meseleler karşısındaki bocalamalar ve her türden yanlışlar çok daha kolay gündeme gelebilmiştir.

Günümüzde sol bâzı ümitli işaretler vermekteyse, bu ümidi sağlam temellere kavuşturmak ancak ideoloji ve doktrinle olur. Geçmişte “ayrılırız, bölünürüz” gibi yersiz kaygılarla yeterince tartışılmayan ideoloji ve doktrin, varlığından değil, eksikliğinden ötürü ayrılıklara ve zaafa neden olmuştur.

Benzer yanlışları günümüz solunun tekrarlamaması gerekir...

Nihayet, solun ülke bütününe ve öncelikle temsil ettiği kitlelere daha yararlı olması, bâzı yaklaşım özelliklerine bağlıdır. Örneğin, siyasete hem bir “kitleleri hareketlendirme” olayı, hem de bir “organizasyon olayı” niteliği ile yaklaşmak gerekir. Soldaki insan, bilgi, tecrübe birikimini siyaset ve çözüm üretimine yönlendirerek, katılımcı yöntemleri harekete geçirerek, sol partinin il, ilçe birimlerini devreye sokarak, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu alternatif sol politikalar oluşabilir...

Günümüzün Türkiye’si gibi, günümüzün solu da, düne kıyasla daha gelişmiştir, daha imkânlıdır, daha şanslıdır.

Hiç kuşkusuz, bu noktalara kendiliğinden gelinmemiştir. Dün sola emek vermiş olanların, alın teriyle ve göz nuru ile sol düşünceye, sol tecrübeye kendi katkısını getirenlerin sayesinde bugünün daha ümitli ortamına ulaşmıştır. Sol, bugünün hakkını vermek, ulaşılan düzeyin gereğini yapmak durumundadır...

9-10 Nisan 1986

III

Kendini toparlamaya çalışan günümüzün Türk solu, önündeki iki açmazı henüz aşamamışa benzemektedir:

Açmazlardan ilki, “gerçekçi olmayan bir solculuk” yapmaktır; ikincisi, “solcu olmayan bir gerçekçilikle” yetinmektir...

Açmazlardan ilkine ekonomiden, ikincisine siyasetten örnek getirilebilir:

Türkiye’nin ekonomik sorunlarının sadece “siyasal iktidarın kimliğinden” kaynaklandığı; bir ekibin hükümetten giderek, başkasının –solcusunun– gelmesiyle, hemen “doğru” politikaların uygulanıp, işlerin düzeleceği, insanların daha çok kazanıp, daha iyi yaşayacağı, zaman zaman solun öne sürdüğü varsayımlardır. Kitleleri düşünmeyenlerin yerini “düşünenlerin” almasıyla ekonominin kendiliğinden düzlüğe çıkacağı, “işsizliğin çözümünde,” devletin ve hükümetin “iyi niyetli” girişimlerinin yeterli olacağı; bir yandan, daha az iş yaratmak özelliğindeki gelişmiş teknoloji uygularken, öte yandan iş sayısının artabileceği, ya da, dışa daha fazla mal satarken, içeride aynı ürünlerden daha fazla tüketmenin kolayca mümkün olduğu, bâzı eleştiri ve önerilerde belirtilmektedir. Hükümetten kaynaklanan her ekonomik uygulamanın mutlaka yanlış olduğu ve “felâket haberciliği” yaparak iktidara gelinebileceği, söz konusu varsayımlar arasındadır. Aynı şekilde, üretimini ciddi boyutlarda geliştirmemiş bir ülkede kayda değer bir sosyal adaletin olabileceği, kitleleri ekonomik refaha ulaştırmanın, ideallerdeki toplumu kurmanın, sadece bir “tercih meselesi”, “ekip meselesi”, “yaklaşım meselesi” olduğu, çeşitli konuşmalardan, yazılardan anlaşılmaktadır.

Bütün bunlar belki soldan kaynaklanmış düşüncelerdir ama, gerçekçi değildir.

Buna karşılık, var olan siyasal ve sosyal yapının dengesizlikleri önünde “gerçekçilik” adına hareketsiz, ya da etkisiz kalmak, belki bir “gerçekçilik türü”dür ama, solculuk değildir.

Çoğulcu ve demokrat bir solun “kimliğini” meydana getiren temel yaklaşımlar, vazgeçilmez tarihsel tezler vardır. Örneğin, düşünce, ifade, inanç özgürlükleri, sendikal özgürlükler, hukuk devletinin üstünlüğü ve geçerliliği, toplumun tümüne ait maddi değerlerin, hiçbir objektif ve kabul edilebilir gerekçe bulunmaksızın toplumun elinden alınmasına karşı

mücadele geleneği; adaletin, çağdaş, yansız ve insancıl olması; sağlık gibi, eğitim, kültür gibi konularda, vatandaşın maddi düzeyinden bağımsız olarak eşit imkânın sağlanması; kitlelerin, ekonomideki ve siyasetteki etkinliğinin artması, vb.

Bütün bu ve benzeri alanlarda, Türk solunun, planlı, etkili, canlı, sürekli bir mücadele vermesi söz konusudur. Elbette sorumluluk içinde ve yasalar çerçevesinde bir mücadele; ama "gerçekçilik" adına "durağanlığı" benimsemek, solcu olmayan bir gerçekçilikten ibaret kalır.

Türk seçmeni, on yılların tecrübesi ile, beklentileri ve umut kırıklıklarıyla, artık çok farklı bir seçmendir. Aynı özellik, siyasete katılan, partilerde yer alan insanlar için geçerlidir. Gerek seçmenler gerekse partilerin tabanını oluşturan kitleler, geçmişteki gibi kolay cevaplarla, temelsiz yahut hayâli çözümlerle yetinmemektedir. Bu insanlara geçmişte "gönülden" konuşmak, pırıltılı sözler söylemek, mutlaka iyi niyetle, inanarak, fakat olmayacak vaatlerde bulunmak, partilerde ve yurt düzeyinde iktidarı kazanmaya yetebilmişti. Oysa günümüz Türkiye'sinde, bu yaklaşım giderek geçersiz kalmaktadır. İnsanlar, sadece "neyin" yapılacağını değil "nasıl" yapılacağını da sormaktadır. "Çözüm" istemekte, "alternatif politika" beklemekte, açıkçası, siyaseti gerçek anlamıyla siyaset olmaya zorlamaktadır...

"Uslu çocuk" kimliğiyle de solculuk olmaz, hayâl âleminde gezinmekle de... Mesele, solculukla gerçekçiliğin bütünleşmesidir, mücadele ile sorumluluğun bağdaşmasıdır, gönül zenginliği ile matematik düşüncenin beraberliğidir...

30 Kasım 1984

d) Solun Gündemi

I

Siyasal dengesi bulunmayan bir demokrasiden ortaya ne çıkabilir?

Toplumun her düzeyinde ve her alanda dengesini kaybetmiş yaklaşımlar, uygulamalar, şartlanmalar çıkar: Örneğin, toplumun tümüne açık bir kamu hizmeti olan toplu ulaşıma, acımasız zamlar yapılır; "devlet hizmeti" ile "sermaye kârı" birbirine karıştırılıp, bir Sayın Bakan'ın açıkladığı üzere,

Keban hisselerinin satışı, elektriğe getirilen zamla “daha cazip” kılınır. Ya da gelir adaletsizliğini göz göre göre büsbütün çarpıtan politikalar, fütursuzca uygulamaya konulur. Temelinde doğru bir yaklaşımı yansıtan kdv, en varlıklı ülkelerin bile kendi düşük gelirlilerinden sakınmadıkları bir özenden, bir ayrımdan uzak şekilde, böyle bir zahmete girmeksizin, en kaba ve insafsız biçimiyle bizim insanlarımıza uygulanır. Emek gelirini düşürmenin, işçi kıdem tazminatını her yönden budamanın tüm çabaları hiçbir engelle karşılaşmaksızın sürdürülürken, vergi kaçakçılığı ne doğru dürüst denetlenir, ne de, dünyada örneği kalmamış komik cezaların yükseltilmesi düşünülür. İnsanlık tarihinin ortak birikimi olan tüm ahlâk ölçüleri ve doğruluk anlayışları gündemden çıkarken, “köşeyi dönmenin ahlâkı,” tek başına egemenliğini, ilân eder.

Siyasal dengesi bulunmayan bir demokraside doğaldır bütün bunlar. Çünkü siyaset, toplumdaki bütün ilişkileri ve kurumları içeren, onları özetleyen, onları en fazla etkileyen bir merkezdir.

Demokrasi bir dengeler rejimidir; tezin ve antitezin mücadelesinden, karşıt toplumsal ve siyasal güçlerin çekişmesinden ortaya dengeler çıkar; dengeler mutlaka bâzı düşüncelerin, bâzı tarafların ağırlığını yansıtır ama, belirli sınırlamaları da, ölçüleri de beraberinde getirir. Taraflardan birinin dengedeki ağırlığı “yok” düzeyinde ise, sonuç, günümüzün Türkiye’sindeki gibi bir şey olur; kimi sorun olabileceğinin en ağır, anlamsız, tutarsız boyutuna ulaşıverir; sakınılabilecek sıkıntılar yaşanır, gereksiz tehlikeler, toplumun gündemine giriverir.

Türk demokrasisinin günümüzdeki gerçeği, soldaki boşluktan kaynaklanmış bir dengesizliktir. Bir yandan yasal düzenlemelerin “yeni siyaset kurumu”nun doğuşuna getirdiği eksiklikler, öte yandan, Türk solunun kendini yenilemekte ve bütünleşmekte sergilediği başarısızlıklar bir “objektif durum” olarak “solsuz siyaseti” yaratmış ve “yeni demokrasimizin” önde gelen özelliği yapmıştır.

Solsuz siyaset, tümüyle toplumun ve demokrasinin sorunudur; dengeden yoksun bir demokrasi, şu ya da bu ölçüde fakat toplumun tüm kesitlerini ve yaşantısını olumsuz etkilemektedir.

Ne var ki, solu siyasette var etmek tümüyle toplumun değil, solda yer alan toplum kesitlerinin, sol düşüncenin ve sol siyasetçilerin sorumluluğudur.

Günümüzdeki görüntü, umut verici değildir: Solun Meclis'te temsil edilen partisi, örgütlenme düzeyinde zayıftır; kendi içinde çatışmaktadır; genel seçimden bu yana gerilemektedir. Solun öteki partisi, örgütlenme açısından daha gelişmiştir, buna karşılık Meclis'te yoktur. Bu fiili durum ve bölünme her ikisinin de gücünü hayli sınırlamışken, şimdi bir üçüncü parti de yarışa hazırlanmaktadır.

Bu görüntüden herhangi bir parti adına "en iyimser" sonucun çıkacağı varsayılsa bile, sonuç, gene de solsuz siyasetin bir başka ölçüsü olabilecektir.

Günümüzdeki bölünmüşlüğü içindeki sol, önümüzdeki seçime kadar siyaset dengelerinde ağırlık taşımayacaktır; solsuz siyaset, dört yıla yakın bir süre daha egemen olacaktır. Şu ya da bu sol parti, önümüzdeki seçim en büyük başarıyı kazansa bile, Meclis'e göndereceği temsilcilerin sayısı –öteki iki partinin asgari düzeydeki oyları nedeniyle– solun seçim gücünün çok altında kalacaktır.

Türk demokrasisini daha uzun süreler solsuz bir siyasete mahkûm etmenin sorumluluğunu, sol partilerin paylaşmaması gerekir. Sol siyasette görev üstlenmiş olanların önde gelen sorunu, siyaseti solsuz bırakmamaktır. Dolayısıyla, tüm kişisel ve partisel hesapları bir yana koyup ilkeli bir bütünleşme sürecini başlatmak, soldaki siyasal kadroların sadece sola karşı değil, aynı zamanda tümüyle topluma ve demokrasiye karşı görevidir...

3 Ocak 1985

II

İyi niyetli, hattâ cesaretli çabaların yanlış bir "öncelikler sıralaması" içine yerleştirilmeleri, sonuçta emek israfıdır. Önceliklerde yanılmanın bedeli, asıl üzerine gidilmesi gereken konuları gözden kaçırırken, başka noktalara aşırı ağırlık vermektir; dar alanlarda inatlaşmanın tuzağına düşerek yeni yanlışların ihtimalini arttırmaktır.

Günümüz siyasetindeki solun bâzı özellikleri yukarıdaki çerçeveyi hatırlatıyor. Emek ve iyi niyet, Halkçı Parti'nin çeşitli yasalara karşı verdiği parlamento ve hukuk mücadelesinde; sodep'in yoğun seminer çalışmalarında ve yurt gezilerinde; kuruluş aşamasındaki demokratik sol

partinin teorik arayışlarında izleniyor. Bütün bunlar yerinde ve gerekli. Solun ihtiyaç duyduğu öncelikler sıralamasına uygunlukları ise, ayrı bir konu.

Günümüzün sol siyasetindeki bütün çalışmaların önünde gelmesi gereken sorun, hayati ve belirleyici sorun, benzer özellikteki sol parti ve hareketlerin bütünleşmesidir. Gündemdeki "bir numaralı" maddenin bu olması gerekir. Seminerlerde, yurt gezilerinde yahut parti çalışmalarında öncelikle bu konunun tartışılmasına, beraberliğe götüren yöntemlerin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Şunu iyi bilmek gerekir ki günümüzdeki bölünmüşlük, çeşitli sosyal ve siyasal dengelerde solun hafif kalmasına yol açmıştır. Aynı bölünmüşlük içinde 1988 seçimine girilirse, sol, kendi gücüne kıyasla olabilecek en zayıf bir temsil gücüyle yetinecektir.

Solun bütünlüğüne dönük çabalar gündemin önüne alınmadıkça, günümüzün "solsuz siyasetine" ister istemez ve dolaylı bir katkı getirilmektedir. Demokratik yapının dengesizliğine ve dengenin eksikliği sonucu kitlelerin artan kayıplarına gene dolaylı bir neden yaratılmaktadır.

Sol siyasetin olaylara ve sorunlara bakışını bir "toplum projesi" çerçevesinde toparlamayışı, stratejik ve taktik bir dizi yanlışa kapıları daha kolay açabilmektedir. Bütüncü yaklaşım olmayınca, bütünün sadece bir bölümü olan noktalar alabildiğince büyütülmekte, her şey onlarla sınırlanabilmektedir.

Solun işlevi ve geleceği, toplumun tüm ihtiyaçlarını, ilişkilerini ve ümitlerini içeren bir büyük proje çerçevesinde öngörülebilir. Türk toplumundaki farklı hassasiyetleri bağdaştırmaktan, ekonomi politikalarına, boş zamanların değerlendirilmesinden, katılım yöntemlerine, kültür ve ahlâk ölçülerine kadar her alanı kapsayan bir projedir bu.

Oysa, günümüz solunun genellikle yaptığı, "bütünün" sadece "bölümü" olan ekonomiyi tek başına yücelterek, tüm tartışmalarını bu alanda sınırlamak görünümündedir. Bu alışkanlık iki tehlikeyi beraberinde getirmiştir: İktidarın mücadeleyi çekmek istediği teknik kavramlar ve kolay anlaşılmayan tanımlar dünyasına girip sadece orada kalmak, sol siyaseti "ekonomizmde" hapsetmiştir. Solun farklılığını gösterebileceği yegâne düzey olarak ekonomiyi kabullenmesi, objektif ve teknik gerçeklere bile karşı çıkmak eğilimlerine, sırf iktidarın aksini söylemek için geliştirilen

bâzı tutarsız eleştirilere ve sol düşüncenin asıl diretmesi gereken çözümlerin çoğu durumda üretilmemesine kapıları açabilmektir. Örneğin, zaman zaman, solun ihracata karşı olduğu, teknolojinin ekonomide artan öneminin göz ardı edildiği, yetersiz bir tarım üretimi üzerinde çağdaş sanayinin yükseleceğine inanıldığı, karmaşık ekonomi sorunlarının kestirmeci ve çoğu ekonominin geçmiş dönemlerdeki özelliklerinden kaynaklandırılmış çözümlerle hemen hal yoluna girildiği izlenimleri verilmiştir. Ve bunlar, yanıltıcı olabilmiş fakat inandırıcı olamamıştır.

Solun gündeminde sıralama doğru yapılabilirse, öncelik tercihleri yerli yerine konulabilirse, çok şey değişebilir. Temel sorun olan solun beraberliğine dönük düşünce ve çözüm üretimi hızlanır. Dikkatler ve çabalar bu öncelikli sorun üzerinde yoğunlaştırılır.

Solun yaklaşımı bir “toplum projesi” bütünlüğüne kavuşturulursa, hem gereken kapsayıcılık düzeyine ulaşılır, hem de, hiç kuşkusuz çok önemli olan ekonomik sorun, “tek sorun” yüceliğine abartılmaz; ille de karşı görüş yaratmak uğruna tutarsız önerilerde bulunulmaz...

28 Ocak 1985

III

Bir işe başlamak, başarmanın önkoşuludur.

Ve her başlangıç, bir umuttur.

Halkçı Parti-sodep beraberliğiyle Türk siyasetinin sol kanadının derlenip toparlanması, toplumun tümüne ve öncelikle temsil ettiği kitlelere yararlı sonuçlar vermesi, artık gündemdedir.

Bu genel yararın mümkün olan en üst düzeyde gerçekleşmesi ve demokrasinin, çağdaşlığın zorunlu dengesinde güçlü bir sol varlığın kendini duyurması, şimdi öncelikle bu solun kendi başarısına, becerisine, olgunluğuna kalmıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla “Sosyal Demokrat Halkçı Parti”nin iki farklı alanda kendini kanıtlaması, zoru başarması gerekiyor: İlki, bir beraberliğin mutlaka yaratacağı uyumsuzluktan, kırgınlıkları, anlaşılabilir insani

tepkileri mümkün olan en yumuşak biçimde çözümlemek. Bunun gerektirdiği akılcı, adaletli, ustalıklı yaklaşımları, sistemleri ortaya koyabilmek... Çok basitinde olaya bakarsak, bugün hp ve sodep'in "yönetim kurulu üyesi" konumunda 12 bin insanı vardır, bu insanların yarısı, "SHP" oluştuğunda görevini en azından geçici bir süre terk edecektir. Üstesinden kolay gelinecek bir işlem değildir bu...

Soldaki yeni oluşumun kendini toplum önünde kanıtlaması gereken öteki alan, sosyal demokrat nitelikli Türk solunun, Türkiye'yi çağdaşlık ve demokrasi doğrultusunda, Türk insanını bir yaygın refah ve paylaşılan bir mutluluk yolunda geliştirebileceğidir. Bu, oluşan partinin önce kendini ve işlevini, sonra dünyayı ve Türkiye'yi doğru tanımlayıp, gerçekçi yorumlamasına; yollarını ve yöntemlerini, ideolojisini ve politikalarını dikkatle belirlemesine bağlıdır.

Birleşmenin sonucu olacak "Sosyal Demokrat Halkçı Parti" sosyal demokrat "iddialı" bir partidir. Dünyadaki klasik örnekleri arasında sayabileceğimiz Alman Sosyal Demokrat Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İngiliz İşçi Partisi gibi, "sosyal demokrat bir parti" değildir. Daha doğrusu, doğuşunda ve çıkış noktasında SHP evrensel normların Sosyal Demokrat Partisi değildir. Olmayışı da, ne bu partiyi meydana getirenlerin, ne solun, ne de parti üyelerinin hatâsı yahut samimiyetsizliğidir: Türkiye'deki toplumsal gelişmenin, ekonomik büyümenin, siyasal tarihin doğal sonucudur bu.

Sosyal demokrasinin dünya uygulamalarındaki temel bir özelliği, bütün toplumu temsil etmek ve bütün toplumun yararına çalışmak iddiasının çerçevesinde, öncelikle işçilerin, emek ağırlıklı kitlelerin partisi olmaktır, sendikalarla, bir ölçüde de köylü, esnaf, serbest meslek kuruluşlarıyla birlikte gelişmektir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik özellikleri, yasal alışkanlıkları bu düzeyde değildir. Ancak, SHP, hem kendini, hem de Türkiye'yi sosyal demokrat doğrultuda geliştirmek, bunun planlı-programlı sürecini belirlemek, evrensel ölçülerle sosyal demokrat bir partiye dönüşmenin adımlarını zaman içinde atmak durumundadır. Aksi halde, demokrat, çağdaş ve yararlı bir parti olunur ama, sosyal demokrat bir parti olunamaz.

Oluşan yeni partinin toplum önündeki ikinci görevi, kendi temel tercihleri ve öncelikle temsil ettiği kitlelerin, yararı doğrultusunda fakat bütün

toplumu geliştirecek ekonomik sosyal politikaları oluşturup ülkenin onayına sunmaktır. Kolay formüllerle, ilk bakışta hoş gözüken, kulağa hoş gelen sloganlarla ekonominin ve toplumun gelişmediği zor bir çağda yaşıyoruz. Teknolojinin hızlı değişimi ve hem ulusal, hem evrensel ekonomik mekanizmaların daha ince, daha ayrıntılı özellikler kazanması, sosyal demokrat politikaları çok daha dikkatli ve ustalıklı olmaya zorluyor. Geçmişte başarılı olmuş formüllerin büyük bölümü günümüz sorunlarını aşmaya yetmiyor. Gene günümüzün hele Türk toplumu gibi çok değişik bir toplumda, sosyal beklentilerin, hassasiyetlerin, dengelerin bir kuyumcu titizliğiyle ve doğru olarak belirlenmesi, sosyal demokrat yaklaşımların köklü araştırmalarla, özenle ve ustalıkla oluşması gerekiyor.

Sosyal demokrasi uygulanması her ülkede en zor olan bir sistem. Parti olarak, birey ve toplum olarak sosyal demokrat nitelik alabilmek bir süreç ve emek işi. Bilgi, beceri işi.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti oluşumunda atılan ilk adımla, “başarının önkoşulu” gerçekleşti. Şimdi daha dikkatli, belki daha zor adımları planlamanın, atmanın zamanı...

“Sol olmayan” bir gerçekçilikten ve “gerçekçi olmayan” bir solculuktan sakınarak...

28 Eylül 1985

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİ

I

Particiliğin Esasları

a) İlke Eksiği...

Genel bir yanlıştan söz edilebilir: Çoklukla sanılır ki, iki siyasal parti arasında, yahut aynı partideki farklı kümeler arasında "siyasal görüş ayrılığı" ne kadar azsa, mücadele o kadar yumuşak ve uyumlu olur... İktidar ve muhalefet çoğu konuda değişik düşünmüyorsa, siyaset kavgası durulur... Parti içinde kimse birbirinden farklı düşünmüyorsa, o zaman patırtısız gürültüsüz particilik yapılır...

Oysa bu anlayış ya da bu tahlil ciddi şekilde sakattır. Tam aksine, siyasette farklılaşanların değil, benzeşenlerin mücadelesi işin kavgaya dönüşmesine yol açar; çözümsüzlüğün ve giderek işlevsizliğin hem bir nedeni, hem sonucu olur.

Konuya yakından bakmaya çalışalım: Siyasetin, siyasal partilerin ve parlamentoların varoluş gerekçesi, "çözüm" üretmektir. Öncelikle dayandıkları toplumsal güçlerin doğrultusundaki çözümleri parti çerçevesinde ve parlamentoda oluşturmak, sosyal-sınıfsal-siyasal dengelere göre parlamentoda son şeklini alacak bu çözümleri ülke sorunlarına getirmektir, siyasetin işlevi.

Türkiye'nin partileri de, sağı ve solu da, parlamentosu da, ülke sorunlarının gerektirdiği ölçekte siyaset ve çözüm üretmez. Bunun ilk nedeni, ilkelere, programlara dayalı farklılaşmanın eksiğidir; ikincisi, siyasetin yapılanmasında çözüm üretimine dönük özelliklerin eksiğidir.

1975'ten günümüze uzanan on yıllık döneme bakalım:

İster parti düzeyinde olsun, ister parlamento düzeyinde, taraflar, önemli konularda ya kapsamlı ve ayrıntılı çözüm getirmemektedir ya da birbiriyle benzeşen genel çözümler tartışılmaktadır. Ne var ki, partide yahut parlamentoda tarafların yapacağı çoğu durumda benzer şeyler olmasına rağmen, bunu "kimin" yapacağı üzerine şiddetli kavgalar verilebilmektedir. Yaklaşık aynı uygulamayı partide yahut parlamentoda karşısındakine yaptırtmayıp, bizzat gerçekleştirmek ve çözüm üretimi için sürdürülen bu mücadele öylesine sert ve engelleyicidir ki, sonuçta hiçbir şey yapılmamaktadır. Ortaya açık bir çözümsüzlük durumu çıkmaktadır.

Siyasette yaşanagelen deneyimler, açıkça şunu göstermektedir: Tarafların ilkelere, programlara, çözüm önerilerine dayalı bir farklılaşması yoksa, sonuç, hem çözümsüzlüğün artmasıdır, hem de anlamsız kavgaların... On yılın verdiği ders, uzlaşma olgusunun ancak ciddi ve "farklı" çözüm önerileri arasında, fikir düzeyindeki mücadelelerde gerçekleşeceğidir. Uzlaşma, benzeşenlerin değil, farklılaşanların daha kolay ulaşacağı bir sonuçtur. İlkelerden hareket etmiş farklılaşmalar zaten tarafların çoğu davranışında ve uygulamasında söz konusu değilse, herkes zaten ilkeden yoksunsa, benzer şeyleri söylemekte yahut yapmaktaysa, bu kez kişisel hesaplar ve taktikler, sen-ben kavgaları, soyut mücadeleler ve inatlaşmalar ön plana çıkabilmektedir. Böyle bir ortamda ise, en hayati konularda çözüm üretmek de zordur, en gerekli noktalarda uzlaşmak da...

İlkelerden ve programdan kaynaklanmayan politikaların, çözüm üretimindeki yetersizliğin, verimsiz ikiliklerin başlıca nedeni, siyasal partilerin "çözüm üretmek" işleviyle uyumlu örgütlenme ve çalışma modellerine sahip olmayışıdır. Partili üyenin ve il-ilçe birimlerinin politika üretiminden dışlandığı, kararlara katılımdan yoksun bırakıldığı bir anlayış, bizim siyaset geleneğimize egemendir. Dolayısıyla, ilkelerden ve programlardan hareketle oluşmuş farklı düşüncelerin ve onlardan kaynaklanacak çözümlerin değil, "isim" çerçevesindeki üretimsiz mücadelelerin etkinliği söz konusudur.

Başka bir deyişle, ilkesizlik ve fikirsizlik, kısır çekişmeler, örgütten kopuk siyasetler ve kararlar, koskoca partilerin ülkedeki tüm birimlerinin katkısından yararlanmak varken, kendilerini merkez politikacılarıyla sınırlayan anlayışlar, çözümsüzlükler yahut geçersiz çözümler, birbirinin hem nedeni, hem sonucu olarak bizim siyaset geleneğimize damgasını vurmuştur.

Bu kısırdöngüyü bir noktasından kırmanın zamanıdır. Üstelik, Türkiye'nin, kamuoyunun ve seçmenin ulaşmış bulunduğu olgunluk düzeyi, siyasal partileri açıkça buna zorlamaktadır: Şimdilerde, bir siyasetçinin ya da partinin "neyi" yapacağını söylemesi yetmemektedir; vatandaş ondan, "nasıl" yapacağını da sormaktadır...

"Nasıl"ın cevabı ise, ancak ilkelerle, farklı programlardan kaynaklanmış sentezlerle, tüm parti birimlerinin katılımıyla olgunlaşmış çözümlerle

bulunabilir; “isme” dayalı sağlıksız politikadan, “ilkelerden” oluşmuş politikalara yönelerek gerçekleşebilir.

Türk siyasetinde uzun süre “araba” “atların önüne” koşulmuştur. Her şeyi yerli yerine koymak, sağlıksız yapılanmaların da, çözüm üretemeyen anlayışların da sonunu ilân edecektir.

19 Mart 1986

b) “Organizasyon” ve “Mobilizasyon”

Siyasal bilimlerin araştırma merkezlerinde, siyasetin “iki unsurdan oluştuğu” anlatılır: “Mobilizasyon” ve “organizasyon”: Mobilizasyon, “... kitleleri hareketlendirmek, kitlelere bir amaç ve bir heyecan verebilmek, kitleleri bu amaç doğrultusunda siyasal mücadeleye yöneltmek” anlamına. “Organizasyon” ise, siyasal amaca ulaşmanın yol ve yöntemlerini en akılcı biçimde planlamak, koordine etmek, insanların kapasitesinden azami yararlanırken, onların katkılarına ve yaratıcılığına tüm yolları açmak ve tüm imkânları sunmak...

Türkiye’nin geleneksel olarak pek de başarılı sayılmayan siyaset kurumuna baktığımızda, “mobilizasyon” ve “organizasyon” unsurlarının çok ender ve çok kısa dönemlerde beraber olabildiği gözleniyor. Genellikle, son yirmi beş yılın siyasal liderleri “mobilizasyon” ustası olarak dikkati çekiyor. Halk kitlelerini, belirli bir amaç doğrultusunda hareketlendirebiliyor. Onlara heyecan verebiliyor. Buna karşılık, söz konusu hareketliliği bir organizasyonun akılcılığına kavuşturmak, muhalefette de, iktidarda da ender rastlanabilen bir olgu. Hele toplumun demokrasi ve siyaset deneyimi geliştikçe, tek başına “mobilizasyonun” yahut tek başına “organizasyonun” fazla anlam taşımadığı anlaşılıyor...

Günümüzü daha iyi değerlendirmek için, yakın geçmişe bakalım: Türk solu, 1970-77 döneminde olağanüstü, hattâ eşine örneğine az rastlanan bir “mobilizasyon” başarısı sergiliyor. “Sol” sözcüğünün bile henüz kitlesel kullanımı olmayan bir ortamda sol, kitleleri hareketlendiren, kitleleri sürükleyen bir amaca dönüşebiliyor. Klasik “CHP”nin geleneksel “imajı” ile ancak yüzde 30’larda kalabilmiş “çağdaş” ve “sol” eğilimli oylar, 1970’lerde (Ecevit dönemi) yüzde 40’lara ulaşabiliyor. Ne var ki, aynı dönemde solun muhalefeti de, iktidarı da, kendini ve toplumu organize

etmek yolunda pek başarı göstermiyor. Başka bir deyişle, 1970'lerin solu kitlelerde titreşimler yaratıp, onları hareketlendirmekte çok başarılı oluyor, ama siyasetin öteki unsurunda, organizasyonda, eksik kalıyor.

Sağ partilerin geçmişine baktığımızda, 1950'den 1970'lere kadar uzun bir dönem süresince kitleleri hareketlendirmenin, aynı hedefler ardında mobilize etmenin örneklerini sağ vermiştir. Başarının kalıcılığında başlıca etken, 1950'lerin demokrasi atılımında ve yeni toplumsal ilişkilerde öncülüktür. 1950'lerde daha güçlü olan bâzı tarihsel faktörler, örneğin, bürokrasiye tepki ve benzeri olgular, kitleleri sağın hareketlendirmesini kolaylaştırmıştır. 1970'ler ise, söz konusu faktörlerin ve kitleleri hareketlendirici unsurların hem bölünmesine, hem de zayıflamasına tanıktır. Ne var ki, sağın özellikle iktidar dönemlerinde sola kıyasla organizasyon becerisi göstermesi, siyasetin iki unsurunu bütünlemede onun daha şanslı olmasıyla sonuçlanmıştır.

1983 sonrasının siyasal oluşumlarını aynı çerçevede incelediğimizde, kesin yorumlar için hem vakit erkendir, hem de, dönem, yorumu zorlaştıran çeşitli olağanüstülüklere sahiptir. Ancak, bâzı gözlemler sıralanabilir:

Sağda başı çeken anap, bir kitlesel mobilizasyon görünümünde değildir. Çeşitli özel durumlar nedeniyle, kitlelerin aynı doğrultuda oylarını kullanmaları şeklinde anap belirmektedir. Buna karşılık iktidar olmanın da önceliğini kullanarak, siyasetin öteki unsurunda, "organizasyonda" anap kendi kimliğini kanıtlamak çabasındadır. Durumunun özellikleri çerçevesinde, anap, mücadelenin ağırlığını daha avantajlı olduğu tarafa kaydırmış gözükmektedir.

Solda yaşanılan durum, bir bakıma daha ilgi çekicidir. sodep ve Halkçı Parti dönemleri, kitlelere sunulan mesajlar ve görüntülerle, 1970 öncesindeki CHP'nin mobilizasyon eksiğini hatırlatmıştır. Siyasetin öteki unsuru olan "organizasyon" alanında da, ülkemiz solunun geleneksel ve genellikle yetersiz çerçevesi pek aşılmamıştır. Kendi içinde hızlı bir değişim yaşayan günümüz solunun SHP aşamasında ne yapacağını kestirmek için, vakit henüz erkendir; SHP dört aylık bir oluşumdur.

Siyaset, mobilizasyon ve organizasyon olgularının bütünlüğüdür. Sağda da, solda da bu böyledir.

20 Şubat 1986

c) "Muhalefet" Nasıl Yapılır?

1983 seçimi sonrasındaki sol muhalefetimiz, nasıl muhalefet yapacağı konusunda hayli kararsız çıkmıştır: Önceleri, "yumuşak muhalefet" diye yeni bir türün deneneceği meclislerde açıklanmış, bir "uslu çocuk" görünümü benimsenmiştir. Ardından, "Çikita muzu" üzerinde varyasyonlara geçilmiş, "artık sert muhalefet yapılacağı" duyurulmuştur. Sonunda, özeti "bu ülke batıyor, ekonomi batacak, iktidar ve model dağılacak" olan bir siyasetle, muhalefet anlayışı noktalanmıştır. Siyasal muhalefet böylece kendi kendini rahatlatan bir çözüm bulabilmiştir.

Oysa, böyle muhalefet yapılmaz. Daha doğrusu, böyle siyasal muhalefet yapılmaz. Ekonomik önlemlerin yetersizliğini sergilemekle, bunların ülkeyi ve ekonomiyi sorunlara sürükleyeceğini, modelin kendiliğinden çökeceğini belirtmekle, gazetecilerin muhalefeti yapılır; bilimadamları aynı şeyleri daha bilimsel düzeyde inceleyip muhalefet yapabilir, sendikaların muhalefeti bu noktalarda yoğunlaşabilir, vb.

Bu çevrelerin hiçbiri, dar anlamıyla siyasal muhalefet değildir. Siyasal muhalefet, siyasetçinin, partinin muhalefeti, farklı bir anlayışla yapılır.

Bir defa, rakibin çözüleceği, modelinin çökeceği, kendiliğinden dağılacağı varsayımları ve beklentileri üzerine siyasal muhalefet bina edilmez; muhalefet, bir tür felâket haberciliğiyle yetinmez.

Başarılı siyasal muhalefetin önkoşulu, rakibin güçsüzleşeceği değil, bilâkis (kendi doğrultusunda) başarılı olacağı varsayımı üzerine kurulmasıdır; rakibin zaten kendiliğinden dağılacağı beklentisinden değil, onun "başarısını" da aşabilmek, başarısına rağmen ona üstün gelmek azminden, dinamizminden muhalefetin yola çıkmasıdır.

Rakibin nasıl olsa tökezleyeceği üzerine hesap tutarak ve bunun haberciliğiyle yetinerek siyasal muhalefet yapmak, muhalefetin kendi elleriyle kendi ufkunu daraltmasından başka şey değildir. Siyasetin topu, rakibin alanında ve rakibin kurallarıyla oynanmaz. Siyasal muhalefetin en güçlü aracı, kendi farklı mantığı ve farklı modelidir. Sorun, bu modeli geliştirmek ve iktidar kendi ölçüleriyle başarılı bile olsa, muhalefetin

modelinin farklı bir mantığın, farklı önceliklerin modeli olarak üstünlüğünü kitlelere kanıtlamaktır.

Muhalefetin karşı olduğu iktidar uygulaması zaten başarısız çıkacaksa ve iktidar zaten kendiliğinden dağılacaksa, mesele yoktur. Ama iktidar, farklı kulvarında başarılıysa, onu aşmak, bir felâket haberciliğinin rehaveti içinde söz konusu değildir. Böyle bir durumda, ancak iktidarın kendi doğrultusunda başarılı olabileceği varsayımından hareket etmiş muhalefet politikalarıyla amaca ulaşılabilir. Akşam-sabah iktidarın batacağı beyanlarında bulunmakla, iktidarın oyun alanında detay eleştiriler geliştirmekle, böyle bir rahatın kolaycılığıyla değil.

Tanrı benzetmesin ama, Fransız solu 1954'te hükümetten düştüğünde, hemen bir açıklama yaparak, kurulmakta olan sağ iktidarın kısa sürede çökeceğini, ekonomik uygulamaların felâket getireceğini, dağılıp gideceğini haber vermişti. Sonra, aynı haberi tam 27 yıl tekrarladı durdu...

15 Şubat 1984

d) Nasıl Üretim, Hangi Paylaşım?

Yaşadığımız dönemin ilginç özelliklerinden biri, ekonomide olumlu ya da olumsuz bir farklı yaklaşımın gündeme girmesidir. Bir başka özellik, siyasetin, geleneksel üslûbundan, konularından, mücadele tarzından artık hız ve güç alamayışıdır. En önemlisi ise, bu iki değişim çerçevesinde, günümüz siyaset kurumunun bocaladığı, üretimsiz kaldığı izlenimidir...

Kimi yoruma göre, bu durumun nedeni, toplumun son sekiz-dokuz yılda yorgun düşmesidir. Bâzıları, siyasetten ve siyasal mücadeleden insanların bıktığı kanısındadır. Yorumlardaki, gözlemlerdeki ortak nokta ise, siyasetin soluğunun kesilmekte olduğudur.

Bu, son derece düşündürücü bir görünümdür...

Siyasetin temel konusu "üretim" ve "paylaşım" olduğuna göre; tüm siyaset, "gelirin nasıl oluşacağı ve aynı gelirin hangi ölçülerle, nasıl paylaşılacağı" sorusuna dayandığına göre, "herkesin ekonomi konuştuğu" günümüzün cıvıl cıvıl bir siyasal ortam yaratması gerekmez miydi?

Durumun tersliği açıktır: Bir yandan, fiyatlar, pahalılık, eksilen alımgücü, gelir paylaşımı eşitsizliği, gelir oluşumunu etkileyen yeni deneyler, toplumun gündeminden ve dilinden düşmemektedir. Öte yandan, siyaset kurumu, bütün bu olayı bir seyirci gibi ve en fazlası ilkokul kompozisyonlarının üslûbu ve ağırlığındaki kınama yahut övme demeçleriyle izlemektedir. Ve bu demeçler, kamuoyunda hiçbir iz bırakmadan, ülkenin yönetimini hiç etkilemeden, geçip gitmektedir.

Bu ters durumun nedenleri ise, tersliğin kendisi kadar açık değildir:

Siyaset kurumunun, "gelirin oluşumu ve değişik sınıflarca, zümrelerce paylaşımı" gerçekleri üzerine dün olduğu gibi bugün de yeterince bina edilmemiş bulunması, belki de durumu açıklayıcı bir etkendir. Üretimin hangi değişik yaklaşımla artacağı ve hangi ölçülerle paylaşılacağı modelleri siyasete temel alınmadığında, bunların gerektirdiği çalışmalar gerçekleşip, sınıfsal ve sosyolojik özellikler partilerde belirleyici olamadığında, sonuç, bir garip siyasete dönüşmektedir: Ya geçmişte yaşandığı gibi, üretim ve paylaşımdan çok, dar anlamdaki siyasal kavgaya, çekişmeye, karşılıklı ağır sözlere daha fazla dayalı bir siyaset örneği çıkmaktadır ortaya, ya da, bunların ortamına sahip olmayan günümüzdeki gibi, bir tür sessizlik, işlevsizlik siyaset kanununda egemen gözükmektedir...

Her iki durum da, toplum ve ülke adına kayıptır.

Oysa siyaset, bir toplumdaki canlılığın ve umudun ifadesidir. Toplumları geliştiren, "gelirin oluşumu ve paylaşımı" üzerine değişik tarafların değişik modelleri arasındaki rekabettir. Bu rekabet olamıyorsa, "liberal" Özal hükümetine en etkileyici muhalefetin Odalar Birliği'nden kaynaklanması gibi bir gariplik yaşanır; ya da, soluğu kesik siyasette kendini ferah sanan iktidarlar, içinde yer aldıkları siyaset kurumuyla birlikte kendi ayaklarının altındaki zeminin de kaymasına tanık olurlar.

Siyasetsiz demokrasinin sağlıklı olabilmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır...

13 Eylül 1984

e) Türk Siyasetini "Katılım" Kurtarabilir...

"... Türk siyasetinde ve siyasetçilerinde kalite sorunu", "... siyasal partilerin ülke sorunlarına çözüm getirmekteki yetersizliği", "... 12 Eylül

öncesinin terör ortamının doğuşunda siyaset kurumundaki ve siyasal yönetimlerdeki sorumsuzluğun payı,” vb. Bu ve benzeri iddialar sıkça öne sürülür. Çoğunda belirli bir doğruluk payı vardır. Siyaset kurumu, siyasal partileri ve siyaset anlayışı “eksik” olan bir toplumda, bâzı uygulamaların ciddi yanlışa düşeceği, devlet yönetiminde sakınılabilir olumsuzlukların doğacağı açıktır. Böyle bir durum, bir ülkede “yapılabilir” ve “başarılabilir” olanın hayli eksiğiyle yetinmek zorunluluğunu yaratır. Türkiye’mizdeki olay da budur.

Siyaset kurumundaki eksiklerin ve bunların toplumca üstlenilen faturasının hemen herkes farkındadır. Herkes bundan yakınır ama, siyasetteki “eksiğin” ne olduğu ve hastalığın nereden kaynaklandığı üzerine yeterince düşünülmüş değildir. Eksik ve yetersiz siyaset yapısının temelindeki “neden,” gereğince araştırılmamıştır.

Gerçekten, bizim partilerimizi, hükümetlerimizi ve tümüyle siyaseti zaafa uğratan, ne olabilir?

Görebildiğimiz kadarıyla, zaafın temel nedeni, Türkiye’nin siyasal partilerinde, siyaset yapılmayışıdır...

Bunu, bir gazete yorumunu ilginç kılacak “çarpıcı formül” niyetine yazmıyoruz; gerçekten, Türk siyasetindeki geleneksel özellik, siyasal partilerde siyaset yapılmayışıdır. Ülke yönetimindeki hastalıklardan birçoğunun kaynağında bu olgu yatar. Açıklamaya çalışalım:

İster merkez sağ, ister sol olsun, bizim siyasal partilerimiz, üyelerin siyaset yapması ve siyasi kararlara katılması anlayışıyla oluşmamıştır; geleneksel olarak, üyeler, sadece “siyaset yapacak üst düzey yöneticilerini seçmek göreviyle” sınırlıdır. Bütün partilerimizde var olan bu özellik, bizdeki particiliğin “tek parti modeli” üzerine bina edilmesinden kaynaklanır. Demokrasi öncesindeki CHP, tek parti anlayışıyla uyumlu olarak, üyelerin siyasi kararlara katılımı, siyaset yapması ve siyaset üretmesi gibi özelliklerden doğal olarak yoksundur. Ne var ki, Demokrat Parti, kendine “particilik modeli” olarak tek parti döneminin CHP’sini almıştır; 1950 sonrasının CHP’si, kendi tek parti özelliklerini sürdürmüştür; daha sonra kurulan partiler de, bu “tek parti” anlayışının particilik modeline bağlı kalmıştır.

Sonuç, temel işlevi ve varoluş gerekçesi “politika yapmak”, “politik kararların oluşumuna katılmak” olan parti örgütlerinin ve parti üyelerinin, bu temel kimliklerinden yoksun bırakılmasıdır. Sağlıklı siyaset yapısının ve siyasal kararın, bu en önemli kaynağından, kopuşudur. Gerek il-ilçe örgütü, gerekse üyelik düzeyinde, Türk siyaseti ve particiliği, “kongre hazırlamak”, “yönetici seçmek”, “seçim zamanı çalışmak”tan ibaret kalmıştır. Temel görevi siyaset üretmek ve siyasi karara katılmak olması gerekenlerin bu temel görevden yoksun bırakıldıkları bir garip “particilik” anlayışı, egemenliğini kurmuştur.

Kurmuş da, ne olmuştur?

İlk ve belirgin sonuç, ülkeyi yöneten siyaset kadrolarının, örgütlerin ve üyelerin kararlara katılımıyla yansıyabilecek halk eğilimlerinden halkın kaygı ve beklentilerinden kopuk kalmasıdır. “Tabansız” kararlarla ülke yönetimidir. Bu durum, her dönem belirli faturaları memlekete yüklemiştir. Bunalım dönemlerinde (örneğin, 1978-80 yıllarında) ise, faturalar çok ağır ve gözle görülür olmuştur. O dönemde parti üyeleri, partilerinin siyasi karar oluşumuna katılabilseydi ve halkın özlemlerini parti merkezlerine yansıtabilseydi, belki üst düzey yöneticileri çok farklı davranabilecek, temel noktalarda uzlaşabilecek ve bir gidişi durdurabilecekti...

İkinci sonuç, üyelerin siyasal katılımından yoksun siyasal kararların, eksiğe ve yanlışa çok daha açık olmasıdır.

Nihayet, katılımsız bir particilik, son tahlilde, işlevsiz kalmış üyeleri olumsuz özelliklere açan, hizip benzeri hastalıklara parti bünyesini duyarlı kılan bir particilik modelidir.

“Katılımsız particilik modeli,” bu konuda kendi bünyesi ve amaçları gereği çok duyarlı olan sol partiler şöyle dursun, çağdaş merkez sağ partilerde bile yoktur. Sol partilerin düzeyinde olmasa bile, merkez sağ partilerde üyenin karar oluşumuna katılımı ve fiilen politika üretmesi söz konusudur.

Türk siyasetine “seviye” kazandırmak, merkez kararlarının sağlık düzeyini yükseltmek, toplumdaki titreşimleri yansıtan yönetimler kurabilmek, öncelikle, siyaseti, “siyasetin gereğini” yerine getirerek yapmaya bağlıdır.

Tek parti döneminin ihtiyaçları çerçevesinde doğal ve doğru olan bir “particilik”, “üyelik”, “katılımsızlık” modelini günümüzün çok partili ortamına taşımış olmak, Türk siyasetini tabandan-tavana bir sağlıksızlık zincirine mahkûm etmiştir.

Siyaseti, siyasetin doğal kurallarınca gerçekleştirmek, öncelikle Türk particilik anlayışında köklü bir değişimi gerektirir: Parti üyesi, mümkün olan her konuda merkezin kararlarına katılabilirse, karar oluşum sürecinde söz ve işlev sahibi kılınırsa, bunu sağlayan –ve örnekleri bütün dünyada var olup, pek de zor olmayan– katılım yöntemleri bizim koşullarımıza uyarlanırsa, partiler de, toplum da sağlıklı bir siyasete kavuşur...

7 Ocak 1986

II

Solda Yenilenme İhtiyacı

a) 1980 Mayısı'nda CHP'nin Özeleştirisi

(CHP İstanbul örgütünün çeşitli ilçe toplantılarında İsmail Cem'in 1979-80 yıllarında yaptığı konuşmalardan derlenerek Mayıs 1980'de yazılmıştır.)

1) "Günümüzün Türkiye'si"

Günümüzün Türkiye'si, kapitalistleşme sürecinin en ağır en acılı biçimde yaşandığı, demokrasiye inananların, halkın yanında demokratik mücadele verenlerin, işçilerin, gençlerin, öğretmenlerin, avukatların, namuslu kamu görevlilerinin kurşunlara hedef yapıldığı, faşist bölücülüğün mezhep ve ırk çatışmalarını körüklediği bir toplumdur.

Yaşanan her gün, bir öncekine oranla daha acı, daha kanlı, daha eşitliksiz, daha pahalı bir gündür. Bu Türkiye, demokrasiye inananlar için, halkın bütünlüğünü savunanlar için, emeği ile ve namusu ile yaşayanlar için, kısaca, faşizme karşı olanlar, barışçı, özgürlükçü, eşitlikçi, demokrat insanlar için, bir cehenneme dönüştürülmektedir.

Bu gidişe "dur" demenin, elbirliğiyle, gönülbirliğiyle demokratik kavgaya sıvanmanın günlerini yaşıyoruz. Halkımızın öncü siyasal kuruluşu CHP'nin saflarında bütünleşmenin, Türkiye'yi faşizmin teröründen, bölücülüğünden, sömürücülüğünden kurtarmanın günlerini yaşıyoruz.

Türkiye'nin egemen siyasal ve ekonomik güçleri, öncelikle kendilerinden kaynaklanmış bir bunalımı ortadan kaldırmaktan çok, kendilerini bunalıma "uyarlamanın," bunalımdan yararlanıp, daha çok, daha çok kazanmanın çabasında gözüküyorlar. Kapitalist düzen, kendi bunalımının faturasını her geçen gün daha ağır biçimde halk kitlelerine ödetiyor. Zenginlere ve güçlülere karşı hoşgörülü, güçsüzlere karşı alabildiğine acımasız oluyor. Felsefesi sömürü, bayrakları eşitsizlik, silâhları baskı... Türkiye adına konuşup karar alanlar, ya da böyle yaptıklarını sananlar, Türk halkından yükselen acı yakınmalardan çok, uluslararası kapitalizmin fısıldadıklarına kulak veriyorlar. Bir uğursuz oyun, giderek daha acı görüntüler ve daha da acımasızlaşan oyuncularla Türkiye üzerinde, halkımızın alın teri ve göznuru üzerinde sahneleniyor.

Bu durumu değiştirmek için, demokrasiye, hayatımıza, çocuklarımızın geleceğine, yurdumuzun yarınlarına, halkımızın birliğine faşistler aracılığıyla ve Demirel'in eliyle konmuş ambargoyu yıkabilmek için, biz CHP'lilerin ne gizli milyarları, ne kamplarda yetişmiş milis kuvvetleri, ne tüfeği ve tabancası, ne televizyonu ve radyoları, ne de ımf'si var. Ama bizim, bütün bunlardan güçlü olan, dünya görüşümüz var; parti programımız var: Yüzlerce yıldır dünyadaki bütün demokrasi ve halk hareketlerine kaynak olmuş düşüncelerden, insanın insanı sömürüsüne son verecek, emeği en yüce değer yapacak oluşumlardan, bunları mümkün kılacak yapısal ekonomik değişimlerin gücünden hız almaktayız. Ve yüz binlerce partilinin inancından, fukaralığı kader olmaktan çıkarmaya ve demokrasiyi yüceltmeye yeminli halk kitlelerinin imanından hız olmaktayız.

Türkiye'nin yaşadığı bunalım, gökten indirilmiş değildir. Bunalım, bir rastlantı sonucu ortaya çıkmış da değildir. Egemen güçler, kendi öncelikleri ve ayrıcalıkları üzerine halkın projektörleri yönelmesin diye, kendi sınıfsal çıkarlarıyla bunalım arasındaki beraberlik gözler önüne serilmesin diye, ekonomik ve sosyal bunalımı, kültür, yönetim ve ahlâk yozlaşmasını, hep "rastlantıya", "kadere", "hükümetlerin kötü yönetimine" bağlamaktadır. Hattâ, daha da ileriye giderek, demokratik hakları, işçi ücretlerini sorumlu tutmaya kalkınmaktadır.

Oysa, yaşanılan bunalım, kesinlikle, kurulu düzenin bunalımıdır. Bunalım, kesinlikle, bu egemen güçlerin kendileridir. Onların düşünceleri, onların bencilliği, onların alışkanlıkları, onların bilgisizliğidir.

Ve bunalımı aşacak olan, onlara rağmen aşacak olan, Türkiye'nin halk kitleleri ve kitlelerin öncü siyasal kuruluşu CHP'dir.

2) "Türkiye'deki Değişim ve CHP"[3]

CHP İstanbul örgütünün işlevi araştırılırken, Türkiye'nin hangi gelişmeler içinde olduğu ve bunların CHP'ye ne gibi yansımalar yöneltiğini incelemek gerekir. Yani, CHP İstanbul örgütünün küçük bir parçası olduğu CHP bütünü ve Türkiye bütünü, ne gibi oluşumlardan etkilenmektedir?

Demirel hükümetinin uygulamakta olduğu 24 Ocak ekonomik programının henüz ilk ayını doldurduğu günümüzde bir nokta kesin

gözükmektedir: Türkiye eski Türkiye olmaktan, bilip tanıdığımız Türkiye olmaktan hızla çıkmaktadır. Hükümetin ekonomik programı, doğrudan doğruya sistemin temellerine yöneliktir. “Karma ekonomi” anlayışı, bürokratik mekanizmalarla kitlelerin korunulduğu varsayımı, bunun uzantısındaki bir devlet denetimi uygulaması, bu çerçevenin ürünü olan Devlet Planlama Teşkilâtı’nın etkinliği, fiyat tescil kurulları ve benzer organlar, sahneden silinmektedir. Elli yıllık, hattâ yüzlerce yıllık bir “kerim devlet” anlayışı, ekonomik temelleriyle ve onların üzerinde yükseltilmiş felsefesiyle geçmişe terk edilmektedir.

Böylesine önemli, hattâ tarihsel bir değişimin toplumun siyasal üstyapısını derinden etkilemesi kaçınılmazdır. Ancak, durum, özellikle CHP açısından ayrı bir konuma sahiptir.

Dikkat edilirse, hükümetin ekonomik programınca Türkiye’nin yapısından dışlanmakta olan bütün özellikler, CHP’nin tarihiyle, varoluş gerekçeleriyle, tezleriyle yakından bağlantılıdır, onlarla iç içedir. CHP’nin yarım yüzyıllık “maddi temellerinin” son ekonomik dönüşümle sarsılmakta olduğu öne sürülebilir. Herkesten önce CHP’ye ait olmuş bulunan bir “iyi niyetli devlet” kavramı; onun ekonomik modeli niteliğindeki “karma ekonomi” anlayışı; bu sistemin temel taşlarından olan “Kamu İktisadi Teşekkülleri;” özel sermayeyi halk adına denetim altında tutmakla kendini yükümlü sayan bir bürokrasi anlayışı ve onun araçları olan yönlendirme, planlama, kontrol kurulları; en önemlisi, CHP’nin tarihsel tezlerinin özünde yatan “uzlaştırma ve denge” felsefesi, tarih düzeyinde gerilemeye mahkûm edilmektedir.

Burada gözden kaçırılmaması gereken öteki nokta şudur: Türkiye’de ekonomik düzen köklü bir değişimden geçmektedir. Bu doğrultuda adımlar atıldıkça, artık “geriye dönüş” yoktur; eski düzen, kendine özgü felsefesiyle, kurumlarıyla, yarattığı siyasal işlevlerle, dengeleri ve uzlaşma modelleriyle, bir daha geri gelmemek üzere tarih olmaktadır.

Yani bir bakıma, CHP’nin elli yıldır ayaklarını bastığı tarihi zemin, kaymaktadır...

Olay, ciddidir. Bu noktadan sonra, geride kalmış bir dönemin kimi özelliğini gelecekte yeniden canlandırmayı vaat ederek siyaset yapmak, etkisiz kalabilecektir. Geçmişe ait bir işlev gelecekte yaratılamayacaktır.

Artık tarih olan bir role sarılmak, partiyi, olayların ve çağın gerisinde bırakabilecektir.

Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde atılan son köklü adımlar, CHP'yi bir yol ayrımına getirmektedir. Geriye dönüşün artık mümkün gözükmediği bu noktada, geleceğe uzanan iki değişik yol vardır:

Yollardan ilki, değişen bir Türkiye'nin yeni koşullarıyla bağlantılı olarak, CHP'nin, üyesi bulunduğu Sosyalist Enternasyonal'deki çoğu parti gibi, sosyal demokrasinin ılımlı bir örneği olarak, –ama yeni bir sosyal demokrat anlayışla– siyasetin solunda yer tutmasıdır. Muhalefeti böyle bir anlayışla sürdürmesi ve böyle bir anlayışla bir gün iktidardan pay almayı beklemesidir. Almanya'daki, İtalya'daki ve benzer nitelikteki sosyal demokrat partilerin örneğini CHP'nin izlemesidir.

Yollardan ikincisi, değişen Türkiye'nin yeni koşullarında, CHP'nin, kendi temel programı çerçevesinde, kendini ve siyasal işlevini geleceğe dönük olarak yeniden yaratmasıdır. Düzene köktenci (radikal) bir eleştiri getiren, ister muhalefette olsun, ister hükümette olsun, düzenle bütünleşmeyen, köşeli fakat akılcı bir "demokratik sol" modeli gerçekleştirmesidir. Örneğin, Mitterrand'ın temsil ettiği Fransız sosyal demokrat anlayışına benzer bir çizgiyi izlemesidir.

Bu yolların her ikisi de –biz hangisinden yana olursak olalım– CHP'ye geleceğin Türkiye'sinde bir yer ve işlev tanıyabilir. Her ikisi de ciddidir; kendi farklı doğrultusunda başarılı olabilir. Ancak, geride kalmış dönemin kendine özgü koşullarında bazen mümkün olduğu üzere, bu yolların her ikisinde de varmış gibi gözüküp, aslında hiçbirinde olmamanın dengeleri, günümüz Türkiye'sinde artık mevcut değildir.

Türkiye'deki son ekonomik ve yapısal değişim tarafından kesin tercihlere zorlanan CHP'nin seçmesi gereken, bize göre, ikinci yoldur. CHP, "Demokratik Sol" bir anlayışın sınırları ve esnekliği çerçevesinde, kendi yapısıyla, kökenleriyle ve sol işleviyle bağdaşmayan iddialara kapılmaksızın, ama geçmiştekinden çok daha kararlı ve çok daha kesin politikaları uygulamaya geçirmek durumundadır.

Bunun yöntemi, her şeyden önce, CHP'nin kendi ilericiliğine sahip çıkmasıdır.

Geçmiş dönemde, parti, kendine ait olmayan sol işlevlerin kimi sloganını ve iddiasını zaman zaman benimser görünürken, kendisine ait olan, kendi üzerine vazife olan ilericiliğin gereklerini (gene zaman zaman) yerine getirememiştir. Parti programının ilerisindeki “sözlerle” parti programının gerisindeki “uygulamalar” kimi durumda birbirini izleyebilmiştir.

Günümüzün değişen koşullarında, artık, hiçbir parti bu tür “dengeler” kurabilmenin lüksüne sahip değildir.

“Orta yol” anlayışının ve dengeci hesapların geçerliğinden kaybettiği bir Türkiye’nin eşiğindeyiz. Söz konusu yaklaşımın tarihsel ve maddi temelleri birer birer sarsılmaktadır. Bu yeni Türkiye’de, CHP açısından geleceği kazanmak, geçmişin dengeci rollerinde ve onlarla bağlantılı politikalarında değildir.

Türkiye, bütün kurumların ve kişilerin açık tercihler yapmaya zorlandığı, her şeyin ve herkesin en yalın görünümüyle sergilendiği bir gelişme aşamasına girmektedir.

Bu yeni ortamda CHP açısından geleceği kazanmak, ancak kararlı, kesin, taraflı politikalarla mümkündür. Kendi sınırlarını ve yerini bilen, fakat bu sınırlar içinde gerekeni açıkça ve ödünsüz yapabilen politikalar, kendi ilericiliğinin gereklerini göz ardı etmeyen davranışlar, CHP’yi yeni dönemin yeni koşullarında başarılı kılabilecektir.

Türkiye’nin kapitalistleşmesi sürecinde Demirel hükümetinin 24 Ocak kararlarıyla ülkeyi getirdiği yeni aşamada geçmişe ait anlayışlar da, kurumlar da, siyasal imkânlar da artık tarih olmaktadır. Bu yeni dönemin daha yalın, daha acımasız, daha keskin koşullarında, şimdi yepyeni şeyler söylemek, yepyeni tavırlar almak gerekiyor...

3) “Yanlışlardan Kurtulmak Zorunluluğu”

Bunalım içindeki bir Türkiye’de ve koşullar tarafından daha açık, daha kesin tercihlere yöneltilen bir CHP’de, İstanbul parti örgütünün hem CHP’ye hem de Türkiye’ye daha yararlı olabilmesi için hangi eksiklikleri gidermesi ve hangi çalışmalara hız vermesi gerekmektedir? Meseleye, önce genelden bakalım:

CHP Programı, Türkiye'de bir düzen değişikliğinin ilkelerini getirmektedir.

Şimdi CHP örgütüne düşen görev, kendi özelliklerinden ve deneyimlerinden hareketle, bu ilkelerin pratiğe aktarılma yöntemlerinin, uygulama modellerinin oluşumuna katkıda bulunmaktır. Programı, yaşanan günün ve sorunların ışığında hayata geçirmektir. Demokratik sol programın, sadece ilkeler olarak kalmayıp, yaşamın her alanında ve her kesitinde ete ve kemiğe bürünmesini sağlamaktır.

Düzen değişimi, zorlu bir süreç işidir. Çok çalışarak, çok düşünerek, sabırla, emekle, tuğla üzerine tuğla koyarak, tuğlaların harcına alın teri, göz nuru, acı, mihnet katarak, bir karıncanın yorulmazlığı ve bir arının yılmazlığıyla düzen değiştirilir; daha doğrusu, düzenin değiştirilmesi süreci başlatılıp geliştirilebilir. Böyle bir süreç içinde CHP İstanbul örgütünün özel bir sorumluluğu ve özel bir işlevi vardır: İstanbul, Türkiye'nin sanayi, kültür, eğitim merkezi olarak, tüm çağdaş güçlerin, CHP'nin öncelikle temsil ettiği toplum kesitlerinin en yoğun olduğu ildir. Fabrikaları, üniversiteleri, sendikaları, basını, meslek odalarıyla, Türkiye'nin geleceğini ve gününü belirleyen oluşumlara kaynaklık eden çevredir, İstanbul. Nihayet, kendi yapısal ve sınıfsal konumuyla tutarlı olarak, İstanbul, 1970'lerde CHP'ye en büyük desteği sağlamıştır.

Yarının Türkiye'sinin oluşumunda ve CHP anlayışının gerçekleşmesinde kilit nokta önemi taşıyan İstanbul'da, CHP örgütüne çok büyük sorumluluklar ve görevler düşmektedir. Bunların gereğinin daha başarıyla yapılabilmesi, her şeyden önce, örgütçülük ve siyaset anlayışında genel olarak ve öteden beri var olan bâzı yanlışlardan, bâzı hastalık belirtilerinden kurtulmayı zorunlu kılmak.

4) Siyasal İşlev Yetersizliği ve Sonuçları

Parti üyelerinin ve onlardan oluşan parti örgütlerinin varoluş nedeni, siyaset üretmektir, siyasal kararların oluşumuna katılmaktır. Oysa, geçerlikteki particilik anlayışı ve uygulaması, parti örgütlerini bu en temel işlevin neredeyse tümüyle dışına çıkarmıştır. Parti örgütleri, kendi birimleri içinde tartışarak siyasal düşünceler üretip bunları düzenli biçimde üst düzeye yansıtmak gibi, merkezin alacağı kararlara dayanak olacak çalışmaları gerçekleştirmek, eğilimleri belirlemek gibi bir hareketlilik

içinde değildir. Örgüt birimleri, genel olarak, partinin karar alma sürecinin dışında kalmaktadır. Ne kararların oluşumunu etkileyebilmektedir, ne de, bu kararlar alınırken ona danışılmaktadır. Bu durumda, örgütün ve üyenin neredeyse bütün işlevi, iki yılda bir yöneticileri, dört yılda bir adayları seçmek, bir de seçim çalışmalarına katılmaktır.

Asli görevini yapmayan, yani, politika üretemeyen ve politik karar oluşumu sürecine katılamayan parti örgütlerinin bünyesi, çok doğal olarak, çeşitli hastalıklara açılmaktadır: Dışadönük mücadelenin zorlaşması, hizipçilik, parti içi yükselme ölçülerinin yozlaşması, siyaset dışı hizmet üretiminin ön plana çıkması, partinin yerel konularda ve düzeyde politikasız kalması, sonuçta, partinin zayıflaması gibi.

5) İşlevsizlik ve "Yükselme Ölçüsünün" Bozulması

Sağlıklı çalışan bir örgütte, üyenin sivrilmesi ve üst düzeydeki parti görevlerine gelebilmesi, sağlıklı bir ölçüyle belirlenir: Örgüt birimindeki tartışmalarda ve politika üretimi, karar oluşumu sürecinde ortaya koyduğu düşüncelerle, yaptığı çalışmalarla öne çıkan, o birimin dışadönük mücadelelerinde yer ve görev alan üye, bu çabaları sonucunda sivrilerek, öteki partililerin takdirini kazanarak daha önemli görevlere yükselir.

Örgüt biriminde böyle bir tartışma ve siyaset üretme, çalışma ortamı yoksa, o zaman, bambaşka ölçüler ve yetenekler üyenin yükselmesinde belirleyici olmaktadır: Üyenin, yönetimdeki yahut muhalefetteki bir kadroya bağımlı olması, "güçlü" kişilere yakınlığı, çok sayıda "kaydının" bulunması, çevresinin yararlanabileceği türden bir görevde yahut meslekte bulunması, vb.

Parti örgütünün asli görevi olan politika üretmek ve politik karar oluşumu sürecine katılmak geri plana itildiğinde, parti içi yükselme ölçüleri bozulmakta ve bunu başka eksiklikler izlemektedir.

6) "Hizipçiliğin" Kaynakları

Siyasal işlevinde eksik kalmış ve üyelerin yükselmesini belirleyen ölçüleri bozulmuş bir çerçevede, hizipçilik, çok kolay gelişebilmektedir. "Hizipçilik" hastalığı, genel çizgileriyle şöyle tanımlanabilir: Parti içindeki farklı kümelenmelerin, isimler, yarar ve mevki paylaşımları, kariyerizm

çevresinde oluşturulması; hiçbir düşünce getirmeyen bu kümelenmelerle, bölünmeye ve zaafa yol açılması.

Hizipçilik olayı, temel işlev ve görevinden yoksun kalmış, düşünce ve siyaset üretmeyen, hareketsiz örgütlerin ortak hastalığıdır. Ancak, bu hastalığın belirtileri bir kez ortaya çıkınca, başka kaynaklar onu hızla beslemektedir: Özellikle parti dışındaki ekonomik yarar odakları, hizip denilen ilkesiz ve kariyerist insan topluluklarına çengel atabilmekte, onları kullanarak kendi çıkarlarının gerçekleşmesinde, ekonomik önceliklerinin korunmasında, bu toplulukları kullanmaya çalışabilmektedir. Düşünceden ve siyasetten güç almayan hizipler ise, bu eksiklerini, birtakım baskı gruplarının desteğini alarak tamamlamaya yönelebilmektedir.

7) Kayıt “Mekanizmaları”

Bir sol partiye üye olmak, dünyanın hemen her yerinde, fevkalâde zor bir iştir. Çoğu partide, üye niteliği az sayıda insana ve ancak bu insanlar kendilerini kanıtladıktan, belirli hizmeti partiye sağladıktan sonra verilmektedir. Üye, sürekli biçimde partiyle ilgilenmek, parti çalışmalarına katılmak, kendinden istenilen parti görevlerini yapmak zorundadır. Ancak böyle bir anlayışla sol partilerin disiplinini ve örgütsel etkinliğini korumak mümkündür.

Bir sol partide eğer kayıt sistemi iyi çalışmıyorsa, o partinin sol politikaları oluşturacak, bunları hayata geçirecek örgüt yapısına sahip olması, son derece zordur. Sorumsuz ve kontrolsüz bir kayıt mekanizması, şöyle çalışmaktadır: Çok sayıda insanı partiye kaydettirip istediği yönde bu insanlara oy kullandırtan kişi, parti içi seçimleri etkilediğinden, güçlü olmaktadır. Bu nedenle, belirli kişiler, partili olsun olmasın, partiye uğrasın uğramasın, çok sayıda eşini, dostunu partiye kaydettirmektedir. Bir yandan denetimsizlik ve ilkesizlik nedeniyle, öte yandan bu yeni kayıtların iktidar hizbinin işine yarayacağı hesabıyla, partiyle ilgisiz yığınlar “partili” olabilmektedir. Partiyle zaten ilgili olmadıklarından, günü geldiğinde, kendilerini kaydettirmiş kişi ne derse, o doğrultuda oy kullanmaktadırlar.

Böylece, o pek yakınılan “delege ağalığı” kurumu oluşmaktadır. Partiyle ilgisiz kişilerin iki yılda bir verdikleri oylarla, parti yönetimleri önemli ölçüde belirlenmektedir. Çalışan, düşünce üreten partilinin değil, şu ya da bu biçimde “kayıt yapmış,” partiyle çoğu durumda hiç ilgisi bulunmayan

kişileri çokça kaydetmiş bulunan kimse, partide “önemli” olmakta, öne çıkmakta, bazen “belirleyici” olabilmektedir.

“Üye” tanımının çok kolay elde edilip korunabilmesi sonucunda oluşan bu durum, hizipçilik benzeri hastalıklara kaynaklık ettiği gibi, partinin, parti dışındaki güçlerin etkisine açılmasını da kolaylaştırmaktadır. Özellikle büyük kentlerin menfaat grupları, “üye kaydettirerek,” belediyeleri ve yerel örgütleri kendi çıkarları doğrultusuna zorlayabilmektedir.

8) “Siyaset Dışı Hizmet” Üretimi

Partiyle ilgisiz kişilerin kaydolabildiği, kayıt “sahiplerinin” öne çıktığı, hizipçiliğin kural olduğu, parti içinde belirli görevlere gelebilmek, yükselebilmek için şu ya da bu kişinin, hizbin “adamı olmanın” etkinlik taşıdığı bir ortamda ve siyasal karar oluşumu sürecine üyenin katılamadığı, politika üretilmeyen bir çerçevede, “siyaset dışı hizmet” üretimi, en önemli kavram ve ölçü olabilmektedir.

Siyaset dışı hizmet üretimini, şöyle tanımlamak mümkündür: Partililerin “işlerini” takip etmek, özellikle belediye kapsamına giren sorunlarını (imar izni, gecekondu, dükkân yapımı, vb.) çözümlemek, devlette yahut belediyelerde partililere iş bulmak, genel olarak üyenin kişisel sorunlarını çözümlemek.

Meşru ve makul sınırlar çerçevesinde kalması ve vatandaş arasında, partili arasında ayrım gözetmemesi koşuluyla, partilerin böyle bir görev de taşıması, olağandır. Ne var ki, siyaset dışı hizmet üretiminin “en önemli ölçü”, “tek hizmet” durumuna gelmesi, parti örgütünü siyaset dışına, yani, asli görevinin dışına yöneltmektedir. Örgüt, belediye hizmetlerinde öncelik paylaştırma kurumuna, hattâ, birtakım parti dışı menfaatlerin gerçekleşmesinde aracılık konumuna itilebilmektedir.

Siyaset dışı hizmet üretimine öncelik veren bir örgüt yapısında, böyle bir hizmeti yaratacak yahut paylaştıracak olanlar, hemen her zaman, ya belirli hizipler ya da meslekleri, görevleri bakımından güçlü, imkânlı kimseler olmaktadır. Böylece, bu ortam, parti dışındaki menfaat gruplarıyla yahut güç odaklarıyla ilişkili olanların parti içinde öne çıkmasına da dolaylı katkılar getirmektedir. Siyaset değil, siyaset dışı hizmet üretiminin öncelik kazandığı bir örgüt yapısında ise partinin ilkeleri ve yararları

doğrultusundaki siyasal çalışmalar, bu çalışmaları nedeniyle öne çıkabilecek üyeler, ister istemez, ikinci plana düşmektedir.

9) “Demokratik Anlayışın” Gölgelenmesi

CHP, demokratik sol bir parti olarak, geçerlikteki ahlâk ölçülerinin daha ileri, daha gelişmiş olanlarını topluma yerleştirmek iddiasındadır. Böyle bir iddianın etkinlik taşıyabilmesi için, her şeyden önce, var olan ahlâk anlayışını asgari çizgi olarak almak ve altına düşmemek gerekir. Parti içi seçme ve seçilme mekanizmalarına, parti içi mücadelelere açık ve kesin bir demokratik anlayışın egemen olması, sağlıklı parti bünyesinin vazgeçilmez önkoşuludur.

Sol bir partide, örgüt birimlerinim yönetiminde bulunmak, üye yazımı, nakiller, kazanılmış seçimlerin iptali, nedensiz kayıt iptali ve benzeri araçları sağlamaktaysa ve bu araçları kullanmak bir alışkanlık olmuşsa, o kuruluşun etkin bir sol siyasal güç olması çok zordur. Kendi içinde demokrasiye sahip çıkamayan bir sol kuruluşun yurt düzeyinde bu işlevi üstlenebilmesi, mümkün değildir. Nitekim, bütün sol partiler hattâ ciddi sağ partiler, kendi iç demokrasileri ve seçme seçilme mekanizmaları üzerinde titizlikle dururlar. Seçim mekanizmalarının kayıt hileleri ve seçim hileleri ile gölgelenmemesi, yönetim birimlerinin namus görevidir; üyelerin oy namusu, yöneticilerin sorumluluğu ve güvencesi altında olmak durumundadır.

Bu güvenin sarsılması ve yönetim biriminin her istediğini yapabilir, her çareye başvurabilir görünmesi, örgüt yönetimlerini “teknik” olarak da çalışamaz hale getirmekte, bu birimlerin bir tür “konfederasyon” niteliği almasına yol açmaktadır: Yönetimde bulunmanın seçim mekanizmaları üzerinde etkinlik sağladığı bir ortamda, kimse kimseye güvenmemektedir; her grup, kendisinden mutlaka bir kişinin yönetim kademesinde bulunarak başkalarının kuraldışı oyunundan korunmak istemektedir. Böylece, örgüt birimi yönetimleri, yönetim kurulu üyelerinin birbirini denetlemek amacıyla kurulda yer aldığı, birbirine güvenmediği, bütünlükten yoksun karar organlarına dönüşmektedir. Bu kurullara, en fazla çalışacak olanlar değil, kural olarak, belirli grupların yararını en iyi kollayacak olanlar, farklı grupları bir konfederasyon havasında “savunacak” olanlar girebilmektedir.

10) Sağın Hastalıklarında Solculuk Yapmak

Dünyadaki hemen bütün sol partiler, en ılımlısından en uçtakine kadar, sol bir particilik anlayışına, örgütlenme modeline ve çalışma mekanizmalarına sahiptir. Sağ partilerin geleneksel özelliklerini taşıyan bir çerçevede, hizipçiliğin, politikasızlığın, şu ya da bu kişinin “adamı” olmak alışkanlığının, siyaset dışı hizmet üretiminin, işlevsizliğin etkin olduğu bir ortamda, sol politikaları hayata geçirmek son derece zordur. Sağ partilerin örgüt modelinden, özelliklerinden ve hastalıklarından izler taşıyan bir çerçevede sol politikalar oluşturup uygulamaya koymak, bunda da başarı sağlamak, ancak kuraldışı bir durumdur. Böyle bir çerçevede solculuk yapılamaz, yapılsa bile, bir noktanın ötesinde başarılı olamaz.

Karar oluşturma sürecinin parti örgüt tabanından kopuk olması, hizipçilik, sorumsuzca işletilen kayıt mekanizması, politika üretenin değil, fazla kaydı olanın ve yarar paylaştıranın partide güç kazanması, bütün siyasal kuruluşlar ve CHP için ciddi birer hastalıktır. Birbirini oluşturan, birbirine hız katan ve iç içe geçen bu hastalıklar bir partinin bünyesinde var olduğunda, parti, kendi dışındaki çıkar odaklarının etkisine daha kolay girmekte, politika değil, sınırlı bir yandaş topluluğu için yarar yahut hizmet üretmektedir.

Bu hastalıkların varlığı, sağdaki partileri sadece bir ölçüde etkilerken, sol partiler adetâ felç olabilmektedir. Bunun içindir ki, sol partilerde üye olabilmek fevkalâde zor ve önemli bir iştir; siyasal kararlar hemen her zaman parti tabanından başlatılan tartışmalar sonucu ve örgütün aktif katkısıyla oluşturulur; parti içi kümelenmeler kişilerle yararların çevresinde değil, düşüncelerin çevresinde gerçekleştirilir; partide yükselmek için kayıt yapıp delege kontrol etmek gibi, şu ya da bu kişinin “adamı” olmak gibi özellikler değil, düşünce üretmek ve çalışmak gerekir.

CHP, geleneksel politikalarını “orta sol” ve giderek “demokratik sol” doğrultuda geliştirirken, kendi örgüt modelini ve particilik anlayışını aynı biçimde yahut aynı hızla değiştirememiştir. Bu çelişkinin ve bu eksiğin olumsuzlukları, heyecanlı bir muhalefet döneminde pek duyulmamıştır. Ancak 1975 sonrasında bu yetersizlik kendisini hissettirmiş, giderek, 1977’nin ve onu izleyen yılların zorlu koşullarında ciddi sorunlar yaratmaya başlamıştır. Geçmişe ait bir particilik anlayışının ve sağ partilerde sık rastlanan hastalıkların etkisinde, geleceğin sol politikalarını oluşturmak, günün ihtiyaçlarını sol bir parti olarak cevaplamak, giderek zorlaşmıştır.

CHP'nin programı, ancak sol bir parti ve örgüt anlayışı çerçevesinde başarılı olabilir. Aksi durumda, sol olunur, iktidar olunamaz; iktidar olunur, sol olunamaz.

11) Belediyelerin Olumsuz Etkileri

Belediye yönetimlerini almak, dünyadaki bütün sol partiler için fevkalâde önemli bir hedeftir, ülke iktidarının ön adımlarıdır. Nitekim, sol partiler, belediyeciliği kendileri için bir onur alanı yapmışlardır; sağ iktidarların yönettiği birçok ülkede büyük belediyelerin önemli bölümü sol partilerce kazanılmaktadır.

Türkiye'de de durumun farklı olması için bir neden yoktur. Ne var ki, belediyelerle parti örgütlerinin ilişkileri günümüze dek sağlıklı bir işleyişe kavuşturulamamıştır. Hattâ, kimi durumda, belediyeye egemen olmanın partiye sağladıkları ile kaybettirdikleri arasında karşılaştırma bile yapılabilir olmuştur.

Sorun çok yönlüdür, çözüm kolay değildir: Bir belediye kazanıldığında, o yöredeki örgüt ya da örgütte etkin hizbin önemli kişileri, çeşitli taleplerini belediyeye getirmektedir. Ya belediye hizmetlerinin belirli önceliklerle dağıtılması istenmekte, ya da birtakım "izin" ve "ruhsat" sorunları getirilmekte, ya da, belediyeden kadro yaratması beklenmektedir. Belediyeler ise, parti mekanizmalarındaki hastalıkların da etkisiyle, kendi parti içi politikalarına göre kararlar alabilmektedir. Kimi durumda, partilinin hizip etiketine göre hizmet dağıtılmakta, hizmet karşılığı delege desteği beklenmektedir. Aynı şey, "etkili" üyelerin yakınları ya da partideki yandaşları için kadro yaratılmasında söz konusu olabilmektedir. Belediye, parti içi mücadelelerde güçlü olmak için parti örgütünün bir bölümünü; parti örgütünün bir bölümü ise aynı amaçla, belediyeleri kullanabilmektedir. Bu durum, kişilerin yetersizliğinden, kötü niyetliliğinden değil, siyasal mekanizmalardaki hastalıklardan öncelikle kaynaklanmaktadır.

Ne var ki, bu süreç, giderek, partililerin bir bölümüyle belediyeye "tabi," öteki bölümüyle "asi" üyeler durumuna getirmekte, düşmanlık yahut bağımlılık politikaları oluşmakta, haksızlık ve eşitsizlik iddiaları birbirini izlemekte, belediyelerde yeni bürokrasiler gelişmektedir. Sonuçta, bu sağlıksız yapıdan belediyeler de, parti de zarara uğramaktadır. Belediyeler, parti örgütünün yaratıcılığından, yapıcılığından, eleştiri ve desteğinden

yoksun kalmakta, parti örgütleri belediyelere yeterince sahip çıkmamakta, başarılı bir belediyeciliğin genelde getireceği prestijden ve tecrübeden parti yoksun kalmaktadır.

Öte yandan, parti örgütleriyle bütünleşmemiş belediye yönetimleri, çeşitli tehlikelere daha fazla açılmaktadır. Özellikle toprak rantının ve arsa spekülasyonunun, imar ruhsatlarının büyük değer taşıdığı kent çevrelerinde, bu çıkar odakları belediyelere adetâ hücum etmekte, onları kıskaca almaktadır. Aynı çevreler, düzensiz ve denetimsiz kayıt mekanizmalarından yararlanmaya, partiyi dışarıdan etkilemeye, kendi uzantılarını içeri sızdırmaya hemen her zaman eğilimli ve özlemlidirler.

12) Politikasızlık Durumu

Bütün bu eksiklerin, bir sol parti anlayışına yabancı olması gereken etkilerin sonucunda, politikasızlık durumu doğmaktadır. Örgüt birimleri, her an gelişen olayların ve her an yeniden doğan ihtiyaçların, sorunların karşısında ortaya tavır koyamamakta, politika koyamamaktadır. Sessiz ve hareketsiz kalmaktadır.

Bu çok önemli noktayı biraz açmaya çalışalım:

Bir siyasal partinin etkinliği ve başarısı, sadece merkez organlarının oluşturduğu genel politikalarla, sadece parti programındaki doğrularla sağlanamaz. Etkinlik ve başarı, örgütün, bu genel doğruları, yaşamın her alanında ve her özel durumunda pratiğe aktarmasıyla, her özel durumun özgül koşullarınca gerektirilen özel tavrı ve özel eylemi örgütün ortaya koymasıyla mümkündür. Örneğin, Eyüp ilçesindeki bir grev olayında, Sarıyer'in kamu toprağı üzerindeki spekülasyon karşısında, Beykoz ilçesi sınırları içindeki sahil yağması önünde, Sefaköy'ün kaçak inşaatı ve boşta akan pis suları karşısında, Kadıköy esnafının sorunları, Şişli'de faşizmin gençlik ve sol üzerindeki baskıları, Fatih'te öğretmenlere yönelik saldırılar karşısında, görev, öncelikle partinin yerel örgüt birimlerinindir. Bu birimler, merkez organlarının genel politikaları ve parti programı çerçevesinde, her özel durumun gerektiği tavrı ve eylemi kendileri oluşturmak durumundadır. Ancak bunda başarılı olabilirlerse, ortaya çıkan siyasal ihtiyacı cevaplayabilirlerse, bir "politika," bir siyasal bakış ve eylem koyabilirlerse, parti genelde başarılı ve etkin olabilir. Yoksa, gelişmeleri etkileyecek güçten yoksun iyi niyetli seyirci durumuna, başka siyasal odakların geliştirdiği

tavrın izleyicisi durumuna düşerler. Özelde yaşanan sorunu etkileyemeyen, politik tavır koyamayan siyasal hareketlerin ise, merkez organlarınca oluşturulmuş genel çerçeve ne ölçüde doğru olursa olsun, başarı kazanması söz konusu değildir.

Siyasal partilerin, parti işlevini tam olarak karşılamaları için, hiçbir düzeyde, hiçbir alanda politikasız kalmamaları zorunludur. Bu politikaları yaşamın içinde ve somut durumlarda oluşturmak, bir partinin yerel örgüt birimlerinin görevidir. Ne var ki yerel örgüt birimlerinin bu temel işlevi taşıması, ancak onların ciddi bir siyasal örgüt birimi olarak çalışmasıyla mümkündür. Bu birimler eğer çeşitli yapısal hastalıklar içindeyse, hizipçilikten sağlıksız üye kayıtlarına, güvensiz seçim mekanizmalarına kadar bir dizi sorunla bunalmışsa, politika üretmeyi değil, politika dışı hizmet üretmeyi ön plana çıkarmışsa, o yerel örgüt biriminin etkin olması, hayatın içindeki sorunları karşılaması, ortaya her özel durumun kendi özellikleri içinde geçerli olacak politika ve tavır koyması, düşünülemez bile...

Böyle bir çerçevede ve bu yapısal bozukluklar ortamında ise, örgüt birimleri, çevrelerinin özel sorunları karşısında politik tavır geliştirmek bir yana, parti merkezlerinin genel politikalarını bile kendi çevrelerine aktaramazlar. Bir taşıyıcılık ve ileticilik görevini bile yapamazlar.

Sonuç, giderek büyüyen bir politikasızlık durumudur. Politik kuruluşları gerileten başlıca etken ise, politikasız kalmaktan başka bir şey değildir.

Mayıs 1980

(EK: 1979 Mayıs ayındaki CHP İstanbul İl Kongresi’nde İsmail Cem ve arkadaşlarının verdiği önerge.)

CHP İSTANBUL İL KONGRESİ BAŞKANLIĞI’NA

Biz CHP İstanbul İl Kongresi delegeleri olarak,

Ülkemize, halkımıza ve partimize karşı sorumluluğumuzun ışığında, aşağıdaki düşünceler, kaygılar, öneriler çerçevesinde, CHP örgütünün her birimini ve her üyesini, CHP Programı doğrultusunda beraberliğe çağırma kararımızı; CHP’nin ve CHP yönetimindeki hükümetin (Ecevit başbakanlığındaki CHP-Bağımsızlar hükümeti), CHP tarafından halkımıza

verilmiş sözleri yerine getirerek toplumu darboğazdan çıkarabileceğine inancımızı;

CHP Programı’nın ve CHP ilkelerinin, verilmiş sözlerin dışında çözüm bulunamayacağını;

CHP’nin başlıca dayanağının işçi kitleleri, dar ve sabit gelirli halk kesimi, aydınlar, esnaf, gençlik ve basın olduğunu;

Ancak bu güçlerin, CHP’ye geçmişte sağladıkları destekten bir ölçüde uzaklaşmakta oldukları gözleminin uyandırdığı kaygıyı;

Bu desteği koruyabilmek için, CHP Programı doğrultusundaki girişimleri başlatmak ve hızlandırmak zorunluluğunu;

CHP örgütünün özlem ve talepleriyle çelişen uygulamalara, CHP sorumluluğundaki hükümetin imkân vermemesini;

Hükümetin, CHP Programı’nı hayata geçirmesini;

Hükümetteki bağımsızlarla zıtlaşma yaratacak program maddelerine Parti’nin sahip çıkmasını ve bunların, CHP grupları, CHP’li belediyeler, CHP örgütü tarafından Meclis’in, kentlerin, kamuoyunun gündemine getirilmesini;

Halkımızı derinden etkileyen ekonomik ve siyasal kararların mutlaka önceden CHP örgütünün tartışmasına açılmasını ve örgüt eğilimlerinin saptanmasını;

Ayrıca, şu kaygılarımızın dikkate alınmasını:

Etkin parti çalışmaları, CHP Programı doğrultusunda uygulamalar ve örgütün hükümete katkısı gerçekleşmezse;

Emekçi kitleleriyle, esnafla, aydınlarla, üreticilerle, gençlikle ve basınla iyi ilişkiler yeniden kurulup onlara güven verilemezse;

TÜRK-İŞ’te, disk’te ve demokratik kitle örgütlerinde azalmakta olan CHP etkinliği arttırılmazsa;

Vurguncuların ve karaborsacıların umudu ama kitlelerin umutsuzluğu olan ekonomik yanlışlardan sakınılmaz, pahalılık önlenemezse;

Devlet kadrolarındaki uyuşukluk ve yer yer devam eden mc zihniyeti ortadan kaldırılmazsa;

Can güvenliği sağlanamazsa ve Kahramanmaraş benzeri olaylarla büyük halk kitlelerinin CHP'ye olan bağlılığının sarsılmasına engel olunamazsa;

CHP'nin 1979 Senato seçiminde oy kaybına uğrayabileceği ve dolayısıyla hükümetimizin sarsılabileceği kaygımızı;

Bunu açıklamanın ve uyarıda bulunmanın, Türkiye'ye ve CHP'ye karşı sorumluluğumuzun gereği olduğunu;

Öte yandan, ciddi çalışmaları partimizin her kademesinde başlatmanın, köklü önlemleri almanın zorunluluğunu;

Bütün bu sorunların başlıca kaynağını, CHP parti örgütünü işlevsiz kılan, onu devre dışı bırakan, örgütü siyasal karar oluşumunun dışına iten mekanizmalarda gördüğümüzü;

Türkiye'yi, hükümetimizi ve partimizi esenliğe çıkaracak yolun parti örgütlerine canlılık, etkinlik ve işlev kazandırmaktan geçtiğini;

Türkiye'nin ve CHP'nin varmış bulunduğu düzeyde, artık, hiçbir parti üyesinin bir başka üyeden çok fazla akıllı olamayacağını, buna karşılık, herkesin herkesten öğreneceği çok şeyin bulunduğu gerçeğini;

Bir CHP üyesinin ve örgüt biriminin, sadece partiyi yönetecek kurulları belirleyen "araçlar" olamayacağını; tüm partililerin siyasal karar oluşturma sürecine katılmaları ve bu kararları etkilemek imkânına kavuşmaları zorunluluğunu;

Örgütten soyutlanarak tepelerde alınmış kararların ise, örgüt tarafından daha zor benimseneceğini, daha zor savunulacağını, dolayısıyla, uygulanma şansının azalacağını;

Sağlıksız hizipleşmelerin, makam tutkularının, yenileşmeye kapalı verimsiz kadroculuk anlayışının, ancak işlevine sahip çıkmış bir örgüt tarafından, özgür tartışmalar ortamında ve yaygın bir siyasal katılmayla aşılacağını;

CHP üyesi olmuş bir insanın, şu ya da bu hizbi kendisine “düşman” sayamayacağı gibi, şu ya da bu hizbin “adamı” da olamayacağını; bir hizbi iktidara getirmek yahut iktidarda tutmak için bir “araç” gibi kullanılamayacağını;

Sağlıksız bölünmelerin ve hizipçiliğin, omuz omuza verilen ortak mücadelelerde ve etkili parti çalışmalarında kaybolacağına güvenimizi,

Sonuç olarak, ülkemiz için, CHP için, hükümetimiz için vaktin kesinlikle “çok geç” olmadığına inancımızı;

CHP Programı’ndan, CHP örgütünden, CHP’nin desteği olan kitlelerden hareketle tüm engellerin aşılabileceğini;

Demokratik Sol düşüncenin zaferi ve CHP’nin geleceği adına bütün CHP üyelerinin davaya yeni bir kararlılıkla sahip çıkması zorunluluğunu, belirtir...

CHP örgüt birimlerini ve tüm CHP’lileri Türkiye’nin ve CHP’nin yarınlarını yaratacak, yapıcı bir anlayışta birleşmeye çağırırız.

b) Lider, Kadro, Parti

Sosyal demokrat partinin oluşumunda “bana göre en önemli üç noktanın” açıklanmasına ilişkin sorunuzu şöyle cevaplamak istiyorum:

1) Partinin topluma vereceği siyasal mesajın doğruluğu

2) Kurucuların niteliği

3) Genel Başkan’ın kişiliği

Konuları, önem sırasına göre belirledim.

1) Sosyal demokrat siyasal mesajın içeriğini henüz yapmış olduğum bir çağrıda[4] açıkladığım için, burada “üslûptan” söz edeceğim.

İnancım, Türk siyasetine yeni ve çağdaş bir üslûp getirmek durumundayız. Bu üslûbun oluşmasında, sosyal demokrasi, kendi niteliği nedeniyle özel bir sorumluluk sahibidir. Çünkü sosyal demokrasi, sadece inançlı tavırların değil, demokratik uzlaşmaların, diyaloğun, hoşgörünün de partisidir.

İnsanların ve düşüncelerin birbirini suçlayıcı olmadığı, siyasetin bilimsel çalışmalardan güç aldığı, hedefin gerçekçi çözüm üretimi olduğu bir yeni siyaset üslûbunu, elbirliğiyle gerçekleştirmeliyiz.

Sosyal demokrat hareket, bu alanda üzerine düşen görevi yapacaktır.

2) Sosyal demokrat partinin kurucuları, fevkalâde önem taşımaktadır. Nedenlerini sıralamaya çalışayım.

Partiler Yasası, Kurucuların ve Genel Başkan'ın ilk genel seçimin sonrasına kadar değişmezliği kuralını getirmiştir; bu süre içinde hiçbir düzeyde kongre yapılamayacağını öngörmüştür.

Bunun anlamı, il ve ilçe yönetim kurullarının ve milletvekillerinin belirlenmesinde, kurucuların son söze hattâ yanlışı düzeltilemeyecek bir söze sahip olmalarıdır.

Başka bir deyişle, parti üyelerinin tümünün siyasal geleceği kurucuların namusuna emanet edilmektedir.

Bu, bütün partilerin kurucuları tarafından büyük ciddiyetle taşınılması gereken bir sorumluluktur.

Kurucuların, sosyal demokrat anlayışla uyumlu bir sosyal yapıyı yansıtmaları, bir başka gerekliliktir; kurucuların, topluma ve parti tabanına güven veren kişilerden oluşması; farklı güçlerin temsilciler aracılığıyla koalisyonu niteliğini kesinlikle taşımaması; sosyal demokrat çevrelere haklı nedenle ters gözükmemeleri gerekir.

Bu genel niteliklere sahip kurucuların bir bölümü ise, çok yüksek organizasyon ve "iş çıkarma" yeteneği olan, günde on altı saat çalışabilen, fevkalâde dinamik kimselerden oluşmalıdır.

Özetle kamuoyu, sosyal demokrat partinin kurucularına topluca baktığında, sosyal demokrasinin ifadesini görebilmeli, parti üyeleri bu insanlara kesinlikle güvenebilmelidir.

3) Genel Başkan'ın niteliği konusunda, bundan üç ay kadar önce derginizde kısaca yer alan görüşlerimi aynen korumaktayım:

• Sosyal demokrat hareketin lideri, her şeyden önce bütünleştirici olmalıdır; partisine ve üyelere karşı kesin bir objektiflikle, hakkaniyetle yaklaşmalıdır.

• Çağımızda, liderin en önemli işlevi, çevresindeki insanları doğru değerlendirmek ve onların katkılarına, gelişmelerine imkân vermektir. Hükümetlerde, partilerde, hattâ ekonomik işletmelerde değişmez bir kuraldır bu.

Hiçbir lider, her şeyin en doğrusunu bilmek zorunda yahut iddiasında olamaz. Liderleri yücelten, onların teşkilât tabanları ve kadrolarıdır. Parti örgütünü kararların oluşumuna katabilmek ve kadroları doğru belirlemek, başarının önkoşuludur.

• Lider, mutlak bir “organizasyon yeteneğine” sahip olmak durumundadır. Herhangi bir işi, ister hükümet ister parti düzeyinde olsun, planlayıp kademe kademe geliştirebilecek, dikkatle denetleyecek, sonuçlandıracak insan olmalıdır.

Siyaset olayının yarısı “mobilizasyon,” yani kitleleri hareketlendirmekse, öteki yarısı da “organizasyon”dur...

• Siyaset liderini, başka alanlardaki liderlerden ayıran önemli bir özellik, şudur:

Bir partinin herhangi bir üyesi, liderine baktığında, kendinden bir parçayı, kendinden bir yansımayı, o liderde görebilmelidir. Liderlik düzeyindeki siyasal temsilciliğin önkoşulu, parti üyesinin, kendini liderinde bulması, liderinden bir kesiti ise kendinde görmesidir.

• Türkiye’nin sosyal demokrat dünyasında, genel başkan olabilecek çok sayıda arkadaşımız vardır. Ancak, bir önkoşulla: Ben, hasbelkader liderliğe inanmam. Bâzı insanların bir araya gelip birbirlerine “buyrun lider olun, yok siz olun” diye liderlik sunmasıyla, sosyal demokrat dünyada lider olunamaz.

29 Nisan 1983’te Nokta dergisine verilen ve daha sonra yayınlanan demeç

c) Solun Çözüm Arayışları

I

Türkiye'nin sosyal demokrat iddialı solu, 12 Eylül sonrasındaki bölünmüşlüğün ve dağınık görünümün henüz üstesinden gelememiştir. Biri parlamentoda bulunan, öteki belediyelerde güçlü olan, üçüncüsü kuruluş hazırlıkları yapan partiler arasında solun varlığı bölünmüş gözükmektedir.

Ortadaki durumun bâzı özellikleri şöyle sıralanabilir:

Halkçı Parti, Millet Meclisi'ndeki üyeleri aracılığıyla ve kendi sınırlı gücü çerçevesinde genellikle olumlu çaba içindedir. Yasa tasarıları ve önerilerinde, Anayasa Mahkemesi'ne başvurularında demokrat ve çağdaş bir çizgi izlemektedir.

Milletvekili seçimine katılamayan, buna karşılık yerel seçimde solun büyük partisi niteliği kazanan sodep, yurt düzeyinde örgütlenmektedir; benzer bir demokrat ve çağdaş çizgiyi parlamento dışından verdiği mesajlarla sürdürmektedir.

Henüz kurulma aşamasındaki üçüncü sol partinin özelliği, sosyal demokrasinin bâzı evrensel doğrularını dikkate almak çabasıdır. Ayrıca, uluslararası sosyal demokrat hareketin kurumları, partileri, liderleriyle diyaloğa özen gösterilmektedir.

Üç partiyi de aşan temel sorun, temsil iddiası taşıdıkları solu ve kitleleri, onların bu bölünmüşlüğü içinde nasıl bir geleceğin beklemekte olduğudur...

Varsayımlar üzerine düşünce bina edersek, ufukta görünen şudur:

Önümüzdeki üç buçuk yılda, sol zaten doğal bir güçsüzlük içinde olacaktır: Parlamentoda var olan partinin yerel seçim başarısızlığı ve parlamento dışı solun etkinliği, söz konusu Halkçı Parti'nin Millet Meclisi'ndeki işlevini olabildiğince sınırlayacaktır. Öteki iki sol partinin parlamentodaki yoklukları da, onların işlevini zaten sınırlamıştır. Bölünmüşlük devam ederse, solun üç partisi kendi temsil ettiklerine de, tümüyle topluma da önümüzdeki üç buçuk yıl fazla bir şey veremeyecek, solun gücü ölçüsündeki bir etkinlik yaratamayacaktır.

Sorun önümüzdeki üç buçuk yılla başlayıp bitse, bir geçiş dönemi niyetine sineye çekilebilir. Ne var ki 1988 sonrası da umutlu

gözükmemektedir. Varsayımlar üzerine düşünce bina etmeye devam edelim:

Sol nitelikli partilerin geçmişteki tüm oy düzeylerini aşarak önümüzdeki seçimde toplam yüzde 45'e ulaşacağını öngörsek, bunlardan bir tanesi hiç değilse yüzde 5 oy toplar. Öteki ikisinden birinin çok güçleneceği, ötekinin zayıf kalacağını düşünsek, gene de "zayıf" olan yüzde 10, güçlü olan ise ancak yüzde 30 alabilir.

Çok kişinin sol açısından "iyimser" olarak niteleyeceği böyle bir oy dağılımı, seçim ve Meclis aritmetiğinde olsa olsa "orta boy" bir muhalefet partisi çıkarır. Yüzde 35-40 dolayında oy toplayarak seçimi "önde bitiren" sağ parti ise, milletvekilliklerinden yarıdan çoğunu kazanır.

Başka bir deyişle, sol oylar konusunda en iyimser varsayımlar yapılsa bile, günümüzdeki bölünmüşlük nedeniyle sadece bu dönem değil, 1988'den 1993'e uzanan yıllar da bir kayıptır...

Olaya bu çerçevede yaklaştığımızda, Meclis çalışmaları da, Türkiye düzeyindeki hareketlilik de, sosyal demokrasinin evrensel doğrularını ve ölçülerini yakalamak çabası da olumludur, ama yeterli değildir.

Bir siyasi hareketin tek nihai amacı vardır, o da iktidardır. Mevcut gücü hiçbir erozyona uğratmaksızın parlamento ve ülke dengelerine yansıtmak söz konusudur.

Oysa, günümüzdeki bölünmüşlüğü içindeki bir sol, ne halkın ona sağladığı gücü aynı oranda siyasal ve sosyal dengeleri yansıtmakta, ne de iktidar şansına sahip gözükmektedir. Açıkçası, var olan bir güç, hem günümüz hem de gelecek adına tüketilmektedir.

Bu görünüm karşısında, sosyal demokrat iddialı solun, partilerinin ve liderlerinin kesin öncelik taşıyan sorunu, birleşmektir. Bilimsel seminer çalışmalarından, örgüt toplantılarına kadar her düzeydeki bir numaralı konu, "olmak ya da olmamak" anlamındaki konu, sosyal demokrat nitelikli solun birlik ve bütünlüğünü gerçekleştirmektir. Bunun alternatifi, böyle bir bütünlüğü gündemin sonlarındaki bir madde olarak geçiştirip kitleleri ve solu asıl güçlerinin çok altındaki bir temsilciliğe, etkinliğe mahkûm etmektir.

1993'e kadar...

16 Mart 1985

II

Bir bölümü kendi elinde olmayan nedenlerle pratik ve kısa vadeli siyasette manevra alanı daralmış bulunan sodep, kendine farklı alanlar yaratabilecek mi?

Konuya bütünlüğü içinde baktığımızda, Türkiye'de sosyal demokrat iddialı solun günümüzdeki temel sorunları, şöyle sıralanabilir: Bütünleşme sorunu; teorik sorunlar; sosyal demokrat nitelikli bir sola dönüşebilme sorunu.

Bu üç konu, aslında iç içe geçmiş konulardır: Ancak birlikte çözümlenecekleri ya da birinin çözümüyle ötekilerin kolaylaşacağı söylenebilir. Her üç alanda da, sodep'in sol içinde olumlu ve yaratıcı bir işlev taşıması, kısa vadede sahip olmadığı bir etkinliğe buralarda ulaşması mümkündür.

Günümüz Türkiye'sinde Sosyal Demokrasi Partisi'nin ve Halkçı Parti'nin temsil etmeye çalıştıkları sol, yakın tarihinin hiç kuşkusuz en zayıf dönemini yaşamaktadır. Bu durumun kimi nedeni solun dışındadır ama, bâzıları tümüyle ona aittir: Bölünmüşlük ve çağı sol adına yakalamaktaki yetersizlik gibi. Zaten birçok temel sorunu bulunan sosyal demokrat nitelikli sol, bir de bölünmüş olmanın zaafı içindedir.

Bu zaafı gidermenin, benzeşen sözler söyleyip, benzeşen sorunları paylaşanları birleştirmenin yöntemi, "idealist çağrılarda" bulunmak ya da "yönetim paylaştırmak" değildir. Bunun yöntemi, ortak bir çalışma ve araştırma ortamını ve birimini dar anlamıyla siyasetin dışında oluşturmak, solun teorik ve pratik sorunlarına elbirliğiyle eğilerek bir bütünleşme sürecini başlatmaktır. Böyle bir tartışma zemininde açılacak diyalog kanallarıyla, birlikte üretilecek düşüncelerle, solun bütünlüğüne yönelik ilk adımlar atılabilir. Ülkenin tümüne de, solun öncelikle temsilcisi olduğu kitlelere de açıkça zarar vermek anlamındaki bir anlamsızlık, böylece son bulabilir.

Sosyal demokrat iddialı bir hareketin, pratik çözümlerinde başarısı da, siyasal etkinliği, güncel gücü de, kendi teorik sağlamlığına bağlıdır. Sosyal

demokrat nitelik “iddiasının” bir “gerçeğe” dönüşmesi teori düzeyindeki çözümler doğrultusundaki bir gelişme sürecinin başlatılmasıyla mümkündür.

Örnek olarak, bâzı temel noktalara değinilebilir: Günümüzün “sosyal demokrat nitelikli” partileri (İngiliz İşçi Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi, vb.), farklı isimlere ve eşanlamda kullanarak kendilerini özdeşleştirdikleri kavramlara (demokratik sosyalist, sosyalist, sosyal demokrat, vb.) sahiptir.

Bu değişik tanımlar, değişmez olan bâzı ilkelerin, bir özün ifadesidir: Öncelikle çalışan kitlelerin, ücretli ve maaşlıların partisi olmak, bu toplum kesitleriyle iç içe gelişmek; üyelikte de, yönetimde de aynı toplum kesitlerinin önceliğini yansıtmak.

Bu özellik olmadıkça, doğru ve evrensel tanımıyla verdiğimiz parti örnekleriyle uyumlu bir sosyal demokrat parti olunamaz; buna karşılık, Türkiye gerçeklerinde söz konusu özelliklerin bir günden ötekine gerçekleşmesi de beklenemez. Ancak, şu beklenebilir: Sosyal demokrat iddialı bir partinin, kendini bilinçli ve planlı olarak bu sosyal niteliklere doğru geliştirmesi, kendi içinde bir değişim sürecini başlatması.

Kaldı ki, teorik sorunlarını çözümleyip bu gelişmeyi başlatmamış sol partilerin, sosyal demokrasi açısından tutarlı bir iktidar alternatifi, ekonomik model alternatifi yaratması hayli zordur. Ekonomik ve sosyal konularda çağı yakalayabilmesi de son derece zordur. İster istemez, sosyal demokrat nitelik taşımaksızın da benimsenebilecek olumlu işlevlerle –demokrasinin, özgürlüklerin, uygar toplumun ve insan ilişkilerinin savunuşu, vb.– yetinmek durumunda böyle bir sol kalabilir.

Birinci yılını geride bırakan sodep, solun sağlam temeller üzerinde bütünleşmesi yolunda, teoride sağlamlığı getirecek çalışmaların, sosyal demokrat olmayı bir iddiadan çıkarıp, gerçeğe dönüştürecek gelişmelerin doğrultusunda, ciddi ve onurlu bir işlev taşıyabilir. Görebildiğimiz kadarıyla, sodep’in, sosyal demokrat “nitelikli” bir parti olarak geleceği, bu alandaki çabasına, başarısına bağlıdır...

7 Haziran 1984

III

12 Eylül sonrasının büyük sorunlarından biri, hiç değilse bir bölümüyle çözüm aşamasına geliyor: Solsuz demokrasi, daha doğrusu “gayri tabii sollu” demokrasi, dönemin özellikleri çerçevesindeki bir doğallığa bu haftanın sonunda kavuşuyor. hp ile sodep’in beraberliğiyle, benzeşen siyasal güçlerin birliğinde önemli adım atılacak. Gönül isterdi ki, temel mesajlarında ve siyasal kimliğinde pek de farklı gözükmeyen DSP oluşumu da bütüne katılsın. Farklılaşmış yorumlar ve yaklaşımlar, değişik partilerde değil, aynı sosyal demokrat nitelikli yelpazede kendi sentezlerini yaratabilsin...

Bütünleşme hareketi, bu noktaya ulaşamadı. Bununla beraber, günümüzde gerçekleşmeyişi, yarın da gerçekleşmeyeceği anlamına değildir. sodep-hp beraberliğiyle, ciddi bir “olgunluk sınavı” vermekte olan Türk solunun, yarın aynı olgunluğa yeni örnekler yaratması mümkünün sınırları içindedir...

Türkiye’de CHP sonrasının ortamı dikkate alınırsa, sol bir partinin kendini üç düzeyde kabul ettirebilmesi gerekiyor. Halk indinde, parti kadrolarında, partili yahut partisiz sol düşünce çevrelerinde.

Yaşanılan dönemin belirsizlikleri ve kaygan zemini, bir sol partinin bu yeni dönemde rüştünü ispatı için, solun özelliklerini ve hassasiyetlerini yansıtan bu farklı düzeylerin her birinde başarılı olması lâzım. Bu başarıların ölçüsü, hiç kuşkusuz, “bütünlüğün” sağlam ve kalıcı olmasını, gelişip yaygınlaşmasını sağlayacak ya da bölünme ve farklılaşmayı teşvik edip, onun gerekçesini hazırlayacak.

1) Halkoyundaki başarı, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu çözüm yollarını sunabilmek, mesajları verebilmektir. Bu çözüm önerileri ve mesajlar, onlara katılmayan yahut onlara duyarlı olmayan halk kesimlerinin bile saygıyla karşılayacağı düzeyde, nitelikte olmak zorundadır. Türkiye, demokrasi deneyiminde hayli yol almıştır. Sola yönelmemiş oylar bir yana, sola yatkın oylar bile, siyasal mesajların derinliğiyle, uygulamadaki muhtemel geçerliğiyle artık çok daha yakından ilgili gözükmektedir.

2) Partilere gücünü ve canlılığını kazandıran, bir bakıma partinin her şeyi olan, onun örgüt kadrolarıdır. Parti üyesi, çoğu durumda hiçbir kişisel

karşılık beklemeksizin çalışıp, didinen insandır. Onun heyecanını ayakta tutacak, ona çalışma gerekçesini verecek olan, parti yönetiminin hem “parti içi,” hem de “parti dışı” politikalarıdır. Soldaki bütünleşme girişimi, bu alanda da zorlu sınav verecektir. Kendi içinde adaleti, kendi dışında akılcı ve inançlı bir mücadeleyi sergilemek durumunda olacaktır.

Nihayet, sol partilerin bir evrensel özelliği, sol düşünce çevrelerine, solun düşünsel dünyasını paylaşanlara hitap edebilmek zorunluluğudur. Solun değer yargılarını, solun ahlâk normlarını, solun hassasiyetlerini temsil eden bu “teşkilâtsız” güç, kimi durumda bir küçük kasabanın üç-beş öğretmeni, mühendisi, yol işleri müdürüdür; başka örnekte, bilimadamlarıdır; sendikacılardır; emekli subaydır; sanat, basın çevreleridir, avukattır, vb. Temel özelliği, güncel siyasetin dışında kalmakla beraber, çoğu durumda partili olmamakla beraber solun “manevi varlığında” stratejik bir yer tutmasıdır. Şimdi “SHP”de ifadesini bulmakta olan bütünleşme hareketinin uzun vadeli gücü, solun bir bakıma “morali” niteliğindeki bu çevrelerce benimsenmesinden geçecektir...

İlkelerden, inançlardan sapılmaması koşuluyla, bütünlük, her zaman bölünmüşlükten daha olumludur, daha güçlüdür.

Bu çerçeve içinde, sosyal demokrat iddialı solun 12 Eylül sonrası gündemindeki “bir numaralı madde” olarak, baştan beri “bütünlüğü” görenler, SHP oluşumunu bir umutlu başlangıç seklinde nitelemektedir.

Umudu boşa çıkarmamak, artık, parti yönetimlerinin ve kadrolarının sorumluluğudur...

30 Ekim 1985

IV

Türkiye’nin sosyal demokrat iddialı siyasal oluşumu, SHP’den sonra “Demokratik Sol Parti”yi de resmen siyaset meydanına çıkarmıştır. DSP’nin başlatacağı çalışmaların Türk soluna ve tümüyle topluma yararlı gelişmesini diliyoruz.

Benzeşen inanç ve düşünce sahiplerinin bölünmüşlüğü bize göre olumsuzdur. Bununla beraber, sosyal demokrat solda şimdi ikinci bir

partinin varlığı, –iyimser yorumla– soldaki fikir üretimine katkı getirebilir. Değişik kaynaklardan daha çok düşünce üretilebilir. Son tahlilde tümüyle sosyal demokrasinin yararlanacağı bir deney ve düşünce birikimi gelişebilir.

Başka bir deyişle, bir tür “rekabet” bize gereksiz gözükmekle beraber eğer gündeme girmişse, bu rekabeti sağlıklı kılmak doğrudur. “... Onlar sosyal demokrat değil, biz öyleyiz” benzeri yaklaşımlardan ve hele “keskin solculuk” yarışından sakınmak gerekir, ille yarışılacaksa, bunun günümüzdeki kulvarı keskin solculuk değil, “akılcı” solculuk olmalıdır...

Benzer inançları ve hedefleri paylaşan topluluklarda bölünme, varsa, bunun önemli ya da önemsiz nedenleri vardır; en azından farklı ifade biçimleri söz konusudur. Bu açıdan olaya yaklaştığımızda, DSP’nin bâzı yenilikler getirdiği gözlenmektedir. Bir defa, bir büyük isim (Ecevit) ve –dört eski hp milletvekili dışında– ülke düzeyinde siyaset sahnesine genellikle çıkmamış insanlardan parti oluşumu gerçekleşmiştir. İkinci özellik, yeni partinin öngördüğü çalışma modelinde dikkati çekmektedir. Daha çok İsveç örneğini anımsatan, parti üyesinin kendi yakın çevresinde, mahallesinde ve işyerinde düşüncelerini yaymaya, iyi yurttaş örneği vererek, sivil hizmetleri örgütlemeye dönük bir anlayış söz konusudur. Bunun gibi, seçim sandığını temel örgütlenme birimi almak da, yeni bir yaklaşımdır. Parti üyeliği ve parti yönetim birimlerinde görev almak da, önceden bâzı çalışmalara katılmış olmanın koşuluna bağlanmaktadır.

Bütün bunlar yeni yaklaşımlardır ve olumlu sonuç verebilecek düşüncelerdir.

Mesele, bu farklılaşmalardan ötürü, benzerlerin bölünmesine değer mi, değmez mi sorusunda düğümleniyor...

Bizden farklı düşünenlerin görüşüne, herkesin gönlünce parti kurmak özgürlüğüne saygımızı yineleyerek, kendi cevabımızın “değmezdi” olduğunu belirtelim:

Sosyal demokrasi anlayışı, “öz” olarak, bir “uzlaşmalar bütünüdür.” Kaynağında, “sosyalizmle”, “çoğulcu demokrasiyi” uzlaştırmak vardır. Bütün sosyal demokrat partilerin yüzyıla yaklaşan evrimi, kaynaktaki uzlaşmanın, toplumuna ve çağına göre aldığı değişik ifade biçimlerinden ibarettir.

Sosyal demokrasinin “uzlaşma” özelliği, bu partilerin, kesinlikle konmuş iki şuur arasında yer alan çok geniş bir yelpazenin, farklı düşünce ve yaklaşımların birlikteliğini öngörür. Başka bir deyişle, aynı temel çerçevede yer almış değişik tezlerin, farklı hassasiyetlerin, “uzlaşması,” bir tür “sentezidir,” sosyal demokrasi.

Bu anlayışın sağdaki sınırı, parti programını benimsemenin yanı sıra, “demokrat olmaktır.” Aynı anlayışın soldaki sınırı, gene parti programının yanı sıra, “çoğulcu demokrasiyi” içtenlikle benimsemektir; çoğulcu demokrasiyi bir zorunlu aşama, mecburen kabul edilmiş vazgeçilebilir bir durum diye yorumlayabilenlerden ayrı durmaktır.

Bu geniş çerçeve içinde, –bize göre– farklı örgütlenme modellerine de, değişik insanlara da, ilkede bir olan farklı düşüncelere de yer vardır. Sosyal demokrasiye ayrıcalığını ve gücünü veren de, ilk bakışta “zaaf” gibi gözükebilecek bu özelliğidir; sosyal demokratların sağlam bir “sentez” getirebilmesidir...

Demokratik Sol Parti’nin Türk siyasetinde yararlı bir işlev taşımasını dilerken, bize göre son tahlildeki olumlu ve sorumlu çözümün, benzer görüşleri ve inançları paylaşanların bölünmesi değil, beraberliği olduğunu yeniden düşünmekteyiz...

16 Kasım 1985

V

Türkiye’nin sosyal demokrat nitelikli solunda zaman zaman beliren sorunları ve “aynı parti içinde” ya da “benzeşen sol partiler arasındaki” çekişmeleri farklı bir açıdan yorumlamak mümkündür, önce, bâzı varsayımları sıralamaya çalışalım:

• Aynı kulvarda yarışan iki parti yahut aynı partinin içinde iki grup söz konusuysa, tüm “namusluların”, “kişisel hesap gütmeyenlerin”, “doğrucuların” bir grupta (yahut partide) yer alması, buna karşılık parti içi yarışmada kuraldışına çıkmak eğilimindeki herkesin, “kişisel hesap güdenlerin”, “yanlışçıların” tümüyle ve topluca öteki grupta yerleşmesi mümkün değildir.

Her insan, her grup yahut her parti, bu tarz niteliklerden belirli ölçüde bir pay taşır.

• Bir siyasal akımın temelleri köklü ve sağlamsa –ki Türkiye'nin yüzyıllık "meşruiyetçilik", "yenilikçilik", "cumhuriyetçilik", "çağdaşlık", "demokratlık", "halkçılık", "millicilik" benzeri akımlarından kaynaklanmış sosyal demokrat nitelikli solu, köklü ve sağlam temellere sahiptir– o zaman "hizip iddiaları", "yönetim mücadelesi", "genel başkanlık sorunu" gibi konuları, gereğinden fazla büyütmemek gerekir: Bunların her biri, meselenin kendi tabiatı içinde çözümünü bulur; grupların ve adayların azlığı ya da çokluğu, temelleri sağlam bir partide sarsıntı yaratmaz.

• Buna karşılık, sosyal demokrat ilkelerle çelişen "dışlayıcılık", "suçlayıcılık", "karalayıcılık", "insanların kişiliğini yıpratma" gibi eğilimler, sarsıntıya değilse de, üzüntüye, zaman ve enerji kaybına yol açar.

Bu varsayımlar çerçevesinde konuya baktığımızda, soldaki güncel sorunların kaynağında bir belirleyici "olayı" ve onun yansımalarını sezmekteyiz:

1970'ten, hattâ 1960'tan beri yaşadığı tecrübeler sonucunda, Türk halkı da, Türk solu da, bir belirli siyasal olgunluk düzeyine erişmiştir. Bu olgunluk, geçmiştekinden hayli değişik siyasal talepleri, siyasal beklentileri yaratmış, bir bakıma, karşılanması daha zor bir "talep" oluşmuştur: Seçmen, kamuoyu ve sol parti üyesi, yaşadığı bunca tecrübeden sonra, artık sol partiden daha tutarlı, daha ayrıntılı, daha seviyeli "cevaplar" beklemektedir. Geçmiştekinin aksine, sadece "hedeflerle," sadece "niyetlerle," sadece pırıltılı "sloganlarla" yetinmemektedir, seçmen, kamuoyu ve sol parti üyesi. Somut ve ayağını yere basan "çözümler," maddi kaynakları hesaplanmış "değişim projeleri," hem solcu hem de gerçekçi olan "alternatif politikalar" istemektedir. Sadece neyin yapılacağını değil, "nasıl" yapılacağını sormaktadır...

Özet olarak, sol partiler ve yönetimleri, karşılanması çok daha fazla zahmet isteyen, yaygın siyasal katılımı gerektiren, siyasal planlama ve programlamayı zorunlu kılan, "seviyeli" bir taleple baş başadır.

Sorunların temeli buradadır: Seçmenden, kamuoyundan ve parti üyesinden kaynaklanmış "talep" hızla seviye kazanmıştır ama, sol partilerin

yapılanması ve particilik, yöneticilik pratikleri, söz konusu talebin zorunlu kıldığı düzeye yeterince çıkamamıştır. Başka bir deyişle, “talep” gelişip nitelik değiştirmiştir; talebi karşılayacak “arzı” gerçekleştirmek durumunda olan sol parti yapılanması ve anlayışları, yeterli ölçüde gelişmemiştir. Yeni “talebi” karşılayacak seviyeli çözümler ve politikalar üretmek ancak ileri particilik anlayışlarıyla, üyelerin katılımıyla, planlı-programlı çalışmalarla, çözüm üretmek esasına göre biçimlenmiş parti mekanizmalarıyla mümkünken, bu gelişim yeterince olmamıştır. Dolayısıyla, “yenileşen” siyasal talebi “eski tarz” particilikle karşılamak zorunluluğu, belirtisi ve sonucu bir dizi anlamsız, yıpratıcı sorun olan çelişkiyi meydana getirmiştir...

Olayı sadece SHP’nin ve DSP’nin sorunu biçiminde tanımlamak haksızlık olur; sodep ve hp döneminde de aynı çelişki söz konusudur.

Öte yandan, ekonomideki kural, “talebin” bir noktadan sonra “arzı” etkileyeceği, hattâ büyük ölçüde biçimleyeceğidir. Siyasette de durum pek farklı değildir: Siyasal “talebin” ülkemizde kazandığı seviye, bir belirli noktada mutlaka siyasal “arzı” olumlu etkileyecek, seçmenin, kamuoyunun ve sol parti üyesinin gelişmiş talebini, sol partinin gelişmiş arzı karşılayacaktır.

Günümüzdeki sorunlar, temel özellikleriyle, bu değişimin bir bakıma üretken de olan sancılarıdır...

28 Mart 1986

VI

1983’teki bir yazımızda, “solda üçlü oluşum; hp, sodep ve DSP hareketi”ne değinerek şunları belirtmişiz:

“... Siyasette hiçbir güç, iddiasını kendiliğinden terk etmez. Soldaki oluşumları kendi iddialarından vazgeçmeye yöneltecek belirleyici bir etken ise hiç değilse günümüzde gözükmemektedir. Buna karşılık, bölünmüş bir solun güçsüz bir sol olacağı da açıktır. Bu durumda, çözüm nerede aranabilir?

Görebildiğimiz kadarıyla, bütün oluşumlar, ilkeli ve sosyal demokrat nitelikli bir bütünleşmenin gelecekte kaçınılmaz olduğunu bilmek ve bu sürecin önünü açık tutmak sorumluluğundadır.

Süreci tıkayacak suçlayıcı ve karalayıcı tavırlardan kaçınmak gerekir. (...)

Bu süreç, açık tutulmalıdır. Solculuk, her şeyden önce sorumluluktur."[5]

Geçmiş bir yazımızı bize hatırlatan ve ona atıfta bulunmamıza yol açan gözlem, solda "suçlayıcı ve karalayıcı" tavrın, bir bütünleşme sürecinin önünü tıkayacak özelliklerle zaman zaman kendini duyurmasıdır. Hele "Menemen seçiminin" bütünlüğün yararları üzerine verdiği engin derslerden sonra, bu konuda hassasiyet göstermek sadece solun iç sorunu olarak değil, bir demokrasi sorunu olarak gündemdedir. Olaya bir ilke ve bir varsayım çerçevesinde bakılabilir:

İster sağda, ister solda olsun, ister sanatta, sanayide, siyasette olsun, "dışlayıcılık" lüksüne Türkiye'de kimse sahip değildir. Türkiye gibi gelişme kavgası veren, insan kaynağını büyütmeye çalışan bir ülkede, doğru yöntem, insanları kazanmaktır. Mümkün olan her yerde ve her durumda, insanların olumlu özelliklerini geliştirmek, onların gelişimine yardımcı olmaktır.

Varsayım, sola ilişkindir: Görülebildiği kadarıyla, benzer sol iddiaları taşıyan iki parti, daha bir süre "birleşmeksizin" varlıklarını sürdürecektir.

Böyle bir çerçevede doğru yaklaşım, tarafların kendi çalışmalarına ve kendi düşüncelerine dayanarak öne çıkmasıdır. Birbirini karalayarak değil.

Ne var ki, son zamanlarda bâzı yakışıksız sözler, hem de sıkça duyulmaya başlamıştır: "... Seçkincilik", "... yoz unsurları devralmak," uzlaşmacılık ve uyum, vb.

Bu tarz suçlamalar, bir yöntem olarak yanlıştan kaynaklanmaları bir yana, aynı zamanda haksızdır:

Suçlananlardan bir bölümü, solun Meclis'teki milletvekilleridir. Sayın Özal'ın ünlü "84. maddeyle" "... milletvekili görevlerine son verilmesini" amaçladığı bu insanlar, son tahlilde kendi siyasal ve ekonomik varlıklarını tehdit eden bu girişime rağmen partilerine ve inançlarına bağlı kalmaktaysa, solun tezlerine ve halkın sorunlarına Meclis'te sahip çıkmaktaysa, onları

“uyum, uzlaşma” benzeri suçlamalara lâyık görmek en azından insafsızlıktır; tehdit karşısında başarıyla sınav verenleri karalamak yerine, onlara teşekkür etmek gerekir.

Soyut ve genel suçlamaların yaraladığı bir başka kesim, solda siyaset yapan insanlardır. Solda siyaset yapmak, birçok yörede kolay iş değildir. Her dönemin kendi özellikleri içinde zordur. Kimi durumda, ücra ve bağnaz bir ortamın baskılarına göğüs germektir; kiminde, sırf “solcu” diye bir esnaftan alışverişin kesilmesidir; bir emeklinin yalnız bırakılmasıdır; bir işçinin işine son verilmesidir; bir insanın, okuduğu gazeteden ötürü suçlanmasıdır, vb. Önemli bir kesimi sadece sol bir partinin il, ilçe yönetimlerinde görevli diye çağdışı ayrımlara, baskılara hedef yapılmış bir topluluktan söz ederken, onların dünyasını karartacak, kendilerine ve inançlarına güvenini sarsacak, direncini azaltacak soyut ve genel suçlamalardan kaçınmak gerekir.

Partiler arasında da, siyasetçiler arasında da yarış doğaldır. Mesele, bu yarışı kazanmak uğruna asıl davayı ve en önemlisi, insanları kaybetmemektir...

5 Mart 1986

VII

Bir ülke çoğulcu demokrasiye özenmekteyse, o ülkede siyaset kurumu olağanüstü bir önem taşır. Parlamentosu, partileri, akımlarıyla siyaset kurumu, toplumdaki bütün diğer kurumlar üzerinde köklü bir etkiye sahiptir. Ülkedeki temel anlayışlardan ekonomiye, insan ilişkilerinden eğitime kadar her kurum ve her şey, siyaset kurumunun yeterliliğinden ya da yetersizliğinden nasibini alır. Türkiye’de siyaset kurumunun geleneksel eksikliklerle malul olması, Türkiye açısından bir talihsizliktir.

Bu durumun “nedenleri” araştırıldığında, çok şey söylemek mümkündür. Tarihsel olarak “gecikmiş” bir sınıflaşma süreci, bu süreç üzerine iğreti oturtulmuş partiler, hemen bütün partilerin “tek parti dönemi CHP’sinin” tek parti anlayışları, özellikleri, uygulamaları modelince biçimlenmiş olması, siyaset kurumunun öz yararlarıyla toplumsal yararları bağdaştırmakta zaman zaman karşılaşılan sorunlar, vb.

Böyle bir çerçevede, ölçüleri doğru tutturmak elbette kolay değildir.

Türk solunun öncelik sıralaması bakımından "4. maddeye," yani, 1980 öncesi siyasal liderlerin "yasağı" olayına yaklaşımı da düşündürücüdür.

Dört parti liderinin siyasetin bünyesinden kaynaklanmamış suni yasaklarla sınırlanması elbette sol düşüncenin kabul edebileceği bir uygulama değildir; suni yasakların kaldırılması için elinden geleni yapmak elbette solun doğal görevidir.

Ancak, solun başka sınırlamalar konusunda da doğal görevleri vardır: Bugün Türkiye, çağdaş emek-sermaye ilişkileriyle bağdaşmayan, emeği işin başından yenik düşürmüş bir toplusözleşme düzenini sürdürmektedir. Gene Türkiye, tümüyle barışçı nitelikte olan bir düşüncenin, bir eleştirinin, bir kitap çevirisinin, bir gazete yorumunun hiçbir çoğulcu demokraside bulunmayan yasaklarla cezalandırıldığı ülkedir.

Sağlıklı bir solun tercih sıralamasında değer yargılarında ve ölçülerinde, öncelikle mücadelesi verilecek, sürekli gündemde tutulacak konular bunlardır. Dört liderin yasağına karşı etkili bir tavır geliştirmek, ancak böyle bir bütün içinde, kapsamlı demokratik amaçlar çerçevesinde başarılı olur. Yoksa, solun asıl üzerine vazife olan sorunları ikinci plana bırakıp, sağın da zaten sürdürdüğü haklı bir davaya katılmayı ülkenin ve solun en önemli meselesi gibi sunmak, hem solun kişiliğini gölgeler, hem de, söz konusu davaya dahi solun katkısını sınırlar...

Bugün Türkiye'de bir 142. madde, otuz beş yıl önceki halinden bile daha ağır biçimiyle uygulanmaktaysa, maddeye geçmişte mantığını veren ve düşünce ancak "şiddet" kullanımına teşvik ise cezalanabilir gören anlayış 35 yıldır değişik biçimiyle, salt düşünceyi cezalandırarak geçerlikteyse, işçinin ekmek pazarlığında kolu-kanadı kırılmışsa ve sol, sanki bunlar tali konularmışçasına sadece "4. madde"yi öne çıkarmaktaysa, o zaman, siyaset kurumunun zaafına sol da kendi katkısını getiriyor demektir...

Ciddi bir sol, sağın zaten yaptığını ya da yapabileceğini sağ kadar yahut ondan daha iyi yapmaktan ibaret değildir; sağın bünyesi icabı yapmadığı, yapamayacağı doğruları da yapmaktır...

Aksi halde, o ünlü banka reklamı akıllara geliverir. "... Yok aslında birbirimizden farkımız..."

18 Ekim 1986

d) SHP'de Yenilenme İhtiyacı

I

1) 1986 Ara Seçiminin Sonrası

Türkiye'nin sosyal demokrat iddialı solunda bölünmüşlüğün ve yetersizliğin faturaları ödenmektedir. Daha doğrusu, halka ödettirilmektedir. Son ara seçim, bölünmüşlüğün ve yetersizliğin ağır sonuçlarını tek tek sergilemiştir. Bu sonuçları görmemek için, insanın ancak devekuşu misali başını kuma gömmesi, gözlerini kapamakla tehlikenin ortadan kalkacağını sanması gerekir...

Ara seçimin matematik sonucu, on bir seçim bölgesinden ancak üçünde sol partilerin "bir genel seçimde milletvekili çıkaracak güçte bulunduğudur." Ara seçimdeki oy oranları bir genel seçimde kendini aynen tekrarlarsa, sol, Ankara II. bölge, Bingöl, Burdur, Manisa I. bölge, Manisa II. bölge, Niğde, Samsun II. bölge ve Zonguldak II. bölgeden tek bir milletvekili dahi çıkaramayacaktır. İstanbul, İzmir ve Gaziantep'te solun milletvekilleri olacaktır. On birde üç oranını ülke bütününde geçerli varsaysak, ara seçim sonucunun genel seçimde tekrarı durumunda 67 ilimizin ancak 20-25 kadarında sol milletvekili çıkaracak, 40'tan fazla ilde –seçim sistemi, il barajı ve kontenjan nedeniyle– solun tek bir milletvekili dahi olamayacaktır.

Ara seçim tablosunun tehlike işaretleri burada bitmemektedir: Ara seçimde, iki sol partinin toplam oy oranı yaklaşık yüzde 32'dir. Bu yüzde 32, iki sol parti tarafından gene yaklaşık olarak yüzde 8.6-22.7 biçiminde paylaşılmıştır. Genel seçimde yüzde 31.3'lük oran sabit kalırken, paylaşım biçimi "eşitlenme yönünde" değişim gösterirse, bu defa, solun "il barajını aşamadığı illerin" sayısı da artabilecektir. Yeni seçim sisteminin, il barajı ve "kontenjan" uygulamasının solda nelere yol açabileceğine, Ankara çarpıcı bir örnektir: 5 milletvekilliği olan bu seçim bölgesinde, son ara seçimde yüzde 20.5 oy alan SHP, bir genel seçimde ve ilk bakışta "il barajını yüzde 20" kıl payıyla aşmış görünmektedir. Oysa, bu seçim bölgesinde bir milletvekilliği kontenjana ayrılmış bulunduğundan, il barajı, oyların beşe

değil, dörde bölünmesiyle belirlenmekte, yüzde 25 olmaktadır. Böylece, genel seçimde aynı Ankara II. bölgede bir sol partinin yüzde 24’e yükselişi bile, ona milletvekili sağlamayacaktır...

Buraya kadar yazdıklarımız, “matematik”tir. Matematik kadar kesin olmayan siyasal varsayımlar, durumun ciddiyetini arttırmaktadır:

Ara seçimin ortaya koyduğu gelişme eğrisi (trend), sağ iktidar karşısındaki “ana muhalefet” olayının, tarihimizde ilk kez bir başka sağ partinin eline geçmekte olduğudur. Burada önemli olan, dyp’nin nihayet yüzde 1’lik bir farkla SHP’nin önüne geçmiş bulunması değildir. dyp ve “manevi” liderinin, anap’a karşı temel ve etkin muhalefeti oluşturduğu, alternatifi getirdiği “izlenimini,” bu partinin vermeye başlamasıdır.

Önümüzdeki günlerde dyp’nin bu izlenimi kuvvetlendirmesi ve “iktidarın asıl çekindiği, asıl rahatsız olduğu, iktidarın yerini alabilecek parti” görünümünü vermesi, sol bakımından çok önemli ve çok acil tehlikedir.

Vatandaşın, şu ya da bu sol partiye artık, “iktidara aday” değil, “ana muhalefet olmaya aday” gözüyle bakması durumu, o partinin oylarını azaltmaya dönük objektif bir faktördür.

Matematik olmayan siyasal varsayımları sürdürürsek, şunu da eklememiz gerekir:

Sosyal demokrat iddialı partilerin arasındaki mücadele, seçim öncesinin özelliklerinde devam ederse, sonuç belli gibidir. Solun iç paylaşımında oranlar yükseliş ya da düşüş gösterebilir ama, solun kendi toplam oyunu arttırıcı değil, azaltıcı etkendir, bu sürtüşmeler.

Bu tahliller çerçevesinde şu sonuçlara işaret edilebilir:

1) Sosyal demokrat sol adına mücadele veren partilerin, süratle kişilik, kimlik, mesaj, görünüm ve anlayış yenilenmesine ihtiyaç vardır. Ara seçim, 12 Eylül’den bugüne dek süregelmiş bütün imajların ve mesajların yetersizliğini ve geçersizliğini ortaya koymuştur.

2) Sosyal demokrat iddialı solun harcanacak tek bir dakikası bile yoktur. 12 Eylül sonrasının görünümleri ve yaklaşımları içinde geçirilen her gün, hem kaybedilmiş bir gündür, hem de bir yenilenme ve diriliş imkânını zorlaştıran bir gündür.

3) Koskoca bir siyasal geçmişi olan böylesine köklü bir siyasal hareketi güdük bir siyaset anlayışının yirmişer-otuzar milletvekillik iki partisine gelecekte dönüştürmek, ne siyasetin meşru kişisel beklentileriyle, ne de parti içi meşru hesaplarla açıklanabilir.

Türk solu, bu solun sahibi olan kitleler ve aynı solun yürekli, inançlı insanları hak etmedikleri bir sona mahkûm edilemez. Kısa bir süre sonra ya da beklenmedik bir “erken seçim” karşısında vakit artık çok geç olabilecektir ama, henüz tükenmiş değildir...

II

Olumsuz ihtimal nasıl ortadan kaldırılabilir, dengesiz bir demokrasiye neden olabilecek bu görünüm, nasıl önlenebilir?

Tılsımlı ve kolaycı formüller elbette yoktur. Doğru yerde ve doğru yönde aranması durumunda bulunacak ipuçları ve onların işaret ettiği çözümler vardır.

“İnişe geçen” bir siyasal hareketi, yüzdelerden çok daha önemlisi, görünümünde ve insanların beklentilerinde “inişe geçmiş” bir akımı yeniden tırmandırmak, her şeyden önce, yeni bir “havayı” topluma vermekle, bir “yeniden doğuşu” sergilemekle mümkündür. Hem de hiç vakit kaybetmeden.

Çünkü siyaset, sadece özde haklı olmak değildir, özü gereğince yenilemenin ve en çarpıcı biçimde estirilmiş yeni bir rüzgârla bu özü ifade edebilmenin sonucudur, “başarılı” siyaset... Önemli olan, bir yenilenmenin, yeniden doğuşun, öz ve biçim olarak toplumda hissedilmesidir. Topluma ve söz konusu siyasal hareketin insanlarına yeni bir başlangıç umudunun, ivmesinin, azminin verilebilmesidir.

Bu başarılamazsa, bir yeniden doğuş öz ve biçim olarak sergilenmezse, inişe geçmiş bir sol muhalefeti iki-üç yıl içinde tırmandırmak imkânsız gibidir. Türkiye’dekinden tamamen farklı ama çarpıcılığı ve öğreticiliğiyle ilginç örnek, Fransız Komünist Partisi’dir. Tanrı encamını benzetmesin ama, 1970’lerin başında Fransa’nın en fazla oy alan, en büyük partisiyken, her seçim yenilgisinden sonra öz ve biçim yenilenmesine direnen bu parti,

küçülmüş, küçülmüş, nihayet, henüz kurulan Faşist Parti'nin bile 1986'da gerisine düşerek yüzde 10'un altına inivermiştir.

Toplumda yeni bir rüzgâr estirmek ve özde yenilenmek: Bunlar kolay değildir, ama mümkündür; birbirine bağlı iki olgudur; en önemlisi, inişe geçmiş bir siyasal hareketin tekrar tırmanışında, "olmazsa, olmaz" niteliğinde önkoşullardır...

Konuyu Türk solunun özeline indirgersek, geleceğin yolunu açacak ipuçları, sosyal demokrasinin kendini, görünümünü, mesajlarını ve üslûbunu hiç vakit kaybetmeden yenilemesidir. Böyle bir yenilenmenin güç ve hız alabileceği tek kaynağa, kendi teşkilât birimlerine dönerek, onların iradesine başvurarak, yeni bir imajla ve yeni mesajlarla yeniden yola çıkmasıdır...

Sosyal demokrat iddialı solun "bölünmüşlüğü" bir vakıa ve bir problem olarak ortadadır. Bölünmenin ara seçimdeki olumsuz etkileri de açıktır.

Şimdi mesele, "olması gerekene" dönük durmak, "olabilir olanı" gerçekleştirmektir.

Olması gereken, elbette bütünleşmektir. Benzeşen siyasal hareketlerin bölünmüşlüğü akıldışıdır; bu siyasete inananlara ve topluma karşı haksızlıktır. Ancak, bütünlük hedefine sırf iyi niyetle ya da "doğrusu budur" diyerek ulaşılamayacağı da açıktır.

"Olması gerekeni" hiç menzilden çıkarmaksızın, bugün için "olabilir" olan nelerdir?

1) Komşu kulvarlarda yarışanlar birbirini çelmeleyerek değil, daha hızlı koşarak öne geçmek durumundadır. "Rakip" sol partinin yanlışını, eksiğini sıralayıp, onu kötüleyip "avantajı" buralarda aramak yerine, herkesin bizzat kendi olumlu adımlarından güç kazanıp öne çıkması gerekir. Daha iyisini ve daha doğrusunu ortaya koymak çabası ve bu anlamdaki bir yarış, solun kalitesini bile arttırabilir.

2) Böyle bir "olumluda rekabet" yaratılırsa, o zaman, belki "birleşmek, bütünleşmek" değil ama, sosyal demokrasinin ortak sorunlarını karşılıklı tartışmak ileride mümkün olabilir. İdeoloji ve program zemininde,

düşünceleri geliştirmek amacıyla başlatılmış diyalog, gelecekteki bir beraberliğin en sağlam ön adımlarıdır.

Sonuçta, söylenebilecek olan ilk şey, her partinin ve partilinin siyaseti kurallarına göre yapmasıdır: Bir inişi bir tırmanışa dönüştürebilecek tek yöntem, ancak kaynaktan ve temelden alınabilecek yeni bir güçle, özde ve biçimde yenilenmektir. İkincisi, benzerlerin yarışında "rakibin" olumsuzluğuna dayanıp öne çıkmak hevesinin terk edilmesidir; herkesin kendi başarısıyla ileri geçmeye çalışmasıdır. Başka bir deyişle, herkesi yaralayan bir rekabet modelinden, yaratıcı bir rekabet anlayışına geçilmesidir.

Sosyal demokrat solun bu olgunluk sınavını verebilmesi, sadece kendi adına değil, demokrasinin geleceği adına hayati önemdedir.

7-8 Ekim 1986

III

SHP MKYK üyesi İsmail Cem Nokta'nın sorularını yanıtladı.

NOKTA – Ara seçimden bir hafta sonra sosyal demokrat solun ve CHP'nin geleceğini nasıl görmektesiniz?

İSMAİL CEM – Kendimizi bir yol ayrımında görmekteyim. Sosyal demokrat solun partisi olarak yanlış yaparsak, bunca yılın çağdaşlık, demokrasi, uygarlık birikimini, emek ve cesaret ürününü siyasetten büyük ölçüde silmiş oluruz. Daha 1970'lerde yüzde 40'lara ulaşmış ve çok daha ileriye gidebilecek bir siyasal gücü, 25-30 milletvekillik ufak bir partiye ve onun 15-20 milletvekillik rakip sol partisine indirgemiş oluruz.

Ara seçim sonuçları bizim açımızdan üzücüdür. Ama asıl düşündürücü olan, bu seçimin verdiği işaretleri anlayamazsak, karşılaşacağımız gelişmelerdir.

Karamsar değilim, fakat gerçekçiyim. Gerçeklere gözlerimizi yumarak, en önemlisi kendi kendimizi yanıltarak hiçbir yere varamayız.

Çözümü köklü bir yenilenmede görmekteyim.

– Yenilenme ihtiyacı nereden kaynaklanıyor?

– SHP olarak bir düşüş eğrisine girdiğimiz gözüküyor. Muhalefetteki bir parti inişe geçmişse, bu çizgiyi ilk seçimde değiştirmek zordur ve ancak köklü bir yenilenmeyle mümkündür. Bunun tersi bir örnek siyasal tarihte mevcut değildir.

– SHP kendini yenileyemezse ne olur?

– SHP olarak topluma vermekte olduğumuz imaj, yani, insanların gözünde SHP'yi sembolleştiren görüntüler ve çağrışımlar, ancak yüzde 23'lük bir vatandaş kesitinde itibar bulmuştur. Şimdi biz aynı imajı sürdürmekte ısrarlı olursak, sonucu kestirmek çok zor değildir. Vatandaşın bize artık "iktidar adayı" değil, "ana muhalefet adayı" olarak bakması, parti oylarını daha da düşürmeye dönük objektif bir faktördür.

– Seçim sonuçları nedeniyle, SHP'nin Meclis grubu MKYK'yı suçluyor, bâzı MKYK üyeleri başkanlık divanını sorumlu tutuyor. Seçime giren il örgütleri iyi çalışmadı, milletvekilleri yeterli desteği getirmedi deniyor. Bu görüşlerden hangisine katılıyorsunuz?

– Siyasette alışamadığım bir özellik var. Her nedense, siyaset dünyası, herkesin bildiği ve bizzat kendi bildiği gerçekleri saptırmaya eğilimli oluyor.

Ciddi bir seçim başarısızlığının sorumluluğunu, bir partinin merkez kadroları genel başkandan başlayarak, kendi görevlerinin çapı oranında paylaşır. Gerçek buyken ve herkes bu gerçeği bilirken, herhangi bir yönetim organını tek başına sorumlu görmek ya da sorumluluğun dışında görmek, en azından kendimizi yanıltmaktır; geleceğin yanlışlarına yolları açmaktır.

Yanlışı, yanlış yerde aramak, yanlışların en büyüğüdür.

Seçimi biz, partinin imajındaki ve mesajındaki eksiklerden, seçim stratejisinden kaybettik. Bunların oluşumunda hemen hiçbir payı bulunmayan il örgütlerine sorumluluğu uzatmak doğru değildir. Sekiz seçim bölgesinde bizzat izledim, ötekileri dolaylı öğrendim: Seçime katılan il örgütlerimizin inanılmaz bir fedakârlıkla, azimle çalışıp elinden geleni yaptığına ben tanığım.

– Yol ayrımının öteki seçeneği...

– Kendi temellerimizden hareketle, kendimizi, topluma verdiğimiz görünümü, mesajlarımızı ve üslûbumuzu köklü biçimde yenilemek. Bunu yapmaksızın geçirilen her gün, SHP’nin aleyhine geçmiş bir gündür.

Parti liderliği, yönetimi ve örgütleri olarak, topluma çok dinamik, akılcı, kararlı, bilinçli bir fotoğraf vermek zorundayız. Türkiye’nin önüne yeni ufuklar açmadan, Türkiye’nin gündemine yeni konular getirmeden, Türkiye’nin sorunlarına yeni çözümler önermeden, en önemlisi, dinamizmle ciddiyeti birlikte sergilemeden, düşüş eğrisini tersine çeviremeyiz.

Ancak, hemen ve önemle ekleyeyim: Ben, partime güveniyorum, ben, üyelerimize güveniyorum, ben halkıma güveniyorum. SHP’liler olarak bizim Türkiye’ye söylenecek çok sözümüz, Türkiye’ye verilecek yepyeni, dinamik ve umutlu bir imajımız vardır. Türkiye’nin en deneyimli, en bilgili, en azimli parti örgütleri bizdedir. Yeter ki yeni bir dinamizmi, yeni bir inancı, kısaca köklü bir yenilenmeyi biz gerçekleştirelim.

Türkiye, iki sağ partinin sunduğu iki sağ “tercih” arasında sıkışıp kalacak memleket değildir... Türk halkı, sağın ekonomi maceracıları ile sağın siyaset maceracıları arasında tercihe mahkûm edilemez.

Yeter ki, biz, biz olalım...

– SHP için pratikte ve somutta neyi önerirsiniz?

– Partimizi bekleyen en büyük tehlike, atalettir; “olur böyle vakalar” anlayışıdır.

Dünyanın herhangi bir ciddi siyasal partisi bizimkine benzer ciddi bir hayâl kırıklığına ve seçim başarısızlığına uğramışsa, hele önünde bir dizi özel durum ve sorun varsa, yapacağı ilk iş, hemen büyük kongresini (olağanüstü kurultay) toplamak, büyük kongreye izahat vermek ve yönetim organlarını yeniden seçmektir. Kong-renin gösterdiği yeni hedeflere doğru kongrenin kazandıracağı dinamizmle ve kendini yenileyerek mücadelesine koyulmaktır.

Benim hem kişi olarak hem parti yönetiminin bir üyesi olarak sorumluluğum, doğruları açıkça ortaya koymaktır. Partimizin ve ülkemizin geleceğini yaratmak, SHP’liler olarak bizim ellerimizdedir...

Nokta, 5 Ekim 1986

2) “Genel Başkanlık Makamı Yenilenmeli”

SHP’de Küçük Kurultay öncesi tartışmalar ve çözüm arayışları yoğunlaştı. MKYK üyesi İsmail Cem ile bu çerçevede bir görüşme yaptık. Cem, ara seçim yenilgisinden sonra partinin derhal olağan-üstü Büyük Kurultay’a gitmesi gerektiğini savunuyor ve bu kurultayda partinin kendisini ve kadrolarını yenilemesi gerektiğini düşünüyor. Program ve tüzük kurultayı için de olağanüstü kurultayda belirecek görüşler çerçevesinde hareket edilmesinden yana olan İsmail Cem, seçim yenilgisinde Genel Başkan Erdal İnönü’nün sorumluluk payının ne olduğu yolundaki bir sorumuza, “Seçim yenilgisinde herkesin payı, taşıdığı görevin önemi ile orantılıdır” yanıtını verdi. Genel Başkan’ın yenilenmesinde yarar görüp görmediği sorumuza, “Meseleyi genel başkanlık makamının yenilenmesi olarak alıyorum” yanıtını getiren Cem, Erdal İnönü’nün alternatifinin kim olabileceğini sorduğumuzda, “Aramızda bir-iki değil en az sekiz-on tane, böyle bir yarışta ciddi şekilde yer alabilecek birikime ve yeteneğe sahip insan vardır” diye düşüncesini belirtti. Cem, genel başkanlığa kendi adaylığı ile ilgili bir sorumuza yanıt verirken de, “Bir kurultay ortamına gelindiğinde bu, örgütün bileceği iştir” dedi.

İsmail Cem ile konuşmamız şöyle gelişti:

– Kaç yıldır sosyal demokrat hareketin içindesiniz ve ne zamandan beri particisiniz, partide hangi görevleri üstlendiniz?

– Yazar ve gazeteci olarak 1963’ten beri, neredeyse 25 yıldır sosyal demokrat harekete katkıda bulunmaya çalıştım. Makalelerle, kitaplarla, öte yandan tgs’de, sendika başkanlığında bulundum. trt Genel Müdürlüğü yaptım. Particilik açısından bakarsak benim ilk particiliğim 1959 yılında; CHP’de Teşvikiye Ocağı Gençlik Kolu Başkanlığı görevinde. Sonraki parti üyeliğim 77-80 döneminde gene CHP’deydi. CHP’nin Kadıköy ilçesinde ve tüm İstanbul’da çok aktif bir üye olarak seminerler, eğitim çalışmalarında bulundum. Daha sonra da sodep-Halkçı Parti birleşmesinden bir gün önce Halkçı Parti’ye girdim. MKYK üyeliğine seçildim. Bunu izleyen ilk olağanüstü kurultayda yeniden MKYK üyeliğine seçildim. Bu görevim ve çalışmalarım sürüyor.

– Şu anda SHP'nin seçim yenilgisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir yönetici olarak bunda sorumluluğunuz var mı?

– Bizim halka verdiğimiz imaj ve halka sunduğumuz mesaj tutmadı. Gayet açık olarak bunu görmekteyim. Halk bizi beğenmedi, açıkçası. Bunda çeşitli nedenler var. Eksiği bir defa kendimizde aramamız lâzım. Ararken de yanlışı yanlış yerde aramamamız lâzım. Bugün meselâ Doğru Yol'la biz aynı şeyleri söyledik, diyebiliyoruz. Eğer biz Doğru Yol Partisi ile aynı şeyleri söylemiş isek, o zaman durum kendi kendini açıklıyor, tabii halk bize oy vermez. Biz halka kendimize özgü mesajı sağlam bir biçimde oluşturup götüremedik. Bu bence birinci faktör. İkincisi, halk bir partiye bakar. O partinin toplumun önündeki sembollerine bakar. Ve eğer yeterli güveni bulmadıysa fazlaca da bir şey yapmaz, bir gayret göstermez. Yüzde 30'luk sol oy, Türkiye'de çağdaş, demokrat, uygar, Atatürkçü, sol insanların yüz yıllık birikimidir. İki sol parti olarak, bu birikimi arttıracak katkıyı son seçimde yapamadık.

– Çözüm önerileriniz oldu mu?

– Düşüncelerini sözlü ve yazılı en fazla ortaya koyanlardanım. Ayrıca sadece bununla yetinmedim. Çok sayıda parti toplantısında, parti kongresinde, Anadolu'da görüşlerimi dile getirdim. Ayrıca partililerle yazışarak da bu düşüncelerimi örgüte ulaştırdım. Düşüncelerimi, ne olması gerekir şeklinde ortaya koydum. Yoksa yapılanları eleştirerek değil.

– Olması gerekenler neydi?

– Birincisi yönetimle örgütün beraberliğini ve diyaloğunu sağlamak. Bunda çok geç kalındı. Ben bunun önerisini çok erken bir tarihte yaptım. Önce örgüte danışarak yaptım. Genel merkezde MKYK'da kabul edildi. Fakat hayata geçmesi bir hayli gecikti. Bugün herkes bu eksiklerden şikâyet ediyor ve diyor ki, örgütün düşünceleri parti üyelerinin, parti birimlerinin düşünceleri merkeze gidemiyor, merkez bunları hayata geçirmiyor, böyle bir kopukluk oluyor. En büyük sorunlardan bir tanesi kopukluk.

Bizim insanımız var, bizim üyelerimiz, bizim milletvekillerimiz, bizim MKYK üyelerimiz, bizim il başkanlarımız ve teşkilâtlarımız var. Fakat biz bu insanlardan faydalanmasını bilmiyoruz. Bu insanları nasıl devreye sokabiliriz düşüncesiyle Türkiye ve siyaset biliminin gerçeğinin ışığında

birçok öneride bulundum. Ve bunlar kabul gördü. Ancak hayata geçmesi çok gecikti.

– Şimdi ne yapılabilir?

– Yapılması gereken, ciddi bir partinin yapması gereken, derhal olağanüstü kurultayı toplamak, olağanüstü kurultaya hesap vermektir. Biz yöneticiler olarak hesap vermek durumundayız. Bundan neden geri duruyoruz bunu ben anlamıyorum. Çünkü, ciddi bir yönetim anlayışı, böylesine hayâl kırıklığına uğradığı bir seçimden sonra ve seçimi izleyen günlerde yaşanan şu görünümlerden sonra mutlaka kendini seçenlere hesap vermek zorundadır. Particilik böyle yapılır ve biz nedense buna yaklaşmıyoruz. Hesap vermek, yönetim organlarını yeniden seçmek, kendimizi yenileyerek, yeni bir güç alarak tekrar bir mücadeleye koyulmak lâzım. Biz ise şu veya bu nedenle buna yanaşmıyoruz. Yanaşmadıkça da işler iyiye gitmiyor. Ben olağanüstü bir kurultay önerisini, 2 Ekim 1986 tarihli Merkez Kararı ve Yönetim Kurulu toplantımızda yaptım ve 2 Ekim'den bugüne kadar geçen bir aylık zaman, kaygılarımda maalesef haklı olduğumu gösterdi.

Muhalefetteki bir parti, ciddi bir seçim yenilgisinden sonra, eğer çok ciddi bir yenilenmeyi gerçekleştirmezse, onun tekrar tırmanışa geçmesi söz konusu değildir. Bu gidişi durdurmak için yapmamız gerekenleri yapmadığımız düşüncesindeyim ve bundan kaygı duyuyorum.

– Bir süre önce yapılan büyük kurultayı hepimiz izledik. Otel lobilerinde kişisel ve seçime dönük kulisler ve tartışmalar yapıldı. Ancak genel kurul salonunda ciddi bir konu tartışılıp sonuca varılmadı. Şimdi bir olağanüstü kurultay olsa ne fark edecek? Kurultay, neye çözüm getirecek?

– Bâzı durumlarda temel doğrulara bakmak lâzım. Eşyanın tabiatına hiçbir şey aykırı olamaz.

Eğer biz bugünkü sorunlarımızla, sizin dediğiniz tarzda verimsiz bir kurultay yapacak isek, o zaman zaten dava kaybolur. Ancak şuna inanıyorum ki, biz bugün bir olağanüstü kurultaya gidersek, herkes en ciddi şekilde bunu değerlendirir ve partimizin küçülme tehlikesine karşı önlem alır.

Ve şuna da inanıyorum: Biz Türkiye'de bir sosyal demokrat anlayış içerisinde mücadele vermiş insanlarız. Bu mücadeleyi kimimiz 25 yıldır, kimimiz 10 yıldır, kimimiz 30, belki de 40 yıldır veriyoruz. Bugün biz bu mücadeleyi kendi hatâlarımızla güçsüzleştirmekteyiz. Ara seçimin sonuçlarına bakarsak, söz konusu 11 seçim bölgesinde genel bir seçim olsaydı biz sadece üç ilde milletvekili çıkarabilirdik. Bu oranı Türkiye genelinde geçerli varsayarsak, önümüzdeki 1988 seçiminde bizim milletvekili çıkaracağımız il sayısı 25'i aşmaz. Solu, çağdaş düşünceyi, demokrasi özlemini bu hale düşürmeye hiçbirimizin hakkı yoktur. Bu hale düşürmeye hakkımız olmadığı gibi, bu hali görüp kayıtsız kalmaya da hakkımız yoktur. Ben bunu solun kendi kendini tüketmesi olarak görüyorum.

İşler böyle giderse olacak olan şudur: İki tane partiye bölünmüş, birisi ötekinden yüzde üç fazla, beriki diğerinden yüzde beş eksik oranda oy alan, iki tane sosyal demokrat iddialı partiye bölünmüş bir sol. Toplam yüzde 30 oy alan ve her biri 20, 25 milletvekili çıkaran iki güdük parti ufukta beliriyor.

Ve ben diyorum ki, buna hakkımız yok. Buna parti olarak da hakkımız yok. Buna Türkiye'nin çağdaşlığı ve Türkiye'nin demokratlığı için mücadele veren insanlar olarak da hakkımız yok. Geçmişteki emeğimize, kendi geçmişimize karşı hakkımız yok. Bize inananlara karşı hakkımız yok.

Çözümü ancak bir yenilenme ile, partinin kendini yenilemesi ile, mesajını, imajını yenilemesi ile mümkün görüyorum. Olumsuz gidişi ancak bu şekilde değiştirebiliriz. Bunu kurultay yapar. Partinin ana temel organı kurultaydır. "Canım bu kurultay zaten hiçbir şey bilmiyor, hiçbir şey yapamaz" dersek, o zaman partinin kendisine güvenmiyoruz demektir. Partiye de güvenmiyorsak politikacılık yapılamaz.

– Kurultayda tartışılacak fikirler genellikle basında kamuoyuna yansıyor ve görülüyor ki, ortada tartışılan yeni fikirler yok, sorun oradan kaynaklanıyor galiba.

– Bizim halkımızın sağduyusu çok güçlüdür. Bizim partimizin de sağ duyusu çok güçlüdür. Sizin tanımladığınız şekilde verimsiz bir kurultaya partililer izin vermez. Ama derseniz ki kurultay toplanacak hiçbir şey olmayacak, hiçbir sorun ciddiyetle konuşulmayacak, o zaman partiye

güvenmemek olur ki ben bu görüşte değilim. Ben bizim insanlarımıza doğru mesaj verilebilirse, açık seçik ve yürekli biçimde mesele ortaya konabilirse, partimizin grafiğini hızla yükseltebileceği kanısındayım. Olağanüstü kurultaydan biz bu sonucu alırız.

Yok eğer bu cesaretimiz yoksa, o zaman gazete sütunlarına tefrika olan çeşitli hizip hikâyeleriyle ve suçlamalarla zaman akar gider. Böyle bir durumda Türkiye'yi iki tane güdük sol partiye terk ederiz ki, buna hiçbirimizin hakkı yoktur.

– Peki nereden çıkarıyorsunuz kurultayda belirli fikirler tartışılacaktır, görüşlere gelinecektir? Türkiye'de bir basın var, basın belirli şeylere açık. Görüşlere, tartışmalara açık ama basına yansıyana hep bakıyoruz hizip hesapları, kim seçildi kim ne yaptı, kişisel hesaplar filan. Kurultayın bunun dışında cereyan edeceğine en ufak bir kanıt yok ortada. Fikir tartışması olur, fikirler çarpışır, ondan sonra denir ki kurultay yapılsın da parti delegeleri de bu konuda karara varsın. Ama ortada geliştirilmiş belli fikirler yok, seçim yenilgisinin üzerinde tartışma yok. Sanki üzerine ölü toprağı serpilmiş bir parti var ortada.

– Bir defa, böyle bir olağanüstü kurultayda, hepimiz dahil tüm yönetimin seçim yenilgisini izah etmesi lâzım. Kendi özeleştirisini yapması lâzım ve bizi seçmiş olanların düşüncelerini almamız lâzım.

İkincisi, program kurultayı diyoruz. Program kurultayı için hep birlikte elbirliği ile çalışmaktayız. Fakat bunların bir olağanüstü kurultayda hiç değilse ana hatlarıyla ortaya konulması lâzım. Partide göreve talip olan arkadaşlarımızın çıkıp Türkiye'yi nasıl gördüğünü, Türkiye'ye hangi mesajı vermek istediğini açık seçik ortaya koyması lâzım. Bunlar konuşulmadan zaten o olağanüstü kurultaydan sonuç alınamaz.

Ayrıca bir yenilenme diyorum; tazelenme, yenilenme. Yenilenme birçok meseleye bizim daha sağlıklı bakmamızı kolaylaştırır. Ara seçimin hesabını partiye vermiş, olağanüstü kurultaydan seçilmiş yeni insanların, yahut yeniden seçilmiş insanların bir yenilenme imkânı doğar. Örnek olarak, sosyal demokrat solun bütünlüğü meselesinde sağlıklı diyalog kanalları açılabilir böyle bir kurultayda ve böyle bir yenilenmede. Sadece sosyal demokrat solun sağlıklı diyalog kanallarına sınırlı kalmaz bu açılış. Kendini sağda zanneden ve sağa oy veren büyük kitlelere, sosyal ve ekonomik

yapılarıyla aslında solda olan ama şu veya bu nedenle başka tarafa oy veren bu büyük kitlelerle diyalog kanalları böyle bir yenilenmeyle daha kolay açılabilir.

Sosyal demokrat solun bütünlüğüne dönük sağlıklı diyalog kanallarının oluşması ve sağa oy veren ama sosyoekonomik yapısıyla solda olan kitlelerle diyalog kurulması, sosyal demokrat iktidarın anahtarıdır. Bir olağanüstü kurultayın getireceği yenilenme bu kanalların açılmasına büyük bir katkı sağlayabilir.

Öte yandan, çözümsüzlükten, sol seçeneklerin eksiğinden hep yakınıyoruz. Aslında çözümlerin, alternatiflerin nasıl biçimleneceğini, hangi yöntemle oluşacağını da daha kararlaştıramadık. Bu partiyi yönetecek olanlar bunları düşünüp ortaya koymak durumundadır. Olağanüstü kurultay buna da fırsat sağlar. Unutmamak gerekir ki, solun çözümleri gökten inmeyecektir. Yahut üç-beş profesör arkadaşımız toplanıp da çözüm getiremeyecektir. Bu bir anlayış, birikim ve organizasyon meselesidir. Yenilenme, daha sağlıklı organizasyon imkânını getirir.

– Yıllardır, sizin partinizi yakından izleyen bir gazeteci olarak şunu düşünüyorum. Bu konuşmamız gazetede yayınlandığı anda sizin parti kamuoyunda söylenecekler şudur: Diyecekler ki, Deniz Baykal bir çıkış yaptı kendi görüşlerini açıkladı. 1987 yılının kasımında yapılacak bir kurultayda genel sekreter adayıdır. İsmail Cem de bunu kesmek için şu anda erken bir kurultay istiyor ki, parti yönetimine aday olacak şekilde kurultaya katılamasın, bunu önlesin ve bu amaçla da erken kurultay önerisinde bulunuyor. Böyle değerlendirilmez mi dersiniz?

– Bir defa, parti kamuoyunun benim hakkımda bunu düşünmeyecek kadar beni tanıdığı inancındayım. Hem parti yöneticisi olarak hem de 23 yıldır yazı yazan, kitap yazarı bir kişi olarak. Kimsenin kimseyi kesmesine bu partide izin vermeyiz; kimsenin de gücü yetmez. Ayrıca, ben olağanüstü seçimli kurultay önerisini Sayın Baykal'ın birkaç gün önceki bâzı açıklamaları nedeniyle ve ilk kez yapıyor değilim, aynı öneriyi tam bir ay önce MKYK'ya getirdim.

Bir yere varmak istersem, başkalarını "kesmeye" ihtiyaç duymam; kendi gücümle o noktaya kendim ulaşırım.

Ayrıca, bir olağanüstü seçimli kurultaya gidilirse, her kademeye çok sayıda aday çıkacağına inanıyorum. Yani bizim insanımız vardır, sosyal demokratlar, genel başkan dahil her kademede yetenekli, güçlü olan, iddialı insanlar ortaya koyabilirler. Olağanüstü kurultay partideki bir başka tartışmayı da önler. Şu sırada kimi arkadaşımız, “Kasım ayında yapalım kurultayımızı, 1987 Kasımı’na erteleyelim, böylece yasaklılar da katılsın” diyor. Kimi arkadaşımız diyor ki, “Hayır; bu parti daha bir sene bu şekilde gidemez, hiç değilse olağan süresinde, bahar aylarında kurultayımızı yapıp toparlanalım ve bir erken seçim ihtimaline de kendimizi hazırlamış olalım.” Şimdi, bütün arkadaşlarımızın, iyi niyetle ve partiyi düşünerek bu önerileri getirdiği inancındayım. Benim önerimse şu: Olağanüstü kurultayı hemen yaparsak, bu defa olağan kurultayı kasımda yapmanın karşısında hiçbir mantıklı engel kalmaz. Kadrolarımızı şimdi belirleriz. Bunlar yeni kadrolardır. Yahut eski de olsa yeniden seçilmiş kadrolardır. O zaman rahatlıkla bir sene partiyi götürürler. Kasım ayında da, yani yasaklıların katılacağı olağan kurultayda da, yeni yönetim seçilir.

Olağanüstü kurultay, kasım tarihini kesinleştirerek yasaklıların şansını arttırıcı bir çözümdür. Yasakların tabii, dünyanın en yanlış yasağı olduğunu söylemeye gerek yok, ama yasaklıları bekleyelim diye partinin daha bir sene son seçim yenilgisini ciddi bir şekilde kendi kurultayında tartışmadan devamını fevkalâde tehlikeli görüyorum.

Aşağıya doğru başlayan inişin uzun süre devam etmesi halinde biz 1987 Kasımı’nda en iyi kadroları, en iyi genel başkanı, en iyi genel sekreteri seçsek dahi artık kavgayı kaybetmiş olabiliriz.

Kavgayı kaybetmekten kastım, yüzde 30’u paylaşan iki küçük parti. Biz bu duruma düştüğümüz anda zaten mesele biter. Türkiye’de halk kitlelerinin davası da, savunusu da, ciddi bir kesintiye uğrar. Buna hakkımız olmadığı için olağanüstü kurultayda ısrar ediyorum. Bu hafta sonu toplanacak küçük kurultayımız, olağan-üstü kurultayın yolunu açabilir.

– Seçim maddesi olan bir olağanüstü kurultayda birtakım kadroların yenilenmesi söz konusu. Burada genel başkan dahil mi ve Erdal İnönü’nün seçim yenilgisinde payı büyük mü sizce?

– Seçim yenilgisinde ciddi bir parti şöyle bakar: Seçim yenilgisinde herkesin payı kendi taşıdığı görevin önemiyle orantılıdır.

Benim şahsen bir MKYK üyesi olarak payım bir il başkanından fazladır. Benden daha önemli bir görev taşımış olanınki de, benim payımdan fazladır. Olayı böyle görmek lâzım.

İkincisi, bir olağanüstü kurultayda mevcut kadrolar aynen de seçilebilir. Aynen seçilmeleri halinde taze bir güvenle, yeni bir başlangıçla çok daha güçlü olarak işe koyulacaklardır. Ya da bu kadrolar değişebilir. Bu da dünyanın sonu değildir. Bilâkis, bir yenilenmenin ve bir tazelenmenin ifadesi olabilir. Dolayısıyla ben bunda çekinilecek hiçbir şey görmüyorum. Çekinilecek nokta, bizim adetâ "olur böyle vakalar" anlayışıyla durumu sürüncemede bırakmamızdır. Kendi içimizde birtakım tatsızlıklara yol açmamızdır. Giderek kamuoyu önünde imajımızın sarsılması, bize olan güvenin eksilmesidir.

Siyaseti biz Türkiye'de yeniden icat edecek değiliz. Ciddi her parti önemli bir seçim yenilgisinden sonra kurultaya gider. Biliyorsunuz biz yüzde 35'in altını büyük bir yenilgi olarak ifade etmişiz. İktidara ders vermekten bahsetmişiz. Biz bunları söyleyip de böylesi bir başarısızlıktan sonra, aynı şekilde devam edersek, bir düşüş eğrisini yükseltmemiz fevkalâde zordur. Ben bir yenilenmenin her bakımdan faydalı olduğu kanısındayım. Çıkıp hesabımızı veririz; ondan sonra hangi arkadaşımız hangi görevlere seçilecekse elbirliğiyle ona destek oluruz.

– Peki genel başkanın yenilenmesinde yarar görüyor musunuz?

– Şöyle söylemek isterim. Genel başkanın yenilenmesi diye meseleyi getirmiyorum. Meseleyi, genel başkanlık "makamının" yenilenmesi olarak alıyorum. Yenilenen genel başkanlık makamında, eski genel başkan da olur yahut yepyeni insanlar da olabilir. Bu bence ikinci derecede, önemli olan, kurultayın önünde gitmek ve yeniden seçime girmek. Bu defa aday olacak arkadaşlarımız meseleyi nasıl gördüklerini, hangi çözümü önerdiklerini kurultaya açıklamalıdır. Demin eleştirdiğiniz kurultayda belki en eksik tarafımız buydu. Bir anlamda, belki "yarışmasız kurultay" olmasının bir sonucuydu bu. Oysa ciddi bir sol partide göreve gelmek isteyenlerin neyi yapacaklarını ve nasıl yapacaklarını açık açık ve peşinen belirtmiş olmaları gerekir.

– Siz anlatırken aklıma şu geldi. SHP'de Erdal İnönü'ye alternatif olarak Aydın Güven Gürkan var. Türkiye'de öyle çok sayıda sosyal demokrat

genel başkan adayı yok.

Meselâ siz düşünüyor musunuz? Böyle bir kurultay olsa adaylık koymayı?

– Bir kurultay ortamına gelindiğinde, bu, örgütün bileceği bir iştir. Adayları örgüt çıkarır.

Şunu da ekleyeyim. Bizim aramızda bir, iki, üç değil, en az sekiz-on tane böyle bir yarışta ciddi bir şekilde yer alabilecek, birikime ve yeteneğe sahip insan vardır. Bir aday sıkıntısı olacağını zannetmiyorum.

– Aday sıkıntısı başka bir şey, adaylık koyma başka bir şey.

– Bugün kurultay ortamı yok zaten, adaylık meselesi bir kurultay kararı alınıp, kurultaya yaklaşıldığında belli olur. Ve benim inancım, bizim partimizde her biri iddialı ve her biri bu görevi yapabilecek güçte çok sayıda insanın varlığıdır ve bunların bir kısmı adaylığını koyar. Yeterki biz oyunu kurallarına göre oynayalım. Artık Türkiye'nin geldiği noktada, solun bugün geldiği noktada, yaşadığımız bunca tecrübenin ışığında, siyasetin tabiatına aykırı bir şekilde bu işi götürmeye hakkımız yok. Siyaset ciddi bir iştir. 1980'lerin sonuna gelmiş bir Türkiye'de ancak siyaseti ciddiyetle ve kurallarıyla yaparsanız, halkın güvenini sağlarsınız.

– SHP'nin bu kadar gelişmiş ve değerli kadroları varsa niye bu duruma geldi? Yeterli kadrolar var mı? Varsa eğer neden bunlar helva yapamadılar. Yani ortaya bir aş koyamadılar? MKYK'da olsun, genel başkanlıkta olsun.

– Bunu biraz da bizim partimizin bir oluşum halinde olmasına bağlamak lâzımdır. Biz daha henüz organizasyonları kuramadık. Ara seçimden sonra ciddi bir yenilenme gerçekleştirmezsek bunu yapamayacağız endişesindeyim. Yüzde 23'lük oy gücü olan bir imajı ısrarla sürdürmeye devam edersek, geçmişte iktidar adayı iken, şimdi adetâ "ana muhalefet adayına" dönüşmüş bir görüntüde kalırız. Haklıyız ve güçlüyüz, ama gücümüzü harekete geçirmek için tek yolun köklü bir yenilenme olduğu inancındayım.

Burada şunu da belirtmek istiyorum. Bir dizi olumsuz haberin ve gelişmelerin çerçevesinde, bâzı şeyler gözden kaçıyor. Türkiye'yi aynı sağlıksız sağ anlayışların, birisi siyasette maceracı, öteki ekonomide

maceracı olan uzantılarına terk etmek zorunda değiliz. Biz topluma halkın genel yararı doğrultusunda çok şey getirecek güçteyiz. Ancak bunu organize etmek lâzım, yeni bir imajla, yeni bir mesajla bu işe girmek lâzım. Geçmişteki görünümlerin devamıyla bunun olacağını zannetmiyorum. Türkiye'de sol olarak bizim topluma söyleyebileceğimiz çok söz, yapabileceğimiz çok iş vardır.

– Niye kimse söylemiyor bunları?

– Bunları söylemek için insanları ciddi şekilde organize etmek lâzım, her insanımızdan yararlanmak ve bir organizasyon sonucunda çözümleri üretebilmek ve söyleyebilmek lâzım. Biz bunları yapamıyoruz. Biz hâlâ geçmişte olduğu gibi, "şunu yapacağım", "bunu yapacağım" deyip "nasıl" yapacağımızı söyleyemiyoruz. Üstelik, yapacağım dediğimiz şeyleri de bazen yanlış söylüyoruz.

– Organizasyon eksikliğinden mi, fikir eksikliğinden mi kaynaklanıyor sorun? Genellikle şu anda sosyal demokratlara yöneltilen eleştiriler yeni çözümler ortaya koyamamak. Bu sadece Türkiye'de böyle değil, dünyada da böyle. Özellikle Türkiye'de dünyanın gelişen koşullarında sol kendini yenileyemiyor ve yeni politikalar ortaya koyamıyor deniliyor.

– Kendim de dahil olmak üzere birçok kimsenin söylediği, ortaya koyduğu düşünceler var. Fakat önemli olan onların tek tek söylenmesi değil. Bunun bir organizasyon içinde parti tarafından söylenmesi gerekir. Doğruların tek tek insanların dile getirmesiyle sonuç alınmıyor. Politika, kişisel değil toplu hareketle, yani organizasyonla gerçekleşen bir olay...

– Son bir soru, önerdiğiniz gibi bir olağanüstü kongre ve yenilenme söz konusu olursa DSP ile yakınlaşma konusunda yeni gelişmeler olabileceğini düşünüyor musunuz?

– Olağanüstü bir kurultayda sağlanacak yenilenmenin faydaları ve gerekliliği konusunda şunu da söylemek isterim. Sosyal demokrat nitelikli solun bölünmüşlüğü ciddi bir sorundur. Sosyal demokrat nitelikli solun bütünlüğüne dönük sağlıklı diyalog kanallarını, kurultayda yenilenmiş bir yönetimin daha kolay açacağı inancındayım. Kurultay ve yenilenme, sosyal demokratların suni bölünmüşlüğünü giderecek diyalog kanallarını çok daha sağlıklı bir şekilde açar düşüncesindeyim. Ayrıca, sağ partilere oy vermiş

fakat sosyal ve ekonomik yapısıyla solda olan kitlelerle de böyle bir yenilenmiş yapı daha kolay diyalog kurar, daha kolay onlara açılabilir ve onları kendi doğal çizgilerine daha kolay çekebilir.

– DSP'nin başında doğal lider olarak Bülent Ecevit görülüyor ve Ecevit'in eski kadroların üst kesitlerine çok yakın olmadığı da açık, ki bu kadroların büyük bölümü şu anda SHP'de bulunuyor. Bu faktöre rağmen SHP'de bir yenilenmenin bu kanalları açabileceğini düşünebiliyor musunuz?

– Bizim sola karşı, halkımıza karşı belli sorumluluklarımız var. Bu sorumluluklardan kimsenin sıyrılması mümkün değil. Biz eğer Türkiye'yi 20-25 milletvekilli iki sol partiye bırakma tehlikesindeysek, kendi sorumluluğumuzdan kaçamayız. Bu konuda mutlaka bir çözüm ve yöntem oluşturmak zorundayız. Bu bir inanç meselesi. İkincisi, biz yenilenmiş, yeniden örgütünden güç almış bir yönetimle, DSP'yle birleşme, bütünleşme belki değil, ama bâzı meseleleri karşılıklı konuşma çerçevesi içinde bir diyaloğu başlatabiliriz.

Her şey konuşmakla başlar.

DSP ile SHP, örneğin işsizlik gibi solun ve Türkiye'nin ortak meselelerini bir tartışma platformuna birlikte getirebilirler. Sosyal demokrat kesimin bütün unsurları arasında ve DSP ve SHP arasında böyle bir tartışma platformu yaratılabilir. Kendini yenilemiş bir SHP'nin bunu başaracağı görüşündeyim.

Ben, halkıma ve partime inanıyorum. Karşılaştığımız sorunları bir tür kaçınılmaz çocukluk hastalığı gibi görmekteyim. Geçici sıkıntılar bunlar. Elbirliği ve gönül beraberliğiyle aşacağız bunları...

Cumhuriyet, 5 Kasım 1986

3) "Ciddi, Köklü, Acil Yenilenme..."

Sayın Başkan, SHP Küçük Kurultayı'nın Sayın Üyeleri,

I

Ben bugün, ben burada, güzel şeylerden söz etmeyeceğim.

Son ara seçiminde aldığımız sonuçların kaza eseri olduğunu, partimizin bu gidişle 1988'de en az iki yüz milletvekili çıkaracağını, kolay günlerin, aydınlık geleceğin bizi beklediğini söylemeyeceğim.

Böyle bir toplantıda, tek tek çok sevdiğim arkadaşlarıma, siyasal kaderini paylaştığım insanlara konuşurken gönlümden geçtiği gibi ve gönlümün sesiyle, güzelliklerden, dostluktan bahsetmeyeceğim. Belki bâzı arkadaşlarımı inciteceğim. Düşünüp de, kendimize bile itiraftan çekindiğimiz olaylardan, tatsız gelişmelerden, iç kapayıcı ihtimallerden söz edeceğim.

Ve bunları yaparken, belki bir politikacıya hiç yaraşmayan biçimde, "apolitik" davranmış olacağım.

Sayın Üyeler,

Ben bunu bilerek yapmaktayım; çok düşündükten sonra, bilerek bu riski göze almaktayım.

Çünkü her şeyden önce, size karşı sorumluyum: Son kurultayda beni yönetime seçmişseniz, beni, bildiklerimi kendime saklamam için, gördüklerimi gözlerden gizlemem için seçmediniz. İnce, çok ince politik hesaplar yapmam için seçmediniz. Söylenmesi gereken sözü, "aman, ucu bana dokunmasın" kaygısıyla, iş işten geçtikten sonraya ertelemem için seçmediniz.

Tamam ya da eksik, fakat doğru bildiğimi açık seçik söylemem için, partimin menfaatini nerede görmekteysem, o yöne işaret etmem için beni seçtiniz.

Benim size karşı temel sorumluluğum, doğruları konuşmaktır.

Hiçbir hesaba girmeksizin ve hiçbir kaygıya kapılmaksızın...

II

Sayın Üyeler, benim gördüğüm manzara şudur:

Bir partinin geleceğini belirleyen başlıca ölçü, kamuoyunun o partinin gelişme çizgisi üzerinde edindiği izlenimdir. Başka bir deyişle, düşüş eğrisi

içinde gözüken partilerin, kamuoyuna verdiği genel imaj “düşüş” olan partilerin, durumu düzeltip tırmanışa geçmesi kolay değildir.

Eğer söz konusu düşüş bir muhalefet partisi tarafından yaşanmaktaysa, durumu daha da zorlaştıran özel nedenler mevcutsa ve bu düşüş izlenimini kamuoyu haklı ve köklü nedenlerden ötürü edinmekteyse, söz konusu gerilemeyi önlemek, hele ilk yapılacak genel seçimde bunu başarmak fevkalâde güçtür.

Türkiye’nin siyaset alışkanlıklarına, siyasal dengelerine ve partimizin konumuna objektif biçimde baktığımızda ilk dikkati çeken görüntü, “muhalefet inisiyatifinin” elimizden kaçmakta olmasıdır. Doğru Yol Partisi’nin son seçimde bizden fazla aldığı yüzde 1 yahut yüzde 2 oy önemli değildir. Ama asıl önemli olan, söz konusu partinin, hem ara seçimde hem de seçim sonrasında, asıl muhalefetin kendisi olduğu görüntüsünü topluma vermesidir; muhalefet gündemini öncelikle onun belirlemesidir.

Sağın, sağa karşı ancak düzmece muhalefet olacağını biliyoruz.

Ama söz konusu durum, iktidardan memnun olmayan fakat yeterince sola ısınmamış büyük bir kitlenin, kendi sorunlarına çözüm olarak Doğru Yol’u görmesine yol açmaktadır. Ara seçimde üçüncü parti oluşumuz ve bilhassa sözünü ettiğim hava, kamuoyunun, basının gözünde bizi “iktidara aday” parti durumundan çıkarmış, “ana muhalefet olmaya aday” konumuna geriletmiştir. Bu, fevkalâde vahim bir gelişmedir. Halkın ilerideki oy tercihlerini olumsuz etkileyecek, bizim geleceğimizi tek başına dahi engelleyebilecek bir olgudur.

Öte yandan, parti olarak gerek seçim sırasında gerek seçim sonrasında halka belli bir görüntü verdik. Bu görüntü, halka güven telkin eden, bizim başka partilerle farklılığımızı ortaya koyan, gönüllerde heyecan yaratıp, düşüncelerde kıvılcım çaktırtan bir görüntü olmadı. Miting meydanlarındaki konuşmalarımızı dinleyenler, “... bu parti, benden ne yapmak için oy istediğini kendi bile pek bilmiyor” diye bazen düşündü.

Bir de, özel meselemiz var: Soldaki oy birikiminin tek talibi artık biz değiliz. Kendi dünyamızın içinde de artık yarışmak zorundayız. Bu yarışı ise, hem ara seçimde iyi koşmadık, hem de seçim sonrasında iyi

koşmuyoruz. Ayrıca, bir zamanlar sadece bize ait olan kozlar, şimdi rakibimizin de eline geçiyor.

Özetle:

Muhalefetin öncülüğünü elden kaçırmakta olan;

Ülkeyi nasıl yöneteceğini, ne yapacağını ve nasıl yapacağını bilmeyen;

Kimi üyesi apayrı yönlerde konuşabilen;

Ya da birbirini suçlayan, hattâ ihbar edebilen;

Gene kimi üyesi, aklına estiğinde istifa edip gönlü isteyince elini kolunu sallayarak geri dönebilen, siyasi parti midir, yol geçen hanı mıdır, bazen belli olmayan;

Fevkalâde gayri ciddi bir görünüm vermekteyiz.

Peki, sayın üyeler, bunları biz görüyoruz da, halkın görmediğini mi sanmaktayız?

III

Sayın Üyeler,

Çok ciddi, çok köklü ve çok acil bir yenilenmeye ihtiyacımız var. Halkımızın bize güvenini onarmamız, üstlendiğimiz iddiaya lâyık olmamız ve kaçmakta olan treni yakalamamız için...

Çok ciddi, çok köklü ve çok acil bir yenilenme...

Bu yenilenme, partinin olağanüstü kurultay kararı alması ve bu olağanüstü kurultayda, tüm parti yönetim organlarının yeniden seçilmesidir.

Önerimin sorumluluğunu bilmekteyim, beraberinde taşıdığı sorunların da farkındayım. Ne var ki, içinde bulunduğumuz koşullarda;

Ancak böylesi bir köklü yenilenmeyle;

Milletimize yepyeni bir görünüm sunarak;

Yepyeni bir mücadeleyi başlatarak;

Ve ancak bu şekilde kendimizi toplayacağımıza, hedefe

Ancak böyle varacağımıza inanmaktayım.

Sorunlarımızın çapı çok büyümüştür. Ve çok köklü, çok cesur bir yenilenmeyle üstesinden gelebileceğimiz bir noktaya tırmanmıştır.

Bundan bir yıl önce, altı ay önce, hattâ üç ay önce getirilmiş olsalardı meseleyi büyük ölçüde çözebilecek önlemlerin ve benimsenmiş olsalardı durumu kurtarabilecek yaklaşımların, bugün en mükemmel biçimde gerçekleşseler bile, derde deva olmayacağından kaygılıyım.

Dünün çözümleri, bugün artık çözüm olmaktan çıkmıştır.

Sayın Üyeler,

Olağanüstü kongre kararı, her şeyden önce ciddi bir siyaset anlayışının ifadesidir. Dünyanın neresinde olursa olsun: Bizim son seçimdeki hayâl kırıklığımızı, mevcut sorunlarımızı ve düşüş eğrimizi yaşayan ciddi bir partinin yönetimi, ilk iş olarak büyük kongresini toplar. Kendini seçmiş bulunan organa hesabını sunar. Kendi özeleştirisini yapar. Kongrenin eleştirisini ister. Türkiye, artık eski Türkiye değildir. Siyaseti, siyasetin kurallarına göre yapmanın, siyasetin temel doğrularını göz önünde tutmanın günümüz Türkiye’sinde zorunluluğu vardır. Olağanüstü kongre kararı almak, bizim konumumuzdaki bir parti açısından, topluma verilmiş bir ciddiyet mesajıdır.

Olağanüstü kurultay, partimizin ihtiyaç duyduğu yenilenmeyi sağlayabilecek yegâne kaynak ve yegâne çözümdür. Partimizin güçlenmiş bir kimlikle, tazelenmiş bir imanla, bilenmiş mücadele azmiyle yeniden yüce hedeflere yönelmesi, ancak kurultayın başlatacağı bir atılımla mümkündür.

Olağanüstü kurultayın “partimizin muhtaç bulunduğu bir şemsiyeyi ortadan kaldıracağı, üyelerimizin ve partimizin dağılacağı” kaygılarını ise, tamamen yanlış görmekteyim:

Bir partiye bütünlüğünü veren, üyeleri birbirine kenetleyen, her şeyden önce inançtır ve ideolojidir. Ve her partilinin, kendi meşru siyasal beklentilerinin gerçekleşeceğine güvenmesidir.

Ortak inancı bilenmiş, ideolojik kimliği sapasağlam bir parti; üyelerine, meşru siyasal beklentilerinin gerçekleşeceği güvenini veren bir parti, ne dağılır ne de bir şey olur.

Buna karşılık, bizim sıkça yakındığımız gibi, ideolojiyi netleşmemişse, ortak inanç pekişmemişse, üyelerin, meşru beklentilerine olan güveni azalmış ya da her seçim sonucunda biraz daha sarsılmışsa, dünyanın en geniş şemsiyesi kullanılsa bile, üyelerin kaybedilmesi ya da partinin değişik yönlere çekilmesi bir tehlike olarak var demektir.

Bu bakımdan, olağanüstü kurultayı “dağılma yönünde” değil, bilâkis, toparlanma ve bütünlenme yönünde çok güçlü, hattâ zorunlu bir etken olarak görmekteyim: Çünkü olağanüstü kurultay, ideolojimizi netleştirmenin, inancımızı bilemenin, üyelerimizin meşru siyasal beklentilerini karşılamanın yollarını açacaktır.

Sayın Üyeler,

Olağanüstü kurultay çözümünün biçim olarak sevimsiz göründüğünün, zor çözüm olduğunun elbette farkındayım.

Ama şunun da farkındayım:

Parti menfaatinin zorunlu kıldığı bu önlemi alabilirsek, on gün çok üzülürüz ama, on birinci gün düzlüğe çıkarız. Eğer bu köklü yenilenmeyi cesaretle gerçekleştirmezsek, belki daha az üzülürüz; ama her gün üzülmeye devam ederiz...

IV

Sayın Üyeler,

Ben, partimin geleceğine inandığım için, size inandığım için, bu ölçüde ve bu güvenle düşüncemde ısrarlıyım.

Çünkü temelimiz sağlam; çünkü Türkiye’nin en deneyimli, en bilgili, en fedakâr insanları bizim insanlarımız. Haklıyız ve özünde güçlüyüz.

Ciddi, köklü, acil bir yenilenmeyi gerçekleştirmemiz durumunda, biz Türkiye’de yepyeni bir olayı başlatabiliriz.

Siyasete yeni bir soluk getirebiliriz.

Yeter ki inancımızı, iliklerimizde hissedelim...

Yeter ki mücadelemizi, bütün benliğimizde yaşayalım...

Yeter ki kazanacağımıza, bir kutsal yemin gibi inanalım...

Yeter ki Türkiye'nin her köşesinde toplantılar düzenleyip ve her toplantıda yeni bir çağrı yaparak; her çağrıyı, her mesajı, milletvekillerimizle Türkiye'nin gündemine getirip, basın toplantılarıyla televizyondan yansıtarak; ideolojimizi netleştirip, kendi kimliğimizi, kendi kişiliğimizi, kendi çerçevemizi açık seçik tanımlayarak; vurduğu yerden ses getiren, halkının derdine derman olan bir mücadeleyi başlatalım...

İnanınız, bu milleti sözde milliyetçi cephelerle bölüp kardeşi kardeşe hedef göstermiş anlayışların uzantısına da, milleti her geçen gün biraz daha yoksullaştırıp hayatı zindan eden Turgut Özal'lara da, biz bu siyaset meydanından geçit vermeyiz...

Sayın Üyeler, Kardeşlerim,

Siyaset, hepimizden uzun soluk isteyen bir meslek.

Yüce davamızın takibinde, daha uzun süreler hep beraber olacağız. İleride, çok daha güzel şeyleri hep birlikte konuşacağız.

Ben bugün, ben burada, kendi inandığım doğruyu dile getirdim. Lafı hiç dolaştırmadan... Partimin menfaatini nerede görmekteysem, o yöne işaret ettim. Partimizin sayfalarına bir kayıt düşürttüm.

Partimizi yeniden tırmanışa geçireceğine inandığım yöntemi; tecrübemle, aklımla ve yüreğimle tek çözüm olarak gördüğüm düşünceyi, ciddi, köklü, acil yenilenmeyi size sundum.

Düşünmesi, değerlendirmesi size ait.

Sağ olun, var olun...

SHP-MKYK üyesi İsmail Cem'in 9 Kasım 1986 günü Küçük Kurultay'da yaptığı konuşma

III

“Sağ Parti Özelliklerinde Solculuk Yapılamaz...”

a) Sol Partilerin Temel Yöntemi

... Sol partilerde temel olan, üyenin ve parti örgütlerinin, politika oluşturulmasına ve parti merkezinin kararlarına katılımıdır, kararların, il ve ilçe birimlerinden başlatılmış bir süreç sonucunda alınmasıdır.

... Sol partileri sağdakilerden ayıran temel bir özellik, parti kararlarının oluşumuna üyelerin sistemli olarak kendi katkılarını getirebilmesidir. Tabandaki üyeler, ilçe ve il örgütleri, merkez kararlarının biçimlenmesine katılabilmekteyse ve çeşitli çözümler ilçe-il birimlerinde tartışılarak merkeze iletiliyorsa, bunun sistemi kurulabilmişse, ancak o zaman sağlıklı çalışan bir sol partiden ve örgütün önceliği ilkesinden söz edilebilir.

SHP olarak ilk görevimiz, ciddi bir sol partiye yakışan katılımcı yöntemleri kendi partimizin içinde geliştirip uygulamaktır. Dünyadaki bütün sosyal demokrat partilerin bu temel özelliğini SHP’de gerçekleştirmektir. “Önce Örgüt” ilkesini, kâğıt üzerinde kalmaktan kurtarıp, hayata geçirmektir...

Partinin il ve ilçe örgütlerini parti siyasetinin oluşumunda temel alan, üyenin kararlara katılımı ilkesini getiren, ciddi bir sol parti anlayışını geliştirmekteyiz.

Sağ partilere özgü hastalıklardan, hizipçilikten, sağlıksız bireysel ilişkilerden, örgüt birimini ve üyeyi, sadece yöneticileri seçmek göreviyle ve seçimden seçime partiyle ilgilenmek durumuyla sınırlamış alışkanlıklardan, SHP’nin tümüyle arınmasını öngörmekteyiz. Üyenin ve örgüt biriminin geliştirdiği tartışmalarda ve katılım sürecinde, parti üyesinin öne çıkmasını ve parti içinde kendi çalışkanlığıyla yükselmesini kolaylaştırıcı özellikler görmekteyiz.

Geçmiş tecrübelerin de bize öğrettiği gibi, bizlerin kişisel inancı ne kadar güçlü, solculuğu ne denli sağlam olursa olsun, sağ partilere özgü particilik anlayışları ve özellikleri içinde sağlıklı bir solculuk yapılamaz. Bu noktalardan hareketle, sol partilerin çalışma, katılım ve karar alma anlayışlarını partimizde geliştirmek istiyoruz. Çok özet ve çok genel olarak, bu anlayışın uygulanması şöyle tanımlanabilir:

Zaman sınırlaması ve bünyesi açısından mümkün olan bütün önemli konularda, merkezin yahut bir il yönetiminin önerdiği bir siyasal karar, gerekçeli bir taslak halinde tüm örgüt birimlerine duyurulur. Belirli süreler içinde ilçelerde tartışılır; ilçe görüşleri de dikkate alan bir ortak metin illerde oluşturulup genel merkeze sunulur. Genel Merkez, illerden kaynaklanmış önerileri değerlendirip, söz konusu siyasal karara son şeklini verir.

Bir siyasal hareketin gücünü pratiğe aktaran, o hareketin örgütüdür, ideoloji ne kadar sağlam, yönetici kadro ne ölçüde bilgili olursa olsun, ideoloji örgüt tarafından hayata geçirilmezse, örgüt, parti kararlarına etkin biçimde katılmazsa, sonuç herkes için bir hayâl kırıklığından ibaret kalabilir.

İktidar yolu, ancak politika üreten bir örgütün öncülüğünde açılabilir; başarılı politikalar ancak örgütün katılımıyla gerçekleşebilir. Önümüzdeki ilk görev, örgütün önceliğini her alanda ve her düzeyde sağlamaktır...

SHP Çanakkale İl Örgütü’nün 22 Aralık 1985 günkü toplantısındaki konuşma

b) Katılım Modeli

I

(SHP-MKYK'sına sunulan ve 18 Nisan 1986'da kabul edilen çalışma yöntemi.)

1) Amaç

a) Alternatif sol politikaların ve çözümlerin oluşumunu örgüt birimlerinden hareketle başlatmak;

b) Üyelerin düşünce ve politika üretimini esas alan bir particilik anlayışını katılımcı yöntemlerle geliştirmek;

c) Yeni düşüncelerin oluşmasını ve parti üyelerinin çalışmalarıyla kendilerini göstermesini kolaylaştırmak;

d) Parti içi eğitimi, "karşılıklı siyasal eğitim" anlayışıyla ve Genel Merkez-örgüt birimleri arasında artan iletişimle güçlendirmek;

e) Parti örgüt birimlerinin işlevini ve etkinliğini arttırmak.

2) Gerekçe

a) SHP gibi köklü ve deneyimli insan birikimine sahip bir partinin en önemli kaynağı, onun il ve ilçe örgütleridir. Öteki partilere kıyasla SHP'ye üstünlüğünü sağlayan bu kaynaktır. Oysa, düşünce ve siyaset üretiminde SHP'nin kendi insan birikimini çok daha etkili biçimde devreye sokması mümkündür.

b) Parti üyelerinin ve örgüt birimlerinin siyasal kararlara ve düşünce üretimine sistemli biçimde katılması sosyal demokrat nitelikli partilerin evrensel özelliği ve üstünlüğüdür. Daha çok sağ partilerde rastlanan "hizipçilik," bölgecilik, "ilkesiz politika" benzeri hastalıklardan sol partileri koruyan, sol partilerin katılım ve çözüm üretmek esasına göre yapılanmış olmalarıdır.

c) Üyelerin sistemli biçimde politika ve karar oluşumuna yöneltilmesi, partimizin alternatif sol çözümleri geliştirmesine örgütün dinamizmini ve

tecrübe-bilgi birikimini katacaktır.

3) İşleyiş

a) MKYK'nın önerilerine ve onayına sunulan bu "katılıma ve çözüm üretimine dönük çalışma modelinin" işlerlik kazanması için, MKYK'nın (1) bir öneri kararı alarak söz konusu çalışma modelini örgüt birimlerine ulaştırması, (2) üyelerin bu doğrultudaki çalışmalarını özendirmesi ve desteklemesi, (3) belirli konuları seçerek bunları parti birimlerinde tartışmaya açması gerekir.

b) Parti birimlerinin siyaset üretme ve kararlara katılma süreci bir kez başlatılınca, kendi eksiklerini süreç kendisi giderebilecektir. İlk çalışmaların başlatılması, duyurulması ve sonuçlanması, olayın yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Genel Merkez'in, örgütten görüş istemesi ve bu görüşten merkez politikalarının oluşumunda yararlanması; örgütün ise, kendi görüşünden Merkez'in yararlandığını bilmesi, katılımcı çalışmalarda başarının önkoşuludur.

c) Genel Merkez'in, örgüt birimlerinin tartışmasına açacağı konulara; milletvekillerinin, yasa önerisine dönüştürmeden önce örgütün tartışmasıyla oluşturacağı önerilere; belirli bir konuda ilgililerin "merkez politikasına dönüşmesi" dileğiyle Genel Merkez'e getireceği sorunlara; parti içi eğitimin bir unsuru olarak "bilgilendirme" işlevi de taşıyabilecek tartışma konularına çok sayıda örnek düşünülebilir: Alternatif sol politikaların temel hedefleri; solun kit modeli; Anayasa değişikliklerine yaklaşım; işçi üyelerin yönetimlerde yer almasını özendirecek yöntemler; tavukçuluğun tüketim ve piyasa sorunu; aet'ye katılmanın yararları ve sorunları; Kurultay'a önerilebilecek "ilk yılın temel politikaları," vb.

4) Açıklama

MKYK'ya sunulan bu siyasal çalışma modeli şu şekilde hazırlanmıştır:

a) Sosyal demokrat nitelikli partilerin evrensel pratiği gözlenmiş, özellikle Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin, İngiliz İşçi Partisi'nin ve Fransız Sosyalist Partisi'nin karar alma, katılım ve siyasal çözüm üretme mekanizmaları incelenmiştir.

b) CHP’nin çalışmaları, CHP örgüt birimlerinin eğilimleri, özlemleri, tutarlı alternatif politikalar üretimindeki ve iktidar hazırlığındaki iktidar uygulamasındaki sorunları incelenmiştir. SHP örgüt birimlerindeki eğilimler, eleştiriler, alternatif sol politika üretimine dönük talepler ve özlemler, öneriler dikkate alınmıştır.

c) Bu noktalardan hareketle, katılımcı çalışma modelinin taslağı hazırlanıp, bütün il ve ilçe başkanlarımıza sunulmuş, ayrıca bir cevap formu da eklenerek onların görüşleri ve eleştirileri rica edilmiştir. (Bu yazıların örneği, sayın MKYK üyelerinin ve sayın milletvekillerimizin bilgisine sunulmuştur.)

d) Bugüne kadar il ve ilçelerimizden gelen cevaplar incelenmiş, eleştiriler ve öneriler dikkate alınarak taslağa son şekli verilmiştir.

e) Katılım çalışmalarına dönük öneri kararının tüzük açısından herhangi bir ek çalışma ve değişim gerektirmemesi için, MKYK’nın ve partimizin hukukçu üyelerinden rica edilerek onların da taslağı incelemesi sağlanmış ve tüzük açısından herhangi bir tereddüte yer bırakılmamıştır.

ÖNERİ KARARI TASLAĞI

SHP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, parti üyelerinin ve örgüt birimlerinin parti kararlarıyla politikalarına katılımını arttırmak, özendirmek ve desteklemek amacıyla, aşağıda açıklanan çalışma anlayışını ve çalışma yöntemlerini belirleyip, SHP il ve ilçe başkanlıklarına sunmak kararını almıştır:

1) Genel Merkez, önemli ve gerekli gördüğü konuları açıklayıcı bir yazının eşliğinde il başkanlarına ileterek, ilgilenen illerin konuyu ilçeleriyle tartışmaya açmasını ve sonucu belirli bir tarihte Genel Merkez’e sunmasını ister.

İllerden gelmiş eğilim ve öneriler, merkez politikalarının oluşumunda değerlendirilir.

2) İl Başkanları, ülke genelini yahut kendi yörelerini ilgilendiren bir konuyu ilçelerinde tartışmaya açarak, partinin merkez politikasında dikkate alınması yahut bir merkez politikasına dönüştürülmesi dileğiyle sonucu Genel Merkez’e sunarlar.

Değişik iller, ortak bir ilgi konusunu birlikte tartışarak da geliştirebilir.

3) İlçe Başkanları, ülke gençlinin yahut kendi yörelerinin sorunlarını içeren bir konuyu ilçe biriminde tartışmaya açarak, sonucu İl Merkezi'ne ve İl Merkezi aracılığıyla Genel Merkez'e sunarlar.

İlçe Başkanları, bir belirli konunun il düzeyinde ele alınarak, öteki ilçelerle birlikte tartışılmasını ve ilin ortak önerisine dönüşmesini öngörebilirler.

4) Genel Başkan Yardımcılarıyla Genel Sekreter Yardımcıları arasından bir yönetici, katılım ve politika üretimi çalışmalarını koordine etmekle ve Genel Merkez-örgüt birimleri arasındaki iletişimi sağlamakla görevlendirilir.

5) Bu öneri kararının MKYK'da kabul edilmesiyle, İl ve İlçe Başkanları katılıma ve politika üretimine dönük kısa ve uzun vadeli çalışmaları başlatırlar.

II

23 Nisan 1986 tarihli basın toplantısının özeti:

SHP-MKYK üyesi İsmail Cem, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun 18 Nisan toplantısında oybirliğiyle kabul edilen Katılımcı Çalışma Modeli'ni, "... Türkiye'nin particilik geleneğinde bir dönüm noktası" olarak niteledi. Model, il ve ilçe birimlerinin parti kararlarına ve merkez politikalarına geniş ölçüde katılımını öngörüyor ve özendiriyor. SHP'nin il ve ilçe örgütleriyle yazışarak geliştirilen katılımcı çalışma modelinin ilkelerini, uygulanmasını ve sonuçlarını Cem şöyle açıkladı:

"Bütün sosyal demokrat nitelikli partilerin ortak özelliği, parti üyesinin ve il, ilçe birimlerinin, mümkün olan her durumda ve konuda karar oluşumuna katılmasıdır; politika önermesidir; siyasal kararların ilçelerde ve illerde tartışılarak geliştirilmesidir. SHP'nin benimsediği model bu anlayışı yaygınlaştırmanın ciddi bir adımıdır."

Türkiye'de bütün partilerin "tek-parti dönemi CHP'sini" kendi particilik anlayışlarına temel aldıklarını, siyaset ve çözüm üretmeye yatkın olmayan

ve ancak kendi dönemi içinde geçerlik taşıyan bu temel modelin, çağdaş particilikle bağdaşmadığını belirten Cem, şöyle devam etti:

"... Parti üyesinin en doğal işlevinde, yani siyaset üretmekde sınırlandığı, aşırı bir merkeziyetçiliğin kural olduğu bir ortamda, ülke sorunlarına tutarlı çözümler ve alternatif politikalar kolay gelişemez. Bir siyasal hareketin, en zengin kaynağı olan kendi insanlarını mümkün olan en geniş ölçüde devreye sokması gerekir. Kendi insanlarından yeterince yararlanmayan, onların bilgi ve tecrübe birikimini pratiğe aktarmayan bir savurganlığın anlamı yoktur."

Katılımcı Çalışma Modeli'ni SHP'nin geleceği açısından çok önemli gördüğünü belirten İsmail Cem, her düzeydeki siyasetin güç dengelerine dayalı olarak geliştiğini belirterek, şöyle devam etti: "Katılımcı siyaset modeli, parti içi dengelerde yeni bir faktör yaratır. Çalışan ve düşünce üreten, politikaya katılan üye, bu modelde avantajlıdır. Aynı şekilde, il ve ilçe birimlerinin partideki söz ve pay sahipliği de artar. Bunlara karşılık, hizipçilik, bölge özellikli ilişkiler, dar kadroculuk anlayışları dengelerdeki ağırlıklarından kaçınılmaz şekilde kaybeder.

Katılımcı parti çalışmalarının oluştuğu yapıcı tartışma ve düşünce üretimi ortamında, çağdaş sosyal demokrat partilerinkine benzeyen, düşünceler çevresinde oluşmuş beraberlikler, hizip özellikli kümelerin yerini alır."

Katılımcı çalışma modelinin gerçekleşmesinden ötürü SHP'nin tüm ilçe ve il birimlerine, MKYK üyelerine ve Genel Başkan'ına teşekkür eden İsmail Cem, "... SHP olarak yeni ve umutlu bir başlangıç yapmaktayız" dedi.

III

"KATILIMCI SİYASAL ÇALIŞMA MODELİ"

Özü: Konu ve zaman faktörlerinin elverdiği durumlarda, parti politikalarını partinin il-ilçe birimlerinde sistemli biçimde tartışmaya açarak, örgütten kaynaklanmış görüşleri merkez politikalarının oluşumunda değerlendirmek;

İl ve ilçe birimlerinin, genel yahut yöresel sorunları tartışmaya açarak, sonuçlarını “merkez politikalarında değerlendirilmek üzere” genel merkeze sunması;

Düşünceleri geliştirmeye dönük yapıcı bir tartışma ortamında alternatif politikaların ve çözümlerin parti birimlerinden hareketle oluşmasını sağlamak.

Amacı: Parti üyeliğine, il ve ilçe birimlerine etkinlik ve işlevsellik kazandırarak, parti politikalarının sağlam temellerden geliştirilmesi;

Particilik anlayışını ve pratiğini düşünce ve politika üretimi esaslarına göre biçimleyerek, çalışan üyenin parti içinde yükselmesini kolaylaştırmak;

Aşırı merkeziyetçiliğin tehlikelerinden partiyi sakınmak ve hizipçilik, bölgecilik, maddi güç gibi etkenleri zayıflatmak.

Sonucu: Partilerde var olan farklılaşmaların hizipler-isimler çevresinde değil, yapıcı tartışmalarda ortaya çıkmış farklı çözüm önerileri çevresinde gelişimini özendirmek;

Parti yönetim birimleri arasındaki iletişimi arttırarak, alternatif çözümlere ve politikalara örgüt birimlerinin ve üyelerin katkısını sağlamak;

Çağdaş ve ciddi bir sosyal demokrat parti kimliğini ve pratiğini, geliştirmek.

c) Katılım ve “Hizip Olayı...”

(Yeni Gündem dergisinin 13 Aralık 1985 tarihli sayısında yayınlanan bu yazıya temel olan çalışma, CHP Kadıköy İlçesi’nin araştırma grubunun 1979 Ocak ayında ve Erol Açık, Osman Aydın, Nedim Çorun, Cavit Savcı, Nilgün Taştekin’in katılımıyla hazırlanmıştır.)

Türkiye’nin sosyal demokrat iddialı sol particilik geçmişinde en fazla kullanılan sözcüklerden biri “hizip”tir. Bazen gerçeği yansıtır biçimde, bazen haksız bir suçlama niteliğiyle “hizipten”, “hizipçilikden” söz edilir. Bununla kastedilen şey, bâzı “güçlü” parti üyelerinin, ellerindeki gücü bir tür alışveriş metal gibi kullanarak, karşılıklı menfaata dayalı “kümeler” oluşturmasıdır. “Güç”ün çıkış noktası, çoğu durumda, bir üyenin, kendi iradesine bağımlı çok sayıda insanı partiye üye yazdırmasıdır.

Bu durumda, bir “hizip çekirdeği” oluşmuştur. Şimdi söz konusu “güçlü üye,” kendi ilçesindeki bir başka “güçlü üye” ile pazarlık yapabilecek güçlerin birleşmesiyle, her ikisi de ilçe görevlilerinden bâzılarında şans sahibi olacaktır. Benzer güç birimlerinin beraberliğiyle kimi durumda il düzeyinde “hizip” meydana gelecek, kiminde yurt düzeyinde hizip özellikle ittifaklar aranacaktır.

Yapısı ve parti içi yükselme mekanizmaları büyük ölçüde pazarlığa dayalı bir sol partinin aslında güçsüz kalması, bölük pörçük nitelikler taşıması kaçınılmazdır. Nitekim, genellikle bizde yaşanan durum budur.

Hizip özelliği yaratmanın yanı sıra dikkati çeken bir başka nokta, bizim sol iddialı partilerimizde “üyenin” siyasal bir işlevden adetâ yoksun bırakılmasıdır. Dünyadaki sol partilerin çalışma özelliklerinde hiç rastlanmayan bir durumdur bu. Bizim parti üyemiz, kendi partisinin karar oluşturma sürecinde tümüyle işlevsizdir. Görevi, kararları uygulamaktan, en fazlası karar alacak olanları dolaylı seçmekten ibarettir.

Türkiye’nin sol parti uygulamalarında gözlenen “hizipçilik” eğilimleriyle, parti üyesinin “işlevsizliği” arasında karşılıklı bir neden-sonuç ilişkisi olabilir mi?

Eğer böyle bir ilişki söz konusuysa, o zaman, o hep yakınılan “hizip” özelliklerini dengeleyip, onu sağlıklı sınırların içine zorlayacak olan, “üyenin” işlevine yeni bir açıdan eğilmek midir? Siyasal kararların oluşumuna “sıradan” üyenin atılım yolları bulunabilirse, bu değişimin başlatacağı süreç, son tahlilde daha sağlıklı bir parti yapısına Türk solunu götürür mü?

Bize göre, bu soruların cevabı “evet”tir. Ancak hemen belirtelim ki, aşağıda özetlediğimiz yaklaşımlar “orijinal” bir model değildir; dünyadaki sol nitelikli partilerin neredeyse elli yıldır uyguladığı sistemlerin, Türk siyasetinin gerçeklerinde yeniden düşünülmesidir.

I

Bir partinin örgütü, hiç kuşkusuz, onun en önemli, en belirleyici organıdır; bir bakıma, partinin kendisidir. Ne var ki, bu önemine rağmen, örgütlerin işlevi ve parti kararlarının oluşumundaki yeri zaman zaman

yetersiz kalabilmektedir. Benzer durumlarda, partinin tümünü etkileyen sağlıksız özelliklerin oluşması, çarpık gelişmelerin başlaması kaçınılmazdır.

Örgüt sorununu yapıcı biçimde incelemek için, önce, bâzı varsayımlar ortaya konulabilir:

a) Türkiye'nin ve Sosyal Demokrat birikimin varmış bulunduğu düzeyde, artık, kimsenin bir başkasından fazla üstün olamayacağını, kimsenin başkalarına verecek olan çok fazla aklı olamayacağını, buna karşılık, herkesin herkesten öğreneceği çok şeyin bulunduğunu kabul etmek gerekir. Partiler, yönetenler-yönetilenler ayrımının kesin çizgilerle belirlendiği, yönetenlerce ve tek başına kararların alınıp yönetilenlere uygulattırdığı kuruluşlar değildir.

b) "Parti kararlarının oluşumu" sürecinden örgütlerin kopuk kalması, bir siyasal kuruluş için en sağlıksız durumdur. Örgütlere, genellikle, şu yanlış anlayış kabul ettirilmiştir: Örgütün görevinin kararı verecek kişileri seçmekle bittiği, bunun dışında kararlara ilişkin görevi bulunmadığı anlayışı yaygındır. Başka bir deyişle, örgüt, yöneticileri seçecek, yöneticiler çeşitli siyasal kararları parti adına vereceklerdir. Örgütün bu durumda, siyasal kararlara doğrudan katkısı yahut onları etkilemesi söz konusu olmamakta, sadece kararı verecekleri seçme işleviyle kendisini sınırlamaktadır.

c) Örgütün en temel işlevi olması gereken "siyasal karar sürecine katılma ve kararları etkileme" görevi kaybolduğunda, sadece zirvede oluşan kararların yeterliliği ve sağlıklılığı sorunu doğmaktadır. Aynı zamanda, bu temel işlevinden yoksun kalmış örgütlerin bünyesinde hastalıklar oluşabilmektedir. Bu hastalıklardan ilk ve en çarpıcısı, siyasal tartışmanın ve karar oluşturma sürecinin dışında kalmış örgütlerde, insanların, işlevsizlikten ötürü, birbirleriyle uğraşmaya yöneltilmiş olmalarıdır. Böyle bir ortamda kişisel çekişmeler, dedikodular ve hizipçilik, olağan bir parti içi mücadelenin çerçevesini aşmakta, parti, kendi dışıyla değil içiyle uğraşmaya başlamaktadır. Bunu kişisel nedenlere dayanan bölünmeler, gruplaşmalar, kırgınlıklar izlemektedir. Giderek, bir düşüncenin değil, üst düzeyde görev arayan bir kişinin "adamı" olmak gibi, parti üyesini "kapıkulu" niteliğine yaklaştıran sağlıksız bir ortam doğabilmektedir.

d) Oysa insanları bir araya getiren, parti disiplini ile tutarlı işlevi mümkün kılan, ortak mücadeledir. Kişisel ve köksüz ayrılıklar, yan yana verilen ortak

mücadelelerde, ortak çalışmalarda kaybolur. Ne var ki çağımızın insanı, kendi katkısının olmadığı, kararını etkileyemediği mücadele ve çalışmalardan uzak durmak eğilimindedir. Ancak böyle bir katkıya etkinlik parti örgütüne sağlanmışsa, çalışma ve dışadönük mücadele ortamı doğar; ancak bu ortam doğmuşsa parti içindeki sağlıksız çekişmeler ve görevsizlik, işlevsizlik durumu sona erebilir.

II

Partilerin değişik kademelerindeki yönetici görevleri geçicidir, buna karşılık, partilerin bu görevleri de bünyesinde barındıran örgütleri, kalıcıdır. Esas olan örgütün, siyasal karar oluşturma ve belirleme sürecinin dışında kalması, hem örgütü hem yönetimi, hem de bütün olarak partiyi olumsuz etkilemektedir.

a) Mahalle ve ilçe örgütü, halka en yakın olan, kitlelerin içinde bulunan kademedir. Halkın beklentilerini ve eleştirilerini, tepkilerini en yakından hissedebilecek, onu örgütün üst kademelerine yansıtabilecek niteliktedir. Bütünüyle yaşamın içindedir, örgütün etkin olarak çalışması ve kararların oluşum sürecine katılması, üst birimlere halkın düşüncelerinin en sağlıklı biçimde yansımasını mümkün kılar. Örgütün katkısı ve eleştirisi dışında oluşmuş politikalar, halkın beklenti ve düşüncelerinden soyut olmak tehlikesine açıktır.

b) Üst düzeyde saptanmış kararları yaşama geçirecek olan, onları halkla tartışacak ve savunacak olan, örgüttür. Eğer söz konusu kararlar örgüt tarafından bir “sürpriz” gibi öğrenilmekteyse, eğer kararların oluşumunda örgütün görüşleri ve katkısı yoksa, bu durum, kararların gücünü olumsuz yönde etkileyebilir. Örgütler, kendi katkıları ve bilgileri olmayan kararları daha zor benimsemek, hevessiz savunmak, gönülsüz uygulamak eğilimindedir.

c) Buna karşılık, eğer bir kararın oluşumunda örgütün aktif katkısı sağlanmışsa, hem kararın halkın eğilimine daha duyarlı olacağı, hem örgütün görüşlerini içereceği, hem daha yanlışsız olacağı, hem de daha etkin ve kolay biçimde uygulamaya konabileceği açıktır.

d) Örgütün siyasal kararlara aktif katılımını sağlayacak bir mekanizma, şöyle düşünülebilir: Üst düzey yönetiminin öngördüğü ya da örgütten ona

önerilmiş bir siyasal karar, gerekçeli bir taslak halinde örgüt birimlerine duyurulabilir. Bu taslak, belirli süreler içinde, ilçelerde tartışılır, ilçenin önerileri, “il”e iletilir. Bütün ilçelerin görüşleri, ilde yapılan toplantılarla bir araya getirilir, değişik düşünceleri de içeren bir görüş oluşturularak merkeze sunulur. Merkez, bütün bu çalışmaları dikkate alarak siyasal karara son biçimini verir; konunun önemi gerekli kılıyorsa, onu bir kez daha örgütün tartışmasına sunabilir.

e) Böyle bir karar oluşturma mekanizması, biraz daha uzun zaman gerektirecekse de, hem süre sınırlamaları içinde işleyebilir hem de sağladıkları, bu sakıncayı fazlasıyla giderir. Bu mekanizmanın işleyişi, her şeyden önce, örgüt birimlerini bir çeşit seyirci olmaktan kurtaracak ve onların siyasal karar sürecine doğrudan katılmasını sağlayabilecektir. Bu işlevsizliğin yarattığı çeşitli sakıncaları ve temelsiz ikilikleri de büyük ölçüde önleyebilecek, partinin daha tutarlı ve geçerli kararlar almasını kolaylaştıracaktır.

f) Parti kararlarına örgütün katılımını mümkün kılan ve bunun gerektirdiği tartışmaları parti birimlerinde organize eden bir sistem, siyasetin bir başka problemine dolaylı çözüm getirmekte; farklı bir denge yaratmaktadır:

Üyenin parti içi görevlere yükselişi, Türkiye’de öncelikle “hizip çerçevesinden” güç almıştır. Parti içi yükseliş, “dost ve tanıdıkları üye yazmak” gibi, bu yazılmış üye gücüne dayanarak başkalarıyla karşılıklı destek alışverişi gibi uygulamalardan geniş biçimde yararlanmıştır.

Bu durum, bütün partilerde ve bir ölçüde vardır, particiliğin bünyesinden kaynaklanır.

Ne var ki, sağlıklı bir partide, yükselmeyi sağlayan başka ve önemli etkenlerin de geçerlik taşıması gerekir. Bunların başlıcası, üyenin çalışkanlığı ve siyasal düşünce üretebilmesidir. Nitekim örgütlerin siyasal işlev de taşıdığı partilerde, sadece belirli işbirliklerini kurmak değil, siyasal çalışmalarda ve düşünce üretiminde öne çıkmak da bir yükselme faktörüdür.

Oysa siyasal çalışma ve düşünce üretiminin sistemli varlığından yoksun particilik ortamında, tek güçlü yükseliş faktörü, belirli işbirliklerini oluşturmaktadır.

Siyasal kararları belirleyen sürece parti üyesinin katılımını mümkün kılan bir sistem, yol açacağı tartışma ortamıyla, siyasal düşünce üretimini destekleyen, bu üretimde pay rahibi olanlara dikkatleri çeken bir sistemdir. Dolayısıyla, parti görevlerine yükselişte yeni bir faktör getirmekte, siyasal işbirlikleri kurabilmek faktörünü sağlıklı biçimde dengelemektedir.

III

Örgütün, işlevine sahip çıkarak karar oluşturma sürecine katılması, onun başka görevlerine de hem kolaylık hem de işlevlik sağlayacaktır. Birçok örgüt çalışma biçimi, sonuçta hiçbir somut etki yaratamadığı için işlevsellik taşıyamadığı için, başarılı olmamaktadır. Eğer bir örgüt yapacağı tartışmalar sonucunda ortaya çıkan görüşlerin “bir işe yaradığını,” yani, üst kurullara yansıyarak onlarca dikkate alındığını, kararları etkileyebildiğini görürse, yapıcı ve yaratıcı tartışmaları sürdürebilir. Yok bu tartışmalar hiçbir pratik sonuç yaratmayacaksa, bir sohbetten öteye gidemez; örgütün de bu tür çalışmaya ilgisi azalır.

a) Örgüt çalışmasında önemli bir yeri olması gereken eğitim sorunu, eğer bu “eğitim” pratik bir yarar sağlamaktaysa, yani, birtakım kararları etkilemek imkânına zaten sahip olan üye, bu eğitimden yararlanarak daha tutarlı bir katkı sağlayabilecek ya da parti içinde daha önemli işlevler üstlenebilecekse, o zaman eğitim bir anlam taşır ve ilgi görür. Yok eğer eğitim siyasal amaçtan ve işlerlikten yoksunsa, en fazlası, üye için bir çeşit kişisel tüketim ise, o eğitimin işlevi ve önemi olmayacak, üyenin ilgisini uzun süre tutamayacaktır.

b) Eğitim konusunun siyasal kuruluşlarda ele alınış biçimindeki genel yanlıştan sakınılması koşuluyla, bu alanda bâzı çalışmalar başlatılabilir. Bu genel yanlış, partili üyeyi bir “öğrenci” yerine koyup ona birtakım şeyleri “öğretmeye” yönelmektir. Oysa bu anlayış, artık okullarda bile geçerliğinden kaybetmektedir. Partilerde yahut sendika gibi kuruluşlarda, eğitim çalışması, “öğretmek” ve “öğrenmek” eyleminin iç içe geçtiği, topluluğun klasik anlamda “öğretildiği” değil hep birlikte ve tartışmalarla “düşünce ürettiği” bir eylemdir. Bu eğitim modelinde gene klasik anlamıyla “öğretmen” yoktur; topluluğun geliştirdiği tartışmaya gerekli noktalarda açıklık getirebilecek kimseler vardır ki, bunlar da, aynen öteki üyeler gibi, ortak bir öğrenme sürecinin içerisindedir.

c) Parti örgütünün işlevini geliştirmesi açısından, alan çalışmaları yapmak bir başka yöntemdir. Özellikle iktidarda olan bir partinin, vaatlerde bulunmak yoluyla sempatizan ve seçmen edinmesi artık zordur. Bunun zorlaştığı oranda, pratik çalışmalar, hem sempatizanlarla parti üyelerinin bağ kurmasını kolaylaştırıcı hem de halkla diyaloğu somut uğraşlar çevresinde geliştirici bir işlev kazanırlar.

d) Nihayet, çeşitli sorunlar üzerinde örgüt tartışmaları düzenlemek, bu tartışmaların sonucunu düzenli biçimde bir çalışma raporunda somutlamak ve üst düzey yöneticilerine iletmek, onlara duyurmak ve onları etkilemek koşuluyla, hem üyelere hem de partiye yarar sağlayabilir.

Sonuç olarak şu noktalar öne sürülebilir: Geçmişteki parti çalışmalarının başlıca sorunu, örgütün yeterince işlev sahibi olmayışı ve siyasal karar oluşturulması sürecine yeterince katkıda bulunamayışıdır. Böylece hem kararların niteliği ve etkinliği zaafa uğrayabilmekte, hem de, işlevi azalan örgüt, kişisel sürtüşmelere, dedikodulara, kişilerin arasındaki mücadelelerde bir âlet gibi kullanılmaya yatkın özellikler edinebilmektedir.

Örgütün kendi işlevine sahip çıkması, birçok sorunu sağlıklı bir çözüm yoluna sokabilecektir.

IV

Particiliğin Teknikleri

a) Yüzde 50'ye Ulaşmanın Koşulları

SHP'nin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Üyesi İsmail Cem partisinin 1988 seçimlerindeki şansı ve bu şansı arttırmanın önkoşulları konusunda Nokta'nın sorularını yanıtladı.

I

NOKTA – Partinizin, önümüzdeki genel seçimde şansı ne olabilir?

CEM – Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin 1988 genel seçimindeki doğal oyu, yüzde 50 dolayındadır. Tabii almasını becerebilirsek.

– "Doğal oy"u biraz açabilir misiniz?

– Türkiye'nin sanayileşme ve kentleşme düzeyi, toplam nüfus içinde gençlerin dünyadaki en büyük oranlarından birine sahip bulunması, meslek kategorilerinin dengesi, toplumun temel değer yargıları, yaygın güvenlik, çağdaşlık ve uygarlık beklentileri, sosyal demokrat nitelikli solun yüzde 50 dolayında bir seçim desteği almasını gerektirir.

– Geçmiş seçimlerin sonuçlarına bakarak, 1988'de yüzde 50'lik oy beklentisi fazla iyimser değil mi?

– Geçmişte yapılmış olanlarla ve alışılmış sol mesajlarla ufkunuzu sınırlayıp, bu çerçevede bakarsanız, yüzde 50'lik beklenti tabii ki aşırı, hattâ tutarsız bir iyimserlik. Ama, henüz yapılmamış fakat "yapılabilir" olanların ışığında 1988 seçimine bakarsak, yüzde 50 elbette mümkün. Solun daha az deneyimli olduğu 1977'de oyların yüzde 42'sini topladığı unutulmamalı...

– Hangi yeni tavırla, hangi yeni mesajlarla, hangi yeni toplum kesitlerinin desteğini alarak, SHP yüzde 50'ye ulaşabilir?

– Türkiye'de yaygın bir kitlenin gerek sosyoekonomik konumuyla, gerekse temel değer yargıları ve dünya görüşüyle solda yer alması doğaldır. Oysa bu büyük toplum kesiti, solun bâzı mesajlarının yetersizliği nedeniyle, solun bâzı konularda açık ve güven verici gözükmeyişi nedeniyle, geçmişte

bizimle beraber olamamıştır. Demokratik solun aşırı merkeziyetçi ve yasakçı anlayışlardan hâlâ kurtulamadığını düşünenler var. Solun bâzı özelliklerini solun iyi anlatamayışından kaynaklanmış olumsuz önyargılar var. Sol, kendi eksiklerini ve yanlışlarını yeni ve doğru mesajlarla, yeni ve doğru politikalarla aşabilir.

Ancak hemen belirteyim, yüzde 50'ye götürecek mesajları ve politikaları oluşturmak için, SHP'nin önce bâzı koşulları gerçekleştirmesi gerekir.

– Koşullara geçmeden soralım: Yüzde 50 derken, DSP'nin alacağı oyu hesaplıyor musunuz?

– Ben DSP'yi hiçbir zaman kendimizden ayrı düşünmedim... Sosyal demokrat nitelikli sol gerektiğinde bütünleşir...

– Yüzde 50'ye götürecek yolun önkoşulları?

– Yanlış anlaşılmasın, bu önkoşullardan kimisi zaten karşılanıyor. Fakat bence bunların ısrarla, inatla takip edilmesi, SHP'yi iktidara yöneltir.

II

İsmail Cem yüzde 50 seçmen çoğunluğuna dayanan bir SHP iktidarı için öngördüğü koşulları şöyle açıklıyor.

1. Koşul: Açıklık

SHP, kimlik, kişilik ve ideoloji olarak “neyse,” öyle görünmeli; nasıl “görünüyorsa,” öyle olmalı.

“Gerçekçi olmayan” bir solculuktan ve “solcu olmayan” bir gerçekçilikten dikkatle uzak durmak...

SHP'nin öncelikler sıralamasında işçinin, memur, köylü ve dar gelirlinin en başta geldiğini, öncelikle onların temsil edilip yararlarının gözetileceğini açıkça ortaya koyarken, çağdaş, barışçı, özgürlükçü bir Türkiye'yi amaçlayan her kesime ve tümüyle topluma seslenebilmek...

Sosyal ve ekonomik alanlarda SHP'nin öncelikle temsil etmediği sınıf ve zümrelerin akılcı ve iyi niyetli muhatabı olabilmek...

İdeolojik çerçeveyi açıkça çizmek: Sosyal demokrasinin soldaki sınırı, çoğulcu demokrasiyi sürekli ve kalıcı bir temel tercih, bir hayat tarzı olarak benimsemektir; sağdaki sınırı, içtenlikli ve ödünsüz bir demokrat olabilmektir.

2. Koşul: Planlılık

1988'de iktidara gelmeyi, günümüz hükümetinin başarısızlığından değil, SHP'nin halka sunacağı planlı-programlı, gerçekçi ve inandırıcı önerilerin ve çalışmaların halkta yaratacağı güvenden beklemek.

SHP iktidarında "nelerin" yapılacağını ve daha önemlisi, "nasıl" yapılacağını açık ve seçik olarak, planları, programları ve projeleriyle ortaya koymak, bunun çalışmalarını şimdiden başlatmak...

SHP iktidarında akla ve hesaba göre ulaşılabilir gözüken hedeflerden mutlaka "daha azını" seçim öncesinde halka vaat etmek...

Çağdaş propaganda, tanıtım ve duyurma tekniklerinden tümüyle yararlanmak...

3. Koşul: Kararlılık

Kasvet verici, ürkütücü, felâket habercisi değil, güler yüzlü fakat kesin tercihli, kesin kararlı olmak; kendine güveniyle halka güven vermek...

Hem can ve mal güvenliği, hem de sosyal ve bireysel güvenlik olarak, kapsayıcı ve kararlı bir yaklaşımla Türkiye'nin güvenlik sorunlarına şimdiden sahip çıkmak...

"Tek Parti-Tek Şef" döneminin mirası olan bir particilik anlayışını terk ederek, iktidar iddiası taşıyan bir hareketin ihtiyaç duyduğu politikaları üretebilecek, katılımcı ve çağdaş bir sol partinin özelliklerini geliştirmek...

Daha erdemli, daha güzel, daha insancıl bir Türkiye idealinin manevi boyutlarını; kültür ve sanat yaratıcılığını, gönül ve inanç beraberliğini, adalete, kardeşliğe, barışa dayalı bütünlüğünü bir yüce amaç olarak topluma sunabilmek...

Nokta, 28 Ocak 1986

b) Solun Gündemi...

(SHP’nin ilk kurultayının 30 Mayıs 1986 değerlendirilmesi.)

CEM – Kurultay bana göre bir yönüyle çok olumlu. Delegeler bir bütün olarak son derece deneyimli, yaşadığı tecrübelerden doğru sonuçlar çıkarmış, çok şey yapabilecek, doğru düşünen insanlardan oluşuyordu.

NOKTA – Kurultayın coşkusunun az olduğu gözlendi.

CEM – Bu olumluluğu gölgelemiyor, coşkunun az olması.

– Kadın delege pek görülmüyordu.

– Bu olumsuz bir nokta, çok azdı.

– Delegeler umutlu mu ayrıldılar?

– Elbette bir bakıma olumluydular. Çünkü zor olan bir iş tamamlanmıştı. Ama gelenlere çok daha farklı mesajları belki verebilirdik. Gelenlerden çok daha fazla öğrenmenin, daha canlı bir biçimde görüşlerini almamız mümkün olabilirdi. Bu büyük imkânı alabildiğince değerlendiremedik.

– Bu kurultay SHP’nin siyasette başarılı olacağını müjdeledi diyebilir misiniz?

– Siyaset iki unsurdan oluşuyor. Biri mobilizasyon, yani, kitleyi hareketlendirmek, ikincisi de organizasyon. Bu iki unsuru birlikte gerçekleştirince, yani hem akıllara hem gönüllere hitap edildiğinde zaman içinde daha da başarılı olunur.

– Bu iki unsuru gerçekleştirebildiniz mi?

– Kuruluş aşaması tamamlanmaktadır. Daha önümüzde yapacak çok iş var.

– SHP’nin içindeki gruplar, zamanla çok başlı bir partiye yol açmayacak mı?

– Zannetmiyorum. Grup olayının biraz izam edildiği görüşündeyim.

– CHP’nin başını hizipler yedi denir, yine öyle olmasın?

– Bu çok aşırı bir genelleme olur. Hizipçilik genellikle olumsuz bir etken ama, bu bence biraz zorlanmış bir yorum.

– Kurultayda 150'ye yakın MKYK adayı arasında en çok oyu alan birkaç kişi arasındasınız. Başından beri SHP içindeki faaliyetiniz bu kadar oyu hak edecek düzeyde miydi?

– Bir insanın geçmişi, geçmişte yaptıkları mutlaka bir etken. Delegelerin önemli bir bölümü benim kitaplarımı okumuş, trt'deki, basındaki çalışmalarımı izlemiş kişilerdi. En az bu kadar önemli bir başka faktör de SHP içindeki çalışmam sırasında sanırım temel meseleyi doğru yerde görmem ve doğru bir şekilde yaklaşmam oldu. Öncelikle meselemiz, partimizi ciddi bir sol parti olarak işlerliğe kavuşturmak. Bunun yolu ise açık. Bu örgüt birimlerin çözüm üretimine ve kararlara katılımı ile olacak. Benim bu doğrultudaki çabalarım, ayrıca il ve ilçelerle yazışmam, bir bölümüyle toplantı yapmam olumlu etki yarattı.

– SHP hem partileşememekle hem de sol olmamakla eleştiriliyor. Bunun aksini nasıl açıklayabiliyorsunuz?

– Sanırım SHP alışılmış ölçülerde partileşmiştir. Ama ciddi olarak partileşme, o partinin sadece seçimden seçime sesini duyuran veya örgüt birimlerine sadece yönetici insanları seçmek görevini tanıyan bir yapılanmanın dışına çıkmasıyla mümkündür. Biz bugünkü ölçülerin çok daha iyisini yapacağız. Bana göre bunun yolu insanlarımızı doğru değerlendirmektir. Onlarda var olan birikimi ortaya koymak, bütünlüğünü sağlamaktır. SHP'nin solculuğu üzerine söylenenlerin önemli bölümünü pek ciddiye almıyorum. SHP Türkiye'nin çağdaşlık geleneğine sahip çıkmış bir partidir. Türkiye'de 65 sonrasında gelişen sol düşüncelerin sahibidir ve bunu geliştiren bir partidir. Bir sol düşünceyi ne kadar akılcı ve geçerli kılabilirsek o ölçüde değeri artar.

– Sosyal demokrasi üzerine çalışmalar yapan bir kişisiniz, sizce parti ilke olarak şimdi ne yapmalıdır?

– Bir defa, çıkış noktası olarak SHP'yi iktidara getirmek için toplumun ortaya hangi şartları koyduğunu dikkatle değerlendirmek gerekir.

Muhalefet kültürünü bırakıp iktidar kültürüne geçmemiz lâzım. Başka bir deyişle sadece olumsuzları vurgulayıp ne yapacağımızı, nasıl yapacağımızı

anlatmakta gecikirsek iktidar olamayız. Anketler yüzde 26 oranındaki kararsız geçmene işaret ediyor. Kararsız, kural olarak icraatını bildiği, pek beğenmese dahi ne yapabileceğini bildiği tarafa oyunu kullanır. Ne yapacağı bilinmeyene oy kullanmaz.

– Tarafsızın sizi seçmesi için ne gibi bir sebep yaratılabilir?

– Solun alternatiflerini ortaya koymak.

– Bunu hazırlamak ne kadar zaman alır?

– Önce, kendi ideolojimizi, kendi solculuğumuzu emek ve sermaye arasında tarafsız hakem değil, açıkça taraf olduğumuzu ortaya koyarak, toplumun ekonomisini, siyasetini iç dengelerini nasıl gördüğümüzü ve nasıl değiştireceğimizi açıklayan bir program, ilçe ve il birimlerinden hareketle bir yılda hazırlanabilir. Bu çalışma başladığı anda belirli sorunların çözümünü getirmeye de başlar.

– Programda özgürlükler meselesi, ne kadar ağırlık taşımalı?

– Öncelikle ağırlık taşımalı, demokrasi konusuna SHP yeterince ve doğru biçimde eğildiği için bu konuya girmiyorum.

– Sermaye ve halk dengesi için bize yüzde verebilir misiniz?

– Yüzdeler soyut olur. Sosyal demokrat bir parti, emek ağırlıklıdır, emekten taraftır. Ancak öncelikle temsil etmediği toplum kesitlerine, sermayeye bir düşman diye bakmaz. Kendi sol önceliklerinden sapmamak koşuluyla özel sanayinin ve diğer sermaye kesitlerinin de gelişimini gözetir.

– SHP iktidarında, 141., 142., 163. maddeler ve basına hapis cezası olacak mı?

– Düşünce ve siyaset suçu olmayacak.

– DSP ile ilişkiler nasıl çözülecek?

– DSP ile karşılıklı olarak iyi niyetle yaklaşmak lâzım. Somut yaklaşımlar geliştirmek lâzım. “Gündem”, “bütünlük ve beraberlik” aramaksızın, ortak bir tartışma platformu yaratmak lâzım. Solun sorunlarını birlikte tartışmaya başlamak sağlıklı bir gelişmenin önkoşulunu gerçekleştirir.

– Ecevit’le en son ne zaman görüştünüz?

– Sanıyorum iki sene oldu.

– Ecevit’le konuşma görevi size verilse, nasıl yaklaşırdınız?

– Ecevit konusu bizim dünyamızın insanları için hassas bir konudur. Sayın Bülent Ecevit’in bizim gönüllerimizde ve düşüncelerimizde özel bir yeri vardır. İkincisi, solun bütünlüğü bizi iktidara getirmek için en önemli koşullardan biridir. Ben çıkış noktasını, somut sol çözümlerin birlikte tartışılmasını başlatmak olarak görüyorum. Benzer durumları yaşayan bâzı ülkelerin örneğinde bu var. Hiç anlaşmaz gibi görünen, ama aynı dünyanın genel yaklaşımlarını benimseyen akımlar bir araya gelip bâzı şeyleri tartışmaya başlıyor. Tartışma ortamı bir kez yaratılırsa, çözüm yolları kendiliğinden ortaya çıkıyor. Mitterrand’ın sosyalist partisi örneğinde bu yaşandı.

– MKYK’ya yeniden seçildiniz. Partinin gündemine getirmeyi planladığınız konular var mı?

– Var. Sırasıyla belirteyim: 1) İlk adımlarını tamamladığımız ve il-ilçe birimlerinin katılımına dönük siyasal çalışma modelini hayata geçirmek. 2) Parti ideolojisini ve sol anlayışını netleştirmek. 3) Bizim iktidarımızda kit’lerin hangi esaslarca yeniden düzenleneceğini tartışmaya açmak. 4) Yasal çalışma süresini haftada 45 saatten 40 saate, beş yılda kademeli olarak indiren projeyi parti örgütünde tartışıp kamuoyuna sunmak. 5) Türk ihraç ürünlerine sınır koyan dış pazarlara karşı önlem geliştirmek. 6) Yeni açılan küçük işletmelere sigorta ve vergi muafiyetini bir yıl için tanıyarak istihdama yardımcı olacak projeyi geliştirmek. 7) Silâh sanayiinin özel sektöre açılmayacağını; günümüz hükümetinin aşırı acelecilikle “özelleştirdiği” millet varlığının SHP iktidarında “millileşeceğini” ilke kararı şeklinde benimsemek. 8) Tarımda rasyonel “aile işletmesi” birimini temel alan bir projeyi, işsizliğin artışını azaltacağı gerekçesine de dayalı olarak geliştirmek.

Bu düşünceleri, SHP örgüt birimleriyle birlikte geliştirmeyi, merkez biriminde ve uzmanlarla olgunlaştırmayı önereceğim. Ayrıca, demokratikleşme programımızı akılcılıkla ve Türkiye’nin dengelerini dikkate alarak geliştirmemiz lâzım.

– İktidar şansı görüyor musunuz?

– Solun doğal seçmeni yüzde 50'dir. Bunu alamazsak, bu bizim beceriksizliğimizden olur.

– Bugün seçim olsa?

– Yüzde 50'ye ulaşmamız için bizim bâzı ciddi çabaları ortaya koymamız, sonuçlarını sergilememiz lâzım ki bu da belli bir zamanı alır. Daha henüz söylenmemiş çok sözümüz, verilmemiş çok mesajımız var. Meseleye bugün diye bakmıyorum. Belli bir süreç içinde bakıyorum.

– Türkiye'nin koşullarında ilk hedef ne olabilir?

– Bence ilk hedef, partimizin ciddi sol parti özelliklerini geliştirmektir. Bu da, ideolojiden, katılımdan geçer, bana göre.

– Ciddi sol parti özellikleri sizce nereden geçer?

– Bir defa katılımdan geçer. Genel olarak Türkiye'nin sol hareketleri insan savurganlığının klasik bir örneğidir. Bizim partimiz de istisna değil. Bizim il ve ilçe örgütlerimizde çok değerli insan var. Bütün Türkiye'de birikimli insanlar var. Bunların kimi, okuduklarıyla çok şey bilir, kimi yaşadıklarıyla bilir, kimi tecrübesiyle bilir. Ama bizim particilik geleneğimizde insanlardaki bu birikimi pratiğe aktarmak yoktur, organize etmek ve insanlardan yararlanmak yoktur; ancak merkezdekilerin bâzı kararları vermesi ve çevreye tebliğ etmesi vardır. Bir defa bunu değiştirmemiz lâzım. Bence en önemli konu bu. İkincisi, iktidar meselesini çok ciddiye almamız lâzım, iktidar için ne yapmamız gerektiğini bilmemiz lâzım ve bunun hazırlığını gerçekleştirmemiz lâzım. Eğer bu iki koşulu doğru olarak belirleyip gereğini yaparsak, ideolojimizi, sol anlayışımızı açıklığa kavuşturursak iktidara gerçekten geleceğimize inanıyorum ve sanılandan daha büyük bir oy oranıyla geleceğimize inanıyorum.

– Parti içinde sizin gibi düşünenler azınlıkta mıdır, çoğunlukta mıdır?

– Sanırım çoğunlukta...

– İlk kez trt'de mevlit okunmasını sağlayan genel müdürsünüz. Dine yaklaşımınız nedir?

– Türkiye’de trt gibi bir kurumun, halkın özlemlerine, eğilimlerine yabancı kalmaması gerekir. Bu, ucuz bir popülizm olmamalıdır elbette. Ama halktan kopuk, halkı tepeden kendimize göre yönlendirmek anlayışları, bir solcu olarak bana çok yabancı anlayışlardır. Bizim yapmaya çalıştığımız trt, çoğulcu, demokrat bir Türkiye’nin trt’siydi. Elbette tek parti döneminin alışkanlıkları ve doğrultuları içinde bir trt öngörmemiştik. Bizim SHP olarak din faktörüne, dinsel akımlara nasıl bakmamız gerektiği konusunda ise şunu söylemek lâzım. Bir insanın inanç dünyası, inançlı ya da inançsız olması solun ölçüleri arasında değildir. Bizim için önemli olan, insanlarımızın din ve vicdan özgürlüğüne eksiksiz sahip bulunmasıdır. Sol olarak bizim ölçülerimiz, ekonomik ölçülerdir, paylaşım ölçülerimiz ekonomiktir, sosyaldir, sınıfsaldır. Ama hiçbir zaman insanların inanç dozu ve düzeyine göre, inanç âlemine göre bir solcu ölçüt olmaz bana göre. SHP açısından bu önemli bir konudur, iktidarın istismar ettiği bir konudur. Sosyolojik olarak bizimle beraber bulunması gereken, bizden fazla biz olması gereken bir kitle, sırf dinsel düşüncelerin istismarı ve bize karşı kullanılması nedeniyle bizden uzak durmaktadır. Biz bu kitleyi kazanmak zorundayız ve bu kitleyle sol arasına görülmez eller tarafından örülmüş, görülmez duvarları da yıkmak zorundayız. Bunu da başaracağımıza inanıyorum, eğer solculuğumuzu doğru, sağlam biçimde ortaya koyarsak.

“Size göre en önemli mesele nedir?” dediniz, birincisi parti dedim. İkincisi ideolojidir. Türkiye’de sosyal demokrat iddialı sol partinin öncelikle çözmesi gereken meselesi ideolojiktir. Biz de SHP olarak kendi ideolojimizi, kendi solculuğumuzu henüz açık seçik anlatabilmiş değiliz. Bunu anlatamamış olmak bizi çeşitli yanlışlara götürebilir. Tanımları yanlış yaparız, beraber olmamız gerekenleri uzaklaştırabiliriz veya uzak durmamız gereken düşünceleri çok fazla içimize alabiliriz. Bu bakımdan kendi solculuğumuzu ve kendi ideolojimizi de tartışmak, geliştirmek ve açık seçik ortaya koymak durumundayız. Zaten bunları yapamazsak, kolay kolay iktidara gelemeyiz.

– SHP iktidara giderken en çok dayanacağı unsurlar...

– Bir sosyal demokrat partinin temel desteği bütün dünyada ücret ve maaş kesimi, ancak hemen bununla birlikte Türkiye’nin özel koşullarında çiftçinin önemli bir kesitinin bizimle birlikte olması mümkün. Öte yandan, çağdaş ölçüleri arayan, çağdaş ilişkileri özleyen ve siyasal anlamda

özgürlükçü olan büyük bir kesit var. Serbest meslek sahipleri çok geniş ölçüde bu kesitin içinde yer almakta, hattâ bâzı sanayici, esnaf ve tüccar da kendi çağdaşlık anlayışıyla bu kesitin içinde yer alıyor. Bizim bu kesitleri bir araya getirmemiz lâzım.

– Politikaya kaç yaşında atıldınız?

– Aslında çok çok genç bir yaşta. 19 yaşında CHP'nin Teşvikiye ocağı gençlik kolu başkanıydım. Sonra üniversite için yurtdışında bulundum. 1978'de gene CHP'ye girdim. Üç sene kadar çok ciddi bir üye olarak İstanbul örgütünde çalıştım. Bir çeşit politik eğitim oldu bu benim için. Çok dikkatli bir gözlemciydim. Şimdiki üçüncü oluyor.

– Katılıma önem verdiğinizi söylüyorsunuz. Telefon defterinizde kaç tane üyenin ya da delegenin telefonu var?

– SHP içinde örgütü en fazla tanıyan insanlardan biriyim. Üyelerimizin düşüncelerini izleyen ve önerilerini alan, örgüt birimlerini bir hayli dolaşan bir çalışma içindeyim. Ve ben bundan öğreniyorum.

– Yazınızı kaç saatte yazıyorsunuz?

– Yazı yazmak saatle kolay belirtilemeyecek bir olay.

– Yani günde kaç saatinizi yazarlığa yahut politikaya ayırıyorsunuz?

– Yazarlıkla hep birlikte yaşanıyor. Yazarlık benim bir bakıma 24 saatimi alan bir olaydı. Bütün gün kitap da okusanız, bir başka iş de yapsanız, hattâ çocuklarınızla uğraşsanız, o da yazarlığın bir kesiti oluyordu. Şimdi bu dünyaya politika da girdi. Şu kadar saat demek mümkün değil, 24 saatin içinde politika da var.

15 Haziran 1986'da Nokta'da yayınlanan görüşmenin banttaki metninden

c) Katılımdan, Üretime... Üretimden Çözümlere...

Bugün kamuoyunda ve partiler arasında en çok sözü edilen bir konu SHP'nin alternatif politikaları, çözüm önerileri ve sol ekonominin hedefleridir. Bâzı noktalara ve bir ölçüde açıklık getirdik ama, parti olarak daha mükemmelini yapmak, daha sağlam, tutarlı, kapsamlı çözümlere ulaşmak istiyoruz.

Bunu nasıl başaracağız?

Önce hemen belirtelim: Bizim çözümlerimiz ancak hepimizin katkısıyla, her birimizde ayrı ayrı var olan bilgilerin, tecrübelerin ve hünerin bir araya getirilmesiyle, planlı ve programlı çalışmalarla, gönül beraberliğiyle ve elbirliğiyle oluşabilir. Yöneticilerin kişisel pırıltısıyla ya da rasgele bulunmuş çözümlerle, uzmanlarla sınırlanmış formüllerle, halkın hoşuna gideceği varsayılan kolaycı yöntemlerle günümüz Türkiye'sinde bir yere varılamaz.

Burada bir sorunumuz var: Türkiye'nin, halkımızın ve solun ulaşmış bulunduğu düzeyde ancak hem akılcı, hem gerçekçi, hem solcu olan çözümler başarının önkoşulu ama, ülkemizin particilik geleneğinde çözüm üretmenin köklü bir yeri yok; partilerimizin yapılanması çözüm üretmek esasına dayalı değil.

Demek ki, işe particilik anlayışından başlamamız, bu anlayışı, çözüm üretmek esasına göre yeniden biçimlememiz gerekiyor.

Bunu nasıl başarabiliriz?

Bir partinin çözüm üretebilmesi için, hele bir sol partinin çözüm üretmesi için, tüm üyelerindeki farklı birikimlerden yararlanması, bu birikimi seferber etmesi gerekir. Bunun yolu, partililerin kendi katkılarını parti politikalarını getirmesidir; il ve ilçe birimlerinde genel çizgileriyle geliştirilen, tartışılarak ortak noktalarda birleştirilen önerilerin, genel merkeze ulaşmasıdır; genel merkezden kaynaklanmış önerilerin parti birimlerinin tartışmasına açılması ve sonuçların merkezde toplanmasıdır. Patates üretimindeki fazlalığı eritecek ve böylece üreticinin sorununu bir ölçüde giderecek bir talep ve tüketim artışını yurt düzeyinde sağlamanın yöntemlerinden, partinin af politikasının ana hatlarına, işçilerin, işyeri yönetimine katılımından, ithal politikasının esaslarına, tarımsal planlamanın sorunlarına kadar kısa ve uzun vadeli birçok konu, parti birimlerinin, üyelerinin katılımıyla olgunlaşabilir. Böyle bir süreç başlatılırsa, partinin alternatif politikalar ve çözümler üretmesi güçlü bir soluk kazanır; halktaki titreşimlere duyarlı öneriler, aklın ve bilimin potasında yoğrularak planlı-programlı çalışmalarda bütünleşir. İktidara geldiğimizde, ne için ve kimin için iktidar olduğumuzu bilerek sadece neyi yapacağımızı değil, "nasıl"

yapacağımızı da bilerek iktidar oluruz. Sadece hükümet değil, ama gerçekten iktidar oluruz.

Parti birimlerinin ve üyelerin kararlara katılımı ve siyaset, çözüm üretmesi esasını benimsemek, dünyadaki tüm sosyal demokrat partilerin temel özelliğini partimizde geliştirmek anlamınadır. Sol particiliğin esası, üyenin katılımıdır, politika üretmesidir. Sağ partilere özgü hastalıklardan, sağlıksız bireysel ilişkilerden, belirli isimlere bağımlılık eğilimlerinden sol partileri koruyan, sol parti üyesinin aktif ve üretken politika yapmasıdır. Geçmiş tecrübelerin de bize öğrettiği gibi, sağ partilere özgü particilik anlayışlarıyla ve parti içi yükselmeyi çalışkanlıkla üretkenliğe değil, öncelikle bireysel ve hizipsel beraberliğe dayandıran yapılanmayla, sağlıklı bir solculuk yapılamaz.

İktidar yolu, ancak siyaset üreten bir parti örgütünün öncülüğünde açılabilir; ciddi politikalar ancak parti birimlerinin katılımıyla gerçekleşebilir.

Bunları başarmanın zamanıdır...

Sosyal Demokrat SHP Genel Merkezi'nin yayın organı, Eylül 1986

d) Parti İçi Eğitim Modeli

AMAÇ

1) Bilgilenmek

Parti içi eğitimin temel amacı, üyelerin siyasal bilgilenmesini arttırmaktır. Parti çalışmasına ve genel olarak siyasete ilişkin her konuda yeni bilgileri ona sunmaktır. Böylece, gerek bireysel mücadelesinde gerekse parti olarak mücadelede daha güçlü bir üye olmasını, partiyi daha güçlü kılmasını kolaylaştırmaktır.

2) İşlevsellik

Parti içi eğitim, üye açısından "işlevsel" olabilirse, yani, üyeye güncel, somut, pratik bir fayda sağlarsa üyenin ilgisini sürekli çekebilir.

• Siyasal eğitim alan üye, bu eğitim nedeniyle parti politikalarına daha fazla katkı getirebilmekteyse, eğitiminin bir işe yaradığını görmekteyse,

eğitim bir “işlev” kazanır. Üyenin eğitim programlarına ilgisi sürekli olur. Bu bakımdan, siyasal eğitimin planlanmasıyla politika üretimi birlikte öngörülmelidir; birbirini özendirecek şekilde kullanılmalıdır.

• Üyenin partide üst görevlere yükselişini siyasal eğitim kolaylaştırıyorsa, eğitim programlarına üye daha fazla ilgi gösterir. Bâzı partilerde yönetim kurullarına seçilmek, delege olabilmek, üyenin parti içi eğitimiyle bağlantılı kılınmıştır. Daha esnek bir yaklaşım eğitim çalışmalarına düzenli katılanlara bir belge vermek, onların ilerideki adaylıklarını destekleyici ortak bir anlayışı geliştirmektir.

3) İletişim

Parti içi siyasal eğitimin temel bir amacı, üyeler arasındaki ve örgüt birimleri arasındaki haberleşmeyi, iletişimi geliştirmektir. Bir eğitim çalışmasının sonuçlarını öteki ilçelere yahut illere yazılı olarak duyurmak, belirli bir çabadan ve birikimden en verimli biçimde, en yaygın biçimde yararlanmaktır.

İLKE

1) Eğitim Karşılıklı Olmalı

Parti içi siyasal eğitimde, “öğretmen ve öğrenci” ayrımı yoktur; eğitim çalışmasına katılan her üye, aynı zamanda hem öğretmen hem de öğrencidir. Eğitim çalışmasına katılan her üye, kendi düşüncesini, kendi tecrübesini, kendi önerisini getirmeli, buna özendirilmelidir. Her üyenin karşılıklı şekilde, birbirinden öğrenmesine imkân verilmelidir.

2) Eğitim Amaçlı Olmalı

İster il, ister ilçe düzeyinde olsun, her eğitim çalışmasının, önceden belirlenmiş açık bir hedefi bulunması gerekir.

• Örneğin, işçi sorunlarıyla ilgili bir panel öngörülmüşse, bu, somut bir “hedef” çerçevesinde düzenlenmelidir: Hedef, partinin işçi politikalarına katkı için bir dizi önerinin oluşumu, “il”e, ilçelere duyurulması; ya da çevre fabrikalarla ve sendikalarla ilişkilerde, bilgilenmiş ve götüreceği mesajı özümsemiş üyelerin bu ilişkileri sağlaması; parti politikalarının sendika çevrelerine sunularak onların eleştiri-önerilerinin alınması.

• Örneğin, muhafazakâr yörelerde partimizin dinsel konulara yaklaşımına ilişkin öneri geliştirmek; seçimlerde yer yer hedef olduğumuz haksız suçlamaları etkisizleştirecek yaklaşımları, sloganları üretmek ve üst örgüt birimlerine önermek.

• Örneğin, parti ideolojisini geliştirmek ve ideolojinin öngördüğü siyasal yelpazeyi netleştirmek; böylece, ilçe çevresinde partiye karşı çekingen duran fakat ideolojik netleşme sonucu kazanılabilecek seçmenle, eğitimli üyeler aracılığıyla ilişki kurmak; ideolojik çalışmayla ilgilenen üyelere yoğun eğitim düzenleyip, bu üyeleri çekingen çevrelerde görevlendirmek.

3) Eğitim Çok Yönlü Olmalı

Parti içi eğitimi mümkün olduğunca farklı sorunlara yaymak gerekir. Temel bir konuyu tekrarlamanın yanı sıra, daha sınırlı konulara da eğitimi yaymak gerekir: Örgütlenme çalışması; seçim kazanma yöntemleri, yöresel sorunlar, aktüel sorunlar, vb.

YÖNTEM

1) Merkez Çalışmaları

Genel Merkez'de ve İl Merkezlerinde üst düzey yöneticilerine eğitim programının ilkeleri tanıtılır. Örgüte dönük eğitim çalışmalarında örgüt yöneticilerinin öngöreceği temel konular Merkez'in eğitim sorumlularıyla birlikte tartışılır. İdeoloji, demokrasi, solun ekonomi programı, katılımcı siyasal çalışma ve öteki konular gözden geçirilip, eğitim uygulamasının ana hatları birlikte belirlenir.

2) Parti Okulu

Temel konulara ilişkin bir konuşma video bandına kaydedilip çoğaltılarak il merkezlerine, ilçelere gönderilir. Zamanla, çeşitli konulara ilişkin kayıtlar arttırılır.

3) Katılım Amaçlı Eğitim (Politika Üretimi)

Katılımcı siyasal çalışmalar çerçevesinde, belirli bir konudaki tartışmalar ve siyaset önerisi, eğitim çalışmalarıyla birlikte, bütünlenerek geliştirilir.

4) Bilgilendirme ve Tartışma

Olumlu ve olumsuz yanları bulunan bir konu, bu özelliklerinin kısaca sıralandığı bir açıklayıcı yazıyla birlikte illere ya da il tarafından ilçelere gönderilir. Konunun tartışılması ve görüş bildirilmesi istenir. Örneğin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye'nin katılması demokrasi açısından yararlıdır, sanayi açısından çeşitli sorunlar getirmektedir. Bunların açıklandığı bir metin hem üyeleri bilgilendirecek, hem de tartışmayı ve düşünce üretimini kolaylaştıracaktır.

5) Hedefi Belirlenmiş Seminerler, Paneller

Daha önce belirtilen amaç ve ilkeler çerçevesinde düzenlenmiş, somut bir sonuç almaya dönük seminer, panel çalışmaları parti içi eğitiminde önemli yere sahiptir.

6) Duyurma

Parti içi eğitimin en önemli unsuru, çalışma sonuçlarının mümkün olduğunca çok sayıda örgüt birimine ve üyeye duyurulmasıdır. Mümkün olan yörelerde iddiasız yayınlarla, hattâ teksirle çoğaltarak eğitim çalışmalarının ve sonuçlarının partililere dağıtılması, eğitim çabasından en yaygın yararı sağlayabilecektir.

V

Batı Solundan Görüntüler

a) Siyaset Nasıl Yapılıyor?

I

Bir toplumdaki bütün sorunların ve çözümlerin odaklaştığı kurum “siyaset kurumu” ise, o zaman, siyasetin “kalitesi” ülke sorunlarını ve bulunacak çözümleri en fazla belirleyecek etkenler arasındadır. Başka bir deyişle, siyaset kurumu, çözümleri “organize edecektir.” Eğer siyaset kurumunun kalitesi yetersizse, kaçınılmaz olarak, ülke sorunlarına getirilen çözümlerin de kalitesi düşecek, organizasyon bozukluğu kayba neden olacak, sonuçta, imkân dahilindeki çözümlerin çok eksiğiyle ülke halkı yetinecektir...

Çağdaş bir siyaset kurumunda solu ve sağıyla partilerin nasıl çalıştığına ilginç bir örnek, Fransa’dır. Fransız partileri, geleneksel olarak, bitmez tükenmez bir siyaset çalışmasının içindedir. Özeleştiri, çözüm arayışı, program ve proje önerisi, parti birimlerinin ve parti çevresinde yer alan “düşünce kulüplerinin” (derneklerin) sürekli bir uğraşıdır.

Gelişmelerini izlemeye çalıştığımız Fransız Sosyalist Partisi, 1981’de kazandığı Devlet Başkanlığı makamını 1988’de korumak ve parti olarak güçlenmek için şimdi yoğun çalışmalar içinde. Üstelik, Meclis çoğunluğunu ve hükümeti, son seçimi kaybetmesinden henüz bir ay sonra...

Fransız Sosyalist Partisi’nde, geleneksel olarak üç “akım” söz konusudur. “Sol Kanat”, “Merkez” ve “Ilımlı” akımlar. Bunların her biri, kendilerine göre en önemli konuları araştırıyor, yaygın şekilde tartışıyor, farklı ya da benzeşen çözümler ortaya koyuyor. Bu partinin kongrelerinde zaten “listeler” değil, her akımın sunduğu “projeler” oylanıyor. Örneğin ılımlı kanadın sunduğu siyasal proje kongreden yüzde 30 onay görmüşse, benzer oranda delegelik ve yöneticilik bu kanatta yer almış isimlere tanınıyor.

Partinin en güçlü akımı olan ve 1981 öncesinde Mitterrand çevresinde oluşmuş “merkezci akım”ın önde gelen isimlerinden ve 1981 hükümetinin ilk başbakanı Mauroy, “Fransa’nın nasıl modernleşeceği” üzerine yaygın tartışmaları başlatmış durumda. Mauroy’a yakın milletvekilleri, sosyalist “merkez”le ilişkili “düşünce kulüpleri,” partinin bâzı il ve ilçe örgütleri,

ülkenin modernleşmesine dönük çözüm önerilerini geliştiriyor. Aynı akım içinde yer almış son sosyalist başbakan Fabius, kendi seçim bölgesinin parti örgütleriyle ve çok sayıda "Düşünce Kulübüyle," geleceğe dönük "programın" önerilerini geliştiriyor: "İş imkânının 2000 yılına kadar nasıl artacağı", "Avrupa'nın ulaşabileceği siyasal olgunluk düzeyi ve Fransa'nın Avrupa politikası", "60 yaşın üzerindekilerin toplumdaki yeri", "bilimdeki büyük değişimlerin ekonomiye etkileri", "Üçüncü Dünya ülkelerine dönük politikalar," bu çevrenin tartışıp oluşturduğu çözüm önerileri arasında.

"Ilımlı kanadın" lideri Rocard, 1988'in "muhtemel" devlet başkanı adayı olarak, partisine ve halka önereceği "seçim platformu" üzerinde çalışıyor. 2000 yılı eşiğindeki bir Fransa'nın sorunlarına hangi çözümlerin önerileceğini "ılımlı kanat" çevresindeki çalışma gruplarıyla geliştiriyor.

Şu sıralarda en büyük canlılığa partinin "sol kanadı" sahne oluyor. 1965'te "Sosyalist çalışmalar ve araştırmalar merkezi" çevresinde oluşan ve bu isimle anılan "sol kanat," iki yıldır sürdürdüğü "kendini yenileme" çabalarını tamamlamak üzere. İki yılda 14 geniş toplantıda tartışılan, çok sayıda partilinin, uzmanın, düşünce kulübünün katılımıyla oluşan bu çalışmanın amacı, "... sosyalist partinin ideolojisiyle ve pratiğiyle yenilenmesi." İki yıldır sürdürülen çabaların sonuçlarını, sol kanadın lideri ve eski eğitim bakanı Chevenement geçen hafta açıkladı. Sol kanadın düzenlediği bir toplantıya bu yeni proje tümüyle sunulacak, tartışılacak ve son biçimi verilerek partinin kongrelerine getirilecek. Parti politikasına dönüşmesi yahut parti politikasında ağırlık taşıması için mücadele verilecek.

İki yıllık çalışmalar sonucunda, Fransız Sosyalist Partisi'nin sol kanadı, kendi siyasal hareketine bundan böyle "Sosyalizm ve Cumhuriyet" adını veriyor. Sol kanadın geleneksel tezleri devam etmekle beraber, "öncelikler sıralamasında" değişim getiriliyor ve yeni bâzı amaçlar, kavramlar parti bütününe öneriliyor. Bunların başlıcaları, "... Dünyada bir ekonomik savaşın sürdüğü ve abd-Japonya kutbuna bir uydu olmaktan Avrupa ve Fransa'nın kurtarılması", "... bu amaçla, bağımsızlık anlayışının ve Avrupa bütününde Fransız soluna düşen görevin" öncelikle dikkate alınması.

"Gelişimin üretici güçleri arasında" yeni ittifaklar oluşturulması, "sendikalizmin haklarını benimsemiş, kendi içine de, dışına da açık,

dünyadaki ekonomi savaşında bağımsızlığı savunan özel işletmelerin de bu ittifaka katılması ve 2000 yılının hedeflenmesi...”

“... Köklü bir entelektüel ve moral reform” sonucunda, solun, kültürel ve siyasal öncülüğü elde etmesi; işçi sendikalarının –bu reform çerçevesinde– hem ekonominin genel planlamasında hem de işletmelerde stratejik tercihleri etkileyen ve ortak sorumluluk üstlenen bir rolü benimsemesi...

Ön-raporda yer alan ve her biri yüzlerce sayfadan oluşan bu başlıklar, şimdi son tartışmaya açılıyor...

Anlaşılan, “particilik” böyle bir anlayışla gerçekleşirse çağdaş toplumların ihtiyacını cevaplayabiliyor; boş lafların muhalefeti yahut iktidarın boş lafları olmaktan siyaseti sakınıyor...

30 Nisan 1986

II

Türk solunun “sosyal demokrat nitelikli” arayışları sürerken, dünyada yaşanan deneylerin “örnek” değil ama öğretici bir işlev taşıyabileceği açıktır. Batı’nın çoğulcu demokrasilerinde, “sosyalist”, “sosyal demokrat”, “demokratik sol” gibi tanımları eşanlamda taşıyan ve kullanan bu “sosyal demokrat nitelikli” partilerin, zengin bir deney birikimi vardır. Sol politikaların üretimi, parti örgütlerinin kararlara katılımı gibi konular, bu partiler açısından hayati önem taşır; söz konusu partilere iddialarını gerçekleştirmenin gücünü, hazırlığını verir.

Türkiye’de sosyal demokrat iddialı yeni partilerin genel kongreleri yaşanırken, böyle bir dış örneğin geleceğe dönük çalışmalara katkı getirebileceğini düşünerek, İngiliz İşçi Partisi’nin 1983 yılındaki Genel Kongresi’nden bâzı örnekler vermek istiyoruz.

İngiliz İşçi Partisi, malûm, sosyal demokrat nitelikli partilerin ilk ve en büyükleri arasında. Partinin Genel Kurul’u her yıl toplanıyor. Genel Kurul’da, 6.881.000 oy, 1.243 delege tarafından temsil ediliyor. Söz konusu 6 milyon 881 bin oyun 6 milyon 189 bini partiye üye sendikalara ait ve onların Genel Kurul’daki 602 delegesince kullanılıyor. 626 bin oyu temsil

eden parti yerel örgütlerinin 623 delegesi; sosyalist derneklerin 12, kooperatiflerin 6 delegesi var.

İşçi Partisi'nin 1983'teki Brighton Kongresi'ndeki tüm tartışmaların, önergelerin, oylamaların aynen yer aldığı parti raporundan[6] bu tür bir partinin genel kongresinde neler yapıldığı, kong-renin hangi işlevi taşıdığı konusunda bilgi edinmek mümkün.

İşçi Partisi'nin genel kongresinde temel konu, parti ve sendika örgütlerinin bir yıl boyunca tartışıp geliştirdiği politika önerilerini görüşmek, karara bağlamak, seçilecek yönetime bir direktif niteliğiyle bu kararları iletmek.

Partinin 1983 kongresi, örgütün hazırladığı 60 kadar politika önergesini karara bağlıyor. Ayrıca, parti genel merkezinin önerilerini oyluyor. Söz konusu kongrede, çoğunun üzerinde saatlerce tartışılan, yarıya yakın bölümü reddedilen yahut değişiklikle benimsenen politika önerileri, şu ana başlıklar altında toplanıyor: Tarım bölgelerinde parti politikası; konut; seçim stratejisi; parti örgütlenmesi, ihraç talepleri; partide iç demokrasi; yerel yönetimler; ulaştırma politikası; sosyal güvenlik; sağlık politikası; parlamento çalışmaları; parti tüzüğü değişimi; Ortadoğu politikası; Orta Amerika politikası; iş ve işsizlik; asgari ücret politikası; devlet varlığının özelleştirilmesi karşısında izlenecek politikalar; kamu mülkiyeti; sendika yasaları; kadın örgütleri; gençlerin eğitimi; Kuzey İrlanda; basınla ilişkiler; partinin gazete yayınlaması.

Kongrenin temel işlevi, anlamı, bu yaygın çerçeveye giren; çoğu ayrıntılı politika önerilerini tartışıp karara bağlayarak bir yıllık temel siyasetini belirlemek.

Kongrenin işlevi kadar önem taşıyan, söz konusu politikanın hangi kaynaklardan ve nasıl oluştuğu. Politika yapmanın ve parti üyeliğinin doğrudan doğruya "siyaset ve düşünce üretimiyle" bağlantılı öngörüldüğü bir çerçevede, bu nitelikli bir kongre yapılması mümkün. Üyelerin aktif katılımıyla oluşturulan siyaset önerilerinin, öneri sahibi birim tarafından öteki örgüt birimlerine önceden sunulması, yaygın tartışmanın geliştirilmesi, böylece üretilmiş politikaların, bir bağlayıcı karara dönüşmesi amacıyla genel kurula getirilmesiyle, partinin siyasal yaklaşımı ortaya çıkıyor. Siyaset, örgüt birimlerinde sadece parti içi seçimin

konuşulduğu, genel kongrelerde kulis egemenliğinin kurulduğu, siyasal kararların katılımsız ve dar çerçevelerde alındığı bir uğraş olmaktan, böylece kurtarılıyor.

Bir de şunu eklemek gerekir: Demokrasinin gerek duyduğu demokrasiyi yaşatacak "insan" tipinin, "düşünce üretebilen ve kararlara katılabilen, kararın oluşumunda yer alabilen insanın" en güçlü kaynağı ve eğitim merkezi, demokrasiyi kendi içinde gerçekleştirmiş, katılım mekanizmalarını kurmuş, siyaseti ortak bir üretimin konusu yapabilmiş partiler meydana getiriyor...

10 Temmuz 1984

b) Batı Solunun Sorunları

Bir siyasal akım, başarı kazandığı ve amaçlarını gerçekleştirdiği oranda kendi temellerini zayıflatmış olabilir mi?

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Hamburg yerel seçimindeki beklenmeyen yenilgisi, sosyal demokrat nitelikli Avrupa sosyalizminin, başka deyişle, komünist partilerinin dışındaki solun köklü sorunlarını gündeme getiriyor.

Gerçekten, söz konusu sol partilerin tarihi ve günü incelendiğinde, büyük mücadelelerle ulaşılan her hedefin, bir bakıma bu partileri güçsüzleştiren sonuçlar da yarattığı görülüyor.

Konuya yakından bakmaya çalışalım:

Batı Avrupa'daki sosyalist hareket (Sosyalist, İşçi, Sosyal Demokrat gibi sıfatlar taşıyan ve komünist partilerden farklı olarak sosyal demokrat nitelikli partiler), tarihsel bir iddiayla siyaset sahnesine çıkmıştır. Özel olarak işçilerin, genelde emek ağırlıklı kitlelerin toplumsal gelirden daha büyük pay alması; yüzlerce yıllık eşitsizliklerin giderilmesi; öncelikle temsil edilen büyük kitlelerin yararları doğrultusunda ekonominin yönlendirilip, sosyal hizmetlerin artması; fırsat eşitliğinin yaygınlaşması ve bunların çoğulcu bir demokraside gerçekleşmesi.

Söz konusu partiler, gerek muhalefetteki çabaları, gerekse iktidar uygulamalarıyla bu sonuçların hiç değilse önemli bölümünü ve önemli

ölçüde alabilmiştir.

Sosyalistlerin mücadelesi sayesinde, emek ağırlıklı kitleler ileri hayat standartlarına ulaşmış, geçmişte burjuvaların imtiyazında olan kültür güzelliklerini, sanat beğenilerini, giyim ve davranış özelliklerini, hattâ hayat tarzını, eğitim ve gelişme imkânlarını, geçmişle kıyaslanmayacak ölçekte ve yoğunlukta bu kitleler paylaşmış ve her alandaki yaratıcılığa, yükselen bir sınıfın taze dinamizmini getirmiştir.

Ne var ki bu değişim, sosyal demokrat nitelikli sol partilerin temel dayanağı olan emek dünyasını, emeğin yararları doğrultusunda geliştirirken, aynı dünyanın tarihsel sembollerini, geleneksel kimliğini, mücadele dinamiklerini zaafa da uğratmıştır. Geçmişte toplumsal imkânlardan, güzelliklerden ve güvenceden dışlanmış olmanın kendiliğinden yarattığı beraberlik ve siyasal davranış birliği, solun dünyasında eksilmiştir. Bir zamanlar en ağır koşullardan ve demir-çeliğin, kömür madenlerinin, sağlıksız mahallelerin bağrından kaynaklanan bu dünyada ortak bir siyasal tavır kendiliğinden oluşurken, tarih kadar eski ve haklı birikimler sosyal demokrat partilerin oylarında somutlanırken, bu partilerin gerçekleştirdiği her başarı sonucunda, çağın, teknolojinin gelişimi sonucunda, emeğin dünyası da değişmiştir.

Bu dünyanın Batı Avrupa’daki kesimi, büyük çoğunluğuyla, toplumun ortak standartlarıyla uyumlu sağlık koşullarında, toplumun ortak standartlarına yakın kültür ve sanat beğenileriyle, ortak giyim, davranış, yaşayış özellikleriyle, bilgisayarlı ve bürolu hizmet sektörüyle kendi sınıfsal özlerini günümüzde sürdürmektedir. Ne var ki, bu yeni ortam ve yeni durum, onların siyasal kimliklerine ve siyasal partilerine sadakatlerini sarsıcı sonuçlar da yaratmıştır. Geçmişin bütünlüğünü ve bağlılıklarını bu yeni ortamda korumak ve geçmişin blok oylarına kendiliğinden dönüştürmek şimdi zordur... Ancak sürekli bir yenilenmeyle, kendi özüne dayalı fakat yeni koşulları cevaplayan, yeni ufuklar açabilen girişimlerle artık mümkündür...

Batı sosyalizmi, kendi özü doğrultusunda bu yeni ufku her ülkede yeterince açamadığı için, toplumların yeni sorunlarına öncü cevaplar getiremediği için, kendi dünyasının doğal oy gücünü, seçim sandıklarına kimi örnekte ve kimi seçimde yansıtamıyor.

Batı’nın sosyal demokrat nitelikli sol partileri, çoklukla bilincinde oldukları bu yeni durumu bâzı ülkelerde aşabiliyor; İsveç’te, İspanya’da ve benzer örneklerde öncülüğü sürdürüyor.

İnsanlığın her gün yenilenen, her yeni evrede yenileri doğan sorunlarını sezmekte ve çözmekte Batı solunun göstereceği hüner, bir bakıma, hem kendi iktidarlarının, hem de eriştikçe eskiyen başarıların önkoşulunu getiriyor...

20 Kasım 1986

c) Fransa

I

1981’den beri iktidarda olan Fransız Sosyalist Partisi, yaklaşan seçimlere yenilenmiş bir programla girmek çabasında. Mitterrand’ın partisi, kamuoyu yoklamalarında gerilemiş gözüküyor. 1986 Mart ayındaki genel seçim gerçi Cumhurbaşkanı’nın konumunu doğrudan ilgilendirmiyor ama, Meclis’teki dengelerin değişimi ülke yönetimine büyük ölçüde yansıyacak.

Fransa iktidar partisini “modern sosyalizm” adı altında bir program yenilemesine götüren, buna ihtiyaç duyurtan nedenleri, basın iki noktada görüyor: 1981 seçimini izleyen “dogmatik” yaklaşımların başarısızlığı ve 1984 sonrasındaki “gerçekçi düzenlemelerin” parti çevrelerini tatmin etmeyişi. Günümüzün dünyasında, tek başına ekonomik büyümenin işsizliği önlemediği görülüyor; sanayi altyapısının modernleşmesi, yarattığı yeni işten fazlasını orta vadede yok ediyor; ekonominin büyük dengelerini korumakla ve sadece modernleşmeyle yetinen politikalar, durumu daha da kötüleştirebiliyor...[7]

Bir seçim döneminin yenileşme çabaları çerçevesinde, şimdi farklı ağırlık noktaları olan bir program tartışılıyor. Ortak Pazar’ın Avrupa’sında, “büyük projelerin” ancak birkaç ülkenin beraberliğiyle gerçekleşeceğinden söz ediliyor. Örneğin, kapsamlı kamu yatırımlarının Ortak Pazar’dan kredi kaynağı bulunarak değişik ülkelerde hayata geçirilmesi ve böylece yeni iş alanları açılması; çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesi ve zaman içinde kısalması; hizmet sektöründe yeni faaliyet dallarının oluşması, vb.

Bu yenileşen programda, “sosyal güvenlik” anlayışına da ekler getiriliyor. “Garanti edilmiş gelir” kavramıyla, her vatandaşın asgari yaşama koşullarını devlet güvenlik altına alıyor. Bunun gerektirdiği yeni fonların ise, geçmişte olduğu gibi sadece sermaye gelirlerinden değil, toplumun bütün kesitlerinden sağlanması öngörülüyor.

Sosyal güvenlik anlayışına getirilen en önemli değişim, çok yönlü bir “risk” güvencesinin önerilmekte olması: Görev yerini yahut işini değiştiren vatandaşa ve yeni bir ticari girişimi başlatanlara, devlet, vergi bağışıklığı yahut mali destek getiriyor. Böylece, sosyal güvenlik, “risk almanın ödüllendirilmesi” gibi bir işlev de taşıyor.

Henüz tartışma aşamalarından geçen bu yeni unsurlar, “... Avrupa ölçeğinde Keynesçilik” ile “yerel düzeydeki sosyal dayanışma” özelliklerinin bir sentezi olarak yorumlanıyor.

Bunların eşliğinde öngörülen bir başka çözüm, kamu ekonomik kuruluşlarının, özellikle risk payı önemli olan alanlardaki küçük ve orta boy özel işletmelere ortak girerek onlara solun geleneksel değer yargılarına ve hassasiyetlerine sahip çıkan akımlarla, bu parti içindeki daha yenilikçi akımların bir tür beraberliğiyle varılan bir sentezci yaklaşım, “... sosyalizmin de, devlet yönetiminin de çağdaşlaşması” iddiasını taşıyor.

İktidardaki çeşitli deneylerin ve kimisi yanlış çıkan hesapların sonucunda varılmış bu düşüncelerin başarısını, ancak zaman gösterebilecek...

14 Kasım 1985

II

Önümüzdeki pazar günü Fransa’da ilginç bir seçim var: Beş yılda bir yenilenen Meclis’te, muhtemelen çoğunluk el değiştirecek; buna karşılık, yedi yıl süreli devlet başkanı görevini sürdürecek... Fransız sisteminde Başkan’ın geniş yetkilerle donatılmış bulunması, siyasal taraf niteliği taşıması ve “çoğunluğu kaybetmesi beklenen” partiden olması, seçime özel bir önem kazandırıyor...

Fransa’nın beş yıldır yaşamakta olduğu siyasal deney, bütün Avrupa tarafından dikkatle izleniyor. Beş yıl önce büyük iddialarla yola çıkan, hem

başkanlığı, hem de Meclis çoğunluğunu kazanan Sosyalist Parti'nin değerlendirmesi tüm basın organlarında yapılıyor. Sosyalistlerin başarılarından ve başarısızlıklarından bütün partiler ve tabii öncelikle sol, dersler çıkarıyor...

Fransa'nın sosyal demokrat nitelikli solunu temsil eden Sosyalist Partisi, yirmi beş yıllık bir aradan sonra 1981'de iktidara gelmişti. "Daha adil gelir dağılımı", "toplumun dar gelirli kesimiyle dayanışma", "işsizliğin azalması", "ekonomik büyüme", "ekonominin modernleşmesi", "kültür-eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması" gibi hedefler öngörülmüş ve seçim öncesinde topluma sunulmuştu.

Sosyalistler, bu hedeflerden bâzılarına kısa sürede ve beklentilerle tutarlı olarak ulaştı: Asgari geçim düzeyi arttırıldı, en alt gelir düzeylerine ek gelir sağlandı, emeklilerin ve aile yardımlarının ödentileri yükseltildi. Gerekli kaynaklar, en üst gelirlere ve üretim araçlarının dışındaki kişisel zenginliklere getirilen vergilerle sağlandı.

"Ekonomik büyüme," bir bakıma "başarı," bir bakıma "başarısızlık" oldu: Sosyalistler, ekonomiyi hızla büyüteceklerini varsayıyorlardı. Oysa, ekonomi, ya duraksadı ya da çok az büyüdü. Ne var ki, Batı Avrupa'nın öteki ülkelerine kıyasla, "göreceli olarak" hemen hepsinden fazla "büyüdü."

Ücretli ve maaşlı kesimin alt gelir gruplarında ciddi bir gelişme sağlanmasına karşılık, çoğunluğu oluşturan "orta ve üst düzey" ücret-maaş gelirlerinin alımgücü ya sabit kaldı ya da beklenenden az gelişti. Geçmişle kıyaslanınca olumlu, beklentilere kıyasla olumsuz sonuç alındı.

Ülke ekonomisinin büyük dengeleri dış ödemeler, "Frank"ın değeri gibi konularda önceleri tehlike işaretleri yükselmişken, iktidarın son yıllarında hızlı ve önemli bir gelişme sağlandı.

Enflasyonun kontrol altına alınışında başlangıç tahminlerinin de üzerinde bir başarı gerçekleşti; Fransa, iktidar değişiminden önceki tehlikeli tempoyu durduttu ve geriletti.

Ekonominin modernleşmesi yolunda çok ciddi adımlar atıldı. Dünyanın en iddialı ve şimdilik başarılı bir "bilgisayar toplumuna geçiş" programı uygulamaya girdi. Sanayi altyapısında, bir kısmı acılı olan önlemlerle, bir

yenileşme süreci başlatıldı. Küçük ve orta sanayi kesimine ciddi bir destek sağlanarak, onların ekonomiye ve modernleşmeye katkısı arttırıldı.

Kültür, eğitim ve haberleşme alanında köklü değişimler yapıldı; genelde çok başarılı sonuçlar alındı, önce “fm” kanalındaki radyolar belirli denetimler altında özelleştirildi; özel sermaye gruplarının, sendikaların, derneklerin yayınına kontrollü bir özgürlük tanındı. Ardından, televizyon kanalları arttırılarak, gene kontrollü bir özel yayıncılığa imkân tanındı. Eğitimin kalitesi her kademede arttırıldı; başarılı reformlar yapıldı. Kültür yaratıcılığına ve kültür tüketimine yeni imkânlar, boyutlar sağlandı.

Fransız tarihinin en iddialı “ademimerkeziyetçilik” reformu uygulamaya konarak, belediyelerin imkânları ve yetkileri arttırıldı; merkez bürokrasisinin etkinliği azaltıldı.

İşsizlikle mücadelede başarısız kalındı; işsiz sayısındaki artış hızı düşmekle beraber, mutlak sayılarda –beklenenin aksine– çoğalma oldu.

Bu tabloya baktığımızda, seçmen kitlesinin iktidar partisinden hoşnut olması gerekir diye düşünmek mümkün. Oysa, sosyalistlerin desteği kamuoyu yoklamalarına göre bir ara yarı yarıya azaldı; son bir yılda yeniden yükselerek günümüzdeki düzeyine, 1981’in gene de altında olan bir düzeye varabildi. 1981’de sosyalist parti meclis çoğunluğunu alabilmişken, bugün çoğunluğu kaybetmesine muhakkak diye bakılıyor.

Peki, objektif ölçülerle “olumlu” gözüken bir bilanço, nasıl oldu da iktidar partisinin muhtemelen çoğunluğu kaybetmesiyle noktalanacak?

III

Fransa’nın sosyalist iktidarı için, “başarılı olması beklenen konularda başarısız”, “başarısız olacağı tahmin edilenlerde başarılı” deniyor: İşsizliğin azalması ve hızlı büyümenin gerçekleşmesi beklenirken, bunlar olmadı. Ekonominin sağlığını ve büyük dengelerini sosyalistlerin bozacağı, ekonomiyi “yönetemeyeceği,” enflasyonun hızla artacağı öne sürülürken, bunların tam tersi oldu. Ekonomi dışında ise, dün kısaca değindiğimiz köklü reformlar yapıldı ve başarılı sonuçlar alındı.

Peki, Fransız seçmeni neden sosyalistlere desteğini azaltacak, daha doğrusu azaltacağı tahmin ediliyor?

Temel neden, başlangıçtaki yanlış hesaplardan ötürü aşırı umutlar yaratılması, kolayca ulaşılacağı sanılan kimi hedefe, ancak zahmetli yollardan varılabilmiş olması. Bunları kısaca incelemeye çalışalım:

Fransızlar, 1930'larla 1950'ler arasında Avrupa Demokratik Sosyalist –ya da Sosyal Demokrat– iktidarlarının başarıyla uyguladığı "Keynes"çi yöntemlerin 1980'lerde aynı sonuçları vereceğini beklemişti. Çok genel olarak, eşitlikçi önlemlerle alt-gelir gruplarının alımgücü arttırılacak, böylece tüketim yaygınlaşacak, talep büyüyecek, talebin genişlemesi yatırımı ve üretimi özendirecekti. Büyük kamu yatırımları ve projeleri ile desteklenen bu politika, hem ekonomiyi canlandıracak hem de yeni iş alanları açacaktı.

Ekonomi politikasının unsurlarından sadece biri olarak günümüzde başarılı etken yaratabilecek bu yaklaşım, "ekonomi politikasının temeli" niteliği ile yetersiz kaldı:

Günümüzün dış rekabete açık dünyasında ve birbirinden etkilenen ekonomiler ortamında, Keynesçi yaklaşım, maliyet ve fiyat artışına, dolayısıyla dış rekabette gerilemeye, ihracat düşüşüne, dolayısıyla üretim ve yatırımın duraklamasına neden oldu. Bu arada, dolar değerinin ve faizlerinin 1980'lerin ilk yıllarında abd tarafından yüksek tutulması, sosyalistlerce öngörülmüş yöntemleri çok zorlaştırdı. Nihayet, günümüzün bilgisayarlı teknolojisinde, toplam iş sayısını arttırmanın fevkalâde zor olduğu, işin sadece yatırım sorunu olmadığı, ekonomilerin düzeyi geliştikçe daha az iş yaratıldığı, Fransız sosyalistlerince ancak iktidarda fark edildi.

Sosyalistler iktidarlarının ilk yılı tamamlanırken, 1982 Haziranı'nda, yöntem değişikliği yaptılar. Seçim öncesindeki hedeflerine, şimdi farklı ve zahmetli yollardan yöneldiler: Fiyatlar ve ücretler dondurularak, ancak zaman içinde ve kademeli bir şekilde serbestleştirildi; işletmelerin kaynak sorununa öncelik tanındı; sanayi altyapısının modernleştirilmesine yönelindi; modası geçmiş sanayi kuruluşlarının, sanayi teknolojilerinin tasfiyesine –kimi örnekte işçi sayısını eksiltmesine rağmen– karşı çıkılmadı. Devlet bürokrasisinin belirleyicilik niteliği azaltıldı.

Dikkatle uygulanan bir politikalar sonucunda alt düzey ücret ve maaşların alımgücü beş yılda yüzde 12'ye (Avrupa'nın en yüksek oranlarından biri); ortalama ücretlerin alımgücü öngörülenin altında fakat Avrupa ortalamasının üzerinde yükseldi. Ne var ki, 1981 Mayısı'ndaki beklentiler hem bunun ötesindeydi, hem de kimse, ücretlerle fiyatların donacağı bir "kemer sıkma" dönemine hazırlıklı değildi. İşsizlik ise, milli bir hayâl kırıklığı yarattı. Yüzde 7.5 dolayındaki 1980 oranı, 1985'te yüzde 10'a yükseldi. Ekonominin genel dengelerindeki ve özellikle enflasyondaki olumlu gelişmeler de, sosyal ve kültürel alandaki başarılar da, Fransız seçmeninin bir bölümünün sosyalist iktidardan soğumasına –kamuoyu yoklamalarına– engel olamadı.

Fransız sosyalistlerinin beş iktidar yılı incelendiğinde, sonuç, toplum psikolojisi ve iktidar hazırlığı yönünde yapılmış yanlışlığa rağmen, geneldeki başarı şeklinde özetlenebilir. Ne var ki, yanlışlardan hareketle ulaşılmış başarılar, seçmen çoğunluğunu elde tutmaya galiba yetmeyecek...

11-12 Mart 1986

d) Almanya

Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), sosyal demokrasinin ya da eşanlamda kullandığı demokratik sosyalizmin Avrupa'daki en köklü partilerinden biri. Günümüzdeki sosyal demokrat anlayışın temelleri bu partinin öncüleri tarafından, yüzyılın başlarında kurulmuş. SPD, iktidara gelen ilk sosyal demokrat parti olmak özelliğini de taşıyor. Ayrıca, yaygın bir örgüte, uluslararası sol harekette önemli bir yere, bilim ve araştırma kuruluşlarına sahip.

SPD'nin son büyük kongresi, dünya basınında yankılara yol açtı. Bir defa, 1987 seçimindeki "başbakan adayını" kongre belirleyecekti. Sonra, seçimde ortaya koyacağı temel tezleri ve iktidar programının ana hatlarını SPD açıklayacaktı. Nihayet, yıllardan beri planlı biçimde parti örgütlerinin tartıştığı "program değişikliği," bir bölümüyle bu kongrede karara bağlanacaktı.

Kongreyi izleyen meslektaşımız Yalçın Doğan'ın yazdığı gibi, bir yönüyle bilimsel bir seminer çalışmasını, başka yönüyle de bir halk

şenliğini andıran kongre, çeşitli çözümler getirerek, ama kimi alanda çözümsüzlüğü sergileyerek tamamlandı...

Alman Sosyal Demokratlarının kongresinde “nükleer enerji santrallerinin on yılda kaldırılmasının” başlıca tartışma konusu olması, şaşırtıcı değildir: Alman kamuoyu yoklamalarına göre, toplumun son yıllardaki “bir numaralı sorunu,” çevre kirlenmesi ve sağlıktır. Alman halkı, kendisi için öncelikli konu olarak çevrenin insan hayatına etkilerini görmektedir; “işsizliğin önlenmesi”, “dış güvenlik” ve “pahalılıkla mücadele,” ancak bu temel sorundan sonra gelebilmektedir...

Partinin başbakan adayı Johannes Rau, nükleer santrallerin on yılda kapatılacağını açıklarken, özellikle işçi delegelerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Hesaplara göre, nükleer santrallerden vazgeçmek, Almanya’nın enerji faturasını yüzde 24 büyütmek anlamınadır; bu ise, Alman ihraç mallarının maliyetinde artış ve enerji sektöründeki insanların önemli bölümünde işsizlik demektir...

SPD Genel Başkanı Willy Brandt’ın açıkladığı “güvenlik planı,” yıllardır parti örgütlerinde süregelen çalışmaların sonucudur: Parti, nükleer ve kimyasal silâhların her iki Almanya’dan dışlanmasını, nato’nun Federal Almanya’daki nükleer başlıklı füzelerinin sökülmesini, Başkan Reagan’ın “Yıldız Savaşları” girişiminden Almanya’nın çekilmesini öngörmektedir. Brandt’ın deyişiyle, Almanya, “... Washington’un her duasına ‘Amin’ diyen bir ülke olmamalıdır...” Kongre kararları arasında, ayrıca, Orta Avrupa’daki komünist ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi ve “barış için beraberlikler” oluşturulması öngörülmektedir.

Almanya’nın ciddi sorunu olan işsizlik, SPD’nin iktidar programında öncelikli bir yer alıyor, işgücünün yüzde 8.6 oranındaki (2 milyon 200 bin) işsiz için, SPD özetle şu önerileri getiriyor: İş saatlerini kısaltarak mevcut işin daha çok sayıda işçi tarafından paylaşılması; yüksek gelirlerden ek bir kesintiyle, genç işsizlere özel imkân yaratılması; çevre korunmasına dönük yaygın bir yatırım projesi. Ayrıca, toplumsal eşitsizlikleri azaltacak bir dizi çözüm öneriliyor. SPD’ye göre, mevcut muhafazakâr hükümetin politikaları, Alman halkını giderek, “çok varlıklı” olanlarla, “yoksullaşanlar” arasında bölüyor...

Alman Sosyal Demokratlarının “daha radikal” diye nitelenen yeni yaklaşımları, “ılımlı kanattan” başbakan adayları ve “gerekli miydi” dedirten yeni enerji politikaları, Avrupa sosyal demokratlarının bâzı temel sorunlarını yansıtıyor:

Sanayi işçisinin toplum katmanları arasındaki oranı azaldığı ölçüde, gençlerin, serbest meslek sahiplerinin, yazar-çizer, öğretmenlerin partideki etkinliği artıyor. Bu oluşum, partilerin geleneksel dengelerini bir ölçüde bozuyor ve kimi partide “radikalleşme,” kiminde “entelektüel konulara aşırı önem” sonuçlarını veriyor. Örneğin, SPD’nin nükleer enerjiden tümüyle vazgeçmek kararı gibi. Bu özellikli tezler ise, işçi sınıfından geleneksel seçmenin ve sendikaların hoşuna gitmiyor.

Bir başka ve köklü sorun, iktidar olabilmek için “ortadaki seçmenin,” pek bilimsel olmayan tanımla “orta sınıfın” oylarını da bir ölçüde kazanmak zorunluluğu. Bu zorunluluk, dikkatli ve hassas bir dengenin kurulmasını gerektiriyor: Ortadaki seçmen uğruna ortaya fazla yönelmek, partinin temel ilkelerinden ve temel seçmeninden uzaklaşmak tehlikesini getiriyor: SPD’nin bir önceki seçim başarısızlığında olduğu gibi... Temel ilkelere ve temel seçmenlere bağlılık uğruna “ortadakiler” ihmal edilirse, bu kez iktidar olunamıyor: Kaybedilen son seçimde SPD’nin başına geldiği gibi...

Sonuç olarak, Alman SPD’sinin kongresi, eksiği ve fazlasıyla, çağdaş, akılcı, sol ve demokrat bir mesajı Alman halkına veriyor. Mesajın etkinliği ise, ancak 1987 seçiminde anlaşılabilecek...

4 Eylül 1986

e) İspanya

I

Batı Avrupa’da antidemokratik geleneği en güçlü olan ülke, hiç kuşkusuz İspanya’dır. 1936’da seçim sonuçlarına başkaldıran General Franko içsavaşı başlatmış, bir milyon insanın can verdiği bu felâket, izlerini günümüze dek sürdürmüştür. Franko’nun faşizmi kırk yıl ülkeye egemen olmuş, özgürlüklerin, insan haklarının, demokratik kurumların gelişimine imkân tanımamıştır. İspanyol ordusunun “darbeci” özellikleri günümüzde bile

direnmektedir. İspanya’nın Katolik kilisesi “engizisyon” geleneğinden hâlâ kurtulamamıştır. Örneklerinin en gericisi olan bir kurumdur ve toplumda ciddi bir etkinliğe sahiptir.

Bütün bunlara rağmen, İspanya, faşizmden demokrasiye dönüşümünü inanılmaz bir başarıyla gerçekleştirmiştir; dertli Avrupa ekonomileri arasında, kendine göre bir denge tutturmuştur; siyasal istikrarı gerçekleştirmiştir; demokrasinin ve özgürlüklerin keyfini çıkarmaktadır.

İspanya’nın bu sonuca ulaşmasında, çeşitli toplumsal nedenlerin yanı sıra, “kişisel etkenler” rol oynamıştır. Batı Avrupa’nın belki de en yetenekli ve en demokrat liderlerini, faşizm sonrası İspanya Kralı Juan Carlos, değişimi izleyen yılların başbakanı ve merkez sağın lideri Adolfo Suarez, günümüzün sosyalist başbakanı Felipe Gonzalez ve bağımsız bir Avrupa komünizmi anlayışının kurucularından Santiago Carillo.

Bir ülkede belli başlı siyasal akımlardan her birinin önderi siyasal değerlendirmelerinde, demokrasiye inançlarında, becerilerinde ve kişiliklerinde en üst düzeye ulaşabilmişse, bu “kişisel etkenlerin” o ülkenin dengelerine kazandırdığı çok şey olabilmektedir. Bunun örneklerini geçtiğimiz hafta yayınlanan bir yazı dizisinde izledik: Cumhuriyet gazetesinin Madrid temsilcisi Nilgün Cerrah-oğlu’nun, faşizmden demokrasiye geçişin İspanya’daki başlıca mimarlarından “ilk demokratik başbakan” Suarez’den ve geçiş döneminde Komünist Partisi genel sekreteri olan Carillo’dan aldığı demeçlerde. Örneğin Suarez, rakibi olan sosyalist Gonzalez için şunları söylüyor: “... Benim başbakana, kişisel düzeydeki sevgimin yanı sıra, büyük saygım var. İspanya’yı modernleştirmek çabaları ve bu uğurdaki niyetleri üzerinde en küçük bir kuşkuya yer olmadığına inanıyorum. Başbakan Gonzalez’in bu niyetine samimiyetle bağlı olduğunu düşünüyorum ve bu amacında başarılı olmasını diliyorum. (...) Ben, İspanya’nın demokrasiye geçiş sürecinin belli bir aşamasını gerçekleştirdim ve şimdi Başbakan Gonzalez’in de bu sürecin bir başka aşamasını gerçekleştirmekte olduğuna inanıyorum...”

Carillo’nun, İspanyol Komünist Partisi’nin bu geleneksel liderinin merkez sağ Suarez’i ve sosyalist Gonzalez’i değerlendirmesi şöyle: “... Suarez’den laf açılmışken şunu söylemek isterim, şimdi sosyalist hükümetin ‘değişim’ politikası üzerinde sürekli konuşuluyor. Halbuki bu ülkede asıl değişim ya da değişimler, Suarez’in hükümet başkanlığı yaptığı dönemlerde

gerçekleştirildi. (...) Hiç şüpheniz olmasın, Suarez, Felipe Gonzalez'in yetişemediği bir tarihi rol oynamıştır..."

Carillo, söz konusu demecinde günümüz sosyalist hükümetine ilginç ve nitelikli eleştiriler, kendi inançlarına ilişkin özeleştiriler de getirmektedir: "... Bugün pek çok ülkede sosyal demokrasinin iktidarda olmasına rağmen, içinde bulunduğumuz ekonomik kriz ortamı, sosyal demokrat tipi reformculuğun sonuna gelindiğini açıkça ortaya koymaktadır. İkinci bir sanayi devriminin perspektifi önünde sosyal demokrasinin sınırları belirlenmiştir... Bâzı istisnaların dışında, komünist partilerin, ortaya çıkan yeni tarihi koşullara yaratıcı bir biçimde Marksizmi uygulayamadığından", "sağın, –ki sağ bunu, solun bir bölümüne de bulaştırıyor– günümüz toplumunda tüm sorunların ekonomiye indirgenebileceği tezini işlediğinden" de Carillo söz ediyor.

İspanya'da siyaseti belirleyen isimlerden ikisinin, seviyeli ve demokrat yaklaşımları bunlar. Öteki iki isimden Başbakan Gonzalez, dengeli ve akılcı politikalarıyla, bu dertli ve tarihsel olarak talihsiz ülkede demokrasinin kökleşmesini sağlıyor. Öteki isim olan Kral Juan Carlos, devletin başı olarak demokrasi karşıtı girişimleri, eğilimleri engellemek için, (geçmişte kanıtladığı gibi) tahtını tehlikeye atabiliyor.

Toplumların gelişimini belirleyen, son tahlilde, elbette ki sosyal oluşumlar. Ama kişilerin ve kişisel etkenin bu süreçte öylesine önemli bir rolü var ki...

17 Ocak 1985

II

"... Gonzalez Altı Ay Dayanamayacak..."

1982 sonbaharında seçime hazırlanan İspanya, doğrusu geleceğe kaygıyla bakıyordu. Sosyalist İşçi Partisi'nin zaferi kesin gözükmekteydi. "Frankocular, diktacılar, bu nedenle büsbütün çıldırıp, orduyu tahrik edecek. Gonzalez'li demokrasi altı ayı çıkarmaz..."

Bu karamsar tahminleri, İspanya'yı çok iyi tanıyan yabancı ve İspanyol yazarlardan, gazetecilerden dinlemiştik. 1982 seçim kampanyasının bir

bölümünde Gonzalez'le beraber olan yabancı yazarlar arasındaydık. Terörün kol gezdiği Bask kentlerindeki mitingleri izliyor, zaman zaman Sosyalist Parti sorumlularıyla ve Gonzalez'le konuşuyorduk. İki otobüs dolusu politikacıdan ve gazeteciden en iyimseri, Gonzalez'ti: "İspanyol halkının demokrasi ihtiyacını kimse engelleyemez. Hem iktidar olacağız, hem demokrasiyi yerleştireceğiz, hem de ekonomiyi düzlüğe çıkaracağız..."

Gerçekten, İspanya'nın son dört yılı, birçok alanda en iyimser tahminlerin ötesine ulaştı. İspanyol toplumunu çağa yetiştirecek reformlar birbirini izledi; demokrasi geliştirildi; enflasyon düşürüldü; üretim ve verimlilik arttı, işsizlikle mücadelede ve Bask terörizminin önlenmesinde sosyalistler başarılı olamadı. Ancak bunlar, ilk dört yılın geneldeki olumlu sonucunu da, önceki gün Gonzalez'in kazandığı yeni seçim zaferini de engelleyemedi. Avrupa faşizminin ve gericiliğinin kalesi İspanya, artık Avrupa'ya demokrasi ve gelişme dersleri vermekteydi...

Kırk yıllık Franko diktasından sonra İspanya'nın bu düzeylere ulaşması, olağanüstü bir lider kadrosuna bu ülkenin sahip olmasıyla da bağlantılı. Gerçekten, Franko'nun ölümünü izleyen zorlu geçiş döneminde, liberal sağın lideri, çağdaş Avrupa'nın belki "bir numaralı" politikacısı olan Suarez'dir. Sosyalistler, hem akılcı, hem de karizmatik ve genç Gonzalez'in çevresinde toplanmıştır. İspanya'da güçlü bir geleneği bulunan Komünist Partisi'nin başında, komünizme "Avrupa" özelliği kazandırmak, özgürlükçülüğü onunla bağdaştırmak iddiasındaki tecrübeli Carillo vardır. Devlet başkanı ise, demokrasiye hem cesaretle, hem de akılla sahip olan Kral Juan Carlos'tur.

Suarez'in hükümet başkanı seçildiği, Gonzalez ve Carillo'nun muhalefet liderleri olduğu geçiş dönemi, bu dengeli politikacıların ülke adına üstün başarısıyla tamamlandı. Ne var ki, dönemin gerektirdiği kişisel fedakârlıklar ve yerleşik muhafazakâr çıkarları yıkmak çabaları, aralarından iki kişiye "fatura" edilmekteydi: Liberal sağın lideri ve Başbakan Suarez, gerçekleştirdiği büyük dönüşümler sonucunda, tüm muhafazakâr güçlerin "bir numaralı" düşmanı ilân edilmiş, iktidar ittifakı dağılmıştı. Carillo, oyları gerileyen komünistler tarafından "sorumlu" görülmüştü.

Sosyalist Partisi'nin yükselen çizgisi ise, Gonzalez'i 1982'nin iktidarına taşımaktaydı...

Gonzalez, 1982-86 yıllarını bir gelişme ve “demokrasi programı” kapsamında gördüğünü, 1986 sonrasında “eşitlik” hedefine ağırlık vereceğini açıklamıştı. Son seçim kampanyasında ise, ekonomik gelişme kararlılığının yanı sıra, solun geleneksel özlemleri ve iddiaları öne çıkarılmıştı. Solun 1986-90 iktidarı, “demokrasinin” ve “gelişmenin”, “eşitlikle” bütünlenmesi olacaktı...

Önümüzdeki yılları bugünden yorumlamak mümkün değil tabii. Ancak, İspanya Sosyalist İşçi Partisi’nin geçmişine baktığımızda, Gonzalez’in geleceğe dönük iddialarını “neden olmasın” diye karşılamaktayız...

24 Haziran 1985

f) İsveç

I

İsveç, ilginç sosyal ve siyasal özellikler taşıyan bir ülkedir. 1932’de iktidara gelen Sosyal Demokrat Parti, tam kırk dört yıl hükümette kalabilmiş, kısa bir aradan sonra, yeniden iktidar olmuştur. İşçilerin yüzde 90 oranında, memurların yüzde 65 oranında sendikalı olduğu bir ülkedir. İleri bir sanayi toplumudur; kişi başına düşen milli geliri, dünyadaki ilk beşte yer almaktadır. Sosyal güvenliğin ve yardımlaşmanın, sosyal yatırımların Batı Avrupa’daki lideri İsveç’tir. Gene bu ülke, en yüksek vergilemenin sermaye kazançlarına getirildiği, eşitsizliğin en düşük düzeye indiği ve fırsatın en adil biçimde paylaşıldığı Batı Avrupa ülkesidir.

Dokuz milyon nüfusu olan İsveç’in, bu özelliklere ulaşma süreci de ilginçtir: Sosyal Demokrat Parti ile sendikaların organik bir bütün oluşturduğu, bu bütünün, kooperatifler, belediyeler, üretim ve tüketim kooperatifleri, kültür odaları, sanat birlikleri, halk eğitim merkezleriyle topluma yayılıp bir “hayat tarzı” olarak topluma sunulduğu örnektir, İsveç.

Myrdall, Wigforss gibi iktisatçıların, Keynesçi anlayışın sol yorumları çerçevesinde geliştirdiği ekonomik model, şu ilginç özelliği ilk günden başlayarak taşımıştır: Devlet harcamalarının milli gelir içindeki payı (yüzde 65 dolayında) ve devletin toplam yatırımdaki payı (yüzde 50 dolayında) Batı Avrupa’nın en yüksek düzeyidir. Özel yatırım kararlarının yaklaşık

yüzde 70'i, devletin doğrudan ve dolaylı onayına bağımlıdır; devletin yönlendirmesi altındadır. Öte yandan, İsveç sosyal demokrasisi, üretim araçlarının sosyalleştirilmesini gündeme getirmemiş ve bu yöntemden geleneksel olarak uzak durmuştur.

Günümüz İsveç'inde fırtınalar yaratan gelişme, aslında, "üretim araçlarının sosyalleştirilmesi" (ya da millileştirilmesi) tanımına gene girmemektedir. Buna karşılık, İsveç sosyal demokrasinin "yönlendirme ve denetleme" anlayışını kendi sınırlarına zorlamaktadır. Palme hükümetinin geçtiğimiz aralık ayında gerçekleştirdiği yasa özetle şudur:

Yasa, şirket kârlarına getirdiği yeni bir vergiyle ve işçi ücretinden alınacak küçük bir payla (binde 2 oranında), bir yatırım fonunun oluşmasını öngörmektedir. Yılda 250 milyon doları bulan bu fon, işçi sendikaları tarafından ve hükümetin atadığı yöneticiler aracılığıyla, "İsveç şirketlerinin sermaye piyasasında satılan hisse senetlerinin alımında" kullanılacaktır. Beş kurumun her biri, belirli bir şirketin yüzde 8'inden fazla hisse senedine sahip olamayacaktır. Yani, teorik olarak, "işçi fonlarının," bir şirketin yüzde 40'ını satın alması mümkündür. İsveç'in birçok şirketi açısından, bu oran, yönetimi kontrol etmek için yeterlidir.

İsveç hükümeti, söz konusu yasanın çok yönlü yararına inanmaktadır: Bir defa, yaygınlaşan mülkiyetin, bir sosyal adalet aracı olacağına, kârlılığı sadece özel hisse sahipleri yararına arttırmanın haksızlık olduğuna dikkati çekmektedir. Dış rekabet uğruna ücretlerini fazla arttırmaması kendilerinden istenen sendikalara, bu fon aracılığıyla, bir karşılık getirildiği düşüncesindedir. Gene sosyal demokrat hükümete göre, İsveç sermayesinin aşırı ölçüde tekelleşmiş bulunmasına, bu önlem bir karşı ağırlık getirecektir. İsveç sanayiine ek bir kaynak sağlayarak yeni yatırımları ve iş imkânını arttıracaktır. Sanayide dolaylı bir mülkiyet söz konusu olan işçilerin, çalışma azmini etkileyecektir, vb.

İsveç İşveren Konfederasyonu ise, bu yasayı, "bir savaş ilânı" olarak nitelemiştir. Büyük gösteriler düzenlenmiş, muhalefetteki muhafazakâr ve liberal partiler, bu "devletleştirmeleri," iktidara gelirlerse ortadan kaldıracaklarını açıklamışlardır. Konunun ilginç yanı, sosyal demokratlara oy veren kitlenin de, işçilerin de çoğunluğunun, –kamuoyu yoklamalarına göre– yasaya kuşkuyla bakmakta olduğudur.

İktisatçı Mandel'in yıllardır oluşturduğu projeye dayalı yeni yasa bu günlerde uygulamaya girmiştir. Sonucu kestirmek zor. Bununla beraber, yasanın kopardığı bütün fırtınaya rağmen, İsveç sosyal demokrasisinin bir önemli dönemeç aldığı ve başarı şansının, en az başarısızlık kadar yüksek olduğu, İsveç'ten gelen haberler arasındadır.

2 Şubat 1984

II

İsveç, 9 milyon nüfuslu küçük bir ülke. Buna karşılık, başka hiçbir toplumda rastlanmayan siyasal ve sosyal özellikleriyle her zaman dikkate alınan, izlenen, tartışılan bir ülke. Örnek olamayacak kadar ayrıcalıkları fazla olan, fakat başarının ipuçlarını bütün Avrupa'ya sunabilen bir toplum söz konusudur.

İsveç'in Sosyal Demokratları yeni bir seçim zaferi kazanırken, son elli üç yılın ellisinde iktidarda olmak gibi, bir demokraside kırılması imkânsız rekorlarının süresini de uzattılar.

Sosyal güvenliğin ve dayanışmanın, sosyal yatırımların Batı Avrupa'daki lideri İsveç'tir. İleri bir sanayi toplumudur; kişi başına düşen milli gelir dünyanın ilk beşinde yer alır. İşçilerin yüzde 90'ı, memurların yüzde 65'i sendika üyesidir. En yüksek vergilemenin sermaye kazançlarına uygulandığı, eşitsizliğin en düşük düzeye indiği ve fırsatların en adil biçimde paylaşıldığı Batı Avrupa ülkesi İsveç'tir.

Keynesçi, anlayışın sol yorumları çerçevesinde sosyal demokratların 1930'lardan beri geliştirdiği ekonomik model, şu ilginç özellikleri taşımıştır. Devletin etkinliğine ölçü olan "devlet harcamalarının milli gelir içindeki payı" (yüzde 65 dolayında) ve "devletin toplam yatırımlardaki payı" (yüzde 50) dolayında Batı Avrupa'nın en yüksek düzeyidir. Özel yatırım kararlarının yüzde 70'i, devletin doğrudan yahut dolaylı onayına bağımlıdır; devletin yönlendirmesi altındadır. Öte yandan, İsveç sosyal demokrasisi, üretim araçlarının millileştirilmesinden geleneksel olarak uzak durmuştur.

Sosyal demokratların önceki günkü seçim başarısı, onların bir yeni, öteki eski iki tezinin onaylanması bakımından fevkalâde önemlidir. Yeni "tez,"

1983 sonlarında uygulamaya giren "işçi fonlarıdır." İsveç'in alışık olmadığı sertlikte mücadelelere, sermaye kesiminin olağanüstü tepkisine yol açan, işçinin bir bölümünce desteklenmeyen uygulama, şöyle özetlenebilir:

İlgili yasa, şirket kârlarına getirdiği yeni bir vergiyle ve işçi ücretlerinden alınan küçük bir payla (binde 2 oranında), bir yatırım fonunun oluşmasını öngörmektedir. Fon, işçi sendikalarının denetimindedir; yöneticiler, sendikaların onayıyla atanmaktadır. Söz konusu işçi fonu, "İsveç şirketlerinin sermaye piyasasında satılan hisse senetlerinden almak için" kullanılmaktadır. Teorik olarak, bir özel şirketin yüzde 40 hissesini işçi fonunun satın almasına yasa elvermektedir. Bu oran, birçok şirkette yönetimi kontrol altına almak için yeterlidir. Pratikte ise, işçi fonunun, beş-on yıl içinde İsveç sermaye piyasalarının "tek başına en fazla hisseye sahip kurumu" olacağı belirtilmektedir.

İsveç sosyal demokratları gerçi gene "millileştirme" tercihi yapmamışlardır ama, kendi anlayışlarının sınırlarına ulaşmışlardır. Son genel seçime, merkez ve merkez sağ partiler, "fon uygulamasına son vermek" sloganıyla katılmışlardır. Seçim, bu fonlar için bir tür referandum niteliği taşımıştır. Sonuçta Olof Palme'nin sosyal demokratları, bu tartışmalı uygulamanın onayını halktan alabilmiştir.

Bir başka onay, İsveç sosyal demokratlarının geleneksel "refah devleti" için istenmiştir. İsveç, malûm, insanın "ana rahminden, mezara kadar" devletin koruyuculuğu altında bulunduğu, hayatın her alanında etkili devlet güvencesi ve katkısının sağlandığı bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir.

Bu sosyal güvenlik, son yıllarda ve birçok yönden tartışılmıştır. Tartışanlar sadece sağdaki kurumlar değildir; solun önemli bir kesiti de, bir tür özeleştiriyi sürdürmüştür. Çok yaygın güvenlik sisteminin, vatandaşı pasifizme sürüklediği, insanların kolaylıkla çalışmaktan vazgeçebildiği, bireysel dinamizmden toplumun yoksun kaldığı, her işine devletin koştuğu insanların, en küçük kişisel sorun karşısında bunalıp intihar oranlarını yükselttiği, mevcut eleştiriler arasındadır. Öte yandan, bu yaygın sosyal güvenliğin aşırı maliyeti, yüksek vergi toplamak zorunluluğu, bu tür vergilemenin, yatırım ve rekabet imkânlarını sınırladığı öne sürülmüştür.

Ne var ki, İsveç seçmeni, toplumun geleneksel sosyal güvenlik korunağını bir kez daha onaylamıştır.

“Örnek olmayan örnek” niteliğiyle, İsveç, daha uzun süre bütün toplumlara değerli ipuçları sunmaya devam edecektir...

17 Eylül 1985

III

Sosyal demokrat düşüncenin ve siyasetin, etkili, başarılı, insancıl önderi Olof Palme toprağa verilirken, onun yazılarından birkaç örnek sunmak istiyoruz. Palme, 1972-75’te Alman ve Avusturya sosyal demokrat liderleriyle yazışmalarında, sosyal demokrasinin genel çizgilerini ortaya koymuş ve geleceğe ışık tutmuştu...

“... Demokratik sosyalizm* bir özgürleşme hareketidir. Organizasyon düzeyinde, emeğin özgürleşme özlemi kendi ifadesini işçi hareketinde bulmuştu. Bu çabanın birçok yönü vardı: Her şeyden önce, üretimi arttırmak, onu daha etkili kılmak ve daha değişik organize etmek anlamınaydı. Aynı ölçüde önemli olan, milli gelirin daha eşitlikli paylaşımını sağlamaktı.

Bu hedefe, vergi politikasıyla ve bütün vatandaşlara güvenlik, hak eşitliği getiren yasalarla, sosyal önlemlerle ulaştık.

Fakat, özgürleşme çabaları daha uzaklara götürdü. Kapitalistlerin ekonomik güçleriyle sanayi üzerinde duyurdukları baskıdan işçiler özgürleşmek istemindeydi. Demokratik sosyalizmin özü, toplumun her alanında demokrasiyi gerçekleştirmektir; kuvvetin baskısı yerine, demokratik çalışma biçimlerini ve demokratik bir toplumu getirmektir.

(...) Demokratik sosyalizmin amacını biçimlemek, biz sosyal demokratların görevidir...”

(17 Mart 1972 tarihli mektup)

***

“... Sosyal demokrasinin amacı, insanları yeni bir çözüme kazandırmaktır, bu çözüm, özelci kapitalizmin ve Stalin modeli devlet bürokrasisi kapitalizminin yerine (sosyal demokrat) çözümü getirmektir. Sosyal

demokrasi, Avrupa'nın geleneksel ilerici siyasetinin ve insancıl, demokratik sosyalizmin temsilcisidir.

(...) Sosyal demokrasi kendi gücünü halkın içine salınmış köklerinden alır. Temel modelimiz birçok ülkede eştir: Sosyal demokratlardan büyük bölümü, işçi çevresinden ve tartışma gruplarından kaynaklanır.

(...) İstikrarlı bir temel seçmen kitlesine özellikle ücretli-maaşlı kesimlerde sahiptir. Sosyal demokrasi öncelikle ücretli ve maaşlıların, muhafazakâr partiler ise öncelikle özel ekonominin yararlarını temsil eder...

(...) Demokrasiyi korumaktaki kesin ve sarsılmaz kararlılığımızı vurgulamaktayız. Toplumu değiştirmenin sadece 'evrimci yöntemi,' söz ve inanç özgürlüğü gibi temel demokratik değerlerle bağdaşabilir. Sosyalizmin gerçekleşmesi, ancak çok sayıda insanın onun oluşumuna ve eserine katılmasıyla mümkündür."

(29 Nisan 1974 tarihli mektup)

***

"... Gerici güçlerin suçlamaları karşısında ve geleceğe uzanmayan doktrin türlerinin karşısında gerilememiz için hiçbir neden yoktur. Günlük çabalarımızla düşüncelerimizi uzun vadeli bir bakışta birleştirebilirsek, kendi siyasetimizin etkinliği daha da artacaktır.

(...) Sosyal demokrasi, meclislerde, hükümetlerde devletin çeşitli kurumlarında ve yerel yönetimlerde sorumluluk üstlenmesini öğrenmiştir. Fakat, sosyal demokrasinin temellerini oluşturanın parti, partiyle beraberlik içindeki sendikalar ve yurttaş girişimleri olduğunu, dikkatten asla kaçırmamalıyız..."

(29 Nisan 1974 tarihli mektup)

***

"... Korkunun, kinin ve kendine saygısızlığın gelişebildiği bâzı belirli durumlarda ve toplumun kontrol mekanizmalarının artık işlemediği ortamlarda, bizim uygar bir toplum anlayışımızla tümden çelişen bir

karşılıklı şiddete insanların yöneldiğini görmekteyiz. Bu insanlar mutlaka birer vahşi olmayabilir, böyleleri arada bulunsa da, genellikle sıradan ve normal insanlardır (şiddete başvuranlar).

Belki de her insanın derinliklerinde, vahşete yatkın eğilimler var.

(...) Ama benim gözümdeki insan iyimser bir kavramdır..."

(10 Mayıs 1973 tarihli mektup)

6 Mart 1986

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ

I

İlkesiz Ekonomi

I

"Enflasyonla mücadele" elbette çok önemlidir ama, bir toplum projesi değildir.

Bir "toplum projesi" olmadığı için, enflasyonla mücadele insan kitlelerini ortak bir heyecanla dalgalandırmaz; sadece onları memnun eder. Örneğin, Amerikan halkının, önünde perde perde açılan bir Alaska mucizesine duyduğu ortak ilgiyi, Sovyet halkının dev Sibirya'nın inadını tarım ve sanayi ile kırmak azmini, bizlerin daha uçuk ölçekte yaşadığı Boğaz Köprüsü, Keban Barajı heyecanını, enflasyonun düşüşüne ilişkin binde bir ölçekli karmaşık rakamlar Türkiye'ye veremez.

Oysa, bir ülkede ekonomik gelişme sadece doğru hesapların sonucu değildir. Toplumda yaratılmış ortak titreşimlerin, inancın, amacın da sonucudur...

Paylaşılmış heyecanın önemine Türkiye'nin geçmişi tanık olduğu gibi, Türk ekonomisinin teknik özellikleri de, toplum projelerinin katkısını arttırıcı yöndedir:

Ekonomik gelişmenin heyecanını, 1950'ler Türkiye'si tarımda, 1960'lar Türkiye'si sanayide yaşamıştır. 1950'lerin "toplum projesi" diye nitelendirilebilecek olayı, yüzyıllardır kapalı kalmış alanların peş peşe tarıma açılması; kendi içine dönük köylerin, yollarla ve yeni alışveriş imkânlarıyla toplumsal bütüne açılmaları, katılmalarıdır. Söz konusu dönem Türk köylüsünün kendine yeni bir evren yaratmanın heyecanını duyduğu, bu heyecanın somut tarımsal gelişmeye dönüştüğü yıllardır.

1960'ların Türkiye'si, aynı heyecanı sanayide yaşamıştır. "Fabrika bacaları" simgesinde ya da tutkusunda ifadesini bulan, bir heyecan, toplumun bütün kesimlerinde bir sanayileşme, sanayi olayında yer alma, bundan kıvanç duyma özelliği yaratmıştır. Bu dönemde, Anadolu'nun "sanayi çarşılarında" küçük sermayelerle imâlâta geçmek, sanayici, sanayi işçisi, sendikacı olmak, insanlarda bir "toplumsal işlevin," bir kutsal görevin sahibi oldukları inancını yaratabilmiştir. Bu anlayışlar, tabiatıyla

Türkiye'nin ölçüleriyle en hızlı bir sanayileşmeyi ortaya çıkarmıştır. Bu ortamın ürünü olan Keban devreye girerken, Elazığ'ın Uluova gazetesi, "... Bu bir hayâldi, ama Keban sayesinde şimdi bu bölge Ruhr Havzası gibi fabrikalarla dolacak" umudunu manşetinde vermektedir...

Günümüz Türkiye'sinde ekonominin temel özelliklerine bakıldığında, ciddi bir yeni adımın gerçekleşmesi, bâzı teknik önkoşullarla bağlantılı gözükmektedir: Türk ekonomisi, ülkenin tüm alanlarına yansıyacak bir çıkış noktasını, Güneydoğu'nun barajlar dizisinde, bunların getireceği enerjide, tarıma açacağı Harran Ovası'nda, Afşin-Elbistan projesinde ve üç yanını kaplayan denizlerinde bulabilecektir.

Durum böyleyken, Afşin-Elbistan, yılların gecikmesiyle karşı karşıyadır; Atatürk Barajı, gazete manşetlerinden, sıradan projelerin unutulmuşluğuna gönderilmiştir; deniz kaynağından ise zaten kimse söz etmemektedir.

Oysa, Türkiye'nin bütün bu projeleri ve imkânları, sürekli gündeminde tutması, adım adım izlemesi; ortak bir heyecanın seferberliğinde, tüm maddi ve manevi enerjisini bunlara yöneltmesi; ekonomik geri kalmışlığı gerçek anlamıyla geride bırakabilecek, yarattığı enerjiyle ve inanılmaz tarımsal katkısıyla, sanayileşmeye dev bir sıçrama yaptıracak bu hedeflere, en kısa sürede ulaşması gerekir.

Ne böyle bir heyecan ortalarda gözükmektedir, ne de bu heyecanın kapıp götüreceği büyük iddialar, yürekli çabalar.

Bunlar olmadıkça da, biraz enflasyon düşer, seviniriz; ihracat artar, umutlanırız. Bir büyük dönüşümün imkânları ise, ellerimizle değecek kadar yakınımızda, fakat aklımızın, ilgimizin yıllarca uzağında, kendi hallerine terk edilmiş, ağır aksak ilerlemeleriyle baş başa bırakılırlar...

5 Temmuz 1984

II

Birbirini izleyen zamlar, garip garip açıklamalar, onlardan da garip eleştiriler, başını alıp giden fiyatlar, toplumu ciddiye almayan anlayışlar, yönetenleri ciddiye almayan insanlar, muhalefeti ciddiye almayan iktidarlar,

iktidarı ciddiye almayan muhalefetler, insanı ciddiye almayan siyasetler ve siyaseti ciddiye almayan insanlar...

1986 sonbaharında ve bir zam furyasında bir ciddiyet boşluğu yaşanıyor... Öteden beri var olan bir ciddiyet eksiği şimdi çok daha somut ve çarpıcı sergileniyor.

Bütün bunlar, ciddiyete geçişin kaçınılmaz faturaları mı? Yoksa boşuna kaybedilen zaman ve gereksiz sıkıntılar mı söz konusu? Ciddiyete geçiş sürecini Türkiye fazladan mı uzatıyor? Birilerinin her şeye rağmen hep kazandığı, başkalarının mutlaka kaybettiği ciddiyet eksiğinden Türkiye nasıl kurtulacak?

Ciddiyet eksiği, özellikle, siyaset ve yönetim kadrolarından başlıyor; oradan, bilgi üretmesi beklenen üniversitelere, daha sonra ekonominin özel kesimine ve devlet kesimine yayılıyor ve basından yansıyor. İnsanların yanlış ve gereksiz olanı düşünüp tartıştığı, birbirini benzer yanlışlara şartladığı bir ortam, dalga dalga gelişiyor. Yapılması gereken açıklamaların yerinde, bir dizi boş laf, bir dizi hedef kaydırması, netlikten alabildiğine kaçış... Asıl eleştirilmesi gerekenin yerine, başını, sonunu, amacını şaşırmış sözlerle vurulan dağınık hedefler... Zamanı, imkânı ve insanı “nasıl kullanırım” diye değil, sanki “nasıl tüketirim” diye düzenlenmiş bir ekonomi, bir siyaset ve onların her alandaki uzantıları... Toplum ve ekonomi için bilgi üretmeyi değil, sanki bu üretimi sınırlamayı kendine görev edinmiş bir eğitim anlayışı... Nihayet, bu karmaşanın ayniyle yansıdığı kültür, basın ve yayın hayatı...

Bütün bunlara rağmen Türkiye gene de bir ölçüde gelişiyorsa –ki kuşkusuz gelişiyor– sevinmek değil, üzülmek gerekir: Ciddiyetin, mantığın ve netliğin ortamında varabileceğimiz doğal hedeflerin böylesine gerisinde kalmamızdan ötürü...

Ciddiyet boşluğunun belki en önemli nedenleri, “netlik” eksiği ve oyunu kurallarıyla oynamama geleneği... Eşyanın tabiatından alabildiğine kaçınmanın kolaylığı ve zahmetsizliği...

Gerçekten, “temel sorun”un ne olduğu hemen hiçbir alanda belirlenemiyor. Dolayısıyla, açıklanmıyor... Açıklanmayınca, ne doğru bir eleştiri yapılıyor, ne de çözüm üretiliyor. Oyunu kuralınca oynamaktan

kaçınan taraflar meselenin özüne girmektense, öze girmenin kendilerinde açığa çıkaracağı eksikleri göğüslemektense, bir mantık boşluğunda meseleleri belirsizleştirmekte, zihinleri elbirliğiyle bulandırmakta, sonuç olarak, çözümsüzlüğü ve ciddiyet eksikliğini sürdürerek kendi zümresel yahut kişisel kurtuluşlarını aramakta...

Son günlerin aktüel konusu "zamlara" bakalım: Bu zamların hangi nedenlerden kaynaklandığını hükümetin yahut piyasanın açıklamalarından anlayabilmiş vatandaş var mı? Nedenleri gözlemekte ya da ortaya çıkarmamakta siyaset kadroları böylesine "başarılı" olursa, zamların nereden başladığı ve nereye varacağı konusunda toplum bu ölçüde bilgiden yoksunsa, üniversiteler kendilerini ayda sanmaktaysa, "çözüm yollarını" kim arayacak, kim bulacaktır?

Kendi görevini yapmayan kurumlarla ve ciddiyetin "c"sinden yoksun ortak anlayışlarla, Türkiye ve ekonomisi, kendi doğal gücünün asgarisiyle yetinir; Türk halkı, üstlenmesi gereken zorlukların azamisine mahkûm edilir...

Hemen her konuda, "meseleyi" açıklamanın, halkı bilgilendirmenin, netleşmenin zahmetine bile katlanmamış yönetenler ve onları netliğe zorlayacak ölçüde kendisi netleşememiş yönetilenler...

Bu gidişle, daha dizi dizi zamlar yaşanır ülkemizde, bir bölümü önlenilebilir olan sıkıntılar çekilir ve Türkiye, doğal olarak ulaşacağı hedeflerden sayemizde geri bırakılır: Netleşmeyi öğrenene ve yönetimi de, siyaseti de, oyunun kurallarına göre başarana kadar...

14 Ekim 1986

III

Türk ekonomisinin "dışa açılma" politikasında, bir önemli soru işareti giderek büyüyor:

"Neyin", "neden" ve hangi uzun vadeli "amaçla" yapıldığını, Sayın Başbakan ve Maliye Bakanı dahil, dpt Müsteşarı, özel sektör temsilcileri, bilim çevreleri dahil, kimsenin bildiği izlenimini almıyoruz. Örneğin, belirli bir sanayi dalında ithal mallarından alınan fonlar "sıfıra" indirilmekte, bir

başkasında aynen korunmakta, üçüncüsünde ise bir indirilip, bir çıkarılmaktadır. Her biri toplumun gününü de, geleceğini de derinden etkileyen bu kararların belirli ve önceden kestirilebilir bir mantığı bulunsa, önceden kararlaştırılmış parametreler uyarınca biçimlenme olsa, onları anlamak mümkün olabilir. Bir belirli "mantığa" karşı çıkılabilir ya da taraf olunabilir. Ama ortada bir mantık yoksa, en köklü değişimler rastlantılar sonucu, özel hesaplar sonucu ya da değeri kendinden menkul sezgilerle biçimlenmekteyse, o zaman, ortada ciddi bir sorun vardır.

Türk ekonomisinin değişik üretim dallarında, alanına göre daha başarılı ya da başarısız bir üretim sürmektedir. Bunlar, geleneksel olarak gümrük duvarlarıyla dış rekabetten korunmuştur. Dolayısıyla, rahat bir büyüme imkânı onlara verilmiştir ama, "verimsizlik, kalitesizlik ve pahalılık" yolları da, hiç değilse bir bölümünde açılmıştır.

Özellikle Özal hükümetinin uygulamalarıyla şimdi Türk sanayiinin dış rekabete açılması, "ilke olarak" olumludur. Ne var ki, "ilke düzeyindeki" olumluluğun bir büyük olumsuza dönüşmemesi, her adımın hesapla, nasıl bir ekonomik modele gideceğimizi bilerek, sonuçları iyi düşünerek ve bilinçle atılmasına bağlıdır.

Konuya yakından bakmaya çalışalım:

Örneğin, günümüzde elektrikli ev araçları ithalindeki "fon" kalkmaktadır. Dolayısıyla, yabancı ürünler Türk piyasasında rekabete girmek üzeredir. Örnek olarak verdiğimiz bu kararın ve benzerlerinin doğal ve genel sonucu şöyle özetlenebilir: Yerli üretimin, dış rekabetle baş edebilmek için daha kaliteli ve ucuz üretime özenmesi; yerli üretimin, dış rekabet nedeniyle azalması yahut artış hızından kaybetmesi, yabancı rekabetin girdiği alandan, yeni yerli yatırımların kaçınması.

Bu üç faktör, "dış rekabete açılacak alan" belirlemesini son derece stratejik bir karara dönüştürmektedir. Söz konusu karar ekonominin bütünlüğü ve uzun vadeli amacı çerçevesinde öngörülmemişse ve yanlış tercihlerin sonucuysa, ortaya şu durum da çıkabilmektedir:

Belirli sanayi alanındaki üretimin hızla düşmesi, işsizlik, yeni yatırımların engellenmesi... Genelde ise, rastlantısal ithalat kolaylıkları sonucunda, ülke ekonomisinin özenilmeyecek nitelikler alması, örneğin, sınai üretim

alanlarını çok büyük ölçüde yabancı mallara terk etmesi... Böyle bir ülkenin, kendi yararına olmayan uluslararası işbölümü modellerine takılması, dengesiz biçimde tarım kaynaklı sanayide yahut metropol sanayilerinin parça üreticiliğinde uzmanlaşması...

Bütün bunlara ek olarak, bir yönetimin bugünden yarına hangi sanayi dallarını koruma altında tutup, hangilerinde gümrük duvarlarını ve ne ölçüde indireceği bilinmiyorsa, ekonomiden ciddi bir yatırımcılık beklenemez. Bugün var olan koşulların yarın var olmayacağı kaygısı, uzun vadeli girişimleri engeller; yatırım en spekülatif alanlara, sermaye ise dengesiz biçimde ticarete kayar.

Türkiye’nin günümüzdeki ekonomi politikası, ne yazık ki bu görünümü taşımaktadır. Durumun tek sorumlusu hükümet değildir; onunla birlikte özel sektörün temsilci kurumları ve özellikle yök sonrasında düşünce üretemeyen bilim çevreleridir.

Bugün bu kurumlardan hiçbirinin, dışa açılan bir Türk ekonomisinde “hangi tercihli sektörlerin korunacağı”, “hangilerinde dış rekabetin daha yararlı olacağı”, “rekabete açılışın süreç içinde nasıl zamanlanacağı”, “amaçlanmış ekonomik modelde Türkiye’nin hangi sanayi dallarında gelişmesinin, hangilerini yabancılara bırakmasının öngörüleceği” konularında yeterli bilgisi, hazırlığı, ne de planı vardır.

Oysa, Amerika Birleşik Devletleri’nden, Ortak Pazar üyesi Batı ekonomilerine kadar en “liberal” örneklerde bile, şu ya da bu ölçüdeki bir korumacılık geçerlidir; uluslararası ekonomi politikasındaki mücadelenin büyük bölümü, bunlarla ilişkilidir.

Stratejiden yoksun bir dış rekabete açılma, en gerekli alanlar yerine, şu ya da bu ithalatçı grubun ya da sanayici grubun kendi kazancı doğrultusundaki baskılarından esinlenerek, karar alabilir. Bu kararlar ise, yakın gelecekte çok ağır sorunlara, Türk ekonomisinin geleceğini ipotek altına sokan durumlara neden olabilir.

Dış rekabete açılmak “ilke olarak” elbette olumludur ama, bunun teorisini hazırlayabilecek bilim çevreleriyle, sorumluluğunu taşıyabilecek özel sektörle ve yaptığının bilincinde olabilecek hükümetlerle...

29 Mayıs 1985

IV

Amerika, malûm, dünyanın en “liberal” ekonomisi. Amerika’nın öteki ülkelere verdiği geleneksel mesaj, onların da ekonomilerini “özgürleştirdikleri” ölçüde refaha ulaşacakları. Ülkemizi ziyaret etmekte olan Sayın George Shultz sadece abd hükümetinin dış ilişkiler sorumlusu değil, bir iktisat profesörü aynı zamanda...

Bakınız, Türk işadamlarının abd’ye daha fazla Türk tekstil ürünleri satabilmek için yaptığı talebe, “kotaların genişletilmesi” isteğine, Sayın Shultz nasıl cevap veriyor:

“Tekstile gelelim. Tekstil, kartelleşmiş işkollarından biridir. Ne olduğuna gelince, sadece abd’de değil, diğer ülkelerde de politik kararlar ithalat yapılmasına izin verir, ancak piyasadaki (ithal mallarının) paylarının hızla artmasına göz yummaz, aksi takdirde birçok yoksul insanla karşılaşırsınız ve onlara başka iş de bulamazsınız. Böylelikle (ithal sınırlaması anlamına gelen) kota sistemi ortaya çıkar. Çok eskiden beri var olan bir şeydir. Liberal ticaretin kurallarına uymaz. Bunu biliyoruz. Ama yine de vardır...”

(“Konuşmaların tam metni”, Tercüman, 25 Mart 1986)

Amerikan yetkilisinin sözleri ilginçtir ve öğreticidir:

• Türkiye, Amerika’ya yılda 120 milyon dolarlık tekstil satmaktadır. Türk tarafı, “sınırlama uygulanmazsa,” abd pazarında 500 milyon dolarlık ürün satacağı inancındadır. Kotanın hiç değilse “400 milyona” yükseltilmesini istemektedir. abd’nin cevabı ise, “190 olabilir” şeklindedir. Böylece, abd’nin tekstil ithalatında Türkiye’nin yaklaşık yüzde 1 olan payı, sadece yüzde 2’ye yönelecektir.

• Sayın Shultz “liberalizmin” savunucusudur ama, ithalatın abd işsizlerini arttıracağını, dolayısıyla, kota sisteminin meşru olduğunu söylemektedir.

• Nihayet, “ithalatın yapılmasına politik kararların izin verdiğini” Sayın Bakan vurgulamaktadır.

Türkiye bir süredir kendi ithalatını özgürleştirme siyasetini uygulamaktadır. Planlı, programlı ve ölçülü yapılması durumunda ilke

olarak bu tercih yanlış değildir. Hele Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmayı amaçlamış hükümetler açısından doğal bir tercihtir.

Ne var ki, Türkiye Amerika'dan yahut bir başka Batı ülkesinden daha liberal bir ekonomi anlayışına sahip olmak, kendi öz yararlarına daha kayıtsız kalmak lüksüne sahip değildir.

Türkiye'nin ithalat politikalarında ve Türkiye'nin dışarıdan satın aldığı hizmetlerde hangi "siyasal" ölçülerin kullanıldığını bilemiyoruz. Bize bol bol liberalizm öneren, ama bizim onlara satabileceğimiz ürünlere karşı, bizim de "sınırlayıcı" önlem almamız söz konusu mudur? Örneğin, köprü-baraj gibi yurtdışına dönük proje ve yapım ihalelerinde yahut bâzı ürünlerin Türkiye'ye ithalinde, "karşılıklı ticaret" şartını ne ölçüde getirmekteyiz?

Bütün bunlar ciddi sorunlardır. Ve Türkiye, kendi "liberalizmini" yorumlarken, en az Amerika'nın Amerikalılar için yaptığı ölçüde, kendi insanlarını ve kendi ekonomisini gözetmek zorundadır...

26 Mart 1986

V

Sayın Cumhurbaşkanı'nın Güney Kore gezisi sırasında gündeme ilk kez gelen "Serbest Bölge," şimdi Sayın Başbakan'ın Japonya ve Singapur gezisinde yeniden kamuoyuna sunulmaktadır. Arada geçen zaman içinde belirli çalışmalar yapılmış, bölgeler öngörülmüş ve genellikle "serbest ticaret bölgesi"nden, "serbest limanı"dan söz edilmiştir.

Sayın Başbakan, ilk kez altını çizerek "Serbest Sanayi Bölgesi" tanımını bu yolculukta kullanmıştır. Bu tanım ve bu kavram üzerinde dikkatle durmak gerekir. Zira, serbest "sanayi" bölgesinin, Türkiye'nin geleceği önüne kurulmuş serbest bir "tuzağa" dönüşmesi her bakımdan mümkündür.

Serbest Bölge'lerden, Uzakdoğu gezilerinde ilham alınarak söz edilmesi doğaldır. Çünkü, serbest bölge uygulamalarının en çarpıcı ve aşırı örneklerine Uzakdoğu'nun şehir-devletleri (Singapur, Hong-Kong) ve demokrasi dışı yönetimleri (Güney Kore, Tayland) sahnedir.

Serbest bölgenin değişik işlev taşıyan farklı türleri vardır. Bunların kimi, sakıncaları daha az olan, hesabının çok dikkatle ve doğru yapılması koşuluyla ülke ekonomisine yarar sağlayabilecek uygulamalardır. Kimisi, Türkiye özelliklerinde bir ülkede fevkalâde zararlı olacak örnektir.

Genelde, iki büyük tür söz konusudur: "Serbest Ticaret Bölgesi," uluslararası ticareti kolaylaştırıp hızlandırmak, bu ticaretin dış siyasal engellerini dolaylı yoldan aşmak, depolama ve nakliye imkânlarını sağlamak işlevini öncelikle taşır. Bu nitelikteki serbest bölgeler genellikle Uzakdoğu ve Latin Amerika'da, sınırlı olarak Avrupa'da vardır.

"Serbest Sanayi Bölgesi" ya da öteki ismiyle "Serbest Üretim Bölgesi," değişik bir olaydır. Burada, yabancı şirketlerin son derece elverişli koşullarda yatırım yaparak, vergi ödemeyerek, ürettiklerini dünyaya ve ev sahibi ülkeye gene son derece avantajlı satabilmesi; yerli işgücünü en düşük ücretlerle ve ev sahibi ülkenin genel yasalarına aykırı biçimde kullanması söz konusudur.

"Serbest Sanayi Bölgesi"ne yerleşen yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sanayii ile hem iç, hem dış pazarda "haksız rekabete" girebilmektedir: Vergi ödemeyen, ülkenin geçerli yasalarından bağımsız olarak en düşük ücretle, hiçbir sosyal hak tanımaksızın işçi, kadın ve çocuk çalıştırabilen bu yabancı sermaye karşısında, aynı dalda üretim yapan yerli kuruluşlar rekabet edememektedir.

Böyle bir uygulama, iş hukuku geleneği bulunmayan bir Güney Kore'nin dikta ortamında yahut ekonomisi tümüyle "serbest bölge" görünümündeki Singapur, Hong-Kong gibi ufak şehir-devleti örneklerinde belki mümkündür. Türkiye'de de, "her ne pahasına olursa olsun" çalışacak umutsuz işsizler, kadın ve çocuklar bulunabilir. Ne var ki, ülkenin öteki kesimlerinde çağdaş denebilecek çalışma koşulları geçerliyse ve bir iş hukuku geleneği varsa, toplumun bu "yeni durumu" kabullenmesi son derece zordur. Hem sosyal anlayışlar, işçi hakları açısından, hem de, insanlık açısından...

Bu olguların yanı sıra, "Serbest Sanayi Bölgesi"nin evrensel özelliği, bütün örneklerinde izlediği üzere, çaresiz ve umutsuz insan yığınlarını hızla çevresine çekmesidir. Ahlâksızlığı, kadın ticaretini ve batakhaneleri "Serbest Sanayi Bölgeleri" beraberinde taşımaktadır. Bu nitelikleriyle

“Serbest Sanayi Bölgeleri”nin yer aldığı çoğu kent, çağımızın utanç beldesidir...

“Serbest Bölge” kavramına yaklaşırken, önyargılı olmamak gerekir ama, söz konusu “Serbest Sanayi Bölgesi”yse, durum değişiktir. Gönüllerimizdeki Türkiye’ye örnek aranıyorsa, bunun ilhamı tartışmalı Uzakdoğu örneklerinden değil, çağdaş uygarlığın demokrasileriyle kendi benliğimizden, özelliklerimizden alınmalıdır...

25 Mayıs 1985

VI

1987 bütçesine ilişkin açıklamalar, kaygılar, öneri ve eleştiriler genelde birer harikadır... Yönetme görevinde olanların ne yaptıklarını bilmediğine, yönetilenlerin ve bizlerin ise ne istediğimizi bilmediğimize kolayca hükmedilebilir. Hesap bilmemek sanki ulusal özellik haline gelmiştir. Bütün bunlara bir de insanların zaten sınırlı bildiklerini saptırma alışkanlığı ya da herkesin ortaklaşa bildiğini konuşmama ihtiyatlılığı eklenirse, 1987 bütçesi eşiğindeki genel görünüm tamamlanmış olur.

Malûm, hepimiz pahalılıktan şikâyetçiyiz. Başta hükümetimiz olmak üzere, tüm siyasetçilerimiz, ekonomistlerimiz, işadamlarımız, sendikacılarımız, hepimiz enflasyondan yakınmaktayız. Gene malûm, bir ülkenin bütçesi, enflasyonla mücadelede kullanılabilecek başlıca araçtır.

Ülkemizin gelir dengesizliğinden hepimiz değilse de, çoğumuz hoşnut gözükmüyoruz. Tütün üreticilerinin halini, pancar, çay, üzüm üreticilerinin dertlerini sayfalarca yazıp kürsülerden dinledik, işçinin, memurun durumunu, esnafın sorunlarını, basınımız ve muhalefetimizle, hattâ yer yer iktidarımızla birlikte dile getirdik. Gene malûm, bir ülkenin bütçesi, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermede çok önemli işleve sahiptir.

Ne var ki bir bütçenin kendisinden beklenilen görevi taşıması, onu hazırlayanların, eleştirenlerin, uygulayanların hangi “bedelleri” önerdiklerini bilmesiyle de bağlantılıdır...

Özal hükümetinin 1987 bütçe tasarısı, pahalılıkla mücadelenin klasik ve köklü önlemlerinden hiçbirini getirmemektedir. Örneğin, benzer sorunları

yaşayan ülkelerde, bütün bakanlıkların harcamalarına bir yıl için eş oranda ve kesin bir indirim getirilmesi ve bunun zorunlu kılınması vardır. Benzer köklü önlemler alınmaksızın enflasyonun medeni bir düzeye inmesi hayâldir ama, her önlemin bir de "bedeli" vardır. Bizim yönetenlerimiz ve yönetilenlerimiz ise, bedel ödemekten, bedeli konuşmaktan hiç hoşlanmaz. Daha doğrusu, bedelin mevcut durum çerçevesinde ve mevcut özellikleriyle ödenmeye devamına rıza gösterirler. Bir şey yapmaktansa, yapmamayı daha güvenli görüp, bizim örneğimizde pahalılığın sürekliliğini sineye çekerler. Hem bütçede trilyonluk açık verilecek, hem tüm bakanlıklar rahatça harcama yapacaktır; hem tasarruf yapılmayacak, hem yatırımlar artacaktır; hem sermaye gelirlerinin ve serbest meslek kazançlarının vergisi doğru dürüst toplanmayacak, hem de bütçe denkleştirilecektir...

Bütçe politikasına ve genelde ekonomik sorunlara yaklaşımın bir başka harika örneği, "kolaycı" formüllerimizdir. Örneğin, sigaraya getirilen zamlar: Şimdi, bir yandan tütün üreticisinin yoksulluğundan yakınmak ve onun tütününe daha fazla para vermeyi önermek, öte yandan, aynı tütünden yapılmış sigarayı tüketicinin daha ucuza satın almasını beklemek, tam bizim geleneksel yaklaşımımıza özgüdür... Üretici daha fazla gelir sağlayacaksa, bunun bedelini birilerinin ödemesi gerektiği hemen hiç düşünülmez. Düşünülmediği için de, o bedelin başka maliyet unsurları ya da bedeli azaltmanın yol ve yöntemi araştırılmaz. Örneğin, gene tekel zammına bakarsak, sigaranın tüketiciye maliyetinde, o sigara fiyatının içinde yer alan dizi dizi fonların, özel kesintilerin payı da vardır. Tüketiciye sağlanan ek gelirin bedelini bir ölçüde bu kesintileri azaltıp karşılamak belki mümkündür ama, bir şartla, her ekonomik tercihin bir bedeli bulunduğunu unutmayarak.

Bütçenin bütününde aynı özellik söz konusu ister iktidar, ister muhalefet açısından olsun, bütçenin "sevimsiz" bir özelliğini önermekteysek, ya da değiştireceksek, bunun yerine ne geleceğini, eksiltilen bir harcamanın nelere mal olacağını, ya da önerdiğimiz harcamanın nereden karşılanacağını da belirtmek, "bedeli" peşinen saptamak gerekir.

Aksi halde, dünyanın en iyi niyetli bütçelerini ve en haklı eleştirilerini yaparız ama, "bedelleri" ortaya koymamışsak, vatandaşı ve en önemlisi kendi kendimizi yanıltmaktan öteye gidemeyiz...

21 Ekim 1986

II

Sanayileşmede Yanlışlar

I

Türkiye, 1930'lardan beri "sanayileşme" amacını önde tutmuş bir ülkedir. Bu amaç, 1980 sonrasında görüldüğü gibi bazen ikinci plana itilmiş, ama hiçbir zaman stratejik yerini kaybetmemiştir. 1950'lerde yeni özellikler kazanan sanayileşme çabaları, bütün yetersizliklerine, ülke açısından kimi sektörde neden oldukları zaman ve para kaybına rağmen, bir belirli düzeye gecikerek de olsa varabilmiştir.

Günümüzün Türkiye'si, aynı sanayileşme çabasına sahnedir. Yetersiz de olsa bâzı yatırımlar yapılmakta, üretim bir ölçüde gelişmektedir. Ne var ki, yarım yüzyılı aşkın çabalara rağmen, bir "sanayileşme stratejisinin" varlığından söz etmek mümkün değildir. Özellikle dünya ekonomilerinin "teknoloji devrimini" yaşadığı şu yıllarda, strateji yoksunluğu kendini çok somut biçimde duyurmaktadır; gelecekte giderilmesi mümkün olamayacak büyük kayıpların ortamını, şimdiden ve dolaylı biçimde hazırlamaktadır.

Sorun, genel çizgileriyle şöyle gözükmektedir:

"İleri teknoloji," 1970-80 döneminde başlattığı ve hızlanarak sürdürdüğü bir gelişme, bir yaygınlaşma içindedir. Sanayinin hemen her üretim alanında, "eski" fabrikalar ve makineler, hızla devreden çıkmaktadır. İngiltere, Fransa, Belçika gibi "eski" sanayi ülkelerinin ekonomik darboğazının kaynağında bu gerçek vardır. Bu ülkelerin sanayi altyapısı, "yavaş gelişen" teknolojiye geçmişte kendilerini uyarlayabilmişken, teknolojinin bir devrime girmesi sonucunda, uyarlama imkânını kaybetmiştir. Günümüz Fransa'sında yaşandığı gibi, tümüyle eskiden vazgeçmek ve yepyeni teknolojiler kullanan yeni bir sanayi altyapısı kurmak sorunu önlerine çıkmıştır.

Konuya Türkiye açısından bakalım. Bir sanayileşme stratejisinden yoksun bulunan Türkiye'mizde, sanayi, şöyle bir açmazın içine her gün biraz daha girmektedir:

Var olan sanayi altyapısı, hâkim özellikleri açısından, "eskimiş" teknolojiye dayalıdır. Bu sanayinin büyük bölümü "dış rekabet"

öngörülmeyerek kurulduğundan, zaten bünyesi itibariyle ileri teknoloji kaygısı taşımamıştır. Dış rekabetin gündeme geldiği son yıllarda bile, kapsayıcı bir sanayileşme stratejisinden yoksun bulunmamızdan ötürü, “ucuz makinelerle işe başlamak” ve benzeri düşünceler, eskimiş teknolojinin ülkemize girmesini kolaylaştırmıştır. Burada, yabancı ülkelerin, kendi ellerindeki eskimiş teknolojiye Türkiye’den müşteri bulmak eğilimi de etkili olmuştur.

İleri teknolojinin pratik sonucu daha kaliteliyi, daha çok sayıda ve daha ucuza üretmektir. Türk sanayii ise, geri teknoloji kullanmak özelliğini sürdürmektedir. Bu özellik, hele bir “dış rekabete açılma” döneminde, son derece tehlikeli sonuçları uzun vadede yaratacağı gibi, Türk insanını da, her şeyin daha pahalısına ve daha kalitesizine mahkûm etmek anlamındadır.

Türk sanayiinin bu konumu, hem bir talihsizliktir, hem de, sağlam bir sanayileşme stratejisi oluşabilirse, bir belirli umuttur:

Dünyanın birçok sanayi ülkesinde, eskimiş sanayiden yeni teknolojiye dönüş, ekonomik ve sosyal maliyeti çok ağır bir olgudur. Türkiye ise, henüz sanayileşmesini tamamlamadığından ve birçok alanda “yeni” bir kuruluş içinde bulunduğundan, doğrudan doğruya ileri teknolojiyi uygulama şansına sahiptir. Teorik olarak, Türkiye’nin gelecekteki tüm yatırımlarını en ileri teknolojiye dayandırması; ileri teknolojinin ağırlıklı olduğu alanlarda yatırımları özendirmesi mümkündür. Böyle bir sanayileşme stratejisi, beraberinde bilimsel araştırma kurumlarını da yaratarak gerçekleşirse, Türkiye’nin sanayisi ve genel olarak ekonomisi hem “eskimekten” kurtarılabilir, hem de, ileriye dönük büyük bir ivme kazanabilir.

Dünya sanayileri ile aramızın giderek açılması yerine, onlara hızla yetişmenin yöntemlerini devreye sokmakta geç bile kalınmıştır...

20 Temmuz 1985

II

Çok sayıda şirketin batarak kocaman fabrikaların durması, günümüzün sıkça rastlanan görüntüleri arasında. İflas halindeki şirketlerin yaklaşık 250 milyar borcu bulunduğu belirtiliyor. Büyük bir üretim kapasitesi terk edilmiş durmakta. Fabrikaları yeniden canlandırabilmek için formüller

aranıyor ve batmış şirketin makinelerini alacak olanlara vergi indirimleri tasarlanıyor. Ve alıcı kolay çıkmıyor.

Bu olayların pek değinilmeyen bir özelliğine ve geleceğe dönük tehlikesine bakmak istiyoruz.

Son beş yıldaki iflâsların temel nedeni olarak, genellikle, "sıkı para politikası" gösteriliyor. Bir başka neden üzerinde ise hemen hiç durulmuyor: Söz konusu fabrikaların iflâs ve kapanma olayında, yeni alıcı bulmaktaki zorluklarda, fabrikaların "teknoloji düzeyi" hangi olumsuz payın sahibidir?

Kapanan fabrikaların serüveni bir ölçüde incelendiğinde şöyle bir özellik de yer yer dikkati çekiyor: Fabrika, içteki bir rakibin daha ileri teknoloji kullanmaya başlamasından, ya da, ithalat rejimindeki liberalleşme sonucu yabancı ürünlerin rekabete girmesinden sonra düşüşe başlıyor. Yeni teknoloji, eski teknolojiyi kısa sürede saf dışı bırakabiliyor.

Bunlar, bir bakıma, bilinen gerçekler. Ne var ki bunların yeterince bilinmeyişi, Türk sanayiine ve Türk toplumuna çok büyük zararlar veriyor, vermeye devam ediyor.

Sanayimizdeki bu olumsuz özelliğin "doğal" denebilecek bir gelişmesi var: Türkiye'nin dışa kendini kapadığı dönemde, eskimiş ve ucuz teknolojiyi, modası geçmiş makineleri Türkiye'ye getirtip fabrika kurmak, "kârlı" bir yaklaşım olabilmişti. Nasıl olsa dış rekabet gelmeyecek, iç rakipler ise şu ya da bu yoldan engellenebilecekti. Halkın ise, kötü ürüne fazla para ödemekten başka çözümü yoktu.

Dışa açılma süreci ve iç rekabetin kolaylaşması, "teknoloji düzeyini" bir sorun olarak ön plana çıkardı. Bu değişimin etkisi sanayide duyuldu. Fabrikaların kapanmasında ve daha üç-beş yıl önce milyonlarca döviz ödenerek alınmış makinelerin durmasında önemli bir neden oldu.

Bizim görebildiğimiz, bu teknoloji sorunu hem giderek önemini arttıracak, hem de, gereken dikkati toplum ve devlet sakınırsa, Türk sanayii gelecekte daha da zor durumlarla karşılaşacak:

Türkiye'nin yaşamakta olduğu dışa açılma süreci, hele bir Ortak Pazar üyeliğine yönelirse, var olan sanayii ileri teknolojinin rekabetine büyüyen

ölçülerle hedef yapacak. Günümüzün bâzı sanayi kuruluşlarında “şimdilik” idare edebilen teknoloji düzeyi, kısa sürede yetersiz kalacak.

Tehlikenin sadece bir bölümü bu. Öteki bölümü ise, halen kurulmakta olan ve kurulacak sanayi birimlerini, eskimiş teknolojiler üzerinde bina etmek. Burada basitçi bir yaklaşımdan hareketle “... bir şirket, dünyadaki gelişmeyi izler, mutlaka en yararlı, etkili teknolojiyi satan alır, bu onun menfaatidir, kimse menfaati dışına çıkmaz” gibi bir anlayışı savunmak mümkündür. Ne var ki, olay bu kadar basit değildir. Bir defa, teknoloji üreten yabancı şirketler, zamanında satamadıkları eskimiş teknolojileri öncelikle bizim durumumuzdaki ülkelere satmak çabasındadır. Bu evrensel geçerliği olan bir özelliktir. Kredi sağlayarak, fiyat düşürerek, elde kalmış makineleri bizlere satmaya çalışırlar. Zaten çeşitli sorunları olan bizim yahut bize benzeyen bir ülkenin işadamı ise, bu “elverişli” koşullara özenmek eğilimindedir. Modası geçmiş ürünleri üretebilecek makineler de, nesli tükenmiş araç ve gereçler de, ülke piyasalarına böylece girebilir, ülke sanayiinin temelinde yer alabilir.

Ve tabii; kısa bir süre sonra çok daha gelişmiş örnekleri hem de daha ucuz fiyatla üretildiğinde ya da ülkeye geldiğinde, milyarlık yatırımlar kapıları kapar, satılık fabrika ilânlarıyla gazeteler dolar, ülkenin dövizi, sermayesi yok olup gider. Örneklerini yaşamaya başladığımız üzere...

Yapılması gereken, Türkiye’nin yeni yatırımlarını da, ithalatını da bir “teknolojik düzey” süzgecinden geçirmektir. Bunun sistemi bâzı ülkelerde –örneğin İsveç’te– vardır. Teknoloji seçimini ve kararını sadece birey olarak girişimciye bırakmayan, girişimciyi bilgilendiren, yönlendiren, gereğinde düşük teknolojiye dayalı yatırımı engelleyen bir mekanizma, özel sektör üst-kuruluşları ve devlet tarafından meydana getirilebilir.

Günümüzdeki başıbozukluk sürerse ve yeterince bilgilenmemiş yatırımcının iyi niyetle de olsa birtakım özendirici dış faktörlere kapılıp, eskimiş teknolojiler getirtmesi aynen devam ederse, Türkiye yakın gelecekte heder edilmiş milyarların, eski teknoloji ve fabrika mezarlarının ülkesine dönüşebilir...

11 Ekim 1985

III

Son günlerin tartışmalı bir konusu var: Bankaların özel şirketlere verip de, vadesi çoktan dolduğu halde bir türlü geri alamadığı krediler, gündemde. Bu tanıma giren paranın toplam 1.3 trilyon liraya ulaştığı iddia ediliyor. Kimi hesaba göre, 3 trilyon deniyor. Bankaların bir bölümü, bu tür geri ödenmeyen kredileri olağan biçimde geri almaktan umudu kesmiş olmalı. Bu nedenle, kredi karşılığında güvence olarak kendilerine gösterilen taşınmaz malları ya da varlıkları haciz işlemine başlattılar. Kimi durumda, borçlu şirketi batırmayı da göze alarak, kaptırdıkları paranın hiç değilse bir bölümünü kurtarmaya yöneldiler. Ve ardından, bir kıyamettir koptu...

Önce her zaman olduğu üzere, “devlet, devlet” diyerek devletin yardıma koşması istendi. Hem de, “liberalizmin” yeminli savunucuları tarafından... Devlet araya girecek, bankalara, “... hele biraz durun, alacağınızı ben garanti ediyorum” diyecek, özel “fonlar” oluşturup, borçlu şirketlere yardım verecek ya da borçlarını ödeyecek ve böylece, hem şirketler kurtarılacak hem de liberalizmin gereği (!) yapılmış olacak...

Bu senaryolar üzerinde ciddiyetle durup, düşünmek gerekir:

Önce hemen belirtelim, dara düşmüş bir işadamı, bir sanayici, elbette sırf “zengin” diye “ne hali varsa görsün” şeklinde bakılacak bir vatandaş değildir; sorunlarına akıl ve mantık çerçevesinde devletin sahip çıkması gereken insandır; herhangi bir “işçi” ya da “esnaf”, “köylü” vatandaştan daha az “vatandaş” değildir bu sanayici, daha çok “vatandaş” da değildir.

Şimdi, bir bölüm şirket bankaya borcunu ödeyemiyorsa ve bundan ötürü bankalar alacaklarını haciz yoluyla geri istemekteyse, bu her şeyden önce, bankalarla şirketlerin, alacaklıyla borçlunun kendi meselesidir. Liberalizm bir yana, aklı başında herhangi bir ekonomi anlayışının da böyle bir denkleme devleti dahil etmek gibi düşüncesi olamaz. Hele ülkemizde uygulandığı biçimiyle, “parası yetmeyen, ameliyat olmasın”, “işini kaybeden, yeni iş bulsun”, “ürününü satamayan, satacak ürün yetiştirsin” şeklindeki bir liberalizmse, şimdi aynı liberaller kalkıp “devlet fonlarıyla” şirket borçlarının üstlenmesini, batmış kredilere muhtemelen batacak yeni devlet kredilerin eklenmesini isteyemez. Sadece ekonomik açıdan değil, siyaseten ve vicdanen de isteyemez.

Benzer durumlarda, bir devletin yapabileceği çok sınırlı görevler söz konusudur. Yönlendirmek, bilgilendirmek, dardaki şirketin yeni ortaklar

edinerek sermayesini arttırmasını kolaylaştırıcı önlemler almak, örneğin, sermaye piyasasını canlandırmak gibi. Bir de, çok istisnai ve çok aşırı durumlarda, ülke ekonomisinde stratejik önem taşıyan bir sınai kuruluşu bir dizi önkoşul çerçevesinde geçici süre desteklemek ya da devletleştirmek gibi (abd'nin Chrysler, Almanya'nın aeg, İspanya'nın Bankalar Birliği örnekleri).

Kaldı ki, Türkiye'de yaşanılan son gelişmeler, "A"dan, "Z"ye kadar bozuk bir durumun ürünleridir: Bankalar, hesapsızca, "batabilecek" krediler dağıtmıştır; şirketler, hesapsızca, sağlıksız işletmelere para yatırmış, kendi çaplarını aşan borçlar almıştır; bu kredi düzeni, Türkiye'nin asıl hayatiyet kaynağı olabilecek küçük ve orta boy işletmelere toplam kredinin sadece yüzde 4.6'sını ayırabilmiştir (1985 rakamı); kredilerinin bir bölümü batakta olan bankalar, bunun zararını gidermek ihtiyacıyla, genelde kredi faizlerini (Sayın Özal'ın hesabıyla) yaklaşık on puan daha pahalı tutmuşlardır (sınai ve ticari krediyi piyasaya örneğin yüzde 50 faizle verebilecekken, yüzde 60'la vermişlerdir), vb.

Peki, böyle bir durumda "devlet fonlarına" çağrıda bulunmanın anlamı nedir?

Dardaki işletmelere bankalar el koyduğunda, bunların sağlıklı olanları ya da olabilecekleri zaten ekonomik işlevini sürdürecektir; sağlıksız olanlar ise bankalara geçse de, geçmese de ömrünü tamamlayacaktır. "Devlet fonu" ne işe yarayacaktır? Gerçekten, o sık sık devreye sokulması istenen "devlet fonları" nedir?

Açıkçası, halkın emeğinden, ekmeğinden, gelirinden kesilerek devlete verilmiş paradır söz konusu olan. Yol, baraj, hastane, okul yapımı için, yatırım için, tarım ürünlerinin köylüden alımı için devletin eline teslim ettiğimiz paradır bu. Şimdi, bu paranın bir bölümünü zaten yetersiz olan devlet hizmetlerinden geri alıp, banka- şirket ilişkilerinde kullanmamız önerilmektedir. Ve daha da ilginci, "halkçılığa" sahip çıkan çevreler, halkın "haklarına" toz kondurmayanlar, halktan ve halk için toplanmış kaynakların şimdi şirket savurganlığında bir bölümüyle tüketilmesi ihtimali söz konusuyken, sesini bile çıkarmamakta, sadece seyircilikle yetinmektedir.

Liberalizmin öylesine yakışan da, galiba, halkçılığın böylesi oluyor...

IV

Türkiye’de bâzı ciddi kararlar alınmaktadır; Türkiye’nin geleceğini bir ölçüde etkileyebilecek bağlantılar kurulmaktadır; bunun temasları gerçekleşmekte, haberleri duyulmaktadır. Silâh sanayiinin Türkiye’de gelişimi projesinden 800 milyon dolarlık bir fonu, hükümetin bu amaçla ayırdığından, özel sektörün silâh sanayiine davet edilmiş olduğundan, ama “son işaretin” hâlâ kendisine verilmediğinden, Sayın Özal’ın, Paris gezisi sırasında abd eski Dışişleri Bakanı ve bir abd silâh yapım şirketi temsilcisi Sayın Haig’le “özel” bir görüşme yaptığından, gazeteler bol bol söz etmiştir.[8]

Bütün bunlar ya da aralarından bâzıları bir yönüyle anlaşılabilir olaylardır: Çok büyük bir kaynağın silâh sanayiine ayrılması bir ihtiyaç olabilir. Aynı şekilde, bâzı silâhların yabancılarla ortaklaşa ve Türkiye’de üretilmesi, doğru tercih sayılabilir. Bunlar, Türkiye’nin kaynakları, ihtiyaçları, güvenlik sorunları arasındaki dengede yeri belirlenecek, uzmanlık gerektiren ve bir yönüyle teknik konulardır.

Ne var ki, olayın başka özelliklerini de dikkatle değerlendirmek gerekir.

Bir defa, bugün iktidarda olup, yarın olamayabilecek bir hükümetin çapını aşan uzun vadeli ve hayati kararlar söz konusudur: Silâh sanayiine böylesine büyük –ve belki gerçekten gerekli– bir kaynak ayrılmaktaysa, kamuoyunun ve parlamentonun çok açık, ayrıntılı, inandırıcı bilgilenmesi gerekir. Ciddi bir yönetim, muhalefet liderlerine danışarak, onların görüşlerini alarak böyle bir kaynağı uzun vadeli amaçlara ayırabilir. Ciddi bir yönetim, kamuoyu ve parlamentoyu ister istemez kulaktan dolma haberlerle yetinmek zorunda bırakamaz.

Silâh sanayiine ilişkin karar, sadece kaynak yönünden değil, Türkiye’nin silâhlanma geleneği açısından da mutlaka tartışılmaya ve kamuoyu önünde savunulmaya muhtaçtır: Bizim ekonomi geleneğimizde, silâh sanayiinin özel sektör değil, devlet sektörü tarafından oluşturulması vardır. Köklü bir gelenektir bu. Söz konusu geleneğin dışına çıkmak isteyen bir hükümet, mutlaka tercihini açıklamak, neden özel sektöre ihtiyaç duyduğunu anlatmak, tartışmak zorundadır.

Bunlar, meselenin “objektif” bir tahlilidir. Bunun dışında, konunun bir de siyasal tercihlere ilişkin yanı vardır...

Çağımızdaki “devletçilik” en katı sol anlayışlarda bile, bağnazca bir tutku olmaktan çıkmıştır. Bizim kişisel görüşümüz de, devletçilik ilkesini köşeli yorumlarla alabildiğine genişletmek değil, zorunlu ya da gerekli alanlarda tutmaktır.

Devletçiliğin zorunlu ve gerekli olduğu “bir” alan varsa, bu, silâh sanayiidir.

Silâh sanayii, bir ülkenin “stratejik” sanayiidir; doğrudan doğruya o ülkenin güvenliğine ilişkindir. Söz konusu sanayinin en büyük alıcısı da, hele bizim örneğimizde, bizzat o ülkenin ordusudur.

Bu özellikteki bir sanayii, Türkiye’de oluştururken, bunu “özel sektörün öncülüğünde geliştirmek,” silâhlanma gibi hayati bir alanı, ne kadar meşru olursa olsun, gene de “özel” yararların hesaplarına açmak anlamınadır: Çok doğal olarak, “firmalar arası rekabeti” savunma ve ordu bünyesine taşımaktır; “Türkiye’nin ve ordunun ihtiyacı” mantığının önüne, bir başka mantığın, “kâr mantığının” geçirilmesi demektir.

Başka alanlarda geliştirici işlev taşıyabilecek, “kâr mantığının” öne geçirilmemesi gereken tek bir alan varsa, o da silâh sanayiidir.

Kaldı ki, mevcut silâh üretimimiz, bir devlet kuruluşu olan Makina Kimya Endüstrisi Kurumu’nca ve başarıyla gerçekleştirilmiştir. Şimdi bâzı silâhları dıştan ithal yerine Türkiye’de üretmek söz konusuysa, akılcı ve bünyemize uygun çözüm, gene mkek’nun öncülüğünde bunu başarmaktır.

Açıkçası, birçok alanda özel sektörün daha geniş işlev taşıyarak ekonomiye katkıda bulunacağı iddia edilebilir ama, silâh sanayiinde değil. Bâzı askeri araçlar ve askeri amaçlı teknik gereçler Türk özel sektörünce ordu için üretilebilirse de, “silâh üretimi,” apayrı ve çok hassas bir konudur.

Silâh sanayiini, öncelikle kendi güvenliğimiz ve kendi ekonomimiz açısından değerlendirmek gerekir. Böylesine önemli bir konuyu özelci esintilere kapılıp “oldubitti”ye getirmek her bakımdan yanlıştır...

25 Nisan 1986

V

Başbakan Özal, “Kamu İktisadi Teşekkülleri’yle ilgili üç alternatif vardır: Ya satacağız, ya kiralayacağız ya da tümden kapatacağız” demektedir.

Konuya girmeden önce, birkaç objektif gerçeği ve sübjektif görüşü belirtmek istiyoruz: Türkiye’nin kamu iktisadi teşekkülleri, çoğu kez iddia edilenin aksine, “tümüyle ekonomiye yük olan, zarar veren kurumlar” değildir. Bilâkis, önemli bölümü çok iyi çalışan, değer yaratıp yatırım yapan işletmelerdir. “kit modeline” karşı olduğunu açıklayan tüsiad’ın 15 Mayıs 1982 tarihli “kit Raporu”nda, şunlar belirtilmektedir: 1970-80 döneminde fiyatlar on kat artarken, kit’lerin toplam yatırımı 36 kat büyümüştür. kit’lerin toplam üretiminde, 1980 yılında yüzde 128, 1981’de yüzde 66 artış olmuştur. kit’lerin mal ihracı 1981’de yüzde 59 büyümüş; 15 kuruluş, 1979-80 döneminde zarardan çıkarak verimli hale gelmiş veya verimliliğini arttırmıştır.

Buna hemen eklemek gerekir: kit’ler, siyasal ve bürokratik anlayışlarca büyük ölçüde engellenmelerine, en geri yönetim anlayışlarına sahne yapılmalarına rağmen, bu sonuçları almışlardır.

Şimdi, bu kit’leri benimsemeyen bir siyasal parti, kit’lerin arasından birkaçını, bir bölümünü hattâ çoğunu, özel sektöre devretmeyi öngörebilir. Bir başka parti nasıl bâzı özel şirketleri sosyalleştirmeyi öngörebilirse, sözünü ettiğimiz yaklaşım da, bunun aksini savunabilir.

Ancak, bunun çok önemli bir koşulu vardır: Sadece “hukuki” yetkiye değil, hedef, kapsam ve yöntemin çok açık seçik belirtilmesiyle sahip olunabilecek bir “siyasal,” hattâ “ahlâki” yetkiye de sahip olmak koşuluyla...

Eğer bir parti, mülkiyeti hepimize ait olan değerleri satışa çıkarmak eğilimindeyse, bunun siyasal koşulu şudur: Bu değerleri satmak niyetini açık ve seçik olarak, söz konusu değerleri tek tek isimlendirerek, seçim öncesinde ortaya koyar. Bu çok önemli konuya, çok geniş bir zaman ayırarak, gerekçelerini, satılacak kit’lerin özelliklerini belirterek, seçmenden yetki ister. Bu tavrı bütünleyen “ahlâk normu” ise, olayı, iki satır arasında sıkıştırılan “... kit’leri vatandaşa açacağız” benzeri genellemelerle, (açık seçik yetkisi alınmış belki tek girişim olan) “köprü

gelirinin satışı” üzerine espri yaparken dolaylı değinmelerle, değişik zaman ve mekânda kullanılmış sözcüklerle, zaten kimsenin pek okumayacağı seçim beyannamelerindeki birkaç cümleyle geçiştirmemektir. Eğer böylesine önemli bir konuda böylesine ciddi bir niyet varsa, onu, önemine uygun biçimde ortaya koymaktır.

Hukuk, ahlâk, siyaset ve ekonomi açısından konuya eğilmeye çalışalım:

Tek başına ve dar anlamıyla hukuk düzeyinde, bir hükümetin devlet mülkiyetini özelleştirmeye de, özel mülkiyeti millileştirmeye de yetkisi vardır. Ancak bu yetki, kâğıt üzerinde var olmakla birlikte, “hukuk ve siyaset ahlâkı” ile bütünlenmedikçe bir anlam taşımaz; “meşruiyeti” bile tartışma götürür:

1) “Millileştirmek” yahut “özelleştirmek” gibi mülkiyete ilişkin siyasal tasarruflar, demokrasilerde “ciddi kararlar” kategorisindedir. Fevkalâde acil, zorunlu bir durum olmadıkça, bu kararların “hukuk ve siyaset ahlâkına” dayalı bir “yetki” sorunu vardır: Mülkiyet biçimini değiştirmek düşüncesinin, açık ve seçik olarak, ilgili mülk belirlenerek, gerekçe ayrıntılarıyla anlatılarak, halkın “seçimine” sunulması. Bir hükümet yahut muhalefet partisi, bu nitelikli düşüncesini ancak bir genel seçimde ortaya koymuşsa, neyi, nasıl, neden millileştireceğini yahut özelleştireceğini açıkça anlatmış ve sonuçta halktan bu yetkiyi de alarak iktidar olmuşsa, söz konusu girişimin hukuki ve siyasal ahlâka uyumunu gerçekleştirmiş olabilir (günümüzdeki Fransız hükümetinin millileştirmeleri, İngiliz hükümetinin özelleştirmeleri gibi).

2) Türkiye’de kit’leri “satmanın” siyaset ve hukuk ahlâkıyla uyumlu yetkisi, günümüz hükümetine tanınmamıştır. Bu hükümetin partisi, “Boğaz Köprüsü gelirinin satışı” dışında, sadece çok genel birtakım sözleri kit’ler konusunda kullanmış, seçim programının cümleleri arasında, genellemeler çerçevesinde bunlara değinmiştir. İsim tasrih ederek, somut gerekçesini ve ayrıntılarını açıklayarak, meseleye gerekli dikkati çekerek, kit’lerin satışı için ne halktan yetki istemiştir, ne de halk ona böyle bir yetki tanımıştır.

kit’lerin özelleştirilmesi ve hepimize ait olan bir varlığın (üstelik, yetkiye ahlâken sahip bulunmayan aracı tarafından) bir küçük bölümümüze devredilmesi, siyasal ve sosyal bir tercihtir.

Bütün siyasal ve sosyal tercihler gibi, bu da “sübjektif”tir; hükümete göre başka, bize göre başka olabilir.

Ne var ki, “ekonomi” açısından “objektif” değerlendirmeler de söz konusudur ve kit’lerin satışı, ekonomi açısından “yanlıştır.”

Yanlış, şundan ileri gelmektedir:

1) Önce, Türkiye’nin kit’leri, kârlılık, yatırım gücü ve ihracat açısından her yıl, bir öncekine oranla daha başarılı sonuçlar vermektedir. kit’lerin bizdeki kadar sömürüldüğü, adetâ zorla hastalıklı kılındığı, yönetim ve organizasyon sakatlıklarıyla malul bırakıldığı dikkate alınırsa, çoğu kit’in mucizevi sonuçlar yarattığı bile söylenebilir.

2) kit konusunda ekonomik ve “akılcı” yaklaşım, bunları satmak değildir, kit’leri, organizasyon ve yönetim hastalıklarından kurtarmaktır. Örneğin, kit’leri, devletin yani hepimizin ortak mülkiyetindeki özerk işletmeler olarak, piyasa kurallarının zorunlulukları çerçevesinde yeniden organize etmek, birçok ülkenin bu başarılı yaklaşımını benimsemek öngörülebilir. kit’lere canlılık ve akılcılık kazandıracak çeşitli yöntemler varken, bunların hiçbiri denenmeksizin “kit’ler zararlıdır” demek ve onları satmak, satıcının “iyi niyetinden” kuşku duyurtacak bir yaklaşımdır.

Hükümet, halktan almadığı bir yetkiye dayanarak, halkın varlığını satışa çıkarmak üzeredir. Bu girişimle mücadele etmek, halk yararının ve siyaset, hukuk ahlâkının bilincinde olanlar üzerine vazifedir.

Günümüz hükümeti, araya sıkıştırılmış genellemeler ve espriler dışında, tümüyle Türk milletinin ve tek tek hepimizin varlığı olan kamu iktisadi teşekküllerini satmak yetkisini istemiş ve alabilmiş değildir. Hükümette olmak ve böyle bir girişimi gerçekleştirmenin hukuki imkânına sahip bulunmak, bir yetkinin kendisine siyasal olarak verilmiş bulunması anlamına gelmez.

Böyle bir durumda, bir hükümet, altını çizerek seçim öncesinde belirttiği birkaç sınırlı konuda, kendi ekonomi politikasının gerektireceği birkaç özelleştirmede, siyasal olarak ve ahlâken bir satış yetkisini kullanabilir.

Genel ve kapsayıcı olarak, “kit’leri satmak, kiralamak, kapatmak” yetkisini, kimse kimseye tanımış değildir.

Ayrıca, unutulmasın: Yanlışlarla dolu bir özelleştirmeye hedef tutulmuş kit’ler, acil bir millileştirmeye de gelecekte yol açabilirler...

12 Mayıs-23 Kasım 1984

III

Pahalılık

I

Türkiye'deki pahalılıktan ya da hızlı enflasyondan, vatandaş kadar hükümetlerin de yakınmasına bakıyor da, bazen şaşıyoruz; enflasyonu bir yandan böylesine suçlamak, ama aynı enflasyonla mücadelede böylesine isteksiz kalmak, ancak bize özgü olsa gerektir. Türkiye'nin özel sorunlarını biliyoruz, gelişme halinde olmanın ekonomiye getirdiği enflasyonist baskıları, dünya borsalarının etkisini, fiyat artışlarında yüzde 100'den, yüzde 40'lara inmenin bir başarı olduğunu da. Ne var ki, yüzde 40'larda çakılıp kalmayı, hiç değilse bir yönüyle, mevcut iktidarların cesaretsizliğine dolayısıyla, pahalılıkla mücadeledeki gönülsüzlüğüne bağlıyoruz.

Açıklamaya çalışalım:

Enflasyonla mücadele, enflasyonu yaratan etkenlerle mücadeledir. Türkiye'nin "talihsizlik" gibi gözüken "talihi," söz konusu etkenlerden önemli bir bölümünün "ekonomi dışı" özellik taşımasıdır. Başka bir deyişle, bunların dar anlamıyla ekonomiden kaynaklanmayışı, "doların dış piyasada değer kazanması" gibi objektif durumlarla değil, "siyasal, sosyal" nedenlerle bağlantılı olmasıdır. Çözümlerinin, bir bakıma ve bir ölçüde daha kolay bulunabilir gözükmesidir.

Bu kategoriye giren pahalılık faktörlerinden ilki, Türk devletinin son derece pahalı ve verimsiz çalışan mekanizmalara sahip bulunmasıdır. Kural olarak herhangi bir iş, olabilecek en uzun sürede en fazla insanla ve en pahalı biçimde gerçekleşmektedir.

Devletin yüksek maliyeti, bir başka yönüyle, ekonomide çok önemli yer tutan Kamu İktisadi Teşekkülleri için geçerlidir. Bu işletmelerin bürokratik kurallar içine hapsedilmiş olması, verimden kayba, yönetim bozukluğuna, bâzı örneklerde istihdam fazlalığına ve yönetim zaafına, nihayet, ürün ve hizmetlerin pahalılığına neden olmaktadır.

Pahalılıkla ciddi bir mücadeleyi göze alan hükümetlerin, bu iki konuda ciddi –ve gerçekçi– önlemler getirmesi gerekirken, durum şöyledir: Devletin çalıştırdığı personelde, devletin harcamalarında ve işleyiş

biçiminde köklü bir değişim söz konusu değildir; hükümetler, ya kendi siyasal yararlarını düşünerek ya da bürokrasiden gelecek tepkilerden çekinerek, pahalı devlet modelini korumuştur.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde ise, bu kurumları satmak gibi hayâlci –ve bize göre zararlı– yollara başvurmaksızın onları verimli kılmanın birçok yöntemi varken, kit'lerin işleyişine dokunulmamış, ya da günümüzdeki gibi, fantazi satış projeleriyle vakit geçirilmişti. Siyasal kadro ve bürokrat kadro, kit'leri daha verimli çalıştıracak, onları bir enflasyon nedeni olmaktan kurtaracak formüllere itibar etmemiştir. Bu formüller, gerek siyasal iktidarın, gerekse bürokrasinin kit'ler üzerindeki zümresel yararını ve denetimini azaltacağı için onlara itibar etmemiştir.

Bir ölçüde "ekonomi dışı" denebilecek bir başka pahalılık etkeni, ülkemizin organizasyon bozukluklarıdır. Bunun en çarpıcı örneği, tarım ürünlerinin dolaşımındaki olumsuz özelliklerdir. Tarım teknolojisindeki gelişme sonucunda, bâzı alanlarda hızla artan üretimi tarlalarda çürütmemek de, bu üretimin en akılcı ve ucuz biçimde tüketiciye, dünya piyasalarına ulaşımını sağlamak da, bir "organizasyon" sorunudur. Elli yıl, hattâ Cumhuriyet öncesinden kalma bir iç ticaret zinciriyle, üç aracının ismi dokuz aracıya yaptırıp böylece fiyatı yükseltmekle, enflasyon tabii ki önlenemez. Tarım ürünlerinin dolaşımını çağdaş verimlilik ölçüleriyle uyumlu akılcı bir çerçeveye oturtamadığımız sürece, bütün yakınmalar boşunadır; ödediğimiz karşılığın önemli bir bölümü –pahalılık– doğrudan doğruya organizasyon bozukluğunun sonucudur.

Şimdi bir iktidar, kendi siyasal özellikleri nedeniyle aracı mekanizmaların gereksiz "çokluğuna" bağımlıysa, bu mekanizmaları azaltmak kolay değildir. Ama hem pahalılık nedenlerini olduğu yerde bırakmak, hem de pahalılıkla mücadele etmek; sözde kalmaya mahkûmdur...

10 Eylül 1985

II

Bir toplumda gelir paylaşımı giderek daha eşitsiz olmaktaysa, üretilen malların sürümü ve maliyeti bundan etkilenir, dolayısıyla, köklü bir "pahalılık nedeni" doğmuş olur...

Enflasyonun “dar anlamıyla ekonomik” olmayan, dolayısıyla, bir ölçüde daha kolay göğüslenebilecek etkenlerini incelerken, bu noktanın üzerinde durmak gerekir.

Çok basitleştirilmiş bir örnekte, otomobil üreten bir fabrika düzeyinde konuya bakalım: Fabrikanın satış yaptığı toplumun gelir paylaşımı, yılda ancak on bin araç yapıp satmaya imkân tanıyorsa, her aracın birim maliyeti de, satış fiyatı da yüksek olmak eğilimindedir. Yok eğer aynı toplumdaki daha dengeli bir gelir dağılımı otuz bin vatandaşın bu marka arabadan almasını mümkün kılmışsa, fabrika, beş değil, otuz bin araç üretecekse, bu durumda, büyüyen “üretim ölçeği” birim fiyatının düşmesini sağlayacak, dolayısıyla, “gelir dağılımı dengesi,” fiyat artışlarını azaltıcı bir etken yaratacaktır.

Günümüz girift ekonomik yapılarında ve teknoloji devriminin çağında, gelir dağılımı eşitliğini üretim artışında başlıca sürükleyici etken yapabilmenin klasik Keynesçi yaklaşımları, 1930’lardaki, 1950’lerdeki gücüne elbette ayniyle sahip değil. Ne var ki, Türkiye’de pahalılıkla ve genel olarak enflasyonla mücadeleye azmetmiş bir iktidar, gelir paylaşımındaki bozulmayı durdurmadıkça, daha dengeli bir modele yönelmedikçe, bu önemli pahalılık etkeniyle baş edemez.

Gelir paylaşımı ile enflasyon arasındaki bağlantıyı, belki fazla abartmamak, ama çok önemli bir gündem maddesi olarak görmek gerekir. Türkiye’de gelir adaletsizliği birçok üründe “alıcı kitleyi” cılız bırakmıştır; alıcıların azlığı, bu defa, yapılan üretimi cüce boyutlarla sınırlamıştır; üretimin dar ölçeği ise, birim maliyetlerini, dolayısıyla fiyattan sürekli artışa zorlayan bir etken yaratmıştır...

Gelir dağılımında değil de, “imkân ve destek dağılımındaki” bir başka dengesizlik, Türkiye’nin pahalılıkla mücadelesini olumsuz etkilemektedir. Üstelik, “serbest piyasa anlayışını” her şeyin üzerinde gördüğünü söyleyen bir iktidarın döneminde, hayli ilgi çekicidir bu denge bozukluğu:

Bir serbest ekonomide, rekabet eden tarafların ve ürünlerin çokluğu, kural olarak, fiyatları düşürücü etki yapar. Enflasyonun canavarlaştığı bir ortamın hükümetleri, rekabeti olabildiğince arttırarak bunun fiyatları sınırlayıcı sonuçlarından yararlanmak eğilimindedir. Açıklamaya çalışalım:

İç rekabeti arttırmak, dolayısıyla fiyat artışını yavaşlatmak amacıyla birçok ülke –örneğin günümüz Fransız hükümeti, 1980'lerin Amerika'sı– küçük ve orta boy sanayi kuruluşlarına olağanüstü imkânlar tanımıştır. Böylece, hem üretimin genelde artmasına, hem de, bu küçük kuruluşların birer rekabet etkeni niteliğiyle güçlenip, fiyatları dengelemesine çalışmışlardır.

Ciddi başarı sağlayan bu yaklaşımların, çağımız özellikleri nedeniyle yeni bir avantajı da vardır: İleri teknolojinin ve bilgisayarların devreye girmesi, küçük ve orta sermaye kuruluşlarının üretim ve organizasyon imkânını olağanüstü arttırmış, "küçük" denebilecek şirketler, dev tekellerle rekabete bâzı alanlarda girebilmiştir.

Türkiye'mizde ise, hem rekabeti geliştirmenin planlı-programlı çabası söz konusu değildir, hem de, büyük tekelleri gözeten politikalar geçerliktedir. Dışarının rekabetine kapılar açılmış, fakat içteki rekabet gelişmemiştir.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Fiyat artışlarının "dar anlamıyla ekonomik" olmayan pek ciddi etkenleri vardır; bu etkenler, Türkiye'de hayli güçlüdür. Pahalılıkla mücadeleyi bilinçle, bilgiyle, cesaretle sürdürecek bir iktidar, pahalı devlet yönetiminden, gelir adaletsizliğine, organizasyon fukaralığına, küçük ve orta boy işletmelerinin planlı-programlı desteğine kadar birçok yönde mücadele vermek durumundadır.

Bunlar yapılamıyorsa, enflasyonla etkili mücadele de olmaz; işçinin emeğinden kesmek gibi, para arzını sözde kısıp sonra bırakmak gibi, zam yapmanın kolaylığından medet ummak gibi yöntemlerle mücadele sınırlanır ki, bunun da sonucu, meydandadır...

11 Eylül 1985

III

Türkiye'deki pahalılığın temel nedenleri arasında iki önemli faktör vardır: Sanayinin çoğu sektöründe tekellerin egemen olması ve tarım ürünleri ile sınai ürünlerin dolaşım sistemindeki suni fiyat arttırıcı özellikler.

"tekel yapılanması," bir sektördeki üretimin çok büyük bölümünü az sayıdaki kuruluşun elinde tutmasıdır. Bu durumda, çok doğal olarak,

fiyatlarla kârların belirlenmesi ve üretimin planlanması, “tekelci özelliklerde” gerçekleşmek eğilimindedir. Tekelci özellikler, çok basite indirgendiğinde şöyle belirtilebilir: Bir piyasaya egemen az sayıdaki kuruluşun, kâr marjını çok geniş tutmak için “dirsek temasında” olmaları; kendi kârlılıklarını, üretimi arttırmaktan önce, fiyatları arttırarak gerçekleştirme eğiliminde –ve imkânında– bulunmaları; rekabetin zayıflığı nedeniyle, kalite ve üretkenlik kaygılarında bir ölçüde uzak durabilmeleri, vb.

Bir ülkede ekonominin temel sektörleri “öncelikle üretimi geliştirmek zorunda” bulunmayan, fiyatları arttırmak imkânına –rekabetsizlik nedeniyle– en geniş ölçüde sahip bir yapılanma içindeyse kârlılığın ana yolu buradan geçebilmekteyse, o ülkede, “enflasyonla mücadele” daha çıkış noktasında kösteklenmiş demektir...

Benzer bir durum, malların ve ürünlerin dolaşımında geçerlidir: Tarım ürünlerinin dağılımında, ulaşımında, ticaretinde, “geleneksel” ya da “ilkel” denebilecek bir tekelcilik; sınai mallarda ise daha “modern” bir tekelcilik söz konusudur. Tarımda, çok sayıdaki gereksiz aracı, ürünün dolaşımına ya da ticaretine hiçbir katkı getirmeksizin onun fiyatından pay almakta, sonuç, suni bir pahalılık etkeni olmaktadır. Sınai malların dolaşımı ise, çoklukla üretici tekellerin denetiminde, hattâ mülkiyetinde olan ve genellikle sayıları suni biçimde arttırılmış dağıtım kademelerinin (bayiliklerin) elindedir. Her dağıtım ya da satış biriminde malın fiyatı biraz daha arttırılarak sonuçta mümkün olacak en pahalı düzeyde bu mal tüketiciye sunulmaktadır.

Günümüz iktidarının kendi mantığı içinde getirebileceği çözüm, iktisadi uygulamalar tarihinin gösterdiği üzere, iki yönde oluşabilir: İlki, tekellere karşı iç ve dış rekabeti teşvik ederek, tekel özelliğindeki piyasaları kendi kârlılıklarını “serbestçe fiyat arttırmak” yerine “öncelikle üretimi arttırarak” kaliteyi düzelterek aramaya mecbur bırakmak. İkincisi, ürünlerin ve malların dolaşımını, bu dolaşıma katkı getirmeyen suni fiyat yükseltici unsurlardan mümkün olduğunca arındırmak.

Bu alanlarda, hükümetin “yarım-önlem” denebilecek bâzı eksik girişimleri olmuştur: İthalat ancak çok sınırlı biçimde açılmıştır. Dolayısıyla mevcut tekelleri zorlayıcı bir dış rekabet genelde söz konusu olmamış, sadece bâzı lüks mallar –çoğu durumda bizzat üretici tekeller tarafından– ithal edilebilmiştir. İç rekabeti geliştirecek nitelikteki küçük ve orta sermaye

gruplarının sistemli kredi politikalarıyla, devlet ortaklıklarıyla, sermaye piyasasıyla desteklenmesi gerçekleşmemiştir. Ürünlerin ve malların dolaşımını çağdaş bir sisteme kavuşturmak, bu yönde zorlamalar getirmek de (birkaç belediyenin özel çabası dışında) henüz söz konusu değildir.

Günümüz hükümeti, bir yandan tekellere öte yandan tarımdaki ilkel dolaşım sistemini rekabete ve akılcılığa açacak niyete, cesarete ve güce sahip değilse "pahalılıkla mücadele" lafta kalır: Olağanüstü yüksek tutulmuş gümrük duvarları arkasında "dış rekabet," candamarından yoksun küçük ve orta sermaye ile tekellere karşı "iç rekabet," ilkel dolaşım ve aracı kademeleriyle çağdaş ticaret söz konusu değildir...

27 Temmuz 1984

IV

Her zam furyasında, hükümetin klasik gerekçeleri vardır: Dünya fiyatlarındaki artışlar ve bizim kamu iktisadi teşekküllerinin yükselen maliyeti. Hükümetimizin inancına göre, "bir hizmetten kim yararlanıyorsa, hizmetin artan maliyetini bizzat o kimsenin ödemesi gerekir." Dolayısıyla, bir malın iç ve dış maliyeti arttıkça, fiyatlara yansıyacak ve zam gelecektir.

Pek de mantığa yakın gözüken bu yaklaşım, aslında, çözümsüzlüğün ve hareketsizliğin mazeretidir:

Zamların dış nedenlerini bir yana bırakalım. Başlıca iç nedenin bâzı kit'lerdeki yapı ve yönetim yetersizliği olduğu, bizzat sayın yöneticilerimizin ifadesidir ve üstelik doğrudur.

Peki, zamların çok önemli bir nedeni bâzı kit'lerin bozuk düzeni ise, Sayın Başbakan'ın görevi, bu bozukluğu düzeltmek ve söz konusu zam kaynağını bir ölçüde kurutmak değil midir?

Öyledir ama, Özal hükümeti bu alanda hemen hiçbir şey yapmış değildir. Olmayacak duaya "amin" dercesine, "kit'leri satacağız" basitliğiyle yetinilmiştir. Zaten bir çözüm olmayan bu yaklaşım, tabiatıyla hiçbir sonuç yaratmamıştır. "Öncelikle satılacak" Türk Hava Yolları için bile, tutulan yabancı danışmanlık şirketi "... şimdi satılamaz" diye rapor vermiştir. Ve bu arada, kit'lerde daha akılcı yapı ve yönetim özellikleri gerçekleştirmek için,

zamların bu önemli etkenini zayıflatmak için, hiçbir ciddi girişimde bulunulmamıştır.

Hükümet, “... kit’lerin maliyeti arttı, kit ürünlerine zam yaptık” diyor. İnsana sorarlar, “... Peki kardeşim, bu maliyet artmasın diye sen ne yaptın?..”

Dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, enflasyon ve zam bir ölçüde “psikolojik” nedenlerden etkilenir. Dolayısıyla, bütün hükümetler zamların kötülüğünü, zamlardan kaçınmak zorunluluğunu vatandaşa telkin eder. Böylece, zam karşıtı bir psikolojik ortam yaratmaya çalışır.

Bizde ise, her zam furyası neredeyse zil takıp oynayarak karşılanacak; zamların faziletinden söz edilecek; az yaptık, keşke fazlası olabilseydi denecek... Böylece, sadece devlet yeni zamlara şartlanmakla kalmayıp, esnaf ve tüccar da ilk fırsatta zam yapmaya, bir de “moral olarak” hazırlanacak... Doğrusu, böylesi görülüp işitilmiş değildir...

Bir de, hükümet yetkililerinin büyük gerçekler vaaz eder gibi sıradan demagojiye başvurması var: Efendim, herkes kullandığı malın yahut hizmetin parasını tam ödemeliymiş, “sübvansiyon politikası” olamazmış, kendileri böyle bir çarpıklığa başvuramazmış, dolayısıyla, petrol ve gübre gibi maddelerin fiyatını devlet sübvansiyonuyla bir ölçüde düşük tutmak, serbestçi piyasa ideolojilerine hiç mi hiç uymazmış...

Neresinden tutsanız, elinizde kalacak bir mantık bu:

Bir defa, petrol ve gübre, “bir belirli zümrenin aldığı ürün” kategorisinde değildir. Bütün hizmetlerin ve ürünlerin maliyetinde var olan temel girdilerdir bunlar. Sübvansiyon, yani, bir fiyatı gerçeğin altında veya üstünde tutup farkı hazinenin yahut bir başka vatandaş grubunun yüklenmesi yöntemi, bu temel girdilerde öngörülebilir. Bir belirli ortamda bu doğru yahut yanlış olabilir, ama petrol ve gübre, değişik özellik taşıyan, zamla mücadelede ayrıcalık taşıyabilen kategoridir.

İkincisi, “sübvansiyon politikası,” en özelci ekonomilerin bile bâzı durumlarda doğrudan yahut dolaylı uyguladığı ekonomi teknikleridir. Ortak Pazar’ın tarım politikası, bir sübvansiyonlar silsilesidir; Amerika, vergi politikalarıyla tarım nüfusunu geleneksel olarak sübvansiyone etmiştir; aynı

ülkenin bâzı ithal sınırlamaları bile, tüketici aleyhine yerli sanayicilere getirilmiş sübvansiyon niteliğindedir, vb.

Nihayet, zamları frenleyebilecek bâzı yöntemlerden “sübvansiyondur” diyerek peşinen kaçınan bizim hükümetimiz, kimi durumda ihracatçıyı, başkasında sanayiciyi, doğrudan yahut dolaylı sübvansiyone etmektedir. Bunlar mutlaka yanlıştır anlamına söylemiyoruz ama, açıkçası “halkın tümünde toplanmış vergilerin” belirli ekonomik faaliyetlere ayrıcalıkla yönlendirilmesi söz konusudur.

Kısaca, ekonomik eleştirilerde demagojiden kaçınalım ama, ekonomik savunularda aynı demagojiyi yapmamak koşuluyla...

Sonuç: Türkiye’nin ekonomisini yönetmek zordur, pahalılığı önlemek de zordur. Ama bunları bu ölçüde zor kılan, bir yerde, hükümetin politikaları olmaktadır...

1 Kasım 1985

V

Enflasyonun temel etkenleriyle mücadele edecek siyasal ve sosyal yapıdan, ekonomik kararlılıktan hükümet yoksun olunca, sonuç günümüz gibidir. kit’leri akılcılığa yöneltmek, bir inanç ve beceri işidir ve hükümet bundan yoksun gözükmüştür. Tekelci fiyatlarla baş etmek, tekelleri rahatsız edip onların doğal ve kendi açılarından haklı tepkilerine direnmeyi gerektirir ki, bu da bir cesaret ve kararlılık işidir. İç ticaretteki ürün dolaşımını düzeltmek de, bozuk sistemde kökleşmiş yararları dışlamak anlamınadır, o da bir siyaset ve cesaret işidir. Enflasyonun ve enflasyon beklentisinin psikolojik ortamını yok etmek bilgi ve beceri işidir; gelir dağılımı adaletini enflasyona karşı bir yönteme dönüştürmek, sınıfsal tercih işidir.

Yok eğer bir hükümet tekelleri de, devlet işletmelerindeki ve harcamalarındaki gereksiz özellikleri de, tarımsal ürünlerin dolaşımındaki ekonomik işlevden yoksun maliyet faktörlerini de karşısına alamayacaksa, sonuç enflasyon ve bütçe açıklarıdır.

Bunun yansıması ise, halkın üzerine yığılan, ekonomik geleceği gölgeleyen zamlar, vergiler, darlıklardır.

4 Mayıs 1985

IV

İşsizlik

I

"... 1984, Batı Avrupa (Ortak Pazar) ülkelerindeki işsiz sayısının sürekli ve düzenli arttığı on ikinci yıl olacak..."

Batı Avrupa'da, nüfusun ve çalışma yaşına gelenlerin her yıl çoğalmasına rağmen, 1984'teki toplam iş sayısı, 1974'te var olandan tam üç milyon azalmış durumda..."[9]

"Federal Almanya, İngiltere ve Fransa'da toplam 12 milyon iş, 1980-90 döneminde artık tarihe karışmış olacak..."

"İşsizlik," 1984 Avrupa'sında en çok sözü edilen konu. Öyle ki, her çeşit ürünü, işin ve emeğin yarattığı neredeyse unutturulmuş insanlara. Buna karşılık, "üretimin işi yarattığı," bir kutsal şartlanmaya dönüştürülmüş. "Üretmek amacıyla çalışmak" kavramının yerini, giderek, "çalışabilmek amacıyla üretmek" almış. Böylece, bir işte çalışabilmek "lütfuna" mazhar olabilenlerden, "yatırım, üretim ve iş imkânının artması" adına her tür sosyal hakkın sınırlanmasının istenebileceği, ücret artışından uzak durulmasının bekleneceği, garip bir ortam yaratılmış. Bunun için, işsizlerden de bir dolaylı destek sağlanarak, emeğe daha az vermenin, bir tür "meşru mazereti" yaratılmış...

Oysa, durum hayli değişik gözükmekte. "Yeni iş alanı açılması" uğruna işçiye fedakârlık önermekle de, yatırım ve üretim artışının otomatik olarak yeni iş yaratacağını öngören klasik yaklaşımlarla da, bu sorun çözülecek gibi değil: Batı ekonomilerinin "bilgisayar çağındaki" gerçeği, ekonomi tarihinde ilk kez karşılaşılan bir durum: Yatırım, üretim artışı ve ekonomik büyüme, artık yeni iş imkânının "yaratıcısı" olmuyor; bilâkis, var olan iş imkânını "azaltıcı" bir etkene dönüşüyor... Yatırımların artmasıyla yeni iş alanlarının açılması arasındaki geleneksel bağlantı, artık tarihe karışmak üzere. Birçok sanayi dalında, yeni teknoloji kullanarak işçi sayısının azaltılmasıyla, daha çok ve daha ucuza üretmek mümkün; hattâ, kimi durumda, dış rekabetin önkoşulu, örneğin Federal Almanya'da, toplam sınai yatırımın yüzde 46'sı, "emekten tasarruf" amacını güdüyor...[10]

1 Mayıs 1984

II

... Citroën fabrikalarında, otomobil karoserisinin bağlantılarını, her biri otuz işçinin yerini alan robotlar gerçekleştiriyor. Aynı fabrikada, küçük vinçleri çalıştıran elli işçinin görevini, elektronik kumanda masalarından aynı vinçleri yöneten beş programcı devralmış durumda...

ıbm fabrikalarında, "görebilen" bir robot, sekiz yazı makinesinin tuşlarını kırk beş saniyede bir araya getiriyor. Saat sanayiinde elektroniğe geçiş, yüzden fazla parça yerine dört parça ile bir saatin yapımını mümkün kılmakta. Birkaç yıl içinde, saat sanayiinde çalışanların sayısı yarı yarıya azalmış durumda.

Basım sanayiinde, klasik makineler saatte en çok yirmi beş bin harf ya da rakamı dizebilirken, yeni elektronik gereçler sekiz milyonunu bir araya getirebiliyor.

Frankfurt'taki Battelle araştırma kurumunun, Baden-Württemberg eyaletinin mekanik sanayiine ilişkin raporunda, yeni elektronik aygıtların fabrikalarda kullanılmasıyla, her işyerinde ortalama yüzde 13 oranında işçi azalması olacağı belirtiliyor. Aynı rapora göre, montaj robotlarının önümüzdeki birkaç yıl içinde devreye girmesi, halen çalışmakta olan işçilerin sayısını yüzde 50-60 oranında eksiltecek.

Siemens topluluğunun "Proje-Büro 1990" başlıklı geniş araştırmasına göre, bürolardaki çalışma düzeni tümden değişmenin eşiğinde. Küçük bilgisayarların gelişimiyle, bürolardaki işlerin yüzde 25-30'u "insandan çıkıp", "makineye bağlanacak." Örneğin, Almanya'da her yıl 4.4 milyar sayfa yazı yazan iki milyon daktilo hanımın yüzde 40'ı, 1990'a kadar işini kaybedecek. Elektronik aygıtların bu işte kullanımı, ayrıca, maliyette yüzde 32 oranında bir eksilme sağlayacak...

İngiltere Sanayi Bakanlığı'nın Sussex Üniversitesi'ne hazırlattığı bir araştırmaya göre, 1980-90 döneminde bilgisayarlar nedeniyle dört ila beş milyon İngiliz daha işsiz kalacak (günümüzde üç milyon dolayında). Federal Almanya'nın Araştırma eski Bakanı Volker Hauff'a göre, mikro-elektronik devrimi, çalışan nüfusun yüzde 50'sini orta vadede etkileyecek.

Almanya, daha üç milyon insanın 1990'a kadar işsiz ordusuna katılmasından çekiniyor (halen iki milyon dolayında). Fransa'nın endişesi de, 1980-90 döneminin toplam dört milyon kişiyi işsiz bırakması.

Üstelik, bilgisayar olayı, inanılmaz bir hızla ucuzlaşıyor; her alana, hattâ her eve giriyor, insanların işini elinden alıyor. Fransa hükümetinin hazırlattığı Nora-Minc raporunda, durumun "vehameti" şu kıyaslamayla belirtiliyor: Bilgisayarın hesap biriminin bir bileşkeni bundan on beş yıl önce ortalama 350 franka mal olurken, günümüzdeki maliyeti sadece bir santim. Aynı ucuzluk aynı oranda otomobil sanayiinde gerçekleşmiş olsaydı, en lüks Rolls- Royce'u on franka (420 tl) almak mümkün olurdu... [11]

III

Derby, İngiltere'nin 250 bin nüfuslu bir sanayi kenti. Ünlü Rolls-Royce'un uçak motoru fabrikaları, demiryolu sanayiinin büyük kuruluşları Derby'de bulunuyor. Geleneksel olarak refah düzeyi yüksek bir bölge burası. İngiltere'yi etkileyen ekonomik durgunluk bile, Derby'ye ve onun rahat konumunu paylaşan komşu Leicester ve Coventry'ye uzun süre zarar vermemiş. Daha doğrusu, verdiği zarar gözle görülememiş. Sonra, Derby'de işsizler çoğalmaya, hayat düzeyi düşmeye, suç oranı yükselmeye başlamış, insanların, kentin görünümü değişmiş. Derby'den, İngiltere'nin "yoksullaşan kentler ligine" düşmüş bir yöre olarak artık söz ediliyor...

Bir, bakıma, Liverpool, Newcastle gibi sanayi merkezlerinde yaşanmış olağan bir gerileme öyküsü gibi görünüyor. Oysa, Derby'yi ilginç kılan önemli özellik, kentin ve insanların yoksullaşmasıyla, kentteki sanayi kuruluşlarının modernleşip daha "verimli" çalışmasının, birlikte gerçekleşmesi...

Derby, sanayi modernleşip, verimini ve üretimini arttırdıkça, kentin sorunları artmış. Bu sanayinin temeltaşı niteliğindeki Rolls-Royce fabrikaları, beş yıl önceden başlayarak robotları ve teknolojinin son imkânlarını devreye sokmuş. Bunun sonucunda fabrikaların verimliliği yüzde 28 oranında artmış; bir süredir ilk kez bu yıl kâr yapmaya başlamış. Ne var ki, bu robotlaşma sürecinde, tam 6 bin iş ortadan kalkmış; 6 bin insan işsiz kalmış. Aynı özellikleri –ve "başarıyı"– yaşayan İngiliz

Demiryolları Şirketi'nde, 1984 yılı binden fazla işin kaybolmasına tanık olmuş. Bir başka büyük işletmede 5 bin kişi işini kaybetmiş, vb.

Son rakamlara göre, işsizlik oranı Derby'nin banliyölerinde yüzde 10'a, yakın çevresinde yüzde 20'ye, kent içinde yüzde 30'a yaklaşmış...

Derby'nin hikâyesi, bütün gelişen ekonomilerin karşı karşıya olduğu "çağdaş çıkmazı" özetliyor. Verimliliğin, üretimin, kalitenin ve rekabet şansının artmasını sağlayan çağdaş teknolojiler, iş sayısını azaltıyor. Geçmişte, yeni teknoloji uygulandığı işkolunda iş sayısını azaltırken, dolaylı ve genel sonuçları nedeniyle, ülkedeki "toplam" iş sayısını arttırıcı bir faktör olabilmişti. Günümüzün bilgisayarlı ileri teknolojisi ise, bu özelliğe sahip değil; teknolojinin gelişimi ve modernleşme, sadece uygulandığı sektörde değil, toplam iş sayısında düşüşe neden oluyor. Batı Avrupa, 12 yıldan beri bu durumu yaşıyor; Doğu Avrupa'ya ilişkin kesin rakam yok ama, yeni teknolojinin o kesimde "gizli işsizleri" arttırdığı belirtiliyor. Sadece Japonya ve Amerika, o da "şimdilik" bu kuralın dışında kalabiliyor.

3 Ağustos 1985

IV

Peki, bu gidişin sonu nereye varacak? Batı Avrupa, uzak olmayan bir gelecekte bir işsizler cehennemine dönüşmenin mi adayı? Kimi işveren, "aman ne iyi oluyor, hem işçilerden kurtuluyoruz, hem de maliyet düşmekte" diye sevinirken, giderek alımgücünü kaybetmiş bir topluma, "alıcısı olmayan mallar" üretmek durumunda kalacak ve iflâslar mı başlayacak? İşsizlik, can ve mal güvenliğini sarsarak, esrarkeşlerin sayısını arttırıp, terörün tohumlarını yeşerterek hayatı bütün topluma zehir mi edecek? Bunların belirtileri yok değil. Ya da, üretim kapasitesinin, tüketim imkânlarını aştığı durumlarda insanların ve araçların tam çalışmasını geçmişte sağlayabilmiş tek etkin yöntem olan savaş ekonomileri ve savaşlar mı gündeme gelecek?

Batı toplumları, isteseler de istemeseler de teknoloji devriminin içinde olduklarına göre, bu devrime kitlelerin yararı doğrultusunda, barışın ve ortak refahın yönünde egemen olmak mümkün değil mi?

Bütün sanayileşmiş ve sanayileşen ülkelerde ve zamanla Türkiye'de "dev" bir açmazın eşiğine geliniyor. Açmazın boyutları ve kaçınılmazlığı, toplumların, sosyal sınıfların, insanların ilişkilerini değiştirmenin adayı. "Ekonomik büyüme", "iş", "refah" gibi temel kavramların anlamı da, bu kavramlar arasındaki geleneksel bağlantılar da, bir altüst oluşun işaretlerini vermekte. "Açmaz," toplumları, sosyal sınıfları ve insanları yeniden organize olmaya, yeni çözümler üretmeye zorluyor. Siyasetin, sosyal mücadelelerin, temel değer yargılarının farklı biçimleri, farklı tezleri gündeme geliyor.

"Açmaz," çok basit olarak, şöyle açıklanabilir:

1) Teknolojinin son yirmi yılda gerçekleştirdiği ve her gün biraz daha hızlandırdığı gelişim sonucunda, üretimdeki "insan" yahut "emek" ihtiyacı, geçmişle kıyaslanmayacak bir hızla azalıyor. Daha kaliteli, daha bol ve daha ucuz üretim, genel olarak, daha az sayıda insanla yapılıyor. Hattâ, daha ileri bir üretimin ve rekabetin önkoşulu, bilgisayardan, robotlardan yararlanmak, dolayısıyla emeğin üretimdeki payını azaltmak şeklinde beliriyor.

2) Ekonomi tarihinde ilk kez karşılaşılan, belirleyici, "stratejik" değişim, "büyüme ile iş" arasındaki bağlantıda: Ekonominin geliştiği ve üretimin arttığı ölçüde yeni iş imkânlarının, çalışma alanlarının doğması şeklindeki geleneksel ve "kesin" kural, günümüzde değişiyor. Teknoloji çağındaki ekonominin büyümesi, otomatik olarak yeni iş yaratmak şöyle dursun, bilâkis, "iş" ve "çalışan" sayısını azaltıyor.

3) Bu çerçevede, "işsizliğin toplumları," bir yeni model gibi bütün sanayi ülkelerinde, sanayileşmeye çabalayanlarda ortaya çıkıyor: Sayıları her gün artan işsiz insan yığınları, kendi kaderleriyle baş başa kalarak ya da iane benzeri işsizlik yardımlarına mahkûm olarak, toplumun eteklerindeki mutsuzlar ve umutsuzlar kümesine ekleniyor.

4) Söz konusu oluşum, teknolojiden öncelikle yararlanmakta olanların, sermaye kuruluşlarının, hiç değilse büyük bölümünü ve şimdilik tedirgin etmiyor: Teknolojik yenilenme, maliyeti düşürücü, kârı arttırıcı, emeğe bağımlılığı azaltıcı sonuçlar vermekte. İşsizlerin çoğalması, "yedek" işçilerin işsiz olarak piyasadaki varlığını, dolayısıyla, ücretlerin düşük tutulabilmesini, sendikalar karşısında güçlü olunmasını kolaylaştırıyor. Öte

yandan, işsizliğin boyutları, piyasayı çok daraltacak ve sermayeyi, “alıcısı kalmayan mallar” üretmek durumunda bırakacak bir düzeyde değil henüz.

5) Buna karşılık, soruna uzun vadede bakanlar, sanayi devriminden beri süregelen bir toplumsal dengenin yıkılmakta olduğunu, yeni bir dengenin, zahmetli bir süreç sonucunda oluşması gereğini belirtiyor. İşsizliğin yol açtığı bütün acımasızlıklar, eşitsizlikler, güvensizlikler, çarpıklıklar, şiddet eğilimleri, birçok toplumun önde gelen özellikleri olarak artıyor.

Teknoloji “devrimi” ile altüst olan geleneksel yapıların yerine, daha gelişmiş, daha insancıl yeni dengeleri oluşturmak, bunun gerektirdiği toplumsal çerçeveyi ve farklı kurumsal ilişkileri yaratmak, günümüzün temel sorunu. Bu soruna öncelikle sahip çıkanlar, doğal olarak, söz konusu teknoloji devriminin “faturasını” ödeyenler, işsizlikle, yoklukla, güvensizlikle baş başa bırakılanlar ve onların temsilcileri.

17 Mayıs 1984

V

Çözüm?.. Çözüm, dünyadaki sol partilerin ve sendikaların günümüzdeki başlıca tartışma konusu.

Teknoloji sonucu işgücüne bağımlılığı azalan sermaye çevreleri, artan verimlilikten de, kârdan da memnun. İşsizliğin sosyal sonuçlarıyla ve uzun vadeli ekonomik sonuçlarıyla ilgilenecek düzeydeki bir bölüm sermaye konuya ilgi duymakta ama, bu onun öncelikli sorunu değil.

Sol partiler ve sendikalar ise, çıkmazın, ancak yepyeni bir toplumsal organizasyonla, “değerin” toplumdaki paylaşımına uygulanacak yeni modellerle, farklı bir “hayat tarzıyla” aşılabileceği görüşünde. Bu çözüm önerileri, her önerinin bir dizi yeni sorun yarattığını da bilerek, “var olan işin paylaşılması” yönteminden hareket ediyor.

Basitleştirerek olaya baktığımızda, durumun, yani, iş ve çalışan sayısının toplam olarak azaldığı ve daha da azalacağı gerçeğinin, iki farklı biçim alabileceği gözükmektedir: İlki, “işin iptali” olayının, günümüzdeki gibi, plansız, zorlayıcı, anti-sosyal özelliklerde gerçekleşmesi. Dağ gibi işsiz yığınlarının, “kitlesel işsizliğin,” bir kurala dönüşmesi. Eşitsizliğin,

yokluğun, ruhsal ezikliğin, bunlardan kaynaklanmış toplumsal hastalıkların yaygınlaşması.

İkinci biçimlenme ise, teknolojinin kaçınılmaz kıldığı “işin iptali” olayının, toplumun denetiminde, planlı olarak, insanların “zamanını” özgürleştirmeye dönük olarak gerçekleşmesi.

Konunun, günümüzdeki yaygın işsizliğe yol açan özellikleriyle değil, “zamanı özgürleştirmeye” dönük bir yaklaşımla çözümünü önerenler, şu noktalardan hareket ediyor:

1) Herkesin iş sahibi olması için, var olan işin paylaşılması gerekiyor. Başka bir deyişle, örneğin “on işçinin”, “40 saatlik çalışma haftasında” gerçekleştirdiği bir işin, “haftada 30 saat çalışılan” bir düzenlemede, 13 işçiyle gerçekleşmesi öneriliyor. Böylece, var olan işi arttırmanın neredeyse bilimsel olarak mümkün gözükmediği bir teknoloji devrimi karşısında, ancak mevcut işin paylaşımı yöntemiyle hem işsizliğin azalacağı, hem de insanların kendilerine ayırdıkları zamanın artacağı belirtiliyor.

2) İlk bakışta tutarlı, hattâ kolay gözüken bu yöntemin beraberinde taşıdığı temel sorun, işin paylaşıldığı gibi, “ücretin de” paylaşılıp paylaşılmayacağı, yahut ne ölçüde paylaşılıp, nasıl karşılanacağı. Somutlarsak, 40 yerine şimdi 30 saat çalışan işçinin, geçmişte olduğu gibi şimdi 40 değerde ücret almaya devam edip etmeyeceği. Ya da, 35’le mi yetineceği. Bir başka sorun, toplam 400 saatlik çalışmaya şimdi şu ya da bu ölçüde daha fazla ödeme yapılması durumunda, sermayenin bunu nasıl karşılayacağı, hattâ, böyle bir durumun onu dış rekabette olumsuz etkilemesi ihtimali.

3) Bu çerçevede, sorun, yaratılan ekonomik değerin nasıl paylaşılacağına ilişkin siyasal bir soruna dönüşmektedir: İşçi sendikaları ve sol partiler teknolojinin sağladığı verimliliğin, “kârı arttıran” bölümünde sınırlanarak, “işi paylaştırmak,” bir bakıma ücretin toplam payını arttırmak doğrultusunda kullanımını önermektedir. Meselenin özü buradadır. Nitekim, Fransa’da Mitterrand yönetiminin haftalık çalışma süresini her yıl bir saat azaltarak 35 saatlik haftayı hedeflemesi; Almanya’da işçi sendikalarının süreyi 40’tan 35 saate indirmek amacıyla yaygın grevleri başlatması, sözünü ettiğimiz “yeni modelin” ilk arayışları, girişimleri görünümündedir.

Teknolojinin çağımızdaki bilgisayar özellikli gelişimi, toplumları, bir belirli açmazın içine sıkıştırıp, onları zor tercihlerle, tercihin getireceği zahmetli yeniden düzenlemelerle baş başa bırakmıştır. Eğer işsizlik ve beraberindeki hastalıklar reddedilecekse, o zaman, mevcut işi paylaşmaktan, işi paylaşırken de emekle sermaye arasında var olan değer paylaşımı dengelerini yeniden oluşturmaktan başka çözüm gözükmemektedir. "İşin iptali" olayının hangi ölçülerle gerçekleşeceği, toplumun bu olayı nasıl planlayıp denetleyeceği, önümüzdeki yılların temel siyasal mücadele konusu olmaya adaydır.

Sanayileşmiş ve sanayileşen ülkelerde, insanların daha az çalışıp daha iyi yaşayacağı yeni bir evreye geçişin sancıları başlamıştır. Türkiye olarak bu gerçeklerin uzağında değiliz...

18 Mayıs 1984

V

Dış Borç ve IMF

I

“Borç yiğidin kamçısı” mı?

“Borçtan yiyen, cepten yer” mi?

Hemen her ülkenin “dış borç” için uğraşması, buna karşılık, borçlandıkça “batağa sürüklenmekten” söz etmesi, nasıl açıklanabilir?

Günümüzün gerçeklerinde, “klasik cevaplar” da yetersiz kalıyor: “Borcu uzun vadeli ve düşük faizli alırsak, bu parayı verimli yatırımlarda kullanırsak, dış borç yararlıdır” demek, sorunu çözmüyor. Bir defa, borç, artık uluslararası piyasanın belirli faiz oranlarından genellikle farklı olamıyor, vadelerle faiz oranları arasında kurulmuş temel dengelerin pek dışına çıkamıyor; adetâ “standart” bir nitelik taşıyor. Sonra, borçlanma olayının bütün tahlilleri, alınan paranın zaten verimli kullanılacağı varsayımına dayanıyor.

Türkiye, dünyanın hatırı sayılır “borçluları” arasında. 22 milyar dolar borcumuz var; her yıl borç anaparası ve faiz olarak gene yaklaşık 3 milyar dolar ödemekteyiz.

Hemen belirtelim, Türkiye, dünya “borçlu” sıralamasında ön sıraları paylaşıyor: Avrupa’nın “ikinciliği” için, Yugoslavya ile yarışmaktayız: Polonya’nın 28 milyar dolar, Yugoslavların ve bizim (1984 rakamı) yaklaşık 20 milyar borcumuz var. Afrika’nın “en büyüğü” Nijerya 17 milyar, Mısır 15, Fas 12 milyar borçlu. Asya tarafında, sadece Güney Kore (23 milyar) ve Endonezya (22 milyar) bizden önde gözüküyor. Borçlu kıta Latin Amerika’nın Brezilya’sı 105, Meksika’sı 96, Arjantin’i 47, Venezüela’sı 35 milyar borçlu. Biz, 20 milyarlık Şili ile aynı düzeydeyiz.[12]

Dış borçlanma dengesi bozulduğunda, borcu ödemek zorlaşmakta ve alıcıların baskısı başlamaktadır. Baskı, en masum ve haklı örneğinde “ihracatı arttırın, devlet harcamalarını kısın” biçimindedir. Dış borç ödemeyi kolaylaştıracak fazla yöntem yoktur zaten. Ne var ki, borcun çapı ve baskının dozu yüksekse, borçlu ülke olağanüstü bir kemer sıkma

politikasına giderek ihracatı arttırmak, sosyal hizmetleri ve yatırımları sınırlamak, gelir dengesini ister istemez altüst etmek, kimi örnekte özgürlükleri askıya almak gibi bir zora düşmektedir. Sosyal bunalımlar, rejim değişimleri gündeme gelebilmektedir. Dış borç dengesinin bozulması, doğrudan ve dolaylı olarak bir toplumu temellerinden sarsmaktadır. Türkiye, bu sonuçların bir bölümüne tanık olmuştur. 1977-80 bunalımının nedenleri arasında dış borçlanma dengesindeki bozukluğun dolaylı ama önemli payı vardır; 1980 sonrasının belki zorunlu fakat aşırı kemer sıkma olayı, aynı ölçüde dış borçlardan dolaylı kaynaklanmıştır. Kısaca, dengeyi kaçırmaya yatkın bir ekonomik yapımız vardır ve ihtiyatlı olmak gerekir.

"Dış borçlanmanın sağlıklı ölçüsü" genel olarak, yıllık dış ticaret fazlasının yıllık borç ve faiz ödemesini karşılamasıdır.[13] Örneğin büyük sıkıntılar sonucunda, Arjantin, 1982'deki 4 milyar dolar dış ticaret açığından, 1984'ün 13 milyarlık dış ticaret fazlasına ulaşmıştır. Buna rağmen, sorunları tümüyle çözülmemiştir. Kaldı ki, aynı fazlalığı sürdüreceği şüphelidir. Türkiye'mizde ise, bunca çabadan sonra ihracat artmıştır ama, dış ticaret fazlası değil, açığı (3 milyar dolar) söz konusudur; yıllık borç ödentisi de ayrıca 3 milyar dolardır. Öte yandan, bütün dünyadaki eğilim, 1981-84 döneminde borçluların büyük sıkıntılar pahasına arttırdığı ihracatın, şimdi tıkanmaya başlamasıdır.

Türkiye'nin dış borç bulabilmesi, sağlıklı bir denge kurmuş olmasından değil; çok bozuk bir dengeden –gene kitlelerin büyük fedakârlığı sonucu– "bir ölçüde bozuk dengeye" ulaşabilmesidir. Türkiye'nin tarihsel olarak "sağlam borçlu" olması, Osmanlı'dan beri her kuruş borcunu yabancıya ödemesi, bu "bir ölçüde bozuk" dengeye rağmen onun yeni borç almasını mümkün kılan önemli faktördür. Başka bir deyişle, zor piyasalardan borç bulmamız, sağlığın değil, "yarım bir sağlık" artı "sağlam borçlu" niteliğimizin sonucudur.

Peki, "borç bulmanın" zor olduğu bir piyasada Türkiye'nin dış borçları artıyor diye sevinelim mi, yoksa üzülelim mi?

Çok teknik bir konu üzerinde ihtiyatla konuşmaktayız ama, bizim görebildiğimiz, dış borç alıyoruz diye sevinmeyi bırakmanın zamanı gelmiştir. Bu tempoda devam edilirse, üzülmeye başlamak bile gerekebilir...

27 Eylül 1985

II

Son haftaların dünyasındaki ilginç gelişmeyi, Latin Amerika'nın sorunlu ülkelerinden Peru yaşıyor. Başkanlık seçimini beklenmedik boyutta bir zaferle noktalayan 35 yaşındaki Alan Garcia, şimdi hayli iddialı ve değişik bir ekonomi, siyaset, toplum projesini uygulamaya hazırlanıyor. Garcia'nın partisi apra (Amerikan Devrimci Halk Birliği), Peru siyasal yelpazesinin sosyalist kanadını oluşturuyor. Batı Avrupa tipi sosyal demokrat nitelikli partileri andıran bu kuruluşun lideri Garcia, oyların yüzde 50'sinden çok az bir eksiğini toplayabilmiş. apra'nın solunda yer alan ve daha köktenci bir anlayışı temsil eden "Birleşik Sol Koalisyon"un adayı ve başkent Lima'nın Belediye Başkanı Barrantes yüzde 22; görev süresi dolan eski başkanın merkez sağdan önerdiği aday yüzde 6; muhafazakâr "Demokrat Beraberlik" adayı yüzde 11 oy alıyor. Geri kalan küçük partiler de öteki oyları paylaşıyor.

Seçim sonucu, hem ülkedeki geleneksel merkez sağ iktidarlarına ve onun asker yahut sivil yönetim örneklerine karşı, hem de, seçimi boykot kampanyalarına girişmiş sol iddialı gerillalara karşı bir zafer olarak niteleniyor.

Ne var ki, söz konusu oylamayı demokrasi adına bir "zafer" olarak yorumlayanlar, aynı iyimserliği gelecek açısından pek paylaşmıyor...

Peru, yerleşmiş bir demokrasi geleneğine sahip değil. Kısa süreli sivil yönetimleri, yarı askeri ve tümden askeri dönemler uzun sürelerle bölüyor. Günümüzün Peru ordusu demokrasinin yerleşmesi ve seçim sonuçlarının kabullenilmesi doğrultusunda tavır koymuş ve bu tavrına sahip çıkmış olmakla beraber, içindeki bâzı unsurların demokrasi dışında özlemler taşıdığı dünya basınında belirtiliyor. Garcia'nın siyasal becerisi ve dengeleri eksik kalırsa, tutucu çevrelerin ordu içinden destek bulabileceği öne sürülüyor.

Buna karşılık, Latin Amerika'da esen demokrasi rüzgârlarının ve iki "dev ülke" Brezilya ve Arjantin'de yaşanan demokratik gelişmelerin Peru'ya yardımcı olması bekleniyor.

Peru'nun ekonomik ve sosyal durumu bir başka tehlike kaynağı: Ülke'nin 19 milyonluk nüfusundan büyük bölümü, sefalet içindeki köylerde ve

büyük kentlerin yokluk bölgelerinde yaşıyor. Kişi başına düşen milli gelir 1.000 dolar çevresinde. Enflasyon yüzde 100'ün üzerinde. Dış borç toplamı, 14 milyar dolar.

Peru'nun çıkmazı, yaşayabilmek için, "ekonomiyi hareketlendirmek", "eski borçlarını ödeyebilmek" için, yeniden dış borç almaya muhtaç bulunması. Bu noktada, "ımf sorunu" Peru'nun gündemine giriyor...

Peru'nun yeni lideri Garcia'nın, "ımf'yi aşarak dış kaynak bulabilme" iddiasının şansı, aynı Garcia'nın ımf'yi "doğru" değerlendirmesinden doğuyor: Peru yönetimi, ımf'yi, "uluslararası borç veren bir kuruluş" olarak nitelendiriyor. Bu kuruluş, verdiği borcu geri alabilmesini kolaylaştıracağına inandığı "koşullar" öne sürüyor; borcu vermek için, söz konusu borç talebi ülkenin belirli ekonomik önlemler almasını istiyor.

Garcia, ımf'nin bu koşullarını bir "baskı" olarak, bir "içişlerine müdahale" olarak yorumlamak yerine, kısaca, bu koşulları kabul etmediğini belirtiyor. Koşul öne sürmenin, kendi parasının güvencesi açısından ımf'nin ve herkesin kullanabileceği meşru bir hak olduğunu; buna karşılık, aynı koşulları –dolayısıyla borcu– reddetmenin de bir hak olduğunu Garcia belirtiyor.

Buradaki sorun, öteki özel ve kamu dış borç kurumlarının, bir ülkeye kredi açarken, ımf'yi "teknik" bir ölçü kabul etmeleri. Eğer bir ülke, ımf'nin güvenine sahipse, özel kurumlar da, kendi verecekleri borcu sağlam görüyor. Değilse, görmüyor ve borç vermekten kaçınıyor.

Peru'nun yeni yönetimi, şimdi Amerikan basınındaki tanımla "ımf'ye by-pass" uygulamak düşüncesinde. Kalp hastalıklarında, tıkalı bir damarın etrafında dolaşacak yeni bir kanal açmak gibi, Peru da ımf'nin çevresinden geçip, öteki dış borç kaynaklarına doğrudan ulaşmak umudunda.

Bir başka Latin Amerika ülkesi Arjantin'in bir ölçüde başardığı bu yöntemi Peru gerçekleştirebilirse, sadece Başkan Garcia'nın değil, dış borç sorunu yaşayan tüm ülkelerin yeni imkânlara kavuşacağını yabancı basın belirtiyor.

Bilemiyoruz, geleceğin dış borç ilişkilerinde egemen model "ımf" patentli değil, "Latin Amerika" çıkışlı mı olacak?..

25 Nisan 1985

III

Sayın Başbakanımız bütün dünyanın Türk ekonomisindeki gelişmeyi ve hele enflasyonu 1980'in yüzde 100 dolayından, önce yüzde 25'ten geçirip sonra yüzde 45'e çıkarmasına hayran kaldığını anlatadursun, şimdilerde bir başka "mucize" ilgileri topluyor: Arjantin Başkanı Alfonsin, ülkesinin mizah konusu olmuş enflasyon hızını, yılda yüzde 400 düzeyinden, yüzde 25 dolayına düşürmüş durumda. Hem de, sadece 5 ay içinde bu "mucizeyi" gerçekleştirerek...

Alfonsin, 48 milyar dolarlık borcu ve –yılda değil– ayda yüzde 30'luk bir enflasyonu devralarak ve askeri yönetimlerin kurumsal özellik taşıdığı bu ülkede, sivil yönetim ve anlayışın lideri olarak işe koyulmuş. İki yıl kadar siyasal sorunlarla uğraşıp hazırlığını yapmış; kendinden önceki faşist nitelikli yönetimin toplumda açtığı yaraları sarmış; İngiltere karşısında ülkesinin uğradığı Falkland hezimetinin ezikliğini gidermiş. Sonra, 1985'in haziran ayında ünlü "reçetelerini" uygulamaya koymuş.[14]

İlk iş olarak, artık hiçbir anlamı kalmayan Arjantin para birimi "Peso" iptal edilmiş. Onun yerini "Austral" almış. Ücretlerin de, fiyatların da artışı kesin olarak yasaklanmış. Vergiler arttırılmış. Bütçe dengesini sağlamak amacıyla, para basımına son verilmiş.

Sonuçlara bütün dünya şaşakalmış: Temmuz-kasım döneminde enflasyon hızı ayda yüzde 2'ye düşüvermiş; ücretlerle fiyatların dondurulması hemen her alanda başarıyla sürmüş; devlet harcamalarını sınırlamak ve vergileri yükseltmek politikası, ülke tarihinde ilk kez devlet bütçesinin "ekim ayı hesaplamasında" fazlalık vermesini sağlamış...

Arjantinliler gözlerine inanmamış adetâ ve sonuçlara çok sevinmiş ama, "reçetelerin" acılığına da tepkiler başlamış...

Yeni uygulamanın ilk bölümü tamamlanırken, iş çevreleri "fiyatların serbest bırakılmasını" şimdi talep ediyor. İşçiler, gerçek ücretlerin son dört ayda yüzde 12 düşmesinden yakınıyor. Ne var ki, genelde herkes memnun ekonomideki gelişmelerden: Arjantin'in dış alacaklıları da, neredeyse

“kayboldu” gözüyle baktıkları paralarının makul vadelerle döneceğini hesaplamaya başlamış...

Ünlü ımf’nin başkanından, Amerikan Federal Bankası yönetmeni Volcker’e kadar dünya ekonomisinin tüm uzmanları “Arjantin olayına” eğilirken, Başkan Alfonsin şimdi “planın ikinci bölümünü” tartışma gündemine getiriyor: Mali sistemin yumuşatılması, yabancı yatırımlara kolaylık sağlanması, ülke ekonomisinin yüzde 40’ını kontrol eden devlet işletmelerinden sürekli zararda olanların mülkiyet özelliğinin gözden geçirilmesi, tartışılacak konular arasında. Ve tabii, hemen her konuda değişik görüşler, farklı yaklaşımlar, mücadeleler var...

Arjantin’in yaşadığı ekonomik olaylar, bir başka yönüyle hayli ilgi çekici: Arjantin “ımf reçetelerini uygulamayacağını” açıklamış bir ülke. Alfonsin, Arjantin’in kendi hastalıklarını bizzat teşhis etmesi gerektiğini, kendi ilacını bizzat bulmasını savunarak ımf önerilerini reddetmişti.

Arjantin olayındaki ilginç özellik, başarılı sonuçlara ımf ile adetâ mücadele edilerek ve ımf reçetelerinin dışındaki yöntemlerle ulaşılması. Arjantin Başkanı Alfonsin, önce, “ımf ile uzlaşmasının söz konusu olmadığını”, “... dış borç ödenecek diye ülkenin durgunluğa sürüklenemeyeceğini” söylüyor. Sonra, ihtiyaç duyduğu yeni dış kredilerin ımf tümden dışlanarak alınamayacağını fark ediyor. abd’nin ve başka borçlu ülkelerin araya girmesiyle, nihayet ımf uzlaşması imzalanıyor. Ancak, imzalanır imzalanmaz, bu anlaşmayı çiğnemeye Alfonsin mecbur kalıyor. Sonuçta, Arjantin’in kendine özgü “reçeteleri,” gündeme geliyor.

Bir yandan ımf kaynaklı öneri paketlerinin çeşitli ülkelerde ve özellikle geçmiş yılların “başarı modeli” Meksika’da şimdi teklemeye başlaması, öte yandan Arjantin’in verdiği “ımf dışında gelişme örneği,” günümüzde yoğun tartışmalara yol açıyor.

Konuya, biraz daha yakından bakmaya çalışalım:

Ülkemizdeki yorumlarında da genellikle eksik açıklanan ımf, özünde bir tür “güven ölçüsü” işlevi taşır. Dünya piyasalarında dış borç arayan bir ülke, eğer ımf tarafından “sağlam borçlu” diye nitelenmekteyse, kolaylıkla bu borcu bulabilir. Yok eğer ımf’nin güvenine sahip değilse, borç bulması

hayli zorlaşır; daha yüksek faiz ve daha çok teminat sağlamak durumunda kalır.

ımf'nin, bir ülkeye zorla ekonomik model kabul ettirmesinden çok, kendi "yeşil ışığı" bakımından koşullar öne sürmesi söz konusudur. Bir ülkeye borç verirken dünya bankaları ve devletleri bu muhtemel borçlunun "güvenilirlik" düzeyini bilmek için ımf'ye bakar. Eğer borç arayan ülke ımf açısından "tamam"sa, mesele yoktur. Tamam değilse, bu defa, borç arayan ülkenin yapabileceği iki şey vardır: Ya ımf'nin yargısına itibar etmeyen yeni borç kaynakları arar ve bunların çoğu kez daha ağır olan yüküne katlanır; ya da, ımf'nin yeşil ışığını sağlamak için ımf'ye başvurur.

ımf'ye göre, borç alabilmenin koşulu "sağlıklı" bir ekonomidir. Gene ımf'ye göre, sağlıklı olabilmek için belirli ekonomik yöntemleri benimseyip uygulamak gerekir. Borç arayan ülke bu yöntemleri benimseyip uygulamaya korsa, o zaman, ımf söz konusu ülkenin günü geldiğinde borcunu ödeyeceği yolunda görüş belirtir ve borç kaynakları o ülkeye açılır.

Günümüzde tartışılan, klasik ımf yöntemlerinin geçerliliğidir; ayniyle uygulansalar bile, bir borçlu ülkeyi düzlüğe çıkarmadıkları yolunda yoğunlaşan kuşkulardır...

Malûm, ımf'nin klasik ve genel reçetesi şudur: Devlet harcamalarının sınırlanması, bütçe açığının önlenmesi, karşılıksız para basmamak, devlet desteklerinin (sübvansiyon) eksilmesi, gümrüklerin indirilmesi, ihracat seferberliğinin başlaması, en önemlisi, fiyatların özgürce oluşması ve piyasa kurallarının en geniş bir serbestliğe kavuşması.

ımf uzmanlarına göre bu yaklaşım, enflasyonun hızını yavaş ve dengeli biçimde azaltacak; ihracat gelirleri, dış borçları ödemeyi kolaylaştıracaktır.

Ne var ki, ımf reçeteleriyle henüz hiçbir borçlu ülke düzlüğe çıkamamıştır. ımf'nin gözdesi olan Meksika –Türkiye hiçbir zaman gözde olmamıştır– bir ara durumu toparlamış, sonra yeniden ve hızla enflasyona sürüklenmiştir.

ımf reçetelerini tartışanlar, bunların "borçlanmayı finanse etmekten başka işe yaramadığı"[15] görüşündedir. Reçeteler beklenileceği gibi ekonomik durgunluk yaratmakta, ancak borçlanma ve enflasyon konularında kalıcı çözüm getirmemektedir. Eski borçları ödemek için yeni borç alınmakta,

alınanla sadece eski borcun faizleri ödenmekte, her yeni borç, yükselen faiz oranları nedeniyle, borçlu ülkenin yükünü ağırlaştırmaktadır...

Arjantin'in dünkü yazıda sözünü ettiğimiz uygulaması en temel bir noktada ımf modelinden ayrılmıştır. Fiyatları ve ücretleri, döviz kurunu dondurmuştur. Böylece, "enflasyon beklentisini" halktan ve piyasadan silmeye çalışmış, bu çok önemli faktörü etkisizleştirmiştir.

Arjantin deneyinin mesajı şudur:

Borçlu ülkeler, ekonomilerini sağlığa kavuşturmak ve dış borçlarını düzene sokmak için mutlaka ımf reçetelerine muhtaç değildir. Bir ülke, kendi yapısından, özelliklerinden hareketle kendi reçetelerini oluşturabilir, dış ekonomik çevrelerden tümüyle kopmaksızın, kendi yöntemleriyle başarıya ulaşabilir...

Dileriz, bizim yöneticilerimiz de dünyadaki gelişmeleri ve Arjantin'i izlemekte olsun...

9-10 Aralık 1985

VI

Tarım

I

Günümüz Türkiye'sinde kırsal kesim hangi işaretleri veriyor, hangi yeni özellikleri yansıtıyor?

Türkiye gibi geniş bir ülkede, kırk bin dolayında köy üzerine elbette genelleme yapılamaz, iddialı konuşulamaz. Bununla beraber, değişik yörelerden, farklı üretim alanlarından, farklı gelir düzeylerinden gözlemler getirilmekteyse ve aynı yörelerin beş yıl, on yıl önceki durumu bilinmekteyse, bâzı varsayımlar ortaya konabilir.

Böyle bir gözlem ve kıyaslama çerçevesinde, günümüz köylülüğünün iki özelliği dikkati çekiyor: Hemen her yörede köylünün kendi ekonomik durumundan hoşnut olmayışı ve birey olarak köylünün yahut köyün, anlayıştan, alışkanlıkları ve talepleriyle gelişmenin yeni bir aşamasına ulaştığı...

Türk köylüsünün birey olarak eline geçen paranın da, köylünün milli gelirden almakta olduğu payın da küçülmekte olduğu görülmektedir. Tabii, istisnai durumlar, ürünler, yıllar, yöreler olabilir. Ama ekonominin genelinde, köylünün geliri açısından bir gerileme söz konusudur.

Bu gerileyişin bâzı nedenleri, ortadan kaldırılması çok zor olan nedenlerdir, diğerleri, doğrudan doğruya iktidarların siyasal ve sınıfsal tercihlerinin sonucudur. Önce, gelir düşüşünün köklü nedenlerine bakalım:

Kırsal kesimin olağanüstü hızdaki nüfus artışı, üretimdeki ve gelirdeki gelişmenin çok fazla insan tarafından paylaşımını gerektirmektedir. Dolayısıyla, insanlar, arttırdıkları geliri daha çok sayıda hak sahibi arasında bölüştürmekte ve sonuçta birey olarak payları büyümemektedir.

İkinci neden, tarım ürünleri fiyatlarında bütün dünyanın genel bir düşüş eğrisine girmiş olmasıdır. İstisnai ürünler, istisnai durumlar elbette vardır ama, genelde dünya tarımı çok daha fazla üretmektedir ve arzın artması, fiyatları düşük tutmaktadır. Özellikle yeni tohumlar, yeni ilaçlar,

makineleşme ve yeni teknikler, tarım üretimini hızla arttırmıştır. Bugün Hindistan bile buğday ihracatçısı olmuştur...

Nihayet, Türk iktidarlarının siyasal tercihleri de, köylülüğün ekonomik konumunu sarsmıştır. 1980 sonrasında, kırsal kesimin gelirini, başka toplum kesitlerine aktarmanın ve onların aracılığıyla ekonomik devreye sokmanın boyutları genişlemiştir. Köylüden kaynaklanmış gelirin tüccara, sanayiciye daha büyük ölçüde kaydırılması, aynı kaynaklı gelirden devletin artan bir pay alarak bunu yatırımlarında, harcamalarında kullanması, son yılların öncelikli anlayışı, gelişen uygulamasıdır.

Burada mesele, “ölçünün” nasıl konacağıdır. Çünkü ister Sovyet modeli kalkınma olsun, ister Batı modeli kalkınma, tarımdan belirli ölçüdeki kaynağın sanayie transferi olmaksızın gerçekleşmemiştir. Son yıllarda bizde getirilen “ölçü,” kanaatimizce hayli insafsız olmuştur. Üstelik, hem verimli kullanılmadığı izlenimi vardır, hem de, kendisinden kaynaklanmış gelirin sanayie aktarılışında köylüyü ortak edecek, onun kaybını bir ölçüde azaltacak yöntemlere –kooperatifleşme, vb.– itibar edilmemiştir.

Milli gelirin sınıfsal paylaşımına ilişkin çalışmalarda belirtildiğine göre, köylülüğün payı 1970’lerin sonlarında yüzde 30’dur. Başka bir deyişle, Türkiye’de üretilen toplam değerlerin yüzde 30’una o tarihlerde kırsal kesimce sahip çıkılmaktadır. Bu payın günümüzdeki oranı, yüzde 20 dolayında hesaplanmaktadır...

Bu bir siyasal tercihtir. Aynı şekilde siyasal tercih olan “üretici” ile “tüccar” arasındaki gelir paylaşımının kurallarını belirlemektir. Özellikle 1983 sonrasında, ülke iktidarı bu paylaşımın tüccardan yana olması için her tür kolaylığı sağlamıştır. Birçok üründe devletin aradan çıkarılması, devletin alıcı niteliğinin sınırlanması, kooperatiflerin ihracat imkânının daralması ve benzer oluşumlar, sonuçta, köylülüğün ve birey olarak köylünün gelirinde göreceli bir düşüşe yol açmıştır.

19 Eylül 1986

II

Tarım kesiminden gelen haberler ilginçtir: Bir yandan, meyve ve sebzede olağanüstü bir bolluktan söz ediliyor. Üretici, tarladan, bahçeden fışkıran

ürünü ne yapacağını bilmiyor. Bolluk, birçok üründe geçen yılkinin dörtte biri, yarısı daha az fiyata satmaya onu zorluyor. Buna rağmen, ne ürünü pazarlara ulaştırabilecek sistem var, ne de yeterli alıcı. Buğday bâzı bölgelerde kuraklığa kurban giderken, diğerlerinde, yeni tohumlar olağanüstü bir verim sağlamakta. Süt üretiminde fazlalıktan ve piyasa fiyatıyla satış yaparken üreticinin zarara uğradığından söz ediliyor. Başbakan, tarımda bir bolluk ve ucuzluk yılı yaşandığını açıklayarak mutluluğunu belirtiyor. Ziraat Odaları Başkanı ile Ziraat Dernekleri Başkanı ise, çiftçi ve köylü adına en karamsar tabloları çiziyor.

İşin ilginç yanı, herkesin doğruyu söylemekte olması...

Olaya, yakından bakmaya çalışalım:

Sekiz kişilik bir köylü ailesi, geçen yıl “100” birim domates yetiştirip, bunu, “35” birim fiyatıyla satmış. Eline, “3.500” geçmiş. Bu yıl, gübreleme, ilaçlama, elverişli hava koşulları nedeniyle, “200” birim domates üretmiş. Üretim herkeste çok olduğundan, birim fiyatı “17”ye düşmüş. Elindeki ürünü tümüyle tüccara satabilse, çiftçi belki durumu kurtaracak. Fakat hem dolaşım sisteminin yetersizliği, hem de tüketicinin eksikliği nedeniyle, ancak “150” birim satabilmiş. Dolayısıyla, eline ancak “2.550” geçen sekiz kişilik çiftçi ailesi, ciddi bir zarara uğramış.

Aşırı basitleştirdiğimiz bu örnek, hem tarımdaki çıkmazı ve bu çıkmazın zorlayacağı çözüm yollarını açıklıyor, hem de, gelişmiş tarım ekonomilerinin bundan elli yıl, yüz yıl önce yaşadığı bir durumu sergiliyor:

Meselenin özünde, “gelişmiş teknolojinin,” eskimiş organizasyon biçimleriyle çelişkisi yatıyor. Tarımsal üretimin teknolojisi ilerledikçe, makine, ilaç, gübre daha fazla kullanıldıkça, üretim artıyor. Bu çağdaş bilgiler kullanılmadan olmuyor, kullanıldığında ise, bahçe daha fazla sebze veriyor, inekler daha çok süt, ağaçlar daha fazla meyve, vb.

Çokluk, kaçınılmaz şekilde fiyatları düşürdüğünden –ya da artışı sınırladığından– çiftçi ailesinin durumunu koruması veya geliştirmesi ancak iki “çözümün” birlikte devreye girmesiyle mümkün olabiliyor:

İlki, bu özelliği yaşayan toplumlar, gelişen teknolojinin arttırdığı üretimi karşılayacak yeni “organizasyon modelleri” kuruyor. Daha çok ürünü, daha ucuza pazarlara götüren bir ulaşım sistemi geliştiriyorlar, maliyet

unsurlarından önemli biri olan aracı paylarını, akılcı işletmeciliğin ölçüleriyle sınırlıyorlar; yeni kredi mekanizmaları geliştiriyorlar; tüketim ve ihracat tahminleri yaparak üreticiyi önceden bilgilendiriyorlar, vb.

İkinci çözümü ise, sorun, kendi bünyesinden ve mecburen yaratıyor: Örneğimizdeki sekiz kişilik çiftçi ailesi, artan üretimine rağmen gelirinin düşmesi karşısında, iki üyesini tarım dışı alanlardan ekmeğini çıkarmaya gönderecek. Böylece eksilmiş gelir altı kişiyle bölüşülecek, dolayısıyla “azalmamış” olacak.

Başka bir deyişle, tarım teknolojisinin daha yaygın uygulanması sonucunda artan üretim, hem tarımsal nüfusu azalmaya, hem de toplumu daha gelişmiş organizasyon biçimleri yaratmaya zorlamaktadır...

Sorun, teknolojinin zorladığı çerçeveyle uyumun mümkün olduğunca acısız ve akılcı biçimde gerçekleşmesi. Günümüzün tarım nüfusundan yükselen yakınmalar, giderek daha fazla üreten, fazla üretmeye kendi bünyesi gereği mecbur olan tarım kesimlerinin “çıkmazından” kaynaklanıyor. Çıkmazın zorladığı çözüm yollarını toplum olarak örgütleyebilirsek, tarımsal ürünlerin dolaşım ve ticaretini çağdaşlaştırırken, tarımsal nüfusu –hem yeni iş alanları açarak, hem de doğum kontrolünü özendirerek– azaltabilirsek, doğal gelişme süreci, en acısız biçimde gerçekleşebilir...

24 Temmuz 1985

III

1980-85 döneminde tarım kesiminin gelir paylaşımındaki yeri, yüzde 30’dan yüzde 20 dolayına düşmüş gözükmektedir.

Çiftçi ailesinin ortalama geliri azalmaktadır. Bir bakıma, tarım teknolojisinin gelişimiyle, tarımda çalışan nüfusun “mutluluğu” günümüzde ters orantılıdır: Teknoloji hattâ verimlilik geliştikçe, bunun çiftçi kitlesine yansıması bir yaygın refah biçiminde olmamaktadır. Bilâkis, teknoloji, bir süre sonra ortaya çıkacak sorunları beraberinde taşımaktadır. Başlıca sorun, işsizliktir. Teknoloji, kaçınılmaz şekilde, tarımdaki emeğin bir bölümünü gereksiz kılmaktadır, işsiz yığınlar yaratmaktadır. Türkiye’nin ilk kez 1950’lerde yaşadığı tarımsal makineleşme, milyonlarca köylünün

işsizleşmesine ve düzensiz bir kentleşmeye neden olmuştur. 1980'lerde belki daha köklü bir teknoloji olayı yaşanmaktadır. Gübreleme, ilaçlama teknikleriyle, gelişmiş tohumlarla ve devreye giren sulama projeleriyle, yeni bir "işsizleşme" dalgasının eşiğine gelinmiştir. Başka bir deyişle, teknik ve matematik olarak tarımsal üretimin gelişmesi, tarımda yaşayan insanların çok önemli bölümüne mutluluk değil, yoksullaşma ve göç zorunluluğu taşımaktadır.

Bir bakıma, bunun doğal bir süreç olduğu öne sürülebilir. Gerçekten ister Amerikan tarımının ister Avrupa ya da Sovyet tarımının gelişimi incelendiğinde, bu gelişme sürecinin "mutlu köylüleri" yoktur. Ancak süreç tamamlandıktan, köylülüğün genel nüfus içindeki yeri yüzde 10, yüzde 20 dolaylarına indikten sonra, bu ülkelerde mutlu köylülerden söz edilebilir. Ekonomik gelişme ve sanayileşme sürecindeki köylüler, bir yandan başka sektörlere maddi kaynak transfer eden, bir yandan da işsiz üretip kentlere gönderen bir toplum kesitidir...

Türkiye'mizin çiftçileri, yani nüfusumuzun yarısı, Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Amerika çiftçisinin geçmişte yaşadığından çok daha zor koşullar altındadır:

Gelişen teknoloji ve verimlilik nedeniyle köylülerin "işsizleşmesi" olayı, Amerika ve Avrupa'da önemli bir faktörün eşliğinde yaşanmıştı. Çok sayıda iş yaratan bir sanayileşmenin, artık tarih açısından da, teknik açısından da bir daha tekrarı mümkün olmayan faktörlerin eşliğinde bu süreç Batı'da gerçekleşmişti. Tarımdan dışlanmış milyonlar, hem iyi-kötü bir işi kentlerde bulabilmiştir, hem de, kişisel hak ve hukukun, sosyal anlayışların genellikle geçerlik taşımadığı bir ortamda bu değişim yaşanmıştır.

Günümüzde, sanayi teknolojisi geçmişteki gibi çok sayıda iş yaratmıyor. Bilâkis, çoğu durumda var olan işi azaltabiliyor. Başka deyişle, köylüyü topraktan dışlayan koşullar fazlasıyla mevcutken, aynı köylünün sanayi ve kent dünyasına katılımı, giderek zorlaşmış durumda.

Peki, biz Türkiye olarak ne yapacağız?

Önce, kendi kendimize itirafa bile gönlümüzün elvermediği bâzı gerçekleri olanca çıplaklığıyla ortaya koymak gerekiyor.

İleri tarım teknolojisi, kaçınılmaz olarak ülkemizde kullanılıyor, giderek artan bir hızla kullanılacak. Bunun anlamı, tarım kesimindeki emek ve nüfus fazlalığının, aynı hızla büyümesi. Geçmişte on kişinin ürettiğini, şimdi beş kişinin üretebilmesi; ancak geçmişte “10” kazandıran bir toprak parçasının, şimdi ancak “7” kazandırabilmesi... Bu değişimin anlamı, Türk tarımının, önümüzdeki on yılda milyonlarca köylüyü “işsizleştirerek” kentlerin emek pazarlarına göndermesidir.

Ne var ki, biz sanayileşme ve kentleşme hedeflerimizde bütün hayâllerimizi aşsak bile, böylesi bir işsizlik dalgasını karşılamak mümkün değildir. Açıkçası, 1980’den beri hızlanarak kendini duyuran gerçek budur; kendi doğal gelişimi içinde tarımsal kesimin mutsuzluğunun artacağıdır, ortalama gelirin azalacağıdır ve büyüyen bir işsizlik dalgasının gelmekte olduğudur...

Bu gerçekler karşısında, tılsımlı formüller ve kesin çözümler söz konusu değildir. Eğer çok ustalıklı davranırsak, çok iyi organize olursak ve gerçekten başarı sağlarsak, durumu bir ölçüde dengeleyebiliriz. Sadece bir ölçüde. Bunu yapabilmek için ise, konuyu olanca gerçekliğinde tartışmaya açmak, tek başına yetersiz de olsa bâzı muhtemel çözüm yaklaşımlarını araştırmak gerekir...

13 Haziran 1986

IV

Meseleye, bâzı rakamlar vererek yaklaşalım:

Bir abd çiftçi ailesi, tarım dışındaki 11 aileyi besleyen üretimi gerçekleştirmektedir. Bir Fransız çiftçi ailesi, tarım dışındaki 8 aileyi; bir Sovyet çiftçi ailesi tarım dışındaki 4 aileyi beslemektedir. Türkiye’mizde bir çiftçi ailesi, tarım dışındaki ancak 1 aileyi besleyebilmektedir...

Başka bir deyişle, tarım sektöründe çalışan ailelerin toplam ailelere oranı, abd’de yüzde 8; Fransa’da yüzde 12; Sovyetler Birliği’nde yüzde 20; Türkiye’de yüzde 50 dolayındadır. Eklemeye belki lüzum yok ama, tarımdaki nüfus oranının düşüklüğü ve çok sayıda tarım dışı aileyi beslemesi, hem tarım düzeyinin hem de genel ekonomi düzeyinin yüksekliğine işarettir.

Bu rakamlara, tarım dünyasındaki iki belirleyici değişimi ekleyelim: İlk gelişme, tarım teknolojisine, tarım bilimine ilişkin. Son on beş yılın çalışmaları sonucunda, tarımsal üretimde tam anlamıyla bir “patlama” yaşanıyor. Bio-genetik dalındaki buluşlar, bitkisel ve hayvansal üretimde inanılmaz gelişmelere yol açabiliyor. Daha etkili ilaçlarla, daha etkili gübrelemeyle, sürekli geliştirilen tohumlarla, verimlilik hızla artıyor. Bunun çok küçük bir örneğini biz geçen yıl domateste yaşadık, bolluğa rağmen –ya da bolluk nedeniyle– üretici perişan oldu; benzer bir durumla patateste karşılaşıldı.

İkinci belirleyici gelişme, tarımsal üretim ile tarım arazisi büyüklüğü arasındaki ilişkinin değişmeye başlaması: On beş-yirmi yıl öncesine kadar, “tarım işletmesinin büyüklüğü,” akılcı ve verimli üretimin vazgeçilmez koşulu durumundaydı. Bir işletme ne kadar büyükse, o ölçüde akılcı ve verimli çalışmakta, daha ucuza ve daha çok üretebilmekteydi. Gelişen yeni teknoloji, bu sebep-sonuç ilişkisini önce gevşetti, sonra çözmeye başladı. Çağdaş tarım teknolojisinden yararlanması koşuluyla, şimdi birçok ürünü nispeten küçük topraklarda üretmek ve hem maliyet hem üretim açısından büyük işletmelerin verimliliğine ulaşmak mümkün.

Şimdi, Türkiye’mize bakalım:

Türk tarımını günümüzde olduğu gibi “kendi haline bırakmaya” devam edersek, bizi bekleyen senaryo aşağı yukarı bellidir: Yukarıda özetlediğimiz etkenler çerçevesinde, tarım kesiminde hızlı bir teknolojik gelişme yaşanacaktır, yaşanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, küçük aile işletmelerinde ciddi bir işsizlik sorunu çıkacak, kentlere doğru büyük bir göç başlayacaktır. Göçün çapı, en hayâlci sanayileşme hedeflerinin bile kentlerde yaratacağı yeni iş imkânından kat kat büyük olacak, yeni bir yoksulluk çemberi kentleri saracaktır. Tarımdaki teknolojik değişim ve küçük işletmelerin sorunları, büyük sermaye işletmelerinin gelişmesini, küçük tarım işletmelerinin satışa çıkarak bu büyüklere katılımını hızlandıracaktır. Bu süreç başlamıştır, örnekleri güneyde ve güneydoğuda hızla artmaktadır. Sonuç olarak, önümüzdeki on yıl içinde, Türkiye’nin tarım nüfusu hızla azalacak, ancak tarımdan dışlananlar kentlerin işsiz ve yoksul kesimini benzer bir hızla genişletecektir. Büyük işletmelerde bugüne kıyasla daha verimli ve üretken tarım yapılacak, tarım üretimi artacak, buna

karşılık mutsuz çiftçilerin ve olağanüstü düzeye yükselmiş işsizliğin tüm acıları, kargaşası ülkemizde yaşanacaktır.

Gidiş, bu gidiştir. Özlediğimiz Türkiye ise, herhalde, büyük tarım işletmelerinde verimli üretim yaparken, insanları yoksullaşan ve mutsuzlaşan, kentleri düzensizliğin her türüne açılan bir Türkiye değildir.

Peki, ne yapılabilir?

Önce, “siyasal” bir tercih ortaya koymak gerekir: Amacımız, “daha verimli bir tarım sektörünü” büyük işletmelerin oluşumuyla ve köylü nüfusun yaygın mutsuzluğu, işsizliği pahasına geliştirmek midir? Bu, günümüzün teknolojik ve ekonomik imkânlarında elbette mümkündür ve gelişmeler o doğrultudadır. Ya da, küçük işletmeleri koruyan bir politikayla ve bir değişimin kaçınılmaz acılarını en yumuşak yaşamaya dönük önlemlerle mi üretimi, verimi arttırmaya çalışacağız?

Eğer ikinci yolu tercih etmişsek, tarımı “küçük aile işletmesi”ni temel almış bir plan çerçevesinde öngörmek durumundayız. Küçük çiftlikleri verimli ve üretken kılmak, onları dış rekabete hazırlamak, belirli organizasyon modelleri içinde mümkündür; çeşitli örnekleri, uygulamaları dünyada mevcuttur. Genellikle bir öncü “merkez”le –merkez özel şirket, kooperatif ya da başka tür bir kuruluş olabilmektedir– çevredeki küçük çiftliklerin karşılıklı menfaate dayalı işbirliğiyle ve devletin koordinasyonu, desteğiyle, aile işletmeleri günümüzde verimli, üretken ve rekabetçi olabilmektedir. “Merkez”in sağladığı teknolojik girdiler, destek ve bilgi karşılığında, çevre işletmeleri önceden belirlenmiş fiyat karşılığında gene önceden belirlenmiş düzeyde bir üretimi “merkez birimi”ne satmaktadır. Merkez, durumuna göre, ihracatçı, pazarlamacı, işletmeci bir birim olarak, üretimi düzenlemek ve geliştirmek işlevi taşımakta, depolama, dağıtım gibi görevleri de üstlenmektedir. Bu yaklaşımın bâzı örnekleri, hayli düzensiz olarak ülkemizde de vardır ve kiminde başarılı sonuç alınmaktadır.

Sözünü ettiğimiz “merkez-çevre” koordinasyonuna dayalı organizasyon modeli, nihayet bir öneridir. Ama biz temel tercih olarak tarımdaki küçük aile işletmelerini rasyonel kılmayı, onları kendi güçleriyle yaşatmayı benimsemişsek, daha gelişmiş yöntemler mutlaka ortaya konabilir.

Mesele, her şey gibi ekonominin de, önce insan için, insanın mutluluğu için var olduğunu gözden kaçırmamaktır...

14 Haziran 1986

V

Türk tarımı, 1950'lerde traktörün tarlalara girmesi ve köy yollarının gelişmesiyle başlayan altüst oluşun son kesitine adım atmaktadır. Yüzlerce yıllık geçmişi, alışkanlıkları bulunan bir dünya temellerinden oynamıştır, değişmekte ve yeniden biçimlenmektedir. Bir altüst oluşun tüm acılarını, umudunu, heyecanını yaşamaktadır.

Bu durum, Türkiye'ye ve Türk tarımına özgü değildir, evrensel köylülük, gelişmenin, sanayinin ve teknolojinin "şokunu" yaşadığı her ülkede, benzer bir evrimden geçmiştir. Türkiye'mizde bu şokun şiddetli olmasına yol açan etkenler de fazlasıyla vardır, yaşanılan çarpıcı değişimin işaretleri de:

Türk köylüsü, uzun yüzyıllar olabildiğince kendi içine kapanık yaşamıştır. Sonra, çok ani, çok keskin biçimde makinelerle, piyasa ile, kentlerle yüz yüze gelmiştir. 1950'lerde köylü adetâ "çağ atlamıştır." Traktörle birlikte, hem üretim artmıştır, hem de işsizlik. Gübre, ilaç, sulama teknikleri, daha az insanla daha çok üretmenin tılsımı doğmuş, gelişen köy yollarından, fazla işgücü kentlere akmaya başlamıştır. Türkiye'nin bir dönemde dünyanın –Brezilya'dan sonra– en hızlı kentleşen ülkesi olması, rastlantı değildir.

Değişimin bu ilk dalgaları, köyün ve tarımın alışılmış düzenini altüst etmiştir. Köylü, bir yandan bol ürün almış, öte yandan yoksul kesimi büyümüştür. Köy aileleri parçalanmış, kentlerde, hattâ uzak Almanya'da köy uzantıları oluşmuştur. Bu maddi olguların yanı sıra, 1970'ler, köyün iletişim araçlarına açılmasına sahnedir. Özellikle televizyon, bambaşka dünyaları ve apayrı hayat tarzlarını köylünün evine götürmüştür. Alışkanlıklarda, davranış biçimlerinde, kişisel ilişkilerde köklü bir "etkilenme" süreci köylerde yaşanmıştır. Yeni hayâller, yeni talepler, yeni acılar yaratarak...

Zaten altüst olmuş, gelişmenin basamaklarında hız kazanmış Türk köylülüğü, bütün dünya köylülerinin gelişme sürecindeki kaderini

paylaşmaktadır. Her köylü ailenin küçücük bir toprak parçasında ilelebet kalıp mutlu olabildiği bir örnek yeryüzünde yoktur. Gelişmenin bir özelliği, giderek büyüyen çaptaki tarlaların giderek azalan sayıdaki insan tarafından işlenebilir olmasıdır. Başka bir deyişle, köylünün hem umutlu hem de acılı gerçeği, gelişmeyle beraber gizli-işsizin, işsizin hızla artmasıdır; eskiden iş ve ekmek bulabilenlerin, şimdi fazla ve gereksiz bir işgücüne dönüşmesidir. Gelişme halindeki bir köylülüğün çıkması, giderek artan bir bölümünün köylülükten kopması zorunluluğudur...

Bu genel doğruların ve yakın geçmişimizin uzantısında, şimdi Türk köylüsünün yeni teknolojilerle, yeni uygulamalarla karşılaştığı bir başka dönem başlamaktadır. Önceleri sadece “kendisi” için, kendi tüketimi için üreten köy, 1950 sonrasında “piyasa için” üretime geçmiş; sanayi hammaddesi olan ürünler hızla yaygınlaşmıştı. Şimdi, sadece iç piyasaya değil, giderek artan ölçülerle “dış piyasa” için üretim yapılmaktadır. Bunun kimi durumda yükselen geliri de, kimindeki hayâl kırıklığı da, birlikte yaşanmaktadır. Örneğin, varını yoğunu önceki yıl yüksek karşılıkla ihraç edilmiş bir ürüne yatıran köylü, dünya piyasalarının değişimi sonucunda bu yıl perişan olabilmektedir, vb.

“Gelişmiş tohum,” inanılmaz ölçekteki bir ürün artışını sağlamakta, ya da, tohum uyumsuz çıkıp tüm emekler boşa gidebilmektedir. Tarım teknolojisinin bu alandaki sonuçlarını, umutları ve acılarıyla birlikte köylü henüz yaşamaktadır.

Bütün bu süreçler, kaçınılmaz olarak, gitgide büyüyen sayıdaki köylüyü artık ekonomi açısından gereksiz kılmaktadır. Türkiye’de hâlâ nüfusun yüzde 45’i tarımla uğraşmakta ve geri kalan yüzde 55’i beslemektedir. Bu köylü oranı, yüzde 70’lerden yola çıkmıştır, yüzde 20’lere inmesi, ekonominin ve gelişmenin doğal sonucu olacaktır.

Peki, o zaman, tarımdan artık ekonomiye, üretime bir şey kalamayan insanlarımız ne yapacaktır? Bu insanlarımızın nihai çözümü, sanayidir. Ve Türkiye, ancak sanayileşmesini hızlandırıp, yeni ve akılcı kentleşme örnekleri verebilirse, bir zorlu süreç, mümkün olan en acısız biçimiyle noktalanacak; sanayinin ve kentlerin Türkiye’si, gelişmiş bir Türkiye olabilecektir...

17 Ekim 1985

VII

Tekel

I

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik düzeyinde, özelliklerinde bir ülkenin "tüketim çeşitlemesinden" kendini tümüyle uzak tutması mümkün değildir. Dünyaya tamamen kapanıp içine dönmedikçe, karma ekonominin farklılaşmış gelir düzeyine sahip bir ülkeye yabancı sigara da, belirli tüketim malları da, şu ya da bu yoldan girer. Türkiye şöyle dursun, gümrük duvarlarıyla korunmuş devlet ekonomilerinde bile, yabancı sigaralar ve bâzı tüketim maddeleri, büyük vergi ödeyerek ya da kaçak yollardan duvarı aşmaktadır.

Türkiye'ye dönersek, yıllardır süren kaçakçılığı yok saymak mümkün değildir. İthalat duvarlarının aralanmasıyla bir ülkenin ve ekonominin kaçınılmaz felâketine sürükleneceğini öne sürmek de, çözüm değildir. Ne var ki, hele sol bir anlayışın kavgasını vereceği çok başka yaklaşımlar, oluşturacağı eleştiri ve öneriler vardır. Tütün ekicilerinin durumu ve sigara ithali, bunlardan önemli bir örnektir.

Önce, açıkça ortaya koymak gerekir: Sigara ithali, Türk tütününe ve ekicilerine uzun vadede ciddi bir tehdittir. Sigara benzeri maddelerin günümüz dünyasında sınır ve gümrük duvarı tanımaksızın dolaşabilmesi, bu gerçeği ortadan kaldırmaz.

Bu durumda, "yabancı sigara içeni hapse atarız" benzeri ilkelliklerin tuzağına düşmeyecek bir solcu ve devletçi yaklaşımın, Türkiye çoğunluğunu düşünen bir yaklaşımın alternatif politikası, şu olabilir: Tümüyle yabancı tütünden oluşan yabancı sigaraların Türkiye'ye ithalini serbest bırakmak yerine, Türk Tekeli'nin bâzı yabancı sigara üreticileriyle anlaşarak, yabancı sigaraları, büyük bölümü Türk tütününden oluşmuş bir harmanlama içinde Türkiye'de bizzat üretmesi, ya da, bu sigaraların kullandığı Virginia tipi tütünü başlangıçta ithal ederek, sonra Türkiye'de kısmen yetiştirmeyi deneyerek, farklı tipte sigara üretimini kendisinin tek başına gerçekleştirmesi. Bir başka yaklaşım, tekel'in bir yabancı isimle üretim işbirliği yaparken, bir yandan da, kendine ait farklı tipte sigaraları geliştirmesi olabilir.

Fazla uzağa bakmaya gerek yok, komşu Bulgaristan, bizim gibi önemli bir tütün üreticisi olan bu ülke, Amerikan patentli sigaraları kendi tütününün katkısıyla yıllardır bizzat üretmekte, tüketmekte ve bol bol ihraç etmektedir.

Günümüzün değişen dünya ve Türkiye gerçeklerinde, sigara ithalini serbest bırakmak belli kaçakçılıktan az daha zararlı bir tercihtir ama, ancak son sıradaki tercihtir. Hele sol yaklaşımların tercihi hiç değildir. Bu "Amerikan tipi" denilen türü tekel'in bizzat üretmesi ya da yabancı markalarla işbirliği yaparak üretmesi imkânı varken, böyle bir çözüm üreticiye de, ekonomiye de zarar vermeyecekken, hattâ, götüreceği patent hakkı ve benzeri karşılıkların, gerekli Virginia tütünü maliyetinin çok fazlasını ihraç yoluyla Türkiye'ye geri getirmesi mümkünken, sigara ithalinin tütün üreticisine taşıdığı tehlikelere aldırmaksızın işe koyulmak, ancak ult-ra-liberal bir Özal iktidarının göze alabileceği girişimdir.

Solun tütün ve sigara politikası elbette bu değildir. Ama muhalefetin politikalarını oluşturmak, Özal'ın görevi de değildir. Muhalefetin yapmadığı muhalefet görevidir...

4 Şubat 1984

II

Türkiye'nin yabancı sigara ithalini başlatması, 350 bin üretici ailenin gelirini uzun vadede tehlikeye düşürmüş müdür? Yılda 350 milyon dolar dövizi tütün ihracatından kazanan Türkiye, –gerçi sigara ithal etse de bu toplamı kazanmaya devam edecektir ama– bu dövizin ne kadarını ya da ne kadar fazlasını zaman içinde yabancı sigara ithalinde tüketecektir? Nihayet, Türkiye'nin sigara konusunda çok daha akılcı ve kazançlı çözümleri olamaz mı?

İktisatçı Arslan Başer Kafaoğlu, "... Sigara ithalinin, aslında kaçakçılıktan çok daha zararlı bir tercih olduğunu" gönderdiği mektupta savunuyor. Çözüm yolunun ise, "1977'den beri birkaç kez yinelediği" şu yaklaşımda olacağını belirtiyor.

1) Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ile anlaşarak bir "Şark Tütünleri Karteli" kurup, Batı'ya ve Doğu'ya, bu tütünleri en az üç kat fazla fiyatla

satmak.

2) Gelen “ek döviz” ile, Amerikan sigaraları harmanında kullanılan yabancı tütünün yetiştirilmesi denemelerine başlamak: Ayrıca, sigara fabrikalarımızın eksiklerini tamamlamak.

3) Bu denemeler bitince –Bulgaristan’ın yaptığı gibi– hem Amerikan hem de Türk tipi sigara yapmak. Amerikan sigarasını içeride pahalıya satarak devlete gelir sağlamak, artanını dışa satmak.

Sayın Kafaoğlu’nun bu önerilerini bâzı noktalarda hatırlatan bilimsel bir makale, günlük iktisat gazetesi RAPOR’da yayınlandı (14 Şubat 1984): “Reading Üniversitesi öğretim Üyesi H. Ünal Evcim”in yazdığı “Yabancı sigara yerli üretimimiz,” konuya çok yönlü ışık getiriyor.

Yazıda belirtildiğine göre, “Amerikan tipi” sigaraların harmanında, yaklaşık olarak yüzde 53 Virginia tütünü, yüzde 33 Burley, yüzde 10 Şark tipi tütün ve yüzde 4 Maryland kullanılmaktadır. Bu karışımda, Virginia ile Şark tütünü, aynı özelliğe, kimyasal kaliteye sahiptir; her ikisi de “aroma” –lezzet, koku– vermektedir. Şark tütünü ithal malı olduğu ve Virginia ile benzer özellik taşıdığı için düşük orandadır; ancak aroma açısından çok üstün niteliği onu vazgeçilmez kılmıştır. Burley, fiziksel kalitesi olan bir tütündür. Sigaranın yanıcılığını, esnekliğini (daha az tütünden daha çok sigara üretimini mümkün kılması) ve nem tutmasını sağlamaktadır. Maryland ise, tütüne eklenen suni maddeleri emebilmek özelliğine sahiptir.

Sayın Evcim, “Dışsatım potansiyeli çok sınırlı olan Karadeniz ve Doğu Anadolu tütünlerinin egemen olduğu, düşük oranda Burley ile desteklenmiş eksik yanı katkılarla dengelenmiş bir karışımın” Türkiye’ye çözüm sağlayacağı görüşündedir. Bu durumda, yapılması gereken “Virginia” değil, Burley’in yurdumuzda yetiştirilmesidir. “Ön bitki olarak buğday ile uyum gösteren Burley tütününün kuru tarım alanları için, iyi bir rotasyon bitkisi, sulu tarım için ise ikinci ürün olma olasılığı yüksektir.”

Sayın Evcim, sigara ithalinin, “... Kaçakçılığın önlenmesi gibi herkesin katıldığı bir gerekçeye de dayansa, son derece riskli bir yol olduğu” görüşündedir; “tercih, her çeşit tütünü üretebilecek potansiyele sahip ülkemizi sigara alıcısı değil satıcı yapacak seçenek için olmalıdır...”

Şimdi, merak etmekteyiz: Türkiye’nin sorumluları, tekel’in, bir yabancı şirketle ortaklık kurarak ya da tek başına “Amerikan tipi” denen sigarayı üretmesini ciddiyetle araştırmışlar mıdır? Bu yol denenmiş midir? Yıllardır bize anlatılan “Amerikan tipi tütün Türkiye’de yetişmez” hikâyesi, gerçekdışıdır? Belki başlangıçta bir miktar tütün ithalatını gerektirecek, sonra büyük ölçüde yerliye dönebilecek çözümlerle, “Amerikan tipi” sigarayı bizim üretmemiz imkânsız mıdır? Bunu devreye soktuktan sonra ithalata açılmak, çok daha risksiz olmaz mıydı? Eğer bu tür çözümler mümkünse, bunları kimler engellemiştir? Gene bunlar mümkünse, 350 bin üreticinin ve ailesinin geleceğini, kim “riske” alabilir? Farklı sigaraya olan haklı talebi kendimizin karşılaması, gerekliyse yabancı ortaklıkla tekel’in gerçekleştirmesi söz konusuysa, bu kadar önemli bir konuda en riskli yol neden seçilmektedir?

Bu konularda, aydınlatıcı cevaplara ihtiyaç vardır.

16 Şubat 1984

III

Devletin tütün politikasına ve sigara üretimine zaman zaman değinmemiz, birkaç nedenden kaynaklanıyor: Tütünün Türk ekonomisindeki olağanüstü önemi ve çok yaygın bir toplum kesitinin ekmeğini tütünden çıkarması, tütünün, her türden yolsuzluğa, kaçakçılığa, devletin milyarlarını tüketmeye elverişli olması; nihayet, devletin günümüzdeki tütün ve sigara üretimi politikalarının yanlış ve Türkiye’nin zararına gözükmesi.

Önce hemen belirtelim, devletin geçmişteki sigara politikası, özellikle 1977-80 döneminde yer yer karanlıktır. Türkiye’nin bu döneminde, tekel’in üretim kapasitesinin “düşük gösterilerek” yurtdışındaki “fason üretimine” gerekçe hazırlandığı, aynı gerekçeyle devletin gereksiz “sigara fabrikası” yatırımlarına yönlendirilip 60 milyara yakın parayı –sonradan vazgeçeceği inşaatlarda– toprağa gömdüğü, çok ciddi iddialardır; hattâ, gelişmelerin doğruluğuna işaret ettiği iddialardır:

tekel’in kendi kapasitesini resmen yılda 32 milyon, 39 milyon kilo olarak beyan ettiği, “sigara karaborsasını” gerekçe göstererek yılda yaklaşık 50 milyon dolarlık sigarayı “fason olarak” yurtdışında ürettirdiği, bu ticareti

yapanlara milyarlar kazandırıp, suçu “efendim, işçiler iyi çalışmıyor, çok da grev yapıyor”a yüklediği dönemlerde, tekel’in aslında 89 milyon kiloluk kapasiteye sahip olduğu, bunu rahatlıkla filtreli üretiminde kullanabildiği dpt raporlarıyla belirlenmiştir. Nitekim, aynı fabrikalarda, 1980 sonrasında Türkiye’nin ihtiyacı olan 60 milyon kiloluk tüketim karşılanabilmiştir.

Tabii bu arada 250 milyon dolar boş yere yurtdışında tekel’e sigara yapanlara ve dolaylı olarak da, bu işi “ayarlayanlara” ödenmiştir; yabancı sigara kaçakçılıklarına pazar açılarak milyarlar kazandırılmıştır; “kapasite yetmiyor” diye, 120 milyar liralık yeni fabrika planlanıp, gereksiz fabrikalara 60 milyar lira harcanmıştır. Erzurum, Diyarbakır, Akhisar, İzmir’deki bu yeni fabrikaların yapımı, milyarlar yuttuktan sonra kendi hallerine terk edilmiştir...[16]

Sigara üretiminin bu özellikleri çerçevesinde, günümüz uygulamalarında “açıklığa muhtaç” bâzı noktaların bulunduğu dikkati çekmektedir:

Türkiye’nin 1984-88 döneminde, yılda ortalama ve yaklaşık 10 milyon kilo yabancı sigara tüketeceği ve bunun için gene yaklaşık yılda 40 milyon dolar ödeyeceği hesaplanmaktadır.

Sigara ithalinin “yerinde” bir karar olup olmadığı tartışması bir yana, üzerinde durulması gereken nokta, tekel’in hangi nedenlerle bu ithal sigarayla rekabetten kaçındığı, böyle bir ithal sigarayla rekabetten kaçındığı, böyle bir rekabetin temel imkânlarına sahipken, hangi gerekçeyle Türkiye pazarını yabancı sigaraların egemenliğine terk ettiğidir?

Yabancı sigaralara vatandaşı 450 lira vermeye yönelten faktör, bu sigaraların farklı bir içim özelliği taşımasıdır; bir ölçüde de, daha özenli bir ambalaja sahip bulunmasıdır.

Türkiye ve tekel ise, aynı içim özelliğini taşıyan sigaraları üreterek bu farklı tipteki sigarayı yabancılardan yarı yarıya daha ucuza satmanın tüm imkânına sahiptir. Bu farklı içimin harmanı, başlangıç döneminde yüzde 20 oranında yabancı tütün katılmasını gerektirmektedir ki, bunun döviz gereği, yabancı sigaraya ödenilenle kıyaslanmayacak kadar düşüktür.

Şimdi, gerek devletin politikasını belirleyenlerin, gerekse tekel yöneticilerinin düşünmesi gerekir: Türk pazarındaki yerlerini genişletmek ve Türk tütüncülüğünün imkânlarını daraltmak tehlikesini beraberlerinde

taşıyan "değişik içimli" yabancı sigaralarla rekabet etmek mümkünken, hangi mantık sonucunda Türkiye kendi tekel'ini bağlamakta ve bir çaresiz pazar gibi yabancıların bu alandaki tekeline açılmaktadır?

Bunun adı, serbest piyasa ekonomisi değildir... Adının ne olduğunu söylemek ise, bu sütunun üslûbuna uygun düşmeyecektir.

18 Ocak 1985

IV

Türkiye için "tütün," stratejik bir üründür, bir tür "altın yumurtlayan tavuk" niteliğindedir. 1985 rakamlarıyla, tütün ihracatı ülkemize 326 milyon dolar kazandırmıştır. Gene 1985'in kesinleşmiş rakamıyla, tütünden kaynaklanmış vergi geliri 386 milyar Türk Lirası'dır. tekel'in kârı, 1984'te 75 milyar liradır.

350 bin çiftçi ailesinin geçimi tütündür. 70 bin işçi ailesi de tütün işletme ve fabrikalarında ekmeğini kazanmaktadır. Aile üyelerinin sayısı dikkate alınırsa, yaklaşık 2 milyon vatandaşımızın geçimi tütünden kaynaklanır.

Tütün konusunda her adımı çok dikkatle hesaplamak gerekir.

Tütün gibi milyarlık kaynakların ve yüz binlerce insanın söz konusu olduğu olaylarda, farklı yaklaşımların belirli ideolojik tercihleri yansıtması doğaldır. Nitekim, "özelleştirmeci" bir siyasal yaklaşım –günümüz hükümetinin yaptığı gibi– gündeme gelebilir. Ya da, toplumcu ve millici ideolojik özellikler tercihte ağır basabilir.

Bu çerçevede, bir de "objektif doğrular" söz konusudur. Objektif doğruların şu ya da bu özellikleriyle ağır basması, siyasal çıkışlı tercihleri etkileyebilir. Örneğin, ideolojik tercihi hayli solda olan bir hükümet, bakkalları millileştirmeyi öngörmez, çünkü, "objektif doğrular" böyle bir girişimin anlamsızlığını açıkça ortaya koymuştur, vb.

Tütün olayına objektif doğrular açısından bakmaya çalışsak, şunlar gözükmektedir:

"Özelleştirmenin" gerekçesi, (1) toplamın yüzde 20'si kadar olan kalitesiz tütün üretimini on beş yıl içinde tümüyle ortadan kaldırmak, bu üreticiye

destek olmak amacıyla, ithal tütünden alınacak fondan yararlanmak; (2) tekel'in sigara fabrikalarındaki yetersiz teknolojinin yerine, yabancı sigara firmalarının gelişmiş teknolojisini getirmek; (3) yabancı tütünle harmanlanmış ve kaliteli sigara üreterek, hem Türk tüketicisinin değişmekte olan zevkine hitap etmek hem de yeni ihracat imkânları aramak.

Özelleştirmenin sonuçları da, gene objektif olarak şöyle belirtilebilir: tekel'in mevcut üretim araçlarının, eski ve yetersiz de olsa çalışabilir durumdaki fabrikaların, kısa sürede safdışı kalmaları ihtimali; Türkiye'de üretecekleri sigaralar için yabancı firmaların özgürce ithal edeceği yabancı tütüne önemli bir döviz ödemek gereğinin doğabilmesi; tümüyle Türk tütününden yapılmış sigaraların zamanla Türk piyasasında gerilemeleri, onların yerini, kısmen Türk tütünü kullanarak, Türkiye'de üretilmiş yabancı sigaraların alması; bu oluşum nedeniyle, Türkiye'nin kendi tükettiği 50-60 bin ton Türk tütününe giderek Türkiye'nin daha az itibar etmesi; bu çerçevede, Türkiye'nin bir yanıyla kendi tütün üretimini eksilten, bir yanıyla da dışarıdan tütün ithal eden bir ülkeye dönüşmesi; nihayet ve belki en önemlisi, tütün gibi stratejik bir üründen devletin her şeye rağmen kollayıcı ve öncelikle Türkiye'yi düşünen denetiminin kalkması; bu denetimin, doğal olarak öncelikle kâr amacından hareket etmiş yabancı şirketlere geçmesi.

Objektif olarak sorunu çözmek için, şu soruyu sormak gerekir: "özelleştirmeden" beklenen yararları sağlamak için, tekel'i feshedip Türk tütününü ve üreticisini, işçisini bir dizi olumsuz ihtimale açmak, tütün egemenliğini devletten yabancı şirketlere transfer etmek zorunlu mudur?

Bize göre, "değildir," hem de "objektif olarak" değildir:

1) Türk devleti her yıl 40 bin ton kalitesiz tütünü ekiciden alıp, çöpe atmaktaysa, bu durumu on-on beş yılda düzeltmek için yabancı şirketlerin ithalatıyla oluşacak fon gerekmez. Fon, başka kaynaklardan da sağlanabilir.

2) tekel, kendi yönetimi ve denetimiyle yeni şirketler oluşturarak, bunlara yabancı firmaları ortak alarak, kendi makinelerini yenileyebilir, Türkiye'nin öncelikleri çerçevesinde yabancı tütün ithal ederek, daha kaliteli, farklı sigaraları iç ve dış pazara sunabilir.

Tütüncülüğümüzde ve sigara üretimimizde var olan sorunları kendi denetimimiz altında çözebilmek mümkünken ve kendi ürünümüzü, üreticimizi tehlikeye açmaksızın bu yapılabilecekken, kalkıp fevkalâde tehlikeli sonuç verebilecek modellere sapmamız, “objektif olarak” yanlıştır. Mantıklı ve objektif bir gerekçeden yoksundur.

Yok eğer “özelleştirmiş olmak için özelleştireceksek” ve hem tütünü hem de tütün üreticisini, işçisini bâzı sevimsiz ihtimaller karşısında bırakmaktan çekinmiyorsak, o zaman, tekel’i ortadan kaldırıp, Türk tütüncülüğünü yabancı şirketlerin denetim ve gözetimine terk edebiliriz...

23 Mayıs 1586

VIII

Ekonomi Üzerine Konuşmalar

I

İsmail Cem, işsizlikle mücadelenin, özel plan ve programlardan oluşan bir devlet politikası olarak belirlenmesi gerektiğini söyledi. İsmail Cem, sanayileşme ve üretim seferberliğinin işçi, işveren ve devletin katılımı ile oluşturulmuş, yönlendirici ve özendirici bir planlama ile mümkün olduğunu kaydetti.

İsmail Cem Dünya'nın sorularını şöyle yanıtladı:

DÜNYA – Sizce sosyal demokrat bir partinin ekonomi politikasının temel ilkeleri neler olmalı?

İSMAİL CEM – Sosyal demokrasinin bir ekonomi politikası vardır. Bunun çok genel çizgileri şöyle açıklanabilir:

Sosyal demokrasi, çağdaş, barışçı ve güvenlikli bir Türkiye amaçlayan herkese ve her toplum kesitine hitap etmektedir. Bu genel yaklaşımını koruyarak, öncelikle toplumun daha varlıksız kesimlerinin, işçi, köylü, memur ve esnafın, sosyal demokrat anlayışa sahip sanayicinin partisi olmak durumundadır. Sosyal ve ekonomik alanda öncelikle temsil etmediği toplum kesitlerinin ise, akılcı, akıllı ve iyi niyetli muhatabıdır.

Sosyal demokrat bir ekonomi politikasıyla amaçladığımız, hızlı büyüme, sosyal adalet, istihdam, akılcılık ve güvenlik hedeflerine yönelmiş bir Türkiye'dir.

Bu hedeflere bizi yaklaştıracak yöntemler, çok özet olarak, şöyle sıralanabilir:

• Bütün tarafların (işçiler, işverenler, devlet) katılımı ile oluşturulmuş, yönlendirici ve özendirici bir planlama; plan ve programlarla desteklenen bir sanayileşme ve üretim seferberliği.

• Türk sanayiinin ilke olarak ve akılcı bir koruyuculuğun dengeli yaklaşımıyla dış rekabete açılması, gene dengeli olarak Ortak Pazar'a katılması.

• Sanayinin kendi içindeki “haksız rekabet” unsurlarının (örneğin, kredi paylaşımı) azalması, orta ve küçük işletmelerin her yönden desteklenerek yeni bir dinamizmin ekonomiye getirilmesi.

• İşsizlikle mücadelenin, özel plan ve programlardan oluşan bir devlet politikası olarak belirlenmesi. İş yaratma özelliği fazla olan sektörlerin, örneğin inşaat sektörünün, hem alan oluşturmak hem de kredi yoluyla desteklenmesi; benzer özellikteki turizm sektörünün, inşaatın geliştirilmesi amacıyla birlikte, yurtiçi ve yurtdışı bağlantılar çerçevesinde, istihdam potansiyeli değerlendirilerek geliştirilmesi.

• Sosyal adaletin, ülke gerçeklerini gözeten karşılıklı sorumluluk çerçevesinde sendika ve işverenin özgür sözleşmesiyle gelişmesi; sosyal güvenlik ve toplu tüketimin yaygınlaşması; gelir paylaşımındaki adaletin artışı ile oluşan yeni tüketim imkânının, sanayide atıl kapasiteyi hareketlendirerek ve üretimi özendirmek yolunda kullanılması.

• Sosyal adaletin, bölgeler, iller, ilçeler arasında da geçerli kılınması gereğinden hareketle, altyapı imkânları ve özendirici önlemleri öncelikle planlanarak, sanayileşmenin büyük kentlerden Anadolu’ya kaydırılması.

• Ekonomik girişimin bürokratik engellerden kurtarılması, akılcılık ölçüsünün her alana getirilmesi; sermaye piyasasının oluşması; vergi politikalarının “verimsiz” sermayeyi “üretkenliğe” yönlendirecek biçimde kullanılması; kit’lerin yeniden düzenlenerek ekonomide öncü bir işlev taşıyacak niteliğe getirilmesi.

– Hızlı büyüme, sosyal adalet, istihdam, akılcılık ve güvenlik hedeflerine yönelmiş bir Türkiye için gerekli olan önlemleri sıralarken yer verdiğiniz “sermaye piyasasının oluşması” için sosyal demokrat bir parti neler yapmalıdır? Sizin bu konuda herhangi bir planınız var mı?

– Türkiye’de gerçek anlamda bir menkul kıymetler borsası ve sermaye piyasası henüz kurulmamıştır. Büyük şirketlerin ve bankaların hisse senetleri ve tahvilleri yaygın bir şekilde sermaye piyasasında alınıp satılmamaktadır. Şirketlerin mali ve ekonomik durumları ile ilgili bilgiler tasarruf sahiplerinin elinde değildir. Bankerlik olaylarının tasarruf sahipleri üzerindeki yükü ve etkileri henüz silinmemiştir.

• İlk planda bu sarsılan güveni yeniden sağlayacak önlemler alınmalıdır.

• Şirketler ile ilgili mali tablo ve bilançolar ve haber akımı geniş kitlelerin anlayacağı şekilde ve tek örnek olarak düzenlenmeli, bunların gerçeğe uygunluğu denetlenmelidir.

• Bankaların sermaye piyasasında oynayabilecekleri rol belirlenmeli ve bu görevin daha da geliştirilmesi hedeflenmelidir.

• Almanya’nın en büyük bankası Deutsche Bank’ın 250 bin hissedarı olduğu ilgi çekici bir göstergedir. Türkiye’deki banka mülkiyetinin yaygınlaşması özendirilebilir.

• Aynı şekilde tüm büyük şirketlerin kayıtlı sermaye sistemine geçmesi teşvik edilmelidir.

• Halka açılma olgusunda son on yılın olumlu ve olumsuz deneyleri tekrar ele alınarak, Türkiye koşullarına uygun bir model geliştirilmelidir.

• Tasarruf sahiplerinin paralarını yatırdıkları tahvil ve hisse senetlerini çıkaran şirketlerin “sağlıklı” olup olmadıkları, yeni bankerlik olaylarının tekrar ortaya çıkmaması için devletçe incelenmelidir.

– Bugün hemen herkes tarafından benimsenen ihracatın arttırılması yolundaki politikanın aksayan yönleri var mı? Ne gibi önlemler alınması gerektiğini düşünüyorsunuz?

– Elçilerine ve yurtdışında bulunan burslu öğrencilerine bile döviz yollayamayan ve Merkez Bankası kasasında 70 senti bile kalmayan günlere geri dönmemek için, mevcut ihracat ve dış ödemeler dengesi politikası çok genel hatları ile alındığında doğru gözükmektedir.

• Ancak vergi iadeleri ve diğer teşvik (özendirme) önlemlerinin daha selektif tutularak, geleceği olan ve rasyonel çalışan sektörlere kaydırılması gerekir.

• Küçük ihracatçılara tanınan teşvik önlemleri bugünkü çok düşük düzeyinden arttırılabilir.

• Maliyetlerini düşüremeyen, rasyonel ve verimli çalışamayan şirketlerin ihracatları için sürekli teşvik verilmesi yerine, olumlu yönde gelişme gösteren şirketlerin desteklenmesi gerekir. Sürekli ve giderek artan bir

teşvik, şirketlerin yönetimlerini düzeltmek şansını yok ederek işin kolayına kaçmalarına neden olmaktadır.

• İhracatımızda, alıcı ülkeler kartel kurarak ve mallarımızın fiyatını düşürerek Türkiye'nin aleyhine borsa oyunlarına girdikleri yer yer gözükmektedir. Ortak Pazar'a ve diğer alıcılara karşı hak ve çıkarlarımızı korumak için daha etkin önlemler alınmalıdır. Dünya ticaret savaşından Türkiye galip çıkmak zorundadır...

– Peki mali sistemi, siz nasıl düzenlerdiniz?

– Kredi dağılımı objektif ölçülere de bağlanmalı, küçük ve orta sanayici ile Doğu ve Orta Anadolu'nun kredilerinden daha fazla pay almasına dönük önlemler getirilmelidir.

• Bankaların, tasarruf sahiplerinin paralarını daha fazla güvence altına almak için denetimi objektif esaslara bağlanmalıdır.

• Esnafın vergi, kredi, mesleki eğitim ve gelişme konuları ile ilgili tüm sorunlarının çözüme kavuşması gereklidir. Türkiye'de ekonomik gelişmenin sağlam bir tabana oturması ancak esnaf ve sanatkarların sorunlarının çözümü ile mümkündür.

Amaç, esnafı, küçük işletme ve küçük sanayi özelliklerine kavuşturmaktır. Bu alanda çok başarılı uygulamalar çeşitli ülkelerde (örneğin, abd ve Fransa) vardır.

Dünya gazetesinin sorularına cevaplar,

5 Mayıs 1983

II

Sosyal demokrat bir ekonomi politikasıyla bizim amaçladığımız, dört bucağında fabrika bacaları tüten bir Türkiye'dir: Hızlı büyüme, sosyal adalet, istihdam, akılcılık ve güvenlik hedeflerine yönelmiş bir Türkiye.

Bu hedeflere bizi ulaştıracak yöntemler, çok özet olarak, şunlardır:

a) Ekonominin makro dengelerini yeniden düzenleyen ve bütün tarafların (işverenler, işçiler, devlet) katkısıyla oluşmuş, yönlendirici ve özendirici bir

planlama; bu plandan hızını alan bir sanayileşme ve üretim seferberliği.

b) Türk sanayiinin objektif korumacılığın ölçüleriyle dış rekabete açılması; aynı sanayinin kendi içindeki “haksız rekabet” unsurlarının (örneğin, kredi paylaşımı) azalması; orta ve küçük işletmelerin her yönden desteklenerek yeni bir dinamizmin ekonomiye getirilmesi.

c) İşsizlikle mücadelenin, özel bir planlama çerçevesinde, devlet politikası olarak belirlenmesi. İş yaratma özelliği olan sektörlerin, örneğin inşaat sektörünün desteklenmesi; aynı özellikteki turizm sektörüyle inşaat sektörünün, yurtiçi ve yurtdışı bağlantılar çerçevesinde istihdam potansiyeli değerlendirilerek gelişmesi.

d) Sosyal adaletin, ülke gerçeklerini gözeten karşılıklı sorumluluk çerçevesinde işçi ve işverenin özgür sözleşmeleriyle gelişmesi; sosyal güvenlik ve toplu tüketimin planlanarak, enflasyon tehlikesini gözeten bir çerçevede tüketimin yaygınlaşması; sosyal adaletle ulaşılan tüketim imkânının, sanayideki atıl kapasiteyi hareketlendirmek ve üretimi özendirmek doğrultusunda kullanılması.

Sosyal adaleti, bölgeler, iller, ilçeler arasında da gözeterek, sanayileşmenin büyük kentlerden, Anadolu’ya kaydırılması.

e) Ekonomik girişimin, bürokratik engellerden kurtarılması, akılcılık ölçüsünün her alanda getirilmesi; sermaye piyasasının oluşması; vergi politikalarının “verimsiz” sermayeyi “üretkenliğe” yöneltecek biçimde kullanılması; kit’lerin, yeniden düzenlenerek ekonomide öncü bir işlev taşıyabilmeleri.

Günaydın gazetesinin sorularına cevap,

26 Nisan 1983

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE TOPLUM

I

Neden Demokrasi?

I

Çok fazla kullanmaktan anlamını kaybeden, soyutlaşan, düşünmeksizin tekrarlanan sözcükler vardır. “Demokrasi” bunlardan biridir. Hepimiz demokrasiyi severiz. En yüce rejim olduğunu vurgularız. Biraz uzak kalsak, hemen hasretine düşeriz. Ve bu arada, demokrasiye “neden” değer verdiğimizi, “neden” onu istediğimizi, aradığımızı, düşünmeyiz bile. Demokrasi de, demokrasi aşkımız da, ayağı yerden kesilmiş ve gerçeklerden kopmuş soyut kavramlara dönüşür. Soyutlaştıkça da, korunması zor, yozlaştırılması ve kaybedilmesi kolay olur. Bir ara seçim öncesinde bunları hatırlamanın gereği var...

Gerçekten, “neden” demokrasi?

“Başkalarında var, bizde niye olmasın” diye mi? Gelişmiş ülkelerde revaçta, bizde demokrasi olunca gelişmişten sayılacağız, bunun için mi? Yoksa yabancılar bizi beğensin kaygısıyla mı?

“Nedeni”, “nasılı”, “amacı” yeterince düşünülmemiş, yeterince anlaşılmamış bütün sevgiler gibi, demokrasi sevgimiz de, böylece temelsiz ve geçici mi olmaya mahkûm?

Demokrasiyi sağlam kuracaksak, sahip çıkacaksak, bu kavramı bütün yabancılaşmalardan, soyutluklardan arındırmak, onu neden sevdiğimizi, niye istediğimizi yeniden değerlendirmek durumundayız.

Örneğin, demokrasi, bir ülkedeki insanların çok daha büyük sayılarla maddi ve manevi paylaşıma katılmasını mümkün kıldığı için, vazgeçilmez bir amaçtır.

Eğer Türkiye 1950’de çok partili sisteme geçmemiş olsaydı, günümüz köylüsünün çok daha büyük bir kesiti hâlâ yola ve elektriğe kavuşmamış olurdu. Köylerin içine kapanıklığı ve yüzlerce yıllık terk edilmişliği, daha uzun yıllar sürerdi. Bir bakıma demokrasi, sıradan köylünün kendini adamdan saydırtmasıdır. 1946’da eline geçirdiği ve ürününe aldığı fiyattan, köyüne getirdiği okula kadar onun her alanda yararlandığı bir kozdur.

Gene demokrasi olmasaydı, gelişmeseydi, Türkiye'nin işçileri toplumsal güç dengelerine ağırlıklarını koyarak bir gelir paylaşımından geçmişe kıyasla daha büyük pay alıp, sosyal güvenliklerini arttırabilir miydi? Hak arayıp sorabilir miydi?

Demokrasi olmasaydı, demokrasi sonucunda gelir paylaşımındaki yeri büyümüş kitleler, "tüketici" niteliği kazanarak, piyasada talep yaratmasaydı, Türkiye'de yatırımı ve sanayileşmeyi hangi güç tahrik edebilir, mümkün kılabilirdi? Daha doğrusu, 1950 sonrasının yaygın büyümesini, 1960'lardaki sıçramayı gündeme getirebilirdi?

Demokrasiden yoksun bir ülke, insan kişiliğinin manevi yükselişindeki son aşamalardan biri olan, "düşündüğünü söylemek", "özgür olmak", "önerilerinde ve çözümlerinde farklılaşabilmek" ihtiyacını gerçekleştirebilir mi? Ya da, insanların keyfi uygulamalardan sakınması ve toplumdaki yanlışları açığa çıkarması için demokrasi bir araç olmasa, karşı-güç odaklarının birbirini denetleyip dengelediği bir güven ortamı getirmese, insanlar demokrasiye bağlanır mı?

Özetle, demokrasi, insanların daha iyi yaşayabilmesi ve kendini daha hızlı geliştirebilmesi yolunda en etkili bir araç olduğu için, vazgeçilmezdir; bir toplumda, giderek artan bir insan sayısını, gene giderek büyüyen bir güç olarak maddi ve manevi paylaşımın devresine sokabildiği için, bir umutlu amaçtır.

Demokrasiyi sevelim ve isteyelim; ancak, bilerek ve zaman zaman unuttuğumuz "nedenini" sık sık hatırlayarak.

Nedeni bilinmemiş, işlevi ve amacı düşünülmemiş bir demokrasi aşkının, gelip geçici bahar rüzgârlarından farklı olması mümkün değildir.

Bu gerçekleri zaman zaman hatırlamakta ve hatırlatmakta yarar var...

10 Eylül 1986

II

Yurtdışına gidip özellikle Batı'nın çoğulcu demokrasilerindeki insanlarla konuşan yurttaşlarımızın, ortak denebilecek bir gözlemi vardır. Zaman

zaman, kendilerine “yukarıdan bakıldığı” izlenimini alırlar. Bu izlenim, kimi ifade biçiminde, “... bizi anlamıyorlar” diye belirtilir. Kiminde, “küstahlıkla” nitelenir. Bilim, sanat ve siyaset düzeyinde meslektaşlarıyla görüşmüş olanlar, “... Batı bizim demokrasimize inanmıyor,” ya da, “demokrasimizin ciddiyetine inanmıyor” şeklinde yorumlar getirir.

Aslında, aynı temel izlenimin farklı ifade ediliş biçimleri de, yorumlar da, belirli bir gerçeklik payı taşır. Ortak izlenimin temelindeki gözlemler, ortamına ve Batılı muhatabına göre, kimi durumda bir küstahlık da olabilir, evrensel ölçülerden kaynaklanmış haklı bir eleştiri, hattâ bir üzüntünün ifadesi de...

Gerçekten, Türkiye’nin özellikle siyasal ve kurumsal yapılarına “ikinci sınıf” gözüyle bakılması, düşündürücüdür. Düşündürücü olması, bizim dışımızdaki insanların yargılarında özel bir önemin bulunması değildir; düşündürücü olan, bizim, kendi değerlendirmemizle ve gerçekten “ikinci sınıf” özelliklere kendimizi lâyık görmemizdir...

Önceki gün Meclis’te yasallaşan “serbest bölge” tasarısı, bâzı özellikleriyle, bir ülkenin, bir toplumun, kendisini “ikinci sınıf” olarak dünyaya ilân etmesidir; kendisine “alt kategoriden muamelesi yapmaları için,” bütün ülkelere davetiye çıkarmasıdır...

Gerçekten, acaba hangi “ülkeler kategorisi,” kendi insanlarının haklarını bir belirli bölgede sınırlayarak, o bölgede kendi işçisini 19. yüzyılın koşullarına mahkûm ederek, ardından, bu durumu yabancılara bir “özendirici” gerekçe diye sunar?

Hemen belirtelim, “ikinci sınıf” ülkeler, “alt kategorideki ülkeler,” demokrasi olamayan ülkeler, diktatörlükler, bütün ahlâk ve değer yargılarının yozlaştığı, bağımsız olamamış küçük şehir devletleri, Uzakdoğu’nun, Latin Amerika’nın adı ancak olumsuzluklarda anılan yöreleri, vb.

Şimdi biz, koskoca Türkiye olarak, dünya tarihindeki en güçlü ve en uzun iki imparatorluktan birinin üstelik en “insancıl” imparatorluğun vârisleri olarak, kendi coğrafya bölgemizin ilk cumhuriyeti, ilk laik devleti, kadın haklarının ilk yasal düzenleyicisi, ilk demokrasi girişimcisi olarak, evrensel

insan haklarına, işçi haklarına geçmek iddiasının ilk taşıyıcısı olarak, ne yapmadayız?

Uzakdoğu'nun yarı-sömürge diktatörlüklerini, insanlığın ortak değer ve ahlâk ölçülerinden kopmuş yörelerini kendimize örnek almış, "serbest bölgelerimizde işçilerimize grev hakkı tanımayacağımızı" dünyaya ilân ederek, bu özelliğimizden de güç alarak, kendilerini adetâ bir "han-ı iştiha"ya davet etmedeyiz...

Açıkçası, "Biz kendimizi böyle görmekteyiz, biz ikinci sınıf, biz alt-kategorinin toplumuyuz" diye, sayın yöneticilerimizin ağzından, bütün dünyaya haykırmadayız.

Ondan sonra da, bize yabancılar neden ikinci sınıf muamelesi yapıyor diye, hayıflanmadayız...

Her şey bir yana, insanlarımızın haklarından yoksun bırakılması, ikinci sınıflığın kabulü, serbest "sanayi" bölgelerinin bütün dünyada kural olarak umutsuz yığınların "gettosu"na, fuhuş merkezlerine dönüşmesi de bir yana: Bu bölgelerin Türkiye'ye "sağlayacağı" ekonomik yararı hangi "beyin" hesap etmekteyse ve bu beyin, yabancı ve büyük ölçüde kapkaççı bir sermaye türüne kazandırtmak temel düşüncesinden yola çıkmamışsa, hesabı yeniden yapması gerekir. Serbest bölgeyi, serbest ticaret bölgesi olarak sınırlamayıp, bizim yasadaki gibi "serbest sanayi bölgesi" şeklinde öngörmüş bir ülkenin serbest bölgesine, "kısa zamanda ne toparlarsam kârdır" anlayışının, çoğu "kapkaççı" sermayesi gelir. Hem ülkenin yerli sermayesiyle, hem de, o ülkede var olan yahut var olabilecek ciddi yabancı yatırımlarla, "haksız" bir rekabete girer. Sonuçta sadece ülkenin son tahlildeki ekonomik yararları kösteklenmiş olmaz; bu durum karşısında tümüyle o ülkeyi bir "serbest bölgeye" dönüştürmek, grevi de, hakkı da, hukuku da, demokrasiyi de bir yana bırakmak eğilimleri gelişir.

En iyisi, yabancı televizyonlara reklam verip, "Bizim işimizin serbest bölgelerde grev hakkı yoktur, korunaksızdır, en kolay sömürülebilecek işçi, bizim insanımızdır" diye kendimizi tanıtmak. Hele bunu o pek ünlü "süper-star"larımıza arabesk şarkı olarak söyletirsek, o nazenin yabancı sermaye, gürül gürül akar ülkemize...

8 Haziran 1985

III

Türkiye'mizde insanları düşüncelerinden ve inançlarından ötürü, hâlâ cezaevlerine koyabiliyorsak, gene düşüncelerinden, konuşmalarından ötürü vatandaşlarımızı böylesi kolaylıkla vatandaşlıktan çıkartabiliyorsak, yazılan kitaplardan, dilimize çevrilen eserlerden ötürü yazarları ve çevirmenleri yıllara mahkûm edebiliyorsak, bütün bunların tek kelimeli bir açıklaması vardır: İlkellik... Daha doğrusu, bizim özendiğimiz çoğulcu demokrasilerin ölçüleri çerçevesindeki ilkellik. Yoksa, dünyanın çok büyük bir kesiminde insanların düşüncelerinden ve inançlarından ötürü kolayca cezaevlerine konduğunu biliyoruz.

Peki, Türkiye'nin bir yandan çoğulcu demokrasiliğe özenmesi, Avrupa Konseylerine üye olup, aet'lere adaylığını koyması, öte yandan askeri diktatörlüklere ve sınıf diktatörlüklerine özgü ölçülerle düşünceyi cezalandırması, nasıl açıklanabilir? Daha doğrusu, demokrasi iddiamızla çelişen "ilkel" özelliği ortadan kaldırabilmek için, meseleye hangi açılardan yaklaşılabilir?

Görebildiğimiz kadarıyla, ilkel özelliğin devamında çok önemli bir etken, toplum olarak ve geleneksel olarak, "NET-likten" kaçınmamız, ortadaki sorunu açıkça tanımlamaktan çekinmemiz, gerek bâzı düşüncelerin savunucuları bakımından, gerekse aynı düşüncelerin cezalandırıcısı devlet olarak, "i"nin üzerindeki noktayı yerli yerine koymaktan nedense korkmamız...

Çoğulcu bir demokraside, insanlar sosyal ve ekonomik düzeni kendi öngördükleri yönde değiştirmeyi özgürce savunabilir, bunun siyasal mücadelesini özgürce verebilir. Gene çoğulcu demokraside, devlet, söz konusu değişimin şiddet yöntemleriyle, vatandaşın ortak iradesi dışında öngörülmesini cezalandırır, şiddet ve suç teşvikine izin vermez.

Örneğin, çağdaş ve çoğulcu bir demokraside bâzı insanların tüm üretim araçlarının topluma ait olmasını önermesi, eğitimden, kültüre kadar her konuda devletin tek belirleyici olmasını savunmaları, onların kendi bilecekleri iştir; bunları savunmak en doğal haklarıdır. Bu özelliğinden ötürü çağdaş demokrasi ne yıpranır, ne de batar. Aynı şekilde, öngörülen bir toplum modelinin gerçekleşmesi amacıyla yakıp yıkmanın önerilmesine,

silâhlanarak dağa çıkma girişimlerine, şiddetin kullanılması ya da özendirilmesine, çoğulcu demokrasinin devleti imkân tanımaz; bunlara hoşgörüyle, anlayışla bakmaz ve bu nitelikli girişimleri cezalandırır. Bundan ötürü de, çağdaş ve demokrat olmak özelliğinden kaybetmez.

Yazının girişinde sözünü ettiğimiz "ilkelliğin" hâlâ sürebilmesi, öncelikle devletin bu çok basit ama çok hayati ayrımı yapmaktan kaçınmasıdır. Ne yasalarda, ne de zihinlerde açıklık gelebilmiştir. İstediği kadar çoğulcu demokrasiye uyum göstersin, istediği kadar barışçı ve demokratik yöntemler benimsensin, her tür değişim önerisi, zaman zaman devlet tarafından cezalandırılabilmiştir.

Türk demokrasisi artık bir olgunlaşma çağına girmek zorundadır. Bir türlü olgunlaşmayan demokrasi, ikide birde çıkmaza girmeye, yeniden başa dönüş yapmaya mahkûmdur.

Olgunlaşmak, her şeyden önce, düşüncelerde, ifadelerde ve tepkilerde "net" olabilmektir. Hem demokrasi deyip, hem de şiddet yöntemlerini savunmak nasıl mümkün değilse, hem demokrasi deyip hem de bütün aykırı düşünceleri beraberlerindeki demokratik, barışçı yöntemlerine rağmen cezaevlerine mahkûm etmek mümkün değildir.

"İ"nin üzerindeki noktayı yerli yerine oturtmak çok basittir ve de çok zordur. Ama demokrasi olacaksak, bu zorluğu artık aşmak zorundayız...

14 Kasım 1986

IV

"Adalet" konusunda fazla hassas olduğumuzu, "adalet anlayışına" sıkı sıkı bağlı olduğumuzu pek söyleyemeyiz. Çünkü bizim ülkemiz, "ahlâk" açısından da, "objektif hukuk" açısından da adalet kavramını yıpratan bâzı özelliklere sahiptir.

Sözü fazla uzatmaksızın, çok bilinen birkaç örnek vermeye çalışalım: Hukuk ahlâkı, belirli suç grupları arasında "imtiyazlı suç", "imtiyazsız suç" gibi bir ayrıma izin vermez. Oysa bizim özellikle son zamanlarda da sıklaşan uygulamalarımızda, bu ayrım açıkça getirilmiştir. Örneğin, "hayâli ihracat yaptıkları," yani, açıkça devleti, milleti dolandırdıkları iddia edilen

şirketlere karşı, Türk devletinin sorumluları, “... devletten çaldıkları parayı cezasıyla beraber geri ödesinler, mesele kapansın” diyebilmekte ve olay mahkemeye devredilmeksizin kapatılmaya çalışılmaktadır. Sanki ortada bir ciddi suç iddiası, bir sanık yoktur ve Türkiye, adli makamların dışında da hukuk kararları verebilen bir ülkedir.

Bir başka ilginç örnek, kimi imtiyazlı suçlar karşısında, olağanüstü anlayışlı ve affedici olabilmektir: Bütün bir millete, devlete ait topraklara el koymuş vatandaşlarımızı, o devletin sorumluları, seçimde fazla oy alabilmek için hemencecik affedebilir. İki milyon doları otobüsle yurtdışına kaçıranlar, üç yüz bin lira ödeyerek; iki milyar Türk Lirası karşılığı döviz kaçırmış bir eski bankerimiz de, gene iki yüz bin lira karşılığında, devletin affedici ve şefkatli yaklaşımından yararlanabilir. Af da, şefkat de vardır, ama önce suçun imtiyazlısını işlemiş olmak gerekir...

“Adalet” kavramının ülkemizdeki zaafının ikinci nedeni, hukuk normlarının (ölçülerinin) siyası ortamdan olağanüstü etkilenmesidir. Dolayısıyla, suç kavramı da, sağlıklı bir hukuk bünyesinde taşıdığı “objektif” niteliğinden kaybetmekte, olabildiğince “sübjektif” özellikler almaktadır. Oysa bir ülkenin insanları, neyin suç olup neyin olmadığını bilmek ihtiyacındadır. Bir davranışın bir gün suçken, ikinci gün suç olmaktan çıkmasına ya da yasal bir davranışın birdenbire suç görülüp cezalanmasına, yerleşmiş hukuk normlarına sahip toplumlarda rastlanılmaz. Aynı şekilde, ülkenin belirli bir dönemindeki siyasal iktidarın ve yargı mercilerinin, kendi gözleri önünde cereyan eden davranışları “yasal” olarak nitelemesi, bunlarda suç görmemesi, ardından, iktidar ve ortam değiştiğinde, şimdi aynı davranışların suç diye nitelenip kovuşturulması, yerleşmiş bir adalet anlayışına sığacak durumlar değildir.

Bütün bunlardan ötürü, bizim ülkemizde adaletin hassas terazisinden söz ederken, biraz ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

“Af” olayı da, bir ülkenin adalet normlarındaki sağlamlıkla ilişkilidir: Yerleşmiş bir adalet anlayışının, objektif kuralların geçerli olduğu ülkelerde, “af” ya gündemlere hiç gelmez ya da son derece istisnai olarak gelir. Oysa, suç normları değişken ve ölçüleri sübjektif olan toplumlarda, verilen cezaların “haklılığı” üzerinde bâzı tereddütlerin bulunması doğaldır. Siyasal değişimlerle bağlantılı suçlamaların ve cezalandırmaların hukuki ve ahlâki geçerliliği tartışmalı olmaktan, toplumun bir bölümünce haksız

görülmekten pek kurtulamaz. Bunun ülkemizdeki klasik örneği, Demokrat Parti yöneticilerinin cezalandırıldığı Yassıada duruşmalarıdır.

Günümüzde, yeniden “af” konuşulmaktadır. Konu sonbaharda Millet Meclisi’ne gelecektir. Böyle bir hassas konuda, kısa yorum yapılamaz. Ancak, olaya eğilirken, bu olayın “siyasal” bir niteliği de bulunduğu gözden kaçmamalıdır. Hele hukuk normları ve suçluluk kavramı hâlâ yerleşememiş, suç türleri arasında imtiyaz gütmekten sıyrılamamış bir toplumda, cinayetin her türünü işleyip, hırsızlığın en adisini yapanlar affedilirken, düşünce ve siyaset suçlularını “imtiyazsız suçlar” kategorisine koymaya kimsenin gönlü ve aklı el vermemelidir. Hukuki engel yarattığı zaten çok tartışmalı bir Anayasa maddesine dayanarak, “ceza sürelerinden indirim” formülü dışlanmamalıdır.

Katili, kaçakçıyı affedip, düşüneni ve siyaset yapanı zorlama gerekçeler yaratıp göz ardı etmek, ne adalete sığar, ne de çağımıza...

31 Temmuz 1985

V

Geçmişin dünyasında, bir toplumu meydana getiren farklı unsurların birbirinden adetâ bağımsız kalabilmesi mümkünmüş: Örneğin, dokumacı esnafın işi ters gitse, sarrafların bundan haberi bile olmaz, sarraf hileli altından şikâyetçiyse, hanlardaki odacılar buna hiç aldırmazmış. İşçinin sorunu sadece işçiyi ilgilendirirmiş, esnaf bunalıyor diye çiftçiler üzülmezmiş, vb.

Günümüzün dünyasında ise bu özellikler tam tersine dönmüş durumda: Herkes öncelikle kendi işinden etkileniyor ama, memurun başı ağrısa, vatandaşın devlet kapısında aldığı hizmet yavaşlıyor; esnafın sıkıntısı, memurun veresiye imkânını daraltıyor; köylünün bunalımı, kentliyi işsiz bırakıyor, vb.

Bu karmaşık çağdaş ilişkiler içinde, işçilerin özel bir konumu ve çok yönlü etkileri var: Demokrasi hiç kuşkusuz her vatandaşın hakkını eşit önemde görüp savunur ama, “işçi haklarıyla”, “demokrasi” arasında öncelikli bir bağlantı söz konusu. Kendi sermayesine, toprağına ya da tek başına sürdürebileceği mesleğine sahip bulunanların daha geniş hareket

imkânı karşısında, işçilerin belirli haklarını güvenceye alarak demokrasiler "dengeyi" kurabilmiştir. Sendikal haklar, grev ve toplusözleşme, bu dengede temel dayanaktır. Demokrasi rejimi, siyasette olduğu gibi sosyal alanda da dengeler sayesinde ayakta durabilir.

İşçi haklarıyla, bir toplumun sağlığı arasında da öncelikli bağlantı vardır: İşçinin ekonomik düzeyinin yükselmesi, bu kitlenin sayısal önemi nedeniyle etkili bir "eşitlik" unsurudur. İşçi haklarının sınırlandığı, dolayısıyla, mümkün olan en düşük ücretlerin verildiği toplumlar, gelir dağılımı dengesi sürekli bozulmakta olanlardır. Yani, sağlığından kaybetmekte olanlar. Öte yandan, işçi hakları ve bunun uzantısındaki ücret düzeyi, bir ekonomide "talebi" biçimleyen çok önemli faktördür. Ücret düzeyi, sınai üretimi artışa zorlayacağı gibi, eksik talep nedeniyle üretimsizliği, yatırımsızlığı da özendirebilir, vb.

Böyle bir bütünlük içinde olaya baktığımızda, TÜRK-İŞ'in son yıllarda büyüyen sorunları, aslında tümüyle toplumun, tek tek herkesin, kendi öz yararları açısından sorunudur... İşçileri temsil eden konfederasyonda bir hastalık varsa, demokraside ve sosyal yapıda hastalık var demektir...

TÜRK-İŞ'in giderek kendini duyuran sorunları bir bölümüyle kendi dışından kaynaklanmıştır; öteki bölümüyle ise TÜRK-İŞ'in eksiklerinden doğduğu izlenimini vermektedir:

1982 Anayasası'nın işçi haklarını sınırlayan özellikleri ve aynı dönemde çalışma yasalarına getirilmiş değişimler, sendika haklarını, toplusözleşme ve grev haklarını bir hak olmaktan hayli uzaklaştırmıştır. Bunun sonucunda hem demokrasinin dengesi kaçmıştır, hem de, işçi ücretleri olabileceği düzeyin en altlarında kalmıştır. Toplumsal eşitsizliğin artmasında, kitlesel alımgücünün düşüklüğüne, üretimin, "yüksek gelirden kaynaklanmış" taleplere göre biçimlenmesine, kısaca, açık bir toplumsal ve ekonomik dengesizliğe de bu durum yol açmıştır.

TÜRK-İŞ'in sendikal haklar ve yasalar konusunda başlattığı kampanyayı desteklemek, sadece işçinin değil, tüm demokratların ortak görevi niteliğindedir...

TÜRK-İŞ'in zaman zaman bunalım benzeri durumlara düşmesinin kendinden kaynaklanmış olabilecek nedeni, izlenen sendikacılık

politikasıdır: Sendikacılığın, bir yönüyle bir “yaratıcılık” olduğu, işçi sınıfı adına “alternatif çözümler üretmek”, “sosyal, siyasal, ekonomik hayatın dengelerine ağırlık koymak” olduğu, çoklukla göz ardı edilmiştir. Örneğin, “işsizliğin nasıl azaltılacağı”, “ücret gelirlerinin nasıl konulabileceği”, “eğitimde işçi çocuklarına nasıl eşitlik sağlanacağı” ve benzeri sorunlarda, ciddi ve kapsamlı bir TÜRK-İŞ politikası yoktur; sendikacılık, sadece ücret zammı talep etmekmiş gibi yorumlanabilmiştir.

Nihayet, kendi iç ilişkilerinde de bir büyük konfederasyona yakışan demokratlık ve anlayış zaman zaman TÜRK-İŞ’te eksik görülebilmiş, bu durum, toplumun güvenini etkileyebilmiştir. Son olarak, mevcut TÜRK-İŞ başkanlığına kongrede rakip çıkması muhtemel insanların dışlanmasına, mümkünse karalanmasına dönük çabalar, basında duyurulmaktadır. Bir işçi topluluğu kendi içinde demokrasiye sahip çıkmazsa, ülke demokrasisine sahip çıkması elbette zordur, inandırıcı olamaz.

Bütün bunları kaydettikten sonra hemen belirtelim, büyük işçi konfederasyonları sadece üye işçilere değil, tümüyle topluma, hepimize aittir.

TÜRK-İŞ’in sorunlarına elbirliğiyle, iyi niyetle eğilmek gerekir...

22 Ocak 1986

VI

Fukara deveyi önce bayraklarla donatıp, davul zurna eşliğinde çarşılarda dolaştıracaksınız... Derken, zabıta ekipleri ve polisler bastıracak, “gösteri yürüyüşü kanununa muhalefet”ten olaya vaziyet edecek, devenin ipinden çekiştirip, üzerindeki yaftaları, bayrakları sökecek... Neye uğradığını şaşıran devecik can havliyle kaçmaya çalışırken, birisi bacaklarına, öteki boynuna sarılıp onu hizaya getirecek.

Arabesk şarkılarımıza konu olacak kadar hüzünlü ve de acılı olan bu macera, bir tutukluluk haliyle noktalanmıyor tabii: Önce ahırına kapatılan deve, ertesi gün Bursa’nın girişindeki bir açıklığa götürülecek. Bu defa yalnız değil, iki arkadaşıyla beraber olacak. Baştan aşağı bayraklarla, yaftalarla donatılmış bu üç devecik, kendilerini bekleyen sondan habersiz, devece bakışırken, bir gürültüdür kopacak. Yüzlerce otomobilden oluşmuş

bir “demokrasi kervanı,” kornalar ve bağrışmalar, çığrışmalar arasında ağır ağır yaklaşacak. Develerin yanında duracak. İnsanlar, “Demokrasi bizim canımız”, “Hak, adalet, özgürlük” diye bağırırken, demokrasi havarileri bu görkemli karşılama törenini gururla izlerken, dörderden on iki kişilik bir ekip, develerin bacaklarına yapışacak, yere yıkıverecekler üç deveyi. Eğlenceye getirildiklerini sanan develer, bir anda kendilerini üç kasabın üç bıçağı karşısında bulacak. Bıçaklar kalkıp inecek. Kanlar fıskiye misali fışkıracak. Bursa’nın girişi bir kan gölüne dönüşecek. Fazla meraklılar, kan içinde kalacak. Yerlerde kan birikintileri oluşurken, çevredeki birkaç başıboş köpek, bir ziyafet umuduyla develerin başına üşüşecek. İnsanlar deve kanına parmaklarını bulayıp, birbirinin alnına sürecek.

Ölü develerin gözleri boş boş gökyüzüne bakarken, demokrasi kervanı, demokrasinin mesajını Bursa’ya doğru yeniden yola çıkaracak...

Bursa’da gerçekleşmesi öngörülmüş “hukuk açısından iç barış” semineri son anda iptal edilirken, bu seminerin konuşamayan konuşmacılarından biri olarak, biz de demokrasiyi düşünmeden yapamıyoruz:

Yoksa develerin ahı mı tuttu?

Gerçekten, sadece Bursa’daki semineri değil, bizim demokrasimizi de, kalkınma hamlelerimizi de, ekonomimizi de, develerin, mandaların, koçların ve bilumum kurbanlık hayvanatın ahı tutmuş olmasın?

Biz insanlar için “umutlu başlangıç” olan her çeşit girişimi, gariban hayvanat açısından bir “acı son”la denk düşürmek, “... hayır yapıyoruz” niyetine bir yanlışlığa yol açmak olmasın? Gerçekten, demokrasimizin her adımında hayvanların kanı vardır: Başbakanımız, parti liderlerimiz, siyasetçilerimiz yurt gezisine çıkar, onları vilayet girişlerinde ve şehir merkezlerinde kurban kanıyla karşılarız. Seçim mücadelesi, her durağı kanlı olan bir gösteri yarışıdır. Ekonomik yatırımlarımızın temellerinde, mutlaka kan vardır...

Kaynakları göçebe geleneklerinde olan bâzı anlayışlarla bezenmiş demokrasi görüntüleri, artık yetersiz kalıyor ve çağı yakalamak iddialarına yakışmıyor. Hayvan ölülerine ve kan birikintilerine ayağını basan demokrasi mesajları ise, ya anlamsız görünüyor ya da sahipleri dahil kimselere bir hayır getirmiyor...

5 Nisan 1986

II

Seçim

I

“Demokrasi nedir, demokrasiyi ayakta tutan, ona gücünü veren kimlerdir?”

“Bir bakıma, demokrasinin şöleni olan seçimin ve seçim mücadelesinin sürükleyicisi, gerçekleştiricisi kimlerdir?”

Siyasetle doğrudan ilişkisi olmayan, hattâ olan kimselerin bu sorulara cevabı, bir dizi parti liderinin ismini saymaktır. Seçim, şu liderle, öteki lider arasındaki mücadeledir, her şey, sahnede başrolleri paylaşanlar ve onların hemen çevresinde görünen kadrolar arasında başlayacak, bitecektir.

Oysa, gazete sayfalarına yansıyan demokrasi ve seçim olayının perde arkasında, yüzlerce, binlerce görünmeyen kahramanın emeği, hüneri, azmi vardır. Bu kahramanlar olmasa, ne liderler sahneye çıkabilir, ne perde açılabilir, ne de seyirci toplanabilir...

Durum, bütün partilerde hemen hemen aynıdır. Gazetelere yansıyan bir seçim gezisi, bir kahvehane toplantısı ya da bir konuşma, ismi asla gazetelere geçmeyecek insanların ortak ürünüdür. Bu insanlar, Türkiye’nin “siyaset emekçileridir,” demokrasi kurumunun genel taşlarıdır. Çoğu durumda, bir partinin “sıradan üyesi”dirler, sıradan üye kalmaktan başka beklentileri yoktur. Yönetim kademelerinde yer alsalar bile, bu görev, siyaset sahnesindeki projektörlerin uzağındadır, gazete sütunlarının dışındadır. İsimsiz kahramanlar, bir kahvehane toplantısının organizasyonunu yapanlardır. Bir propaganda gezisinin konvoyunu düzenleyenlerdir. Uzak köylerde ve ücra mahallelerde kendileri gibi siyaset emekçilerine haber salan, onları hareketlendiren, ses düzeni düşünüp cihazları taşıyan, gece gündüz demeksizin yollara düşen, kendi kişisel gücünü aşarak parti için cebinden harcama yapan, “aday” uğruna, adaydan fazla emek sarf eden insanlardır bunlar.

Demokrasi bir bütündür. Demokrasiyi su gibi, ekmek gibi vazgeçilmez kılan ve bir hayat tarzına demokrasiyi dönüştüren, demokrasinin tüm

anlayışlarıyla, mekanizmalarıyla, irili ufaklı unsurlarıyla çalışmakta olmasıdır.

Türk siyasetinden bir “siyaset insanının” gelişmekte ve çoğalmakta olması, demokrasinin güvencesidir. Zira, sadece “halkın” demokrasiyi sevmesiyle, sadece lider kadroların demokrasiyi övmesiyle, bir ülkede demokrasi olmaz. Kendi hayatının, kendi kimliğinin bir bölünmez parçası gibi siyasete sarılmış, siyaseti, toplumu daha mutlu kılmanın aracı olarak benimsemiş ve bu uğurda emeğini, hünerini seferber etmiş siyaset insanlarıyla, isimsiz kahramanlarla demokrasi bütünlenir.

Demokrasinin belkemiğini oluşturan siyaset insanı yoksa, demokrasinin varlığını, hele güçlü ve sürekli olmasını beklemek biraz hayâldir.

İzmir ve dolaylarındaki seçim mücadelesinde, “adı geçmeyen kahramanlar” hani hani çalışıyor. Köy yollarında üç-beş arabalık parti konvoyları; gecekondu semtlerinde kahvehane sohbetleri; köylerde, üreticiyle sohbet toplantıları; bildiri-duyuru basımı ve dağıtımı; evden eve ziyaret ve propaganda çalışmaları, bu ismi gazetelerde duyulmayanlarca hazırlanıp, gerçekleştiriliyor.

Gerçekten, onlar olmasa, ne liderler sahneye çıkabilir, ne perde açılabilir, ne de seyirci toplanabilir.

27 Ağustos 1986

II

“... Particiler şehre geliyor”, “Particiler köye geldi...”, “Particiler toplantı düzenliyor...”

Şu günlerde Türkiye’nin on ilinde en çok geçen sözcük, “Particiler...” Particiler, seçim zamanında gecesini gündüzüne katıp köy köy dolaşan particilere verilmiş isim... Ne zaman kavramı, ne de imkân sınırı onları durdurabiliyor. Tükenmiş zamanı buluyorlar, bitmiş parayı yaratıyorlar, imkânsızı mümkün kılıp, kendi adaylarını, kendi partilerini halka götürüyorlar...

Her partide yüzlerce, binlerce partici var... İnançları ne olursa olsun, azimleri, fedakârlıkları, sevimli halleri ve esprileriyle birbirlerine benziyorlar...

Örneğin, Devrekli Kadir Bey, 70 yaşını aşmış ama, ne işi bitmiş, ne particiliği... İşçi emeklisi Kadir Bey, Devrek eski Belediye Başkanı Hasan Mekik'le birlikte, orman köylerinin kâr ve çamurlu yollarında parti minibüsüyle her gün cambazlık yapıyor... "Şöyle tepeden aşağı koyverdik arabayı" diyor Kadir Bey, "Allah'a emanet, kayaraktan şehre iniverdik..."

Kadir Bey, Oflu, bir Karadenizli fıkrası eklemeyi de ihmal etmiyor: Yüz uşak dağın tepesinde mahsur kalmış. Nasıl ineceğiz diye düşünürken sis bastırmış. "Herhalde deniz yükseldi, sislendi etrafımız" demişler ve aceleyle bir mavna yapıp içine dolmuşlar, ardından mavnayı sisin içine salıvermişler. Dağın tepesinden aşağı doğru paldır küldür yuvarlanmayla nihayet düzlüğe varıp durunca, kaptan etrafına bakmış ki, 99 tayfadan eser yok, bir tek kendisi kalmış. "Neyse ki" demiş, "bir sakatlık çıkarmadan ulaşabildik limana..."

Particilerin, particilik uğruna çekmeyecekleri çile yok. Seçim zamanı ne dükkân kalıyor, ne iş, ne de ev. Nasıl başarılıyorsa, siyaset dışındaki her şey için zaman duruveriyor. Sabahın sekizinden gece yarılarına kadar bir koşuşturmadır başlıyor. Broşürler dağıtılıyor, arabalara doluşup köylere gidiliyor, konvoylar oluşturup liderler karşılanıyor, ses cihazları kuruluyor, çevredeki seçmen ikna ediliyor ve daha bir dizi iş peş peşe tamamlanıyor.

Particinin yüksek morali olmasa, bunları gerçekleştirmek mümkün değil. En küçük bir partinin particisiyle konuşun, seçimi kendi partisinin kazanacağına yürekten inanır. Varını yoğunu ortaya koyup iddiaya bile girer. Bir seçim başarısızlığının sonrasında, mazeretin her türlüsü particide vardır ve gelecek seçimin zaferinden yüzde yüz emindir...

Partici, son derece sevimli bir insandır. Particinin kazanması ona hiçbir kişisel menfaat getirmez. Demokrasinin bu temel taşı için "kazanmak," kendi yakın çevresinde şöyle biraz gururla dolaşmaktan ibarettir.

Partici için siyaset, hayatın kendisidir.

70 yaşını aşmış partici Kadir Bey biraz üzgün soruyor: "... İyi, güzel de, şu seçim bitince biz ne yapacağız..."

Demokrasi güzel şey...

25 Eylül 1986

III

Marşlar, oyun havaları, korna sesleri, hoparlör marifetiyle avaz avaz bağrışan insanlar, geç keşfedilip, biraz da sonradan görme misali benimsenmiş “yeni teknoloji,” uğultular, gürültüler... Hem de bütün bunlar, sabahın saat sekizinde...

Daha doğrusu, öyleydi: İki büyük partinin gürültü yarışından halkın tedirgin olduğunu hissedip, propaganda saatini geçe almaları, durumu biraz kurtardı. Ancak, Gaziantep’in merkezindeki bir evde yahut oteldeyseniz, mümkünü yok, saat sekiz denince bir küçük ya da orta boy sağ partinin neredeyse sağın siyasal müziğine dönüştürdüğü mehter marşıyla yatağınızdan fırlayacaksınız...

Gaziantep’in seçim ortamı, öteki illerinkinden bâzı noktalarda farklı: Buradaki seçim mücadelesi, zillerle ve kampanalarla, görkemli gösterilerle sürdürülüyor... Yöre insanının kimliğiyle de bağlantılı olsa gerek, Gaziantep parti örgütleri, mitingin en kalabalığını, karşılamanın en etkilisini, araç konvoyunun en uzununu amaçlıyor. Öyle ki, bir büyük partinin sadece il yöneticilerini köylere götüren konvoy, başka illerdeki genel başkan konvoylarından daha görkemli olabiliyor...

Seçimin, bir bakıma demokrasi “şöleni” olduğu, Gaziantep’te çok iyi anlaşılıyor. Partilerin propaganda yöntemleri arasında, gönüllere hitap etmek, çocukların ilgisini çekmek de var. Daha da önemlisi, bütün taraflar, kendi “mesajlarını,” karşı tarafın insanlarına, seçmenlerine rahatlıkla iletebiliyor...

Gerçekten, seçim olayını anlamlı kılan, ülke düzeyindeki bir siyasal diyaloğu bir bakıma zorunlu olarak gerçekleştirmesi... İnsanlar, benimsemedikleri, paylaşmadıkları düşüncelerle yüz yüze kalıyor. Pek tutmadıkları siyasal liderleri gazete sayfalarında yahut köşedeki kahvehanede izliyor... “Bizim” gibi olmayanları, “bizim” gibi düşünmeyenleri “anlamak” için, düşüncelerini kabullenmek değil, sadece “anlamak” için, seçim büyük bir imkân sağlıyor...

Demokrasinin önemli bir erdemi bu gerçekte saklı: İnsanların birbirinden haberli olması, birbirini tanıması, kendilerine benzemeyen ve kendileri gibi düşünmeyenlerin mesajlarına hedef olması, demokrasinin önkoşulu “hoşgörüyü” güçlendiriyor; “diyaloğa” soluk kazandırıyor...

Demokrasi adına umut veren işaretler, bu seçimde sıkça görülüyor. Bir yandan, demokrasi daha somut, daha gerçek şekilde yorumlanıyor. İnsanlar, demokrasinin sadece güzel ve uygar bir sistem olmadığını, aynı zamanda bir “ekmek” meselesi olduğunu, her zamankinden daha fazla seziyor. İşçi, sınırlanmış sendikal haklarıyla, yeterince artmayan ücretiyle, “demokrasi” arasındaki bağı görüyor; demokrasinin daralmasıyla, ekmeğinin azalması ilişkisini fark ediyor. Aynı durum kırsal kesimde de görülüyor. Köylüler, kendi ürünlerine aldıkları karşılığın demokrasi olayıyla bağlantısını, demokrasi ortamında seslerini yükseltebildiklerini anlatıyor.

Başka illerde de Gaziantep’teki gibi dikkati çeken gelişme, rakip parti temsilcilerinin dostça bir araya gelip konuşabilmesi, birbirine şans dileyebilmesi. Geçmiş dönemlerde yaklaşık aynı ekonomi politikayı savunan farklı partilerin sözcüleri, konuşmak şöyle dursun, genellikle selamlaşmazdı bile. Günümüzde partiler arasındaki sosyoekonomik farklar giderek daha açık, net, uygar çizgilerle ortaya konabilirse, bundan insani düzeyde düşmanlıkların doğacağını hiç mi hiç sanmıyoruz.

Demokrasileri yozlaştıran şey, zıtlaşanların uygar mücadelesi değil, benzeşenlerin kördövüşü olagelmiştir...

18 Eylül 1986

IV

İnsanlar, insanlar, yığın yığın, öbek öbek insanlar... Dinleyen, izleyen, zaman zaman alkışlayan, bağıran, çoğu yorgun, çoğu esmer, bâzıları kumral, genellikle tıraşı uzamış, çoklukla solgun, bâzılarının avurtları çökmüş, gözlerinin feri kaçmış, kiminde bilge bir görünüş, kiminde alabildiğine çocuksu bir ifade, insanlar, bizim insanlarımız...

Büyük kentlerin kimi kenar mahallesinde, partilerin kahvehane toplantıları bu insanlarla dolu. Hele konuşmacılar arasında yer almışsanız, insanlar size bakıyor, konuşma sıranız geçtiğinde, siz insanlara

bakıyorsunuz. Karşınızdaki görüntü zaman zaman sizi duygulandırıyor, umutlandırıyor, hüzün veriyor, düşündürtüyor... Alabildiğine güzel insanlar, Türkiye'nin güzeller güzeli insanları... Olabildiğince sorunlu insanlar...

Vakit gece yarısına yaklaşıyor. Kahvehanenin dışına taşan bu insanlar, sabahın yedisinde evden çıkmışlardır. Yarın sabah yedide tekrar evlerinden çıkıp, işe gidecekler. Bir bölümü hiçbir yere gidemeyecek. “İş,” birçoğu için küçük bir atölyenin ışıksız, havasız ortamı olacak. Bâzıları çörek satacak, gün ilerleyince simit dolaştıracak. Diğerleri fabrikalarda makinenin başına geçecek. Bâzıları oto tamirhanelerine yönelecek. Bâzıları köşe başlarında tezgâh kuracak, bâzıları hiçbir şey yapamayacak... Sonra, hava kararmışken o uzak mahalleye dönecekler. Çoklukla evlerine uğrayacak, belki kahvehaneye gidecekler. Erkek erkeğe belki biraz dolaşacak, belki televizyon seyredecek, belki kâğıt oynayacaklar. Seçim zamanıysa belki konuşma izleyecekler. Sonra, ertesi sabah yedide, tekrar evden çıkacaklar...

Bu insanları ben geçmişten de hatırlıyorum. Benzer yörelerde, benzer kahvehane toplantılarında, benzer konuşmaları izlerlerken tanımıştım onları. Yedi-sekiz yıl öncesinin kahvehanelerinde, kimi konuşmacının saçma sapan sözlerini bile alkışlamaya hazırdılar. Bâzılarının bakışları donuktu, bâzılarının çocukken yeterli besin alamadığı belliydi, bâzılarının bedeni gelişmemişti, bir bölümünün yüzünden çocuksu bir ifade eksilmiyordu, diğerlerinin el çırpışında çocukluk vardı. Şehrin aydınlık merkezlerinden onların arasına gelmiş bir insanı düşündürten, hüzünlendiren, belki de yersiz bir eziklik duygusunu onda yaratan görüntülerdi bunlar...

Dünyanın başka köşelerindeki insanlar da sabah yedide evlerinden çıkarlar elbette. Bizim kahvehanelerimizdekilerin büyük çoğunluğu gibi genç genç insanlar. Işıklı, temiz, bakımlı işyerlerinde çalışırlar. Yollarda saatlerini ve son kalmış enerjilerini tüketmeksizin, evlerine dönerler. Bizim genç insanlarımızın yaşıtları, kız arkadaşlarıyla birlikte gruplar oluşturup kahvehanelerde oturur, genç insanların cıvıl cıvıl dünyasını onlarla birlikte paylaşır, insanın mutluluğuna dönük anlayışların, insanı erkek ve kadın olarak ayrı ayrı yalnızlığa mahkûm etmemiş bir ortamın güzelliği, iyimserliği yaşanır.

Peki, bizim insanlarımızın, bizim gençlerimizin suçu ne? İnsanlarımızın çok büyük bölümünü, yokluğa, doyumsuzluğa, karamsarlığa, yalnızlığa terk

etmenin, “... al işte, hayat budur” diyerekten, gün ağarmadan ve gün kararınca düştükleri yolların, bakımsız işyerlerinin, eğlence niyetine devam ettikleri erkek kahvehanelerinin, yaşlı ve genç olarak, erkek ve kadın olarak sadece kendi kümeleri içinde ve yapayalnız geçirecekleri bir ömrün gelgitlerine onları teslim etmenin mantığı nerede? Üstelik, Türkiye’nin bunları aşabilecek maddi gücü artık mevcutken ve mesele, bir “anlayış” meselesine indirgenebilmişken...

Bizim insanlarımız, Türkiye’nin sevecen, iyi niyetli, hünerli, güzeller güzeli insanları...

17 Eylül 1986

V

1980’lerin dünyasında insanlar hangi temel değişmeleri yaşıyor, hangi yeni etkilere hedef oluyor, ne gibi özlemleri, talepleri geliştiriyor? Bu değişimin sonucunda, insanların siyasal beklentileri ve siyasal davranışları ne gibi yeni özellikler alıyor?

Siyaset biliminin son yıllardaki temel bir konusu, toplumlardaki ve insanlardaki siyasal davranış değişimini açıklamak. Bunun nerelerden kaynaklandığını ve hangi sonuçları vereceğini ortaya koymak.[17] Gelişmenin yönünü doğru belirlemek... Yıllardan beri tekrarlanan kamuoyu araştırmaları dikkate alınarak, “seçmen tercihleriyle”, “değişen değer yargıları” arasındaki bağlantı incelenerek, siyaset bilimi bir dizi açıklamayı artık yapabiliyor. Bâzı “genellemeler,” bâzı ciddi “varsayımlar” ortaya konabiliyor.

Sonuçta, “çok partili, çoğulcu” ülkelerdeki yeni davranış biçimleri, sosyoloji ve siyaset dünyasına bir dizi ipucu sunuyor...

Çoğulcu Batı demokrasilerinde ve bir ölçüde Türkiye’de görülen bu değişimin kaynakları arasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumların “kıtlık”, “açlık”, “savaş” tehlikelerinden giderek uzaklaşması var. Orta ve yüksek eğitim görenlerin sayısında her on yıllık dönemin yüzde 100 bir artış sağlaması da var. Kitle iletişim araçlarındaki olağanüstü gelişme, insanları geçmişe kıyasla çok daha bilgili, kültürlü, haberli kılıyor. Aynı

şekilde, “yabancı bir ülkeye yolculuk yapmış, başka dünyaları görebilmiş olanlar” toplam nüfus içinde çok yüksek oranlara artık erişiyor.

Teknolojik gelişme, bu değişim sürecinin başlıca temelleri arasında: Verimliliğin her alandaki artışı, insanların zorunlu ihtiyaçlarını daha kolay karşılıyor. Teknolojik büyüme hem eğitimin yaygınlaşmasını sağlıyor, hem de eğitilmiş insana ihtiyaç büyüyor. Gene teknoloji, çağdaş iletişim araçlarını ve yaşam kolaylıklarını arttırarak, insanları alışılmış hayat tarzlarının dışına yöneltiyor. Bu gelişmeler çerçevesinde, toplumların meslek özellikleri de değişime uğruyor: Teknoloji, sanayi üretimi artarken, sanayide çalışması gereken toplum kesitinin oranını giderek düşürmeyi mümkün kılıyor. Aynı şekilde, tarım teknolojisindeki ilerleme, giderek küçülen orandaki bir çiftçi kesiminin, giderek büyüyen bir nüfus kesitini besleyebilmesine imkân tanıyor. Bu gelişmeler, “hizmet sektörünün” (turizm, bilgilenme, iletişim, ticaret, sanat ve gösteri, vb.) –Türkiye’de de bir ölçüde yaşanmakta olduğu gibi– hızla büyümesine ve sanayi ülkelerinin çoğunda çalışan nüfusun yarısını aşmasına neden oluyor.

“Açlık, kıtlık, savaş” tehlikesinden uzaklaşan, giderek daha eğitimli olan, haberleşme araçlarıyla başka dünyaların gerçeklerini izleyip yeni tepkiler ve yeni özlemler ortaya koyan, meslek dengeleri değişen, daha bilgili, daha kültürlü ve daha haberli bir toplum artık söz konusudur. Bu toplumun değer yargıları temeldeki değişimi yansıtacak ve bu yansıma, siyasal davranış ve tercihlerde kendini mutlaka duyuracaktır...

Bu değişim sürecindeki insanların değer yargıları dünyasında, şimdi yeni ağırlık noktaları belirecektir. Bir defa insanlar, kendi “kimliklerini kanıtlamaya,” birey olarak “kendi işlevlerine saygı duymaya”, “toplumda kendilerine bir rol tanımaya,” geçmiştekinden çok daha fazla ihtiyaç hissedecektir. Gene bu insanlar, siyasal olan ve olmayan kararlara kendi katkılarını getirmek isteyecek, “büyüklerimiz bizden iyi bilir”le yetinmeyecek, bu yeni tavrın gerektirdiği eğitime, bilgiye, hünere geçmiştekinden çok daha fazla sahip olacaktır.

Böyle bir çerçevede, geleneksel “ekonomik ihtiyacın” yanı sıra, şimdi “hayat tarzını farklılaştırma” özleminden kaynaklanmış etkenlerin siyasal tercihlerdeki ağırlığı artacaktır: Bireyin, (sadece ekonomik değil) toplumsal konumunu, “kendi gözündeki önemini” yükseltme özlemi; ahlâk anlayışlarını daha seviyeli kılmak; günlük yaşamın kalitesini arttırmak;

daha güzel bir çevrede yaşamak; kadının toplumdaki rolünü geliştirmek; bürokratik ve merkeziyetçi toplumsal ve siyasal kurumlardan, bireyin daha özgür ve daha etkili olabileceği bir kurumsal yapıya geçmek; bireyin kendi düşüncesini, kendi kimliğini yansıtmasını mümkün kılacak şekilde “karar mekanizmalarını” yeniden düzenlemek, vb.

Dünyadaki ve daha sınırlı ölçüde Türkiye’deki değişim bu doğrultuya işaret ediyor.

Siyaset son tahlilde, bir “yönlendirme” iddiasıdır. Değişimi yönlendirebilmek için, bu değişimden siyasetin öğreneceği çok şey vardır...

6 Ağustos 1986

III

Kültür

I

İnsan varlığı, "düşünce" ile özdeşse, insan, "düşünebildiği" için, düşünebilmesi nedeniyle "varsa," bir toplumun, hele bizim gibi gelişme ve büyüme titreşimleri içindeki bir toplumun temel kavramı, sorunu, amacı ve tutkusu, "düşünce"den başka ne olabilir?

Bu mantık silsilesini bir adım ileri götürelim: İnsan, düşünceyse, düşünce, yaratıcılıkla ve üretimle özdeştir. Her alandaki üretimin çıkış noktasında düşünce vardır. Düşüncelerdeki biçimleniş, somuttaki, maddedeki değişimin ilk ve vazgeçilmez önkoşuludur. Eğer insan, düşünceyse ve düşünce üretimse ve eğer "çağdaş" diye nitelenen toplumlar, ulaştıkları düzeye düşünce ve üretim sayesinde varabilmişlerse, Türk toplumuna verilecek mesajların temeli, ancak "düşünce"dir...

Düşünce ile üretim özdeşse, üretime dönük en bilinçli, en akılcı yatırım, en değerli birikim, düşünce alanında gerçekleşendir.

Düşüncenin tüm ayak bağlarından kurtarılması, alabildiğine özgürce gelişmesi, her yönden desteklenmesi, bağnazlıklara karşı korunması, maddedeki üretimin, somuttaki gelişmenin hazırlayıcı ve hızlandırıcısıdır. Güvencesidir...

"İnsan" ve "düşünce" özdeş kavramlarsa, düşüncenin özgürleşmesi insan kişiliğine saygının ifadesidir. İnsana saygı duyulması ve insanın kendine saygı duyması, yaşamın ipsiz sapsız bir olaylar dizisi durumundan çıkışı demektir. Bu saygınlığın ekseninde özgürlük vardır. İnsanın saygınlığı ile düşüncenin özgürlüğü, birbirini etkileyen ve bütünleyen anlayışlardır.

İnsan varlığına saygısız bir çevrede düşünceler özgür olamaz; düşüncenin özgür olmadığı bir ortamda, insanın kişiliğine saygı duyulamaz.

"İnsan", "düşünce" ve "üretim" arasındaki bütünlüğün bilincidir, sonsuza kadar sürecek bir gelişmenin imkânlarını toplumlara açan...

2000 yılına 14 adet 365 gün kaldı. Tümünü birbirine eklesek 5 bin 110 gün eder. 21. yüzyılın eşiğindeki toplumların ve insanların mutluluğu, bir

bakıma, bu 5 bin 110 günü öncelikle nasıl kullandıklarına, kullanacaklarına bağlı. Bilinçle, inançla, hünerle, "düşünce" mi yaratılacak? Düşünce ile üretimin, üretim ile özgürlüğün, özgürlükle, insana saygının bütünlüğü, daha ileri sentezlerin hedefi ve sonucu olabilecek mi? Böylesine sentezler yaratmaktan başka, insanlığın bir çözümü, bir umudu olabilir mi?

Her şeyin çıkış noktasında düşünce varsa, düşünceyi besleyen bilim, sanat, kültür yaratıcılığını her yönden destekleyip en akılcı organizasyon biçimlerine kavuşturmak, özgürleştirmek, zenginleştirmek tek kurtuluş yolu değil mi?

Yeni bir yılın başlangıç noktasındaki Türkiye'mize verilebilecek temel mesaj, insan varlığı ile düşüncenin özdeşliğidir. Üretimden insanın saygınlığına kadar tüm hedeflere ve amaçlara, düşünceden ve düşüncelerin özgürlüğünden hareketle ulaşılacağıdır.

Bizim toplumumuz, insanlarının yüzyıllardır yaşadığı deneylerle, insanlarının gönül zenginliği ile, insanlarının gelişme ve büyüme azmiyle, nihayet, insanlarının insancıllığı ile, her şeyin çok daha iyisine, en iyisine lâyıktır.

Düşünceyle, üretimle, saygınlıkla, özgürlükle...

2 Ocak 1986

II

Birkaç örnekle söze girelim:

Bir toplum, kendi ülkesine gelen turist hanımların çıplak fotoğraflarını ve onların ağzından "... ülke erkeklerinin ne yaman âşıklar olduğunu" gazetelerden her gün izlemekteyse, yolda, dükkânda yahut plajda rastlayacağı turist hanımlara hangi gözle bakar? Turiste karşı kişisel davranışları nasıl gelişir? Bu davranışın turizm ve gelirlerinin artışına etkisi ne olur?

Bir toplum, kendi çoğunluğunun alışkanlıklarında ve geleneklerinde bulunmayan davranış biçimlerini (örneğin, öpüşmeyi) televizyon aracılığıyla ve güçlü bir "şok" niteliğiyle, gene yetişkin nüfusun çoğunluğu

açısından “kırkından sonra” öğrenmekteyse, bu olgunun aynı toplumdaki öteki davranış biçimlerine etkisi ne olabilir?

Son örneği, siyasal tercihlerle ilişkili bir alandan verelim:

Kamuoyu değer yargıları araştırmasında “klasik soru” ve “başlangıç noktası,” şu dört değer arasında tercih yapılmasını ve “en önemli iki değerin işaretlenmesini” istemektir:

1) Memlekette güvenlik düzeninin korunması.

2) İnsanların, siyasal kararlara daha belirleyici şekilde katılması.

3) Yükselen fiyatlarla mücadele.

4) Özgürlüklerin ve fikir özgürlüğünün korunması.

Cevaplara göre, dört “küme” oluşturulur. İlk küme, (1-3) cevaplarını işaretleyen kümedir; özelliği, “güvenlik, fiziksel ve ekonomik istikrara” bağlılıktır. Kişinin, öncelikle fizyolojik-materyalist ihtiyaçlarını yansıtır.

İkinci ve üçüncü kümeler sayıca genellikle daha azdır, “karma” nitelik taşır. (1-2), (1-4) ya da (3-2), (3-4) yapanlardan oluşur.

Dördüncü küme ise (2-4) tercihidir. “Materyalist amaçların ötesi” şeklinde isimlendirilen bu kümenin özelliği, toplumsal ihtiyaçların ve bireysel kimlikleri öne çıkarmanın, “düşünce”, “güzellik”, “saygınlık” gibi değerlerin bu kümede daha önde gelmesidir.

Acaba, Türkiye’miz bu kümelenmeler açısından bugün nasıl bir görünüm içindedir? Geçen yıla, üç yıl, beş yıl öncesine göre nasıl bir gelişme ve değişim sergilemektedir?

Türkiye’miz gibi çok farklı “hassasiyetlerden,” çok çelişkili eğilimlerden, özelliklerden oluşmuş bir ülkede, hele “şok” niteliğindeki “çok hızlı” değişimlerin yaşandığı bir toplumda, “değer yargılarındaki gelişme” olağanüstü önem taşır. Bu gelişimi yakından izlemek gerekir. Toplumu etkileyecek her girişimin, “hangi değer yargılarını ve ne yönde” oluşturduğu, nasıl sonuçlar yaratacağı düşünülmelidir. Kimi durumda, değer yargılarındaki değişimin başka alanlarda yol açtığı gelişmeler önem taşır.

Kiminde ise değişim, doğru siyasal yaklaşımlara ve yönetim başarılarına ışık tutacak anahtardır.

Gene örneklerimizden hareket edersek, bundan beş yıl önce, “kendi halinde, dinlenmeye gelmiş yabancı” diye turist değerlendirilirken, bugün, acaba, her sarı saçlı turist hanım “... ülkemize bir yaman Türk erkeği edinmek amacıyla gelmiş meraklı” şeklinde mi öncelikle görülmektedir? Hangi faktörlerden dolayı? Böyle görülmekteyse, Türkiye’de turizmin sürekli gelişmesi söz konusu olabilir mi?

Televizyon aracılığıyla “yabancı” davranışları yadırgayarak öğrenen kuşaklarla, aynı davranışların tanıklığı “içine doğan” kuşaklar arasındaki uyumsuzluk, hangi konularda uç vermektedir? Kuşaklar arasındaki değer yargıları uyumsuzluğu sağlıklı boyutların ötesine taşınmaktaysa, çözüm nerelerde aranabilir?

Toplumun siyasal bünyesinde hangi değer tercihlerinin öncelik taşıdığı ve önceliklerin nasıl bir değişim içinde olduğu bilinmeksizin, ister iktidar, ister muhalefet açısından olsun, ülke yararına katkılar getirmek ve etkili politikalar üretmek son derece zordur.

Değer yargılarındaki değişim, bir toplumdaki gelişmenin hem aynasıdır, hem de anahtarı; genellikle hiç ama hiç önemsemediğimiz değer yargıları kavramıyla daha yakından ilgilenmek, bizleri birçok yanlıştan sakınacağı gibi, doğruları bulmamızı da kolaylaştıracaktır...

26 Temmuz 1985

III

Bir toplumun –zaten altüst olmuş– değer ölçüleri, son birkaç yılda böylesine hızla yozlaşmaktaysa; “köşeyi dönmenin” mesajları, rakipsiz bir egemen ideoloji gibi siyasetçiden, televizyon ekranına kadar her kanaldan böylesine acımasızca topluma verilmekteyse; insanı ve ahlâkı yozlaştırıcı dinamikler karşısında, toplum dengelerden yoksun bırakılmışsa; üniversitelerin, basının, parlamentonun ve temel kurumların bir “karşı-ağırlık” yaratması, denge oluşturması söz konusu değilse; bilim dünyası ihbarcılığa ve “fişlemeye” özendirilmiş, insanlar “kendi gemisini kurtaran kaptan olmaya” bilenmiş, arabesk makamındaki piyango ve çalgılı gazino

kültürü imparatorluğunu ilân etmişse, o toplumda namusun “budalalık” açıkgözlülüğün ise “en yüce erdem” mertebesine yükselmesi ve yolsuzluğun her düzeyde rekorlar kırması olağandır, kaçınılmazdır...

Söz konusu ortamı şahikasına ulaştıran ise, şimdilerde “her şeyini satabilen toplum” özellikleri almamızdır. Bu noktaya geçmişte ısrarla değindik, haklı olduğumuzu sanıyoruz: Bir toplum, her şeyin “satılabilir” olduğuna böylesine şartlandırılırsa; hayatın sadece, sadece bir “alışverişten ibaret olduğuna,” inandırılırsa; üstelik, bu anlayışları dengeleyecek başka değer yargılarından, kültür, yayın ve basın ortamından yoksunsa; dün, Boğaz Köprüsü’nden, bugün Keban Barajı’ndan “satışlar” yapılıyor, yarın havayolları, Sümerbanklar satışa çıkarılıyorsa, o toplumun bu satıcılık şartlanmasını benimsemesi ve kimilerinin kendi namusunu da çok daha kolay satabilmesi söz konusudur.

Bütün bunlara ek olarak, büyük holdinglerin kendi doğal etkinliklerini, tüm dengeleri altüst edercesine geliştirmelerine bilinçle ön verilmekteyse; holdinglerin kendi aralarındaki kavgalar, ayniyle partilerin, hükümetlerin içinde yansıtılmaktaysa, bilemiyoruz, açıkgözlerin ve işbilirlerin, her düzeyde ve her zamankinden fazla türemesine şaşılır mı?..

Türkiye, on yıllardan beri süregelen bir kültür ve ahlâk yozlaşmasının zirvelerinde dolaşmaktadır. İnsanlığın yarattığı ortak değer yargılarını hiçe sayan, çirkin örnekleri topluma “amaç” diye belleten, güzelliği ve doğruluğu ödüllendirmeyen bir ortamda ve karşı-ağırlıkların gelişemediği bir çerçevede yaşanıyor. Bu çerçeve, kendisiyle tutarlı olarak, kendiyle uyumlu olayları, uygulamaları, alışkanlıkları, insanları yaratıyor.

İçinde geliştiğimiz kültür ve ahlâk bunalımını aşmadan toplumun bir yere varabileceğini, hiç mi hiç sanmıyoruz...

8 Ocak 1985

IV

Son beş yılın Türkiye’sindeki en ilginç ve önemli değişim, “para”nın tarihimizde görülmedik bir güçle ülkeye egemen oluşudur. Bütün değer yargıları, “toplumsal kahraman” kavramları, hizmet, dayanışma, siyaset, eğitim anlayışları, köklü bir değişime hedef tutulmuştur. Paranın önceliği,

tüm toplumsal ve bireysel davranışlarda, tercihlerde, geçmişle kıyaslanmayacak bir ağırlık kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarında, “paranın” yanılmazlığının, etkinliğinin, üstünlüğünün propagandası ve ideolojisi, doğrudan ve dolaylı olarak, bilerek ya da bilmeyerek topluma verilmiştir.

Bu değişim sürecinde, paranın “üstünlüğü” sadece geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde kendini kabul ettirmekle kalmamıştır. Bu üstünlük, “doğal karşılanmaya,” buna “alışılmaya” başlamıştır. En yüce değer olarak para, “kahraman modeli” olarak paralı kişi, tek ve mutlak amaç olarak para edinmek, sanki bunların aksi savunulamazmış gibi, “mutlak doğrular” şeklinde topluma sunulmuştur. Paranın ahlâkı, paranın değer ölçüleri, paranın egemenliği, paranın ideolojisi, “köşeyi dönmek”, “kendi gemisini kurtarmak” gibi paranın sloganları, olağandışı bir hızla Türk toplumunda yaygınlaştırılıp, ideolojik iktidara olağanüstü bir tırmanışla oturtulmuştur.

Paranın bu ölçüsüz ve dengesiz yükselişi, geçmişin değer yargılarını hızla geriletmiştir. Para varsa, onun karşısında adalet de, dayanışma ve yardımlaşma da, milliyetçilik de, eşitlik de, din de, ahlâk da, güçsüz ve kimi durumda çaresizdir. Üstelik, bu olay Türkiye’de öylesine hızlı gelişmiş ve tüm dengeleri altüst etmiştir ki, durum sadece bir “piyasa ekonomisiyle,” sağcı iktidarla, Sayın Özal’ın ithalatı serbestleştirmek çabalarıyla açıklanamaz. Paranın Türkiye’deki tırmanışı, hiçbir Batı ülkesinde rastlanmayan hızda olmuş, gene hiçbirinde yapmadığı tahribatı, öteki kurumların ve değer yargılarının üzerinde yapmıştır:

Batı Avrupa’nın iç dengelerinde, paranın yükselişine karşı denge kurabilen güçlü kurumlar, rakip ideolojiler, organize sosyal sınıflar, köklü düşünceler söz konusu olmuştur. Tarihsel olarak “çok merkezli” ve “çoğulcu” nitelikler taşıyan, karşı-iktidar merkezlerini belediyelerle, kiliselerle, sendikalarla, partilerle, derneklerle, düşünce akımlarıyla kurmuş bu toplumlarda, paranın bir değer ölçüsü olarak yükselişi belli sınırlamalar içinde kalmıştır. En “liberal” Batı Avrupa ülkesinde bile, hattâ Amerika’da bile, bir sınır söz konusudur.

Türkiye’mize gelince: Karşı-ağırlıkların tarihsel ve güncel koşullarla güçsüz olduğu, çoğulculuktan uzak yapılanmaların tarihten devralındığı, çağdaş güç merkezlerinin sınırlandığı bir ortamda ve hele bu sınırlamanın düşünce ve siyaset düzeyine getirildiği yılları da kapsayan bir dönemde,

paranın ölçüsüz ve dengesiz yükselişi olağandışı hızda olabilmiştir. Benzer sorunlarla tarihinde karşı karşıya kalmamış din kurumu ve dinsel değer yargıları etkisizdir, Batı'da kilisenin taşıdığı ve bir yönüyle dengeleyici işleve sahip değildir; devletin radyo ve televizyonu çoğulcu ve eşitlikçi bir yaklaşımı değil, paranın değer ölçülerini tümüyle yansıtmıştır; sendikalar sınırlanmış ve güçsüzleştirilmiştir; siyasal partiler bir depremden geçmiştir; düşünce ve ifade özgürlükleri hâlâ kendini toparlamaya çalışmaktadır, vb.

Başka bir deyişle, paranın tek ve mutlak ölçü konumuna yükselişini dengeleyebilecek tüm karşı-ağırlıklar Türkiye'de tarihsel olarak ya da güncel olarak etkisiz kalmış ve sınırlanmıştır; paranın yükselişine ise tüm yollar açılmıştır.

Böyle bir durum Batı Avrupa tarihinde yaşanmamıştır; olsa olsa, Singapur, Tayland, Güney Kore gibi örneklerde benzeri söz konusudur.

Toplum olarak getirildiğimiz noktanın "nasıl bir Türkiye" yarattığı, bunun gönüllerimizdeki ve düşüncelerimizdeki Türkiye kavramıyla ne ölçüde uyuştuğu, toplumun büyük çoğunluğunun yararlarını ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığı, mutlaka ve ciddiyetle sorulması, cevabının aranması gereken sorulardır.

Paranın yükselişinin baş döndürücü ortamında bugün sorular sorulmuyorsa, bu, soruların ortadan kalktığı anlamına değildir...

8 Mart 1986

V

Türkiye'de ahlâkı temellerinden çürümekte olan ekonomi politikalarının, sosyal politikaların sahipleri toplumun önüne çıkıp da "Bir Numaralı Ahlâkçı" kesildiğinde, doğrusu şaşmamak mümkün değildir.

Bunun son örneğini, anap Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler vermiştir. Sayın Keçeciler, "... memleket ve millet düşmanlarının bizi temelden çökertmek için sahneye koydukları oyunların bir bölümü" şeklinde nitelediği "seks sömürüsü yapan dergilerin belirli bir merkezden emir almışçasına peş peşe yayına girmesinden," bu dergilere ait reklamları trt'nin yayınlamasından yakınmıştır. "Basın hak ve hürriyetlerinin ahlâki

değerlerin tahribi için bir silâh gibi kullanılamayacağını" belirten Keçeciler, konuya yeterli duyarlılığı göstermeyen devlet görevlilerinden de yakınarak, "... milliyetçi ve muhafazakâr Anavatan iktidarı bu ihmalin hesabını mutlaka soracak" demiştir...[18]

Şimdi, durup düşünmek gerekir: Mesele, acaba cinsel yayınların artmasında mıdır, yoksa, her toplumda var olabilecek bu tür yayınları sağlıklı biçimde dengeleyen ciddi yayınların kösteklenmiş olmasında, Türk toplumunu ciddi düşünmekten, ciddi okumaktan, ciddi konuşmaktan uzaklaştırıcı kültür ve ekonomi politikalarında mıdır?

Size ait bu politikaların, cinsel konuları egemen kılan, cinsel "yıldızları" toplumsal kahramana dönüştüren, konuşacak başka konu yokmuş gibi sadece bunları topluma veren sakat ve çarpık sonuçları değil midir, tüm değer ölçülerini yozlaştırmakta olan?..

Siz, bir yandan ortalama kitap okuyucusu olan "dar ve orta gelirli" kitleyi yoksullaştıracaksınız, üst düzeydeki gelir sahiplerini daha da imkânlı kılacaksınız, sonra, bu üst düzey geliriyle erişilebilecek pahalı seks yayınlarının dengesizce artmasından yakınacaksınız...

Siz, bu memlekette tek ve şaşmaz doğrunun "köşeyi dönmek" felsefesi olduğunu, "fırsatçılığı", "işbilirliği" her yönden pompalayıp en yüce değerler olarak topluma duyuracak "piyango kültürünün" en muhteşem örneklerini verip bununla iftihar edecek, ardından, "milliyetçi muhafazakâr" anlayış adına ahlâkçı kesileceksiniz...

"Basın özgürlüğünün ahlâki değerlerin tahribi için kullanılamayacağını" –bu yaklaşıma temelde katılmaktayız– söylüyorsunuz da, şampiyonluğunu yaptığınız türden "ekonomik özgürlüklerin" Türk ailesini temellerinden sarsmasından, yoksullaşmış insanların yasa ve ahlâkdışı yollara itilmesinden, ekonomik bunalımlar sonucunda kendi vücudunu satanların hızla çoğalmasından, hiç mi rahatsızlık duymuyorsunuz?

Boğaz Köprüsü'nden Keban Barajı'na, Türk Hava Yolları'ndan Sümerbank'a kadar "her şeyin satılabilir olduğunu," bir ekonomik işlemin, bir tahvil sorununun çok ötesindeki yüce ve kutsal bir öğreti gibi topluma zillerle ve kampanalarla öğreteceksiniz, sonra da, "her şeyin satılabilir

olduğuna”, “her şeyin bir bedeli olduğuna” şartladığınız bu toplum önünde, “ahlâk hocası” kesileceksiniz...

Siz, bir yandan hayâli ihracat yoluyla devleti ve halkı dolandıranların koruyucusu kesilecek, bir yandan muhbirliği özendirecek, bir yandan “para”nın dinini, “doların” mezhebini savunacak, sonra da bizlere “ahlâktan” dem vurup, milliyetçilik öğreteceksiniz...

Evrensel geçerliği olan değer yargıları, tarihten süzülüp gelen insan, dayanışma, yardımlaşma anlayışları Türkiye’mizde geriliyorsa, kültür ve sanat beğenilerini yozlaştırıcı alışkanlıklara insanlar yöneltiliyorsa, basın ve yayın dünyasında sağlıklı dengelerin kurulması güçleşmekteyse, olayları bir bütün içinde görmek gerekir.

Sözüm ona bir “ahlâkçılığın” demagojisini yaparak siyası itibar ve oy toplamak özlemlerine Türkiye geçmişte de prim vermemiştir, bundan sonra da vereceğe hiç benzememektedir...

11 Ocak 1966

VI

Bir televizyon yayınında yapılan anlamsız –ya da hayli anlamlı– “tasarruf,” yol açtığı kültürel ve siyasal çağrışımlar nedeniyle ilginç tartışmalar yaratıyor. Olayı kısaca hatırlatalım: trt, televizyon programında 24 Haziran Pazartesi akşamı saat 22:00’de Brahms’ın İkinci Piyano Konçertosu’nun yayınlanacağı belirtilmiş, bütün gazetelerde yer almıştı. Piyanist İdil Biret’in İstanbul Festivali’ndeki konserinden yapılmış çekim yayınlanacaktı. Konsere, yarım saatlik bir program süresi ayrılmıştı. Nitekim, televizyon konserin yayınına başladı. İdil Biret’in son derece başarılı yorumunu izlerken, birdenbire program kesiliverdi. Henüz 18 dakika olmuştu konser başlayalı. Brahms konçertosunun bitiminden sonra ekrana gelmesi gereken Hacı Arif Bey programı, Biret’in konserini yarıda keserek ve “erken” bir başlangıçla izleyicinin önüne çıkıverdi...

Brahms konserini gerçekleştiren sanatçılara, sanata, bir müzik türüne ve tümüyle izleyicilere olağanüstü bir saygısızlık örneği verilmekteydi. Ve tabii, televizyon yönetimi ne bir açıklamada bulundu, ne de özür diledi...

Olayın sergilediği saygısızlık özellikleri bir yana, olayı yaratanların bir tür “kültürel ve siyasal tercih” mesajı vermeye çalıştığı da, paylaşılan bir izlenimdi. Gerçekten, o akşamki yayının sorumluları, adetâ, “Brahms kim oluyor, işte biz onu ve klasik batı müziğini, bu yabancı unsurları ve onları beğenenleri elimizin tersiyle itiverip, açıkçası aşağılayıp, kendi milli müziğimizi ekrana getiriveririz” demekteydi...

Haksızlık etmemek için belirtelim, belki de olay, “şarkıcı sanatçılarından” esirgenmeyen bir özenin, klasik müziğe lâyık görülmeyişinden, bilgisizlikten, açıkça “densizlikten” kaynaklanmıştı ama, son zamanlarda ülkemizde estirilen havalar nedeniyle siyasal ve kültürel çağrışımlar yaratması kaçınılmazdı.

Gerçekten, Türkiye’nin kültürünü bir “Brahms - Hacı Arif Bey” zıtlaşması içine sokmak, saptırılmış bir millicilik anlayışıyla kültürde “yabancı düşmanlığı” gütmek, son ayların televizyon ekranlarına da yansıyan moda akımları arasında. Bizim kültür yaklaşımlarımızda geleneksel olarak var olan, üstelik yanlış ve yanıltıcı olan bir kavga, şimdi “Brahms - Hacı Arif Bey” ikilisinde somutlaşan biçimiyle tazelenmiştir.

Oysa, kültürün ve Türkiye’nin gerçeği, ne Brahms’ın, ne de Hacı Arif Bey’in inkârıdır. Bu kavramların temsil ettiği sanat ve müzik türleri, birbirlerine rakip olmadığı gibi, sanatta ve kültürde “dışlayıcılık” da yoktur. Kişisel eğilimlere göre farklılaşan beğeniler, tercihler vardır.

Türkiye’nin talihsizliği, siyasette de geçerlik taşıyan bir “dışlamak” geleneğinin, sanatta ve kültürde var olabilmesidir. Brahms’ı yahut Hacı Arif Bey’i “dışlamaya” dayalı sanat ve kültür kamplaşmasının anlamsızlığını ve kaybını Türkiye yaşayagelmiştir.

Son yıllarda sanat ve kültür çevrelerinin kurtulmaya başladığı bu bağnaz “zıtlaşmayı,” şimdi siyaset çevrelerinin körüklemesi ve trt’nin de buna âlet edildiği izleniminin doğması, en azından düşündürücüdür.

Çoğulcu ve çağdaş bir Türkiye, ancak kültür-sanat anlayışlarında saygılı, hoşgörülü, demokrat olmanın eşliğinde gelişebilir. Bunun yöntemi ise, Brahms’ların da, Hacı Arif Bey’lerin de birlikte var olabilecekleri bir kültür ortamına katkıda bulunmaktır.

Brahms'ın ya da başka müzik yaratıcılarının televizyon aracılığıyla küçümsenmesinden kaybedecek olan ise, zaten Brahms ve müzik sanatı değildir...

27 Haziran 1985

IV

Toplum

I

Efendim, bütün caddeler ve sokaklar, bombardımana yeni uğramış bir kentin görünümünü taşıyor... Delik, deşik. Yeni döşenmiş asfalt üç ayda kırılıyor... Az bir yağmur birikintilere neden oluyor, yayalar perişan, çamurdan geçilmiyor...

Efendim, bu siyasetçi ve idareci takımı hepimizle adetâ alay ediyor... Bir toplum en eksik biçimde nasıl yönetilir ve yapılması mümkün olanın en azıyla nasıl yetinilir dense, örnek, bizim gelmiş geçmiş iktidarlarımızdır...

Efendim, hastanelerimiz perişan, okullarımızda öğretmen yok, üniversitelerimiz eleman yetiştirmiyor, futbol sahalarımızda top oynanmıyor, adliyemizde dava görülmüyor, ister yolcu vapurunda olsun, ister benzin istasyonunda, "umuma açık" tuvaletlerimizde pislikten geçilmiyor...

Efendim, İzmir'de ve İzmit'te körfezin kokuları burun kemiğini sızlatıyor. Haliç'i temizleyelim derken, on binlerce insanın hukukunu "guguk" yapan kararların belediyeciler ve mahkemelerce ortaklaşa üstlenildiği iddia ediliyor, yaya geçitleri bir türlü doğru dürüst boyanmıyor ve şoförlerle yayalar ölüm cambazlığı yapıyor...

Efendim, siz hiç devlet dairesinde iş takip ettiniz mi? İşiniz olduğu için peşinen kendinizi "suçlu" hissedip, sayın ilgililerin horlayıcı ve küçümseyici tavırlarına hedef tutuldunuz mu? "Siz" diye hitap ettiğiniz oğlunuz yaşındaki görevlilerin, "... sen" diye başlayan cevaplarını, dinlediniz mi?..

Vatandaş yerine konmuyorsak, vatandaş olma hakkımız hiçe sayılmaktaysa, bunun temel bir nedeni, bizim vatandaş olmayı beceremeyişimiz mi?

Daha doğrusu, vatandaş olmanın "talebini," bir türlü ortaya koyamayışımız mı? Gelişmeden biraz nasibini almış ülkelerde sorun

olmaktan çıkmış sorunlarla böylesi uğraşmamızın, enerjimizi, zamanımızı, hayatımızı tüketmemizin temelinde, bizlerin “talep eksiği” mi yatıyor?

Daha iyisini istemekten, hakkımız olanı beklemekten ne için böyle çekinmekteyiz? Üç ayda bozulan asfalt yolların hesabını neden sormuyoruz? “Siz”imize, “sen” karşılığını vermek cesaretini, nasıl başkalarına tanıyoruz? “Yaya geçidi” levhasını koyup, yaya geçidini çizemeyenlerin sorumsuzluğunu neden takip etmiyoruz? Boş yere saatlerce bekleşip, işimiz bir kez hallolduğunda neden her şeyi unutuyoruz? Üzerimize sıçratılan çamurların beceriksiz müteahhitlerinden ve vurdumduymaz belediyecilerinden hiç mi davamız yok?

Bu laçkalığın, bu adam yerine konmayışın hak ve hukukumuzun hiçe sayılmasının bir açıklaması, bir çözümü olamaz mı?

“Kul” statüsünden, “vatandaş” konumuna geçmeyi başaramadık anlaşılan... Çağdaş demokrasilerin “sivil toplumu” olmaya özendik de, bu anlayışın kurumlarını oluşturamadık. Yönetilenlerin, yönetenler üzerindeki gözetim ve denetim kurumlarını yaratamadık. Yönetilenlerin sağlıklı ve demokrat tepki kanallarını, talep alışkanlıklarını geliştiremedik. Vatandaş hak ve hukukunu belirli bir alanda kollayan dernekleri, devlet dairelerinde daha iyi bir hizmetin talebini canlı tutan toplulukları, bozuk yolların, pisliklerin, “neme lâzımcılığın” hesabını soran kuruluşları oluşturamadık.

Açıkçası, vatandaş olarak kendimizi “seyirci,” bizim adımıza görev yapanları ise “oyuncu” sandık. Bizzat var olmamız gereken bu oyunda sadece seyircilik ve alkışlamak yahut yakınmakla yetinirsek, işler düzelebilir diye düşündük. Daha iyisine, daha doğrusuna, daha güzeline, daha adiline, kısaca tüm haklarımıza olan meşru talebimizi, ortaya koyamadık. Özetle, “vatandaş” olamadık.

Vatandaş olamayan, vatandaş muamelesi bekleyemez. “Sen” olarak başlar hayata, “sen” olarak bitirir...

4-2 Ocak 1986

II

“Hastaneyi kanalizasyon bastı”, “Çocuk kliniğinde lağım suları”, “Pis sular 30 santime ulaştı”, “Her yağmurdan sonra böyle oluyor...”[19]

Düşünebiliyor musunuz?

İnsan sağlığını korumakla, kurtarmakla yükümlü bir kurumda ve mikrobun “m”si bulaşsa hastalıkları ağırlaşacak, hattâ hayatını yitirecek insanların ortamında, 30 santime ulaşmış lağım suları...

Haberi, fotoğraflarıyla birlikte dünkü gazetemizde izledik: Göztepe Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi’nin Çocuk Kliniği’ni lağım suları basmış. Alt kattaki Sigorta Gıda Kooperatifi’nin depolarını dolduran sular 30 santim yüksekliğe ulaşmış. Kantin bölümünde lavabo ve çay ocağı, lağım suları yüzünden kullanılmaz hale gelmiş.

Gazeteci arkadaşlarımızın sorusu üzerine, hastane yetkilileri, “... pis su kanallarına inşaat sırasında gerekli meyil verilmediği için her yıl yağmur sonralarında böyle bir durumla karşılaşıldığını” açıklamışlar.

Ne kadar basit, değil mi?

İnşaatçı, yanlış iş yapmış, pis su kanallarının açısı yanlış hesaplanmış, yağmur yağdıkça pis sular taşıp hastaneyi mikrop yuvasına döndürüvermiş... Bize düşen de, “olur böyle vakalar” deyip kaderimize rıza göstermek ve her şeyi bizim için bizden iyi düşünecek “yetkililere” dua etmek...

“Benzer durumlara müstahakız” diyemeyeceğiz ama, böylesine tepkisiz kalabilen topluma ve hakkını aramayan, hesap sormayan vatandaşa, daha çok kişi çok oyun eder...

İhmal, açıkgözlük, havadan para kazanmak, vurgun, işten çalıp ucuza mal etmek ve daha bir dizi nedenle halkın sağlığı ile, varlığı ile, hakkıyla oynanmasına kim, niçin göz yumuyor? Bin bir örnekten sadece biri olan Göztepe ssk Hastanesi’ndeki olaya, “pis su borularının döşenişindeki yanlış” neden olmuş. Peki, kimdir bu “yanlış”ı yapan? Benzer yanlışları denetlemek için para alıp, görevini yerine getirmeyen kimdir? Söz konusu yanlış döşeyiş, bilgisizlik ve ihmal midir, yoksa bâzı menfaatleri, –ucuza mal etmek gibi– sorumlu tesisatçıya yahut taşerona sağlamış mıdır? Yıllardır devam ettiği anlaşılan bu pis su baskınları karşısında ssk

sorumluları neden hesap sormamışlardır? Neden olayın faillerini araştırıp, yargıç önüne çıkartmamışlardır? En önemlisi, her yıl kendini tekrarlayan bir mikrop baskınına nasıl olmuş da yöneticiler gözlerini kapamışlardır? Üstelik, asli görevi insanların sağlığına sahip çıkmak olan bir kurumda...

Toplum ve vatandaş olarak, hesap sormasını öğrenmedikçe, fazlaca bir yere varacağımız şüphelidir. Pis su basmış hastaneler de, üç ayda çatlayan asfalt sokaklar da, caddelerdeki su birikintisini yanlara akıtacak meyil vermekten âciz inşaatçılar da, mikroplu yiyecekler ve katıklı sular da hiç kuşkunuz olmasın, böyle sürüp gider...

Çağımızın insanı, herkesten ve her düzeyde hak arayabilen, hesap sorabilen insandır.

Bu hakkı aramaksızın onun bizlere sunulacağını sanıyorsak, daha çok bekleriz...

7 Şubat 1986

III

Üç cümlede ortaya konabilecek bir düşünceyi üç sayfada dağıtıp anlatamamak... Üç dakikada özetlenebilecek bir konu üzerinde otuz dakika konuşmak... Hepimizin ezbere bildiği en basit gerçekleri birer kerametmişler gibi, ilk kez söylenmekteymişler gibi uzun uzun anlatmak... Sonuçta, bir laf kalabalığı ve vakit ziyanından konuları dağıtmak, meseleleri anlaşılmaz kılmak, net biçimde tanımlanmamış sorunlara, tabiatıyla, çözüm getirmemek...

Bilim ve düşünce dünyamızda olsun, siyaset ve ekonomi alanında, iletişim alanında, hattâ güncel yaşamımızda olsun, ortak ve vahim bir özelliktir bu: Bir meseleyi özüne indirgeyip, öz üzerinde analiz yapıp, bu yoldan net sonuca ulaşamıyoruz. Dolayısıyla, insanlar çok ve uzun konuşuyor, dinleyenler sıkılıp dikkatini kaybediyor, tekrarlarla dolu sözler arasında, ne mesele görülebiliyor, ne de öneri gelebiliyor. Sonuç, zaman kaybı, emek ziyanı ve çözümsüzlük...

Çağdaş yapılanmalara doğru kendini zorlayan ve zorlanan toplumumuzun her gün, biraz daha açığa çıkan, en köklü bir sorunu burada yatıyor.

Geçmişin ortamında ve ilişkilerinde bu ölçüde hayatı olmayan, ama gün geçtikçe önemi artan, eksikliği duyulan bir sorun. Bir bakıma, gelişmenin işareti bu, toplumlar geliştikçe bilincine vardıkları bir sorun: Zamanı, emeği daha akılcı kullanmak zorunluluğu ve artan problemlere çözüm getirmek ihtiyacı, insanları netliğe yöneltiyor.

Gerçekten, net düşünmek ve net konuşmak birçok ülkede ilk ve orta eğitimin temel konusu. Her şeyden önce, bir meseledeki "temel noktaları" belirlemeye, o temel noktaların muhtemel çözümlerini en özlü biçimde sıralamaya çocuklar şartlanıyor. Bir çeşit "düşünce sistematiği" geliştiriliyor. Yıllar yılı, bunun antrenmanı, uygulaması yaptırılıyor çocuklara. Bir konuyu, bir düşünceyi ortaya koyarken "A", "B", "C" diye planlayıp bölümleyerek konuya yaklaşmak, her bölümü "1", "2", "3" şeklinde alt bölümlere indirgemek gibi... Ya da konuya yaklaşırken, önce "sorunsalı" (problematique) tanımlamak, hemen ardından "tahlil-eleştiri" yöntemiyle konunun unsurlarını, değişik çözüm ihtimallerini, her ihtimalin sınırlayıcı ve kolaylaştırıcı etkenlerini sıralamak, nihayet, bu çerçeveden çözüm alternatifini çıkarmak gibi...

Net düşünce alışkanlığını toplumda geliştirdiğimiz ölçüde, hele bu düşünceleri sadece konuşarak değil, başlı başına bir netleştirici işlevi taşıyan "yazmak" yöntemiyle de sunduğumuz oranda, gelişmenin ciddi bir önkoşulu karşılanmış olur.

Uygarlıkların gelişimi, bir bakıma, kendi sorunlarını netleştirmekten, doğru tanımlanmış sorunlara doğru tahliller ve gene doğru cevaplar getirmekten geçmiştir. Zamanı ve emeği en tasarruflu şekilde kullanmanın, sonuçlara en kestirme yoldan varmanın yöntemi, netlik olmuştur. İnsanlar, birbirinin zamanını gereksiz şekilde almadan, laf ve düşünce kalabalığında kaybolmuş sorunların gözükmeyen boyutlarını yakalamak için kendilerini tüketmeden, çözüm üretebilmişlerdir.

Meselelerin özünü tanımlayarak, olayları "A", "B", "C" şeklinde tahlil ederek ve doğru tanımlardan, doğru sonuçlara en kısa yoldan ulaşarak...

21 Kasım 1986

V

Şiddet

I

Çağımızın kendine özgü "şiddet" olayında, kitle iletişim araçlarının (gazetelerin, televizyon, radyo ve benzer yayın organlarının) payı nedir, olumsuz etkileri nasıl giderilebilir?

Şiddet, bizim toplumumuz açısından en önemli konulardan biri. Şiddetin yaygın sonuçlarını 1977-80 döneminde yaşadık; şiddeti oluşturan birçok yapısal etken varlığını sürdürüyor. unesco Türkiye Milli Komisyonu'nun İstanbul'da düzenlediği "şiddet ve kitle iletişim araçları" konulu uluslararası seminer, olayı evrensel boyutlarıyla sergilerken, Türkiye özelinde meseleyi düşünmeden insan yapamıyor: Şiddet olayını toplumumuz sağlıklı biçimde aşabilmiş midir?

Açıkçası, bâzı çevrelerin paylaştığı iyimserliğe katılamıyoruz.

Türkiye'de "şiddete yatkın" insan tipini oluşturan etkenler de, şiddet özellikli tavır ve uygulamalar da, insanları şiddete şartlandıran mesajlar da, geçerliğini koruyor.

Şiddete yatkın ortam varsa, gününe göre değişebilecek başka faktörler bir araya geldiğinde bu ortam yeni şiddet modelleri yaratabilir. 1977-80'de olduğu gibi, yaygın şiddete, bir tür toplumsal depreme yol açabilir.

Mesele, şiddete ortam hazırlayan etkenlerin, zaman içinde, planlı ve programlı biçimde geriletilmesidir. Bunun ciddi çabalarına ne siyaset çevreleri girmiştir, ne de toplumdan bu yönde ısrarlı talepler gelebilmiştir...

Türkiye'de şiddete yatkın insan tipini ve davranış biçimini oluşturan çok sayıda faktör vardır:

• Geri kalmış ülkelerin kırsal özelliklerinden, feodal aile ve insan anlayışlarından kaynaklanmış "şiddet dürtülerinin" çoğu, bizde geçerlidir.

• Buna karşılık, en gelişmiş sanayi toplumlarının "bunalım" çıkışlı doyumsuzluk ve öfke birikimleri de ülkemizde söz konusudur. Örneğin, "asla erişemeyeceği" maddi tatminlere kitlelerin ısrarla özendirilmesi

(televizyon reklamcılığı) ileri ekonomilere özgüdür. Ne var ki, bilinçaltında öfke yaratan bu özellik, bizim gibi fazla ileri olmayan bir ekonomide ayniyle geçerlidir.

• İnsanların şiddete yatkın eğilimler kazanmasında, aşırılarda gezinen bir eşitsizlik çok önemli faktördür.

• İlk eğitimden başlanarak genç beyinlerin “ancak tek bir doğrunun, o da kendi doğrularının var olabileceğine” şartlanması, kendi “dışlarındaki” herkesi ve her düşünceyi “düşman,” ya da “aşağı” görmesi, ileride şiddete başvurabilmenin hazırlayıcısıdır.

• Toplumsal ve tarihsel geleneklerde “çoğulculuğun”, “demokrasinin” eksik olması, temel sosyal birim olan aile içinde “reislik”, “üstünlük” kavramlarının geçerlik taşıması, insanların tek “ölçü” olarak “kendini” görmesinde, gereğinde bu mutlak ölçüyü hâkim kılmak için şiddete yönelmesinde etkendir.

• Zaten farklı hassasiyet kümeleri ve farklı hayat tarzları yaygın olan bir toplumda, bu kümeler arasındaki diyalog kanalları ve karşılıklı anlayış, saygı özellikleri yoksa, şiddetin kendine ortam yaratabilmesi her zaman mümkündür.

• Şiddetin, uygulayana göre (belirli düşüncedeki birey yahut belirli görevdeki kurum) ve durumuna göre “meşruiyet kazanabileceği,” çok kişinin paylaştığı bir görüşse, şiddet rahatlıkla kendine ortam bulabilir.

• Hızla değişen bir toplumda, geleneksel değer yargıları çözülmekte ve çok değişik başka ölçüler oluşmaktaysa, toplumun “ahlâk” normları aşırı farklılaşmalar içindeyse, bu dengesiz ortam, kolaylıkla dengesiz bireyler yaratabilir.

Bu özelliklere, daha bir o kadarını eklemek mümkündür.

Önemli olan, önce bunların varlığını ve şiddetle bağlantısını bilebilmektir. Sonra, her birinin olumsuzluğunu azaltacak yöntemleri, akılcı araştırmalardan ve doğru verilerden hareketle oluşturmaktır.

Böyle bir çabadan toplum olarak uzağız. Ne üniversitelerimiz araştırıyor, ne sorumlularımız ilgileniyor, ne de bizler birey olarak önemsiyoruz.

28 Kasım 1985

II

Eskişehir’de çıkan olayları, “... her ülkede rastlanıyor, futbol izleyicisi heyecanlıdır” diyerek küçümseyemeyiz. Hele İngiltere’de, Belçika’da, İtalya’da rastlanan olaylarla hiç mi hiç kıyaslayamayız:

Batı ülkelerinin futbol sahalarındaki olaylar, çok büyük ölçüde “dengesiz” insanların, ruh hastalarının, sarhoşların ürünüdür. Örneğin İngiltere’nin “serseri taraftar” diye adlandırılan bir bölüm futbol izleyicisi üzerinde yapılan araştırmalar, bu gerçeği açıkça ortaya koymuştur: İngiliz statlarını kasıp kavuran bu taraftar türü, büyük bölümüyle ruhsal bunalım içindedir, hattâ hastadır. Normal bir insanın dengelerine sahip değildir. Bu taraftar türünde alkolizm aşırı ölçüde vardır. Maç öncesinde de “meyhanede buluşmak” ve maçlara sarhoş gitmek, söz konusu taraftarın başlıca özelliğidir.

Başka bir deyişle, Batı’daki çılgınlıkların faili olan taraftar, o toplumların açıkça hastalıklı bir kesitinden çıkmakta, çeşitli özellikleriyle toplumun çok küçük ve çok farklı bir bölümünü oluşturmaktadır.

Eskişehir’de yaşadığımız olayı asıl tehlikeli kılan, tümüyle normal ve sıradan insanlarımızın eseri olmasıdır. Birbirine taşla ve sopayla saldıranlar, ne sarhoştur, ne de ruh hastası. Günlük yaşamlarında hastalıklı özellikler taşımayan, işi-gücüyle uğraşan, büyük bölümü lisede, üniversitede öğrenci olan insanlar, bir düşman gibi birbirine saldırmış ve aralarından 127’si yaralanmıştır...

Peki, normal ve sıradan insanlardan kaynaklanmış olması nedeniyle, Batı’daki örneklerden çok daha tehlikeli gözüken bu saldırganlığın temelinde ne yatmaktadır?

Türkiye’de insanların belirli bir “öfke birikimini” yaşattığı, bu birikimin zaman zaman başka faktörlerle birleşip ciddi boyuttaki “sevgisizliğe”, “saldırganlığa,” aşırı örneklerde “kıyıcılığa” dönüşebildiği çeşitli talihsiz olaylarda, dönemlerde görülmüştür.

Buna karşılık, öfke birikiminin temellerinde nelerin yattığı hiçbir zaman ciddi biçimde araştırılmamıştır. Araştırmak şöyle dursun, öfkenin varlığı hep yüzeysel nedenlere bağlanmış, göz ardı edilmiştir.

Gerçekten, bizim toplumsal yapımız incelendiğinde, insanları, öfkeye yöneltecek, saldırganlığa hazırlayacak bir dizi etken dikkati çeker. Gene dikkati çeken, bunlarla baş etmek için hiçbir planlı, programlı çabanın olmayışıdır.

1) Toplumlarda öfke birikimine yol açan bir dizi etken, doğrudan doğruya tarihin ve geçmişteki farklılaşmaların kalıtımıdır. Daha çok inanç, ırk, bölge zıtlaşmalarından kaynaklanmış bu nedenler çağdışı niteliktedir. Ne var ki, Türkiye'nin insanlarında bu tür öfke birikimleri hem yer yer vardır –örneğin, 1978'in Kahramanmaraş olayları– hem de bunları etkisizleştirmek, farklı hassasiyetler arasında köprüler kurabilmek için hiçbir ciddi çabaya girilmemiştir. Son örnekte değil ama, şiddete dönüşen birçok spor olayında bölgeler, şehirler arasında geçmişten kalmış hesaplaşmaların izi vardır.

2) Öfke birikiminin ikinci büyük nedeni, ekonomik ve toplumsal dengesizliktir. Bir toplumda yoksullar ve varlıklılar arasında uçurum doğmuşsa ve bu uçurum büyümekteyse asgari hayat düzeyinin altındakiler hızla artmaktaysa, her fırsatta patlayabilecek bir öfke birikimi söz konusudur.

3) Türkiye'nin eğitim anlayışı, hoşgörülü, dengeli, rahat insanları değil, köşeli, kendinden başkasına hak tanımaya yatkın olmayan, huzursuz bireyler yetiştirmeye dönüktür. Özellikle bizim ilk eğitim anlayışına hiçbir çağdaş ve çoğulcu toplumda rastlanmaz. Eğitim düzeninin bozukluğu, daha küçük yaştan insanları öfkeye koşullandırmaktadır.

4) Nihayet, özellikle genç insanların okul dışı zamanları bir yokluk ve boşluk örneğidir. Gençlerin spor imkânı, kültür imkânı, eğlence imkânı –çok küçük bir azınlığın dışında– söz konusu değildir. Erkek ve kız öğrencilerin seviyeli bir arkadaşlığına, dostça beraberliğine bütün kapılar kapalıdır. Gelişmiş ülkeler gençliğinin güler yüzlü beraberliği yerine, bizim gençlerimiz yalnızlığa, çaresizliğe, hattâ yer yer dengesizliğe zorlanmıştır.

Böyle bir ortamdan etkilenen insanların çok küçük bölümü bile öfke birikimini yansıtsa, öfkesini açığa çıkarsa, sonuç, saldırganlık olaylarıdır;

Eskişehir-Fenerbahçe maçındaki taşlı sopalı saldırıdır, acı örneklerini geçmişte izlediğimiz kargaşadır.

Bütün bunlar açıktır, gözle görülmektedir, elle tutulmaktadır.

Peki, ne yapılmaktadır?..

Ne yazık ki, hemen hiçbir şey...

30 Eylül 1986

VI

Laiklik ve Kimlik

I

Sayın Cumhurbaşkanı'nın hassasiyetine katılıyor ve bâzı zor konuları açıkça gündeme getirmesini destekliyoruz: Dinsel inanışlara ve pratiğe saygılı olmak ayrı şeydir, dini istismar ederek siyasete ve ticarete onu âlet yapmak, ayrı şey.

Devlet kurumlarında çalışan vatandaşların dinsel ve siyasal düşüncelerini saygıyla karşılamak, bu özelliklerini lehte yahut aleyhte bir ayrıcalık kabul etmemek ayrı şeydir, belirli inanç ve özelliklerin dinsel ya da siyasal gösterilerine ve baskılarına devlet dairelerini mekân kılmak, ayrı şey...

Bir toplumda makulün ölçüsünde ve meşrunun çerçevesinde Kuran kursları açmak, imam-hatip öğrenimi, sağlamak, çoğulcu bir demokrasiye yaraşır biçimde vatandaşla farklı tercihlerine göre eğitim imkânı sunmak ayrı şeydir, milli eğitim sistemini açık-kapalı yöntemlerle dinsel eğitim esaslarına bağlayıp dinsel kurumlar üzerine bina etmek ayrı şey.

Öğrencilerin yurt ve barınma imkânını genişletmek, bağış ve vakıf yolları ile katkıda bulunmak ayrı şeydir, öğrencinin kişiliğini bir belirli yöne çekmek için, şu ya da bu amaçla beynini şartlamak için sözde hayır kurumları oluşturmak, ayrı şey...

İnsanların isterlerse başlarını örterek, isterlerse başlarını açarak dolaşmasına, isteyenin kot pantolon, isteyenin manto giymesine saygılı olmak ve onların da birbirine saygılı olmasını önermek ve herkesin farklı davranma hakkına sahip çıkmak ayrı şeydir, onların değişik düşünce ya da görünümleri nedeniyle düşman ilân edilmesi, sivil kurumlarda ve devlette baskı altında tutulması, horlanması, dışlanması hattâ tehdit edilmesi, birbirine hedef gösterilmesi ayrı şey...

Başka bir deyişle, "laiklik" anlayışı inanç dünyasının bir toplumdan dışlanması ya da inanışların baskı altına alınması değildir elbette. Ama laiklik anlayışı, ülke yönetiminde ve toplumun eğitim gibi temel alanlarında devlet işleviyle inanç işlevinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmasıdır. Bu ayrım hem inanç dünyasının kimliğini ve işlevini sağlıklı şekilde

sürdürmesinin, hem de devlet işlevinin sağlıklı gerçekleşmesinin çağdaş toplumdaki başlıca güvencesidir.

Durum böyle iken, din ve devlet işleri ayrımının sağlıklı dengelerden günümüzde uzaklaşma işaretleri vermesi, nerelerden kaynaklanıyor?

Çeşitli nedenler arasında daha yüzeysel gözükeni, siyasal iktidarın kendi iç yapısının da etkisiyle izlediği tavırdır. anap iktidarı, özellikle eğitim alanında ve bâzı devlet dairelerinde ölçüyü ve dengeyi kaçırmıştır. Dini devlet işlerine karıştırmak isteyenlerin girişimlerini çaresiz hattâ kimi durumda teşvikçi bir seyirci gibi izlemiştir. Bu konumuyla, hem inanç dünyasına zarar vermiştir, hem de çağdaş devlet anlayışına.

Din ve devlet işlerinin ayrımında anap'ın kayıtsız tavrı, milli eğitimin cumhuriyetçi özelliklerden uzaklaşmasına, imtiyazlı inanç gruplarının baskı ortamı yaratmalarına, hattâ bâzı iktidar üyelerinin anlamsız dinsel "şovlarına" imkân tanımıştır.

Din ve devlet ayrımının sağlıklı dengelerden uzaklaşma işaretleri vermesi, köklü oluşumlardan da etkilenmiştir: Tarihindeki belki en hızlı dışa ve Batı'ya açılış sürecini son yılların Türkiye'sinin yaşaması; gene yakın tarihinin belki en ağır eşitsizliklerini son yıllarda Türk toplumunun yaşaması; nihayet, Türk toplumunun kendi çağdaş kimliğini ortaya koymakta hâlâ zorluklarla karşılaşması.

II

1) Türkiye'nin, tarihindeki en hızlı dışa açılma süreçlerinden birini son yıllarda yaşaması;

2) Toplumdaki eşitsizliğin gene son yıllarda hızla büyümesi;

3) Türk toplumunun kendi kimlik sorununu hâlâ tümüyle çözememiş olması.

Din işlerini devlet işlerine karıştırmak eğiliminin ve laiklikle uyumsuz görüntülerin doğru teşhis edilmesi olaya bu üç faktör açısından da bakmayı gerektiriyor.

Türkiye'nin tarihi incelenince, "dışa açılış" dönemlerinde ve eşitsizliğin arttığı zaman kesitlerinde dinsel görünümlü tepkinin geliştiği dikkati çeker, 1570'lerin Suhte isyanları, Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa isyanları, 31 Mart, Cumhuriyet döneminin "irtica" hareketleri, vb.

Türkiye günümüzde hızla ve her alanda bir "dışa açılma" olayı yaşamaktadır. Bunun yararları ve zararları ayrı bir konudur; ancak, dışa açılmanın dinsel görünümlü tepkileri bâzı koşullarda tahrik ettiği, objektif bir gözlemdir:

"Dışa açılma," kendi özü itibariyle, toplumun yabancısı olduğu yaşam biçimlerinin, ekonomik ve sosyal değişim faktörlerinin o ülkeye ithali anlamınadır. Günümüzden örnekler verirsek, Türkiye "Batı'dan", "Avrupa'dan" en sık söz edildiği ve Batılı hayat tarzı ile en sıkı ilişkiler kurulduğu bir dönemi yaşamaktadır.

Her düzeyde sürekli bir "geliş" ve "gidiş" söz konusudur. Devlet yetkilileri gidip gelmekte, ticari kurumlar, sanatçılar, şirketler, bilimadamları gidip gelmektedir, Türkiye'den Batı'ya turist giderken Batılı turistler tüm rekorları kıran sayılarla ülkemize gelip, çoğumuza yabancı olan bir hayat tarzını ülkemizde sergilemektedir. Gene her türden yabancı ürün değişik bir hayat tarzının ülkemizde somutlaşması olarak çarşıları doldurmaktadır.

Dışa açılma olayı, haberleşme araçlarımızdaki yabancı sözcüklerle, yabancı kavramlarla, yabancı dildeki haberlerle, reklamlardaki yabancı mesajlarla insanların eline ulaşmaktadır. Özellikle televizyonun yaygınlaşması dışa açılmanın en çarpıcı sonuçlarını topluma yansıtmıştır: Türk toplumunun önemli bir kesitine yabancı olan insan ilişkileri, davranış ve yaşayış biçimleri, sabah akşam bizlerle beraber olmanın etkinliği ve yaratıcılığı ile, istesek de istemesek de hayatımıza girmiştir.

Dışa açılma sürecinin yakın tarihimizdeki en ağır eşitsizlik döneminde yaşanması her iki olguyu daha etkin kılmıştır. Dış etkilerle değişim geçiren bir toplumda, değişimi kendi açısından tehlikeli gören, kendi değer yargılarını, kendi konumunu ve geçerliğini korumaya çalışan kurumlar, insanlar vardır. Ekonomik durumu sarsılan, bundan ötürü tepki duyanlar vardır. Nihayet, dışa açılmanın nimetlerinden dışlanmış, ekonomik konumu

itibariyle gayrimemnun, “dışa açılma” ile, kendi ekonomik gerileyişi arasında doğru ya da yanlış bağ kuran kitleler söz konusudur.

Böyle bir ortamda ve sadece Türkiye’de değil, genel olarak bütün toplumlarda, dinsel özellikli yahut dinsel görünümlü tepkiler yoğunlaşır. Dışa açılma sonucunda hayat tarzları ve değer yargıları sarsılanlar, oluşan yeni düzenden pay alamayanlar, eşitsizliğin acısını duyanlar, zemini kaymakta olan dünyalarına daha sıkı sarılırlar. Kendi kimliklerinin ve yararlarının ifadesini, dinsel görünümlü tepkilerde bulurlar. Bu tepkilerini daha radikal biçimlerde ortaya koymanın, saflarını sıklaştırmanın, varlıklarını duyurmanın ve kimliklerini korumanın örneklerini sergilerler.

Laik anlayışlarla bağdaşmayan görünümler ve girişimler günümüzde artmaktaysa, din işleri-devlet işleri dengesi bozulma işaretleri vermekteyse, bunun nedeni sadece iktidarın içyapısından kaynaklanmış değildir. Sosyolojik hattâ tarihsel nedenler de söz konusudur. Dengeleri yeniden kurmak ve hem dinsel işlerin hem de devlet işlerinin sağlığına katkıda bulunmak, meseleyi bütün boyutlarıyla görmemize bağlıdır.

III

“Kimlik sorunu,” bir toplumun kendi gözünde kendine tanıdığı kişilik, kendinde varsaydığı işlev, kendinde gördüğü yahut görmek istediği temel özellikler, toplumun tutunmak istediği temel değer yargıları ve yönelmeye çalıştığı temel hedeflerdir.

Bütün bunlar, toplumun “kimliğini” meydana getirir. Bu kimlik üzerinde netleşmiş ortak anlayışlar varsa ve zihinlerdeki kimlik ile toplumun pratiği benzeşmekteyse, ortada sorun yoktur. Kimlik konusunda belirsizlikler, kararsızlıklar mevcutsa yahut zihinlerdeki ortak kimlikle, toplumun genel görünümü ve uygulamaları çelişmekteyse, o zaman, kimlik sorunu söz konusudur.

Şunu da eklemek gerekir ki, “kimlik sorunu,” ancak köklü toplumlarda, tarihsel geçmişi bulunan, kendinde belirli iddiaları gören ülkelerde ortaya çıkar. Bu özellikleri taşımayanlarda kimlik sorunu zaten gündeme gelmez. Bir başka tanımına göre, “kimlik sorunu,” bir toplumun geçmişiyle günü arasındaki uyumsuzluğun ürünüdür. Özellikle kendi geleneksel hayat tarzını

ve değer yargılarını devrimle değiştirmiş ülkelerde, hiç değilse belli bir süre kimlik sorunları yaşanması doğaldır.

Türkiye, “kimlik sorunlarıyla” karşılaşması şaşırtıcı olmayan bir ülkedir; kimlik sorunlarını yaratan bütün özellikler bizde vardır: Tarihsel geçmişi olan, köklü bir toplumuz; medeniyetler “arasındaki” bir yere gene tarihsel olarak sahip çıkmışız; geleneksel kültür ve değer yargılarından, yeni kültür ve değer yargılarına, cumhuriyetçi devrimlerle geçmişiz; kendi kişiliğimizi, evrensel işlevimizi, insanlığa sunacağımız mesajı, amaçladığımız ortak görünümü ve nitelikleri, netlikle ve yeterince belirleyememişiz. Açıkça, kimlik sorununun tam olarak üstesinden henüz gelememişiz.

Oysa, bir süredir tartıştığımız “laiklik”, “irtica” gibi konuların hâlâ gündemde kalabilmesi, doğrudan doğruya kimlik sorunuyla ilişkilidir; bu konular ancak kimlik sorununun bütünlüğü içinde tartışılabilir ve anlaşılabilir. Ve çözümlenebilir.

Olay son derece açıktır: Türkiye’nin kendi kimliğini devrim yoluyla yenileyişi, dinsel esaslara dayalı bir toplum modelinden, dinsel özellikli kültür ve değer yargılarından, cumhuriyetçi esaslara, kültüre ve değer yargılarına geçiş olmuştur. Geçişin temel aracı ise, laik anlayışlardır.

Dolayısıyla, yeni toplumsal kimliğin yerleşemediği ya da kendini geliştiremediği ölçüde ya da bu kimliğin eşitsizlik gibi, hızlı dışa açılım gibi etkenlerle sarsıldığı dönemlerde, geçmiş kimliğin özlemcisi ya da savunucusu toplum kesitleri ivme kazanmakta, kendini daha fazla duyurmaktadır. Bu durumda gündeme getirilen temel konu ise, doğal olarak, iki kimlik, iki hayat tarzı arasındaki geçişi oluşturan laiklik olgusudur.

Cumhuriyetçi değer yargılarının güçlenmesi ve cumhuriyetçi kimliğin yerleşmesi, her şeyden önce, toplumumuzun kimlik sorununa cesaretle eğilmemize, kimliğimizi geliştirmemize bağlıdır.

İtiraf etmek gerekir ki, kimliğimize ilişkin bâzı temel sorulara cevap aramamız şöyle dursun, henüz bu soruları sormuş bile değiliz:

Türk toplumu ve Türk insanı hangi geçmişin sahibidir, hangi günün hazırlığı, hangi geleceğin iddiası içindedir?

Kendi ortak kişiliğini nasıl bir görünümde, kendi toplumsal işlevini nasıl bir rolde bulmaktadır?

Hepimizin gelip geçtiği bir dünyada, bırakmayı amaçladığımız bu iz nedir, neredevery?

Ne ölçüde Doğulu, ne ölçüde Batılıyız?

Uluslar ailesindeki yerimiz, işlevimiz, ayrıcalığımız nedir?

Kendimize ait hangi özgün mesajı vermekteyiz, insanlığın büyük yürüyüşüne, kendimize has hangi katkıyı getirmekteyiz?

Toplum olarak kendi kimliğimizi geliştiremiyorsak, ülkeyi yönetenler de, yönetmek iddiasında olanlar da bu konulara net cevap getirmemişse, Batı'dan ve Doğu'dan esen rüzgârlar arasında yaprak misali uçuşuyorsak, o zaman, geçmiş kimliğin şu ya da bu nedenle özlemini çeken çevrelerin, Cumhuriyetçi özellikleri tartışmasına şaşmamak gerekir.

“Laiklik” konusunu, temel cumhuriyet özelliklerini ve sakınılabilir çatışmaları Türk toplumunun tartışma gündeminden nihayet çıkarabilmek, öncelikle kendi kimliğimizi yeniden düşünmekle ve çağın, uygarlığın doğrultusunda, demokrat, sentezci, gerçekçi biçimde kimliğimizi geliştirmekle mümkündür...

3-5 Aralık 1986

IV

Son günlerin “türban olayına” çoğulcu ve demokratik sol anlayışın değer yargıları açısından iki objektif ölçüyle ve bunları bütünleyen sübjektif bir boyutla yaklaşılabilir:

1) Çoğulcu ve demokratik sol ya da sosyal demokrasi açısından, inanç özgürlüğü, solun temel özgürlükleri arasındadır. Sol, inanç özgürlüğüne de, bu özgürlüğün demokratik ifade biçimlerine de sahip çıkmıştır.

Solun değer yargıları açısından, inanç özgürlüğüne sahip yıkmak, “başkalarına ait” bir özgürlüğe sahip çıkmak değildir; çoğulcu ve demokrat bir solun kendisine ait bir özgürlüğe sahip çıkmaktır.

Dolayısıyla, inanç ve ifade özgürlüğüne “şartlı yaklaşım” sosyal demokrasi açısından söz konusu değildir; “... onlar bizim öncelikli hassasiyetlerimize (siyasal ve sendikal özgürlükler) sahip çıkarlarsa, biz de onların öncelikli hassasiyeti olan inanç özgürlüklerine sahip çıkarız” anlayışı ya da, “onlar bizim hassasiyetlerimizin mücadelesine ne katkı getirdiler ki” yaklaşımı, doğru değildir.

Çoğulcu ve demokratik bir sol için, dinsel özgürlükler ve bu özgürlüklerin demokratik ifadesi, solun “kendi” meselesidir.

(İnanç özgürlüğü ve ifadesine Batılı demokratik sosyalist ya da –eşanlamlı– sosyal demokrat partilerin yaklaşımları konusunda bâzı kaynaklar, 20. dipnotta belirtilmiştir.)

2) Meseleyi son günlerin aktüel tartışmasına indirgersek, bir “kurumda,” o kurumun gerekleriyle uyumlu kıyafet zorunluluğunun “objektif ölçüleri” ne olabilir? Başlıca objektif ölçü, söz konusu kurumun doğal işlevini engelleyici kıyafete ya da engelleyici davranışlara o kurumda izin verilmemesidir.

Öteki objektif ölçü, söz konusu “kıyafetin,” bu kıyafeti benimsememiş olan ve aynı kurumda bulunan insanlar üzerinde bir baskı unsuru, onların doğal işlevini engelleyici bir faktör yaratıp, yaratmamasıdır.

Bu objektif ölçüleri “türban olayına” uygularsak, “doğru yaklaşımın” iki unsuru meydana çıkar:

• Bir bölüm kız öğrencinin dersleri türbanla izlemekte olması, kurumun doğal işlevini (eğitim) engelleyici bir etken midir, değil midir?

• Bir bölüm kız öğrencinin okula türbanla gelmesi öteki öğrenciler üzerinde bir baskı yaratmak, onları dışlamak ve küçümsemek gibi sonuçlar yaratmakta mıdır, yaratmamakta mıdır?

Eğer bu soruların cevabı, “eğitim işlevini rahatsız etmiyor, bir baskı, dışlama unsuru getirmiyor” ise, objektif olarak, türbanla derse girmek ya da girmemek, öğrencinin kendi bileceği iştir. Yok eğer eğitim işlevi bu nedenle engelleniyorsa ya da öteki öğrenciler üzerinde bir baskı unsuru, bir dışlama faktörü türban nedeniyle oluşuyorsa, söz konusu kıyafete izin verilmez.

Kendine özgü kuralları, geleneği olan kurumların dışında, örneğin, camilerin, ordunun, devlet dairelerinin dışında kıyafet konusundaki objektif yaklaşım bu olsa gerekir.

Olayın sübjektif boyutlarına gelince: Çeşitli özellikleriyle talihsiz bir tartışma söz konusudur.

Bir defa, cumhuriyetin temel mantığını asıl zedeleyen başka oluşumlar karşısında hareketsiz, beceriksiz ve isteksiz davranılmıştır: Eğitim sisteminin çarpıtılması, devlet dairelerinde din çıkışlı ayrıcalığın güdülmesi, bir bölüm caminin, vatandaşı vatandaşa düşman edici biçimde yer yer ve maaşını devletten alanlarca kullanımına göz yumulması, çağdaş ilişkilerin ve görünümlerin hakarete ve tehdide hedef yapılabilmesi, vb.

Bu temel sorunlarda devlet ve hükümet yetersiz bir görünüm sergilerken, aynı sorunların uzantısı olduğu varsayımıyla türban olayını büyütmek, asıl tehlikenin küçümsendiği izlenimini vermiştir.

İkincisi, Türkiye'de inanca ilişkin konularda zıtlaşmacı ve zorlamacı olmak, bir çözüm değil, çözümsüzlüktür. Son olaya bakalım: Öyle bir noktaya olay tırmanmıştır ki, "türbanla okula girilemez" yaklaşımı benimsense, bu, kimileri tarafından "zafer," başkaları açısından "bozgun" kabul edilecektir; "türbanla okula girilebilir" dense, roller değişmiş olarak gene bir "zafer-bozgun" anlayışı, hattâ sömürüsü gündeme gelecektir. Açıkçası, sonuç ne olursa olsun, yol açacağı etkiler ve tepkiler nedeniyle ve bütün taraflar bakımından bir "çözüm" değil, gerçekte "çözümsüzlük" söz konusudur.

Sosyal demokrat nitelikli bir solun değer yargılarına yeniden bakarsak, mesele üç noktada toparlanabilir:

1) Cumhuriyetin mantığı ve cumhuriyetçi sistemin özünde olan laiklik anlayışı, sol düşüncenin temelleri arasındadır. Bunlardan taviz vermek ya da bunların çiğnenmesine göz yummak sol için söz konusu değildir.

2) Solun değer yargıları açısından, inanç özgürlüğü ve bunun demokratik ifade biçimleri solun kendi meselesidir; bunlara sahip çıkmak solun üzerine vazifedir.

Cumhuriyetin mantığı ve cumhuriyetçi sistemin özündeki laiklik anlayışı ile inanç özgürlükleri ve bunların demokratik ifade biçimleri arasında bir çelişki yoktur.

Çelişki, eğitim sisteminin saptırılması, devlet dairelerinde ayrımcılık belirtileri, vatandaşın vatandaşa hedef gösterilmesi, dinci baskı eğilimleri ile laik cumhuriyetin temel mantığı arasındadır ve bu konularda sol, laik cumhuriyetin en güçlü bir savunucusudur.

3) Nihayet sol, Türkiye'nin farklı hassasiyet kümeleri arasındaki birlik ve bütünlüğün "zorlayıcı-dışlayıcı" yöntemlerle değil, karşılıklı anlayışların güçlenmesiyle, diyalogla pekişeceği görüşündedir.

Türkiye, hepimizin Türkiye'sidir...[20]

9 Ocak 1987

VII

Bilim ve Üniversite

I

Yüz binlerce genç insanımız, geleceklerinin dönüm noktası olan bir yarışın ilk etabını koşuyor: Yurdun çeşitli köşelerinde aynı heyecan yaşanacak, "eleme" sınavını başarıyla verenler, daha sonraki sınava da katılarak, üniversite kapısını aralayacak...

Üniversite adaylarının yüz binlerle belirtilen sayılara ulaşması hiç kuşkusuz olumlu bir işaret. Bir toplumun gelişmesinde temel faktör insandır; üniversite, insan birikiminin en önemli bir kesitini, üst düzeydeki yaratıcıları ve yönlendiricileri hazırlayan kaynaktır.

Ne var ki, olumlu işaretler bu çerçevede başlayıp bitmektedir. Çerçevenin bir adım dışında dizi dizi sorunlar ortaya çıkmakta, daha da önemlisi, sorunlar karşısında genel bir kayıtsızlık, "geleneksel bir yaklaşım" niteliğiyle gençlerin önüne dikilmektedir.

Yükseköğrenim konusunda varabildiğimiz düzey uluslararası ölçülere vurulduğunda, sonuç hem bilim açısından, hem de gençlik açısından hayli düşündürücüdür:

Her şeyden önce, yüksek eğitim yapmak isteyenlerle, yapmak şansını bulabilenler arasındaki fark, hemen hiçbir ülkede bu kadar büyük değildir: Türkiye'de üniversiteye girmek isteyen her on lise mezunundan yaklaşık olarak ancak üç tanesi, eleme sınavlarını aşıp amacına varabilmektedir. Yedisi elenmekte, bir sonraki yılı beklemekte ya da yüksek eğitimden vazgeçmektedir.

Sınavları başarabilen, üniversiteye kabul edilen öğrenciler arasında, kendi istediği alanda öğrenim görebilenlerin oranı (kesin sayı olmamakla beraber) fevkalâde düşüktür.

Barajları aşıp, istedikleri yahut istemedikleri bir dalda fakültelere kaydolabilenleri, eğitim açısından çeşitli engelleri bulunan bilim kurumları karşılamaktadır:

Fakültelerin büyük çoğunluğunda, öğretim kadrosu sayı olarak çok azdır, öğrenci çok fazladır; öğrenci-öğretmen oranı dengesizdir.

Söz konusu dengesizlik, üniversite sayısını çoğaltmak ilkesini uygulama yanlışları çerçevesinde daha da büyümüştür: Çoğalma, hem öğretim kadrosunu genişletmek hem de kaliteyi korumak yönünde değil, istatistiklerde "başarılı gözükmek" yönünde olmuştur. Dolayısıyla, birçok fakültede az sayıda hocaya giderek artan sayıda öğrenci verilmiştir. Eğitimin kalitesi düşmüştür. Öğretmen-öğrenci dengesini koruyabilmiş az sayıdaki üniversite bile "çok öğrenci almaya" zorlanarak, eğitimin düzeyinde aşağılara çekilmiştir.

Başka bir deyişle, yükseköğrenim birimleri kalitede eşitlenmek yerine, kalitesizlikte eşitlenmek yönünde zorlanmıştır.

Üniversite öğreniminin kalitesizleşmesi, genel olarak bilimin "korkutulması" gerçeğiyle birlikte oluşmuştur. Bilim merkezleri, asli işlevleri olan "düşünce ve çözüm üretiminde" açıkça kösteklenmiştir. Bilim çevrelerinin yeni eserler vermesi, yeni yaklaşımlar, farklı teoriler üretmesi hem ülkedeki "siyasal hava" tarafından, hem de tekniğe ve organizasyona ilişkin beceriksizlikler tarafından olabildiğince zorlaştırılmıştır.

Nihayet, Türkiye'nin üniversite dünyası, toplumun günlük hayatına dönük, güncel ve somut işlevlerle bütünlenememiştir. Örneğin, dış politikada stratejik konumu olan hemen bütün iddialı ülkelerde, hükümetlerin dış politika kararları, üniversitelerden istenmiş yaygın araştırmalara, çalışmalara dayalıdır. Ekonomik kararlar, bu alanda üniversitelerin hazırladığı çeşitli temel çalışmalar dikkate alınarak, bilim merkezleriyle, karar merkezleri arasında köprüler kurularak oluşturulur, vb. Bu durum, eğitimin işlevini somutlaştırdığı gibi, üniversite öğrencilerinin ileride hayata uyum sağlamasında, iş bulabilmesinde de önemli etkendir.

Eksikler, üniversite öğrencilerinin günlük yaşantısında da etkindir; onun kişiliğinin ve geleceğinin oluşumunu engelleyici faktörlerdir.

Dünyanın her yanında, üniversite çağı ve çevresi, bir umut ve iyimserlik dünyasıdır; çalışma ile eğlencenin, bilimsel gelişim ile ruhsal ve bedensel gelişimin iç içe olduğu bir ortamdır. Üniversite öğrencisi, hayatının hiç kuşkusuz en güzel yıllarını yaşayacak; geleceğine dönük bu en köklü

yatırım dönemini, bir güzellikler, umut ve sevinç ortamında gerçekleştirecektir. Sanat, kültür ve özel bilimsel ilgi alanlarında yaşıtlarıyla tartışarak, düşünce üreterek, eğlenerek, spor yaparak eğitimini bütünleyecek ve hem kendi geleceğini, hem de toplumun geleceğini hazırlayacaktır.

Bütün bunların çok uzağında olduğumuz açıktır. Asıl düşündürücü olan ise, bu uzaklığa rağmen çözüm aramakta ve üretmekte böylesine gecikmiş ve kayıtsız olmamızdır. Çoğu konuda, çözümü yanlış yerde aramamızdır.

Her şeye rağmen, gençlik, umut demektir; günümüz gençliği, bizlerin gençliğinden mutlaka daha ileridedir ve daha olumlu koşullardadır. Gelecek, günümüzden elbette daha güzel olacaktır...

14 Nisan 1985

II

Öğretim üyesini, sırf “sakalını kesmedi” diye ceza üzerine cezaya çarptırıp, ardından sakalını kesmiyor gerekçesiyle işine son veren bir üniversiteyi hangi ülkede düşünebilirsiniz?

Öğretim üyesini, sırf “başörtüsünü okulda çıkarmıyor” gerekçesiyle iki yıl ders vermekten yasaklayan, sonuçta bu nedenle sözleşmesini uzatmayıp görevden uzaklaştıran bir üniversiteyi, hangi toplumda öngörebilirsiniz?

Hemen belirtmek gerekir, bu ve benzeri ölçüleri kullanan bilim kurumları dünyamızda giderek azalıyor; az sayıdaki örneğin var olduğu ülkelere de, “bilim ve anlayış düzeyi” ölçüsüyle “bıyık altından” gülünüp geçiliyor.

Türkiye’nin bilim yuvalarını bu gülünüp geçilenler kategorisine sokmak hem ayıptır hem de yazık. Kuşkusuz çok eksiğimiz vardır ama, bizim üniversitelerimiz layığı bu duruma düşürülmek değildir.

Örneklerden ilki, uzun süre basında yer alan bir olay. Amerika’nın en ünlü bir üniversitesinde ders veren bir bilim kadını, yurduna dönerek Ege Üniversitesi’nin kimya bölümünde “yardımcı doçent” olarak göreve başlıyor. Ne var ki, Doç. Dr. Nebahat Koru, kendi anlayışları nedeniyle başörtüsünü okulda –ve sınıfta– çıkarmıyor. Ve tabii, “yök anlayışıyla,” yönetmeliklerle çelişiyor, iki yıl ders verdirtilmiyor kendisine, disiplin

kovuşturmaları açılıyor. Doç. Koru, “... Benim başörtüsü takmam tasvip edilmeyebilir, ama yadırganmamalıdır” diyor. Tartışmaların henüz sonuçlanmadığı dönemde, “işime son verilecek olsa bile, inandığımı yapacağım, bu bir yaşam felsefesidir” açıklamasını getiriyor. Bizim üniversite çevremize ilişkin ilginç bir gözlemi de şu: “... Bizde görüş belirtmekten korkuluyor. Kimse ne düşündüğünü açıklamayınca da herkesin fikri kafasında kalıyor. Böylece hiçbir şey üretilmiyor tabii...”[21]

Olayın sonucu malûm, başörtüsünü çıkarırsın, çıkarmazsın derken, termodinamik ısı transferinin eğitimi için yıllarca hazırlanmış bir insan, kendini üniversite kapısının dışında buluyor...

“Bilimadamları sakallı olamaz” diye uluslararası bir kural çıksa, dünya üniversitelerinin kadroları belki yarı yarıya boşalır. Bilim tarihindeki çoğu ünlü ismin sakal bırakmış olmasından mı, mesleğin geleneğinden mi bilmiyoruz ama, üniversite hocalarının önemli bölümü sakalına meraklıdır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim görevlilerinden Doç. Dr. Erhan Acar da onlardan biri. Amerika’da eğitim görmüş, odtü’de “master” almış, 1978’den beri aynı fakültede ders veriyor. Doç. Acar, bir dizi cezaya rağmen sakalını kestirtmiyor. Nihayet, 1 Aralık 1984’te “sakalı yüzünden” üniversiteden uzaklaştırılıyor. Acar, tavrını şöyle açıklıyor: “... Benim için sakal ne bilgeliğin alameti, ne de mimar olmanın gereği. Benim için sakalın anlamı, kişinin kendisine yakıştırdığı her görünümü benimseyebilmesi.” Doç. Acar, bir öğretim elemanının kişiliğinde, bilimin haysiyetine yönelmiş küçültücü bir davranış olarak, “sakal müdahalesini” yorumluyor: “... Bana emanet edilmiş, benim kişiliğimi aşan bir öğretim görevi ve bu görevin onuru var. Bu görevin onurunu her tür kişisel seçimimin, yumuşak başlılığımın, uysallığımın ötesinde titizlikle korumakla yükümlü görüyorum kendimi. (...) Yani kendi gücüm yettiği ölçüde, Erhan Acar’ın haysiyetinin ötesinde, öğretim görevinin onurunu savunmaya çalıştığımı sanıyorum...”[22]

Projektörlerimizi, saçtan ve sakaldan uzaklaştırıp, üniversite eğitiminde ve üretiminde hızla düşmekte olan kalite sorununa, gençlerin yetersiz bilgilerle yetişmesi sorununa, bilimsel üretimden ekonomi ve devlet idaresinde yararlanmanın yollarına yöneltsek, hem topluma daha fazla

katkıda bulunup, hem de bilim tarihinin mizah sayfalarına geçmekten kendimizi sakınmış olmaz mıyız?

13 Şubat 1985

VIII

Kadınlar ve Hakları

I

Bir toplumdaki insanların yarısı “ikinci sınıf vatandaş” konumundaysa; bu ikinci sınıf vatandaşın topluma katkısı, kişiliği, gücü ve dinamizmi sınırlanmışsa, kendi yarısından yoksun bırakılmış bu toplum nereye varabilir?

Birleşmiş Milletler’in “Dünya Kadınlar Günü” kutlanırken, insan tarihindeki bu ilk ve en kalıcı sömürü biçimi, yani, erkeğin kadın üzerindeki sömürüsü, birçok ülkede geçerliğini korumaktadır. Kiminde, yasalarla belirlenmiş, kurallarla güçlendirilme bir eşitsizlik ve sömürü söz konusudur. Başkalarında, kadın ve erkek “sözde” eşit kılınmış, “yasalarda” eşitlenmiş, fakat gerçekte aynı eşitsizlik, küçük değişimlerle sürüp gitmiştir.

Kadın-erkek eşitliğinin, Türkiye’de kendine özgü bir görünümü vardır. Bir defa, “yasalar düzeyinde” bile olsa, kadınların “yasal haklarında” bir eşitliğe kavuşabilmiş olması, ülke adına önemli bir gelişmedir. Atatürk’ün gerçekleştirdiği bu değişim, birçok ülkeye kıyasla Türkiye’nin günümüzde sahip olduğu ileriliğin yolunu açmış ve engellerini azaltmıştır.

Ne var ki, kadın-erkek ilişkileri de, eşitliği de, öncelikle bir ekonomik gelişmenin, sosyal gelişmenin, bir anlayış sorununun konusudur. Bu özelliği ile, “eşitlik” hem toplumun, hele Türkiye gibi fazlasıyla bölünmüş bir toplumun çeşitli katlarında değişik konuma sahiptir, hem de, “eşitlik sağlamak” iddiasıyla, korunmaya aslında muhtaç bir toplum kesitini, kadınları, korunaksız bırakmak her zaman mümkündür.

Kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğinin, kırsal alanda farklı, büyük kentlerde farklı kavramlar olduğu; ekonomik özgürlüğüne sahip kadınla, anlayışlarda ve ekonomik gerçeklerde bu özgürlük kendisine fiilen yasaklanmış, erkeğe bağımlı kılınmış kadının değişik niteliği açıktır.

Toplumumuzun çok büyük kesitinde fiilen eşitsiz olan kadınla erkeği “eşit” bir açıdan görüp “eşitlikli” bir çerçeveye koymak, özünde güçlü ile zayıf arasındaki eşitsizliği sürdürmek anlamınadır.

Başka bir deyişle, toplum olarak, ezilmiş ve geri bırakılmış “yarımızı,” öteki “yarımızla” eşitlik düzeyinde görmek, buna göre davranmak, meseleyi çözmez ve çözmemiştir.

Kadınlarımızın eşitliğinin, ancak belirli bir süre onlara daha büyük destek vererek, erkeklere oranla daha geniş imkân tanıyarak sağlanabileceğini görmek gerekir.

Bunun çözümü, toplumumuzun yarısını geliştirmeye ve hedef oldukları haksızlıkları azaltmaya dönük bir değişimi “anlayışlarda” ve “ekonomik koşullarda” gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Sorun, sözde eşitliklerle yetinmek değil, fiilen eşitliksiz bırakılmış olanlara, toplumun özel bir desteği, katkıyı, yardımı bu anlamdaki bir “farklı yaklaşımı” getirebilmesidir.

9 Mart 1984

II

“... Dünya nüfusunun yarısını oluşturmalarına rağmen, dünyadaki toplam işlerin üçte ikisini kadınlar gerçekleştirir; işlerin ve çalışma saatlerinin sadece üçte birini erkekler üstlenmiştir.

Kadınlar, var olan işin üçte ikisini gerçekleştirir ama, kadın nüfusun dünyadaki toplam gelirden aldığı payı, sadece yüzde 10 kadardır. Konuya mülkiyet açısından bakıldığında, durum daha da eşitsiz: Dünyadaki toplam mülkiyetin yüzde 99’u erkeklere, sadece yüzde biri kadınlara aittir...”

Birleşmiş Milletler’in “1985 yılında kadın” raporundan alınan bu rakamlar dünyamızın en büyük bir eşitsizliğini, dengesizliğini, zaafını sergilemekte: İnsanlık, kendi “yarısının” dinamizminden, yaratıcılığından, gücünden yoksun olarak ve bu yarıyı alabildiğine sömürerek, 21. yüzyıla yaklaşıyor...

Yeryüzündeki insan varlığı kadar eski olan bir eşitsizlik ve haksızlık, bunca yüzyıla rağmen aşılamamıştır; kendi “yarısının” katkısını sınırlayıp, dinamizmini engellemiş bir insanlık, varabileceğinin çok altındaki bir gelişme düzeyiyle yetinmek zorunda kalmıştır...

Kenya'nın Nairobi kentinde toplanmış bulunan on bini aşkın kadın delege, şu sıralarda bu gerçekleri ve onları aşmanın yöntemlerini tartışıyor. Yüz elliye yakın ülkenin temsil edildiği toplantı, 1975'te Meksika'da kararlaştırılmıştı. "Kadınların on yılı" çerçevesinde, 1980 Kopenhag Konferansı ve dönemi noktalayacak Nairobi toplantısı öngörülmüştü. Şimdi Nairobi'deki delegeler, 26 Temmuz'da ortak bir deklarasyon yayınlayacak ve "2000 yılına dönük dünya kadınları stratejisini" açıklayarak, bunun uygulamasına geçecek...

Kadınların eşitsiz ve haksız bir konumda olmaları, en geri kalmışından en gelişmişine kadar bütün ülkelerin ortak özelliği. Sadece haksızlığın boyutları ve biçimi farklılaşabiliyor. Örneğin, Afrika'da tarımsal üretimin üçte ikisini kadın gerçekleştiriyor ve çocuk bakımı ile ev işlerinin yanı sıra, ağır tarım işçiliği yapıyor. Bâzı ülkelerde kadının ne bir sosyal yeri ne de kocasının emrini dinlemekten başka çaresi var. Sanayileşmiş toplumlarda bile ücret eşitsizliği söz konusu; Amerika'da erkek işçinin "1 dolarlık" işinden, kadın işçi sadece "62 cent" kazanabiliyor; Japonya'nın birçok işkolunda, kadınlar erkeğe ödenenin yarısıyla yetiniyor.

Ekonominin yönetici görevlerinde yer tutabilen kadınlar bütün dünyada çok az. Siyaset ve ülke yönetimleri ise hâlâ erkeklerin tekelinde. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların dünya parlamentolarında ancak yüzde 10 oranında temsilciye sahip bulunduğu belirtiliyor...

Kadınların bu tarihsel, geleneksel, adetâ bir kader olan eşitsizliği, kadın ve erkeğiyle insanlığa tarih boyu çok şey kaybettirmiş bu haksızlık, acaba nereden kaynaklanıyor?

Kadın-erkek eşitsizliğinin tarihteki kaynağında, "kaba kuvvet" yatıyor: İnsanlığın ilk çağlarından başlayarak, erkek kaba kuvvetine dayanarak önce kendisine daha avantajlı bir işbölümünü, giderek sosyal yapıyı, anlayışları, inançları, hukuki çerçeveyi gerçekleştiriyor. Kaba kuvvetten yola çıkan bir farklılaşma, çağına ve toplumuna göre daha incelmiş eşitsizlik biçimlerine dönüşüyor. Sonuçta, ağır ve sıkıcı işleri kadına gördürmeye, dünya nimetlerinden aslan payını erkeğe ayırmaya, aile, işyeri, toplum ve ülke iktidarlarına erkeği getirmeye dönük bir "evrensel düzen" gerçekleşmiş oluyor...

Nairobi’de bir araya gelen dünya kadınları, şimdi, bu insanlık kadar eski düzeni değiştirmenin, kadın-erkek denklemini tabiata, ahlâka ve gelişmeye daha uyumlu temellere oturtmanın çözümlerini arıyor.

18 Temmuz 1985

IX

Eğitim Felsefesi

I

İlk ve orta eğitim açısından, Avrupa'nın en talihsiz öğrencileri olarak bizim çocuklarımızı nitelemek, yanlış değildir. Kendilerini bekleyen gelecekle ilgisiz bir öğrenim gören, beyinleri ezberle yoğrulup yanlış şartlanmalardan geçirilen, mutluluğa dönük dinç gençler olarak değil, sevgisizliğe, öfkeye açık insanlar olarak hayat macerasına başlatılan, bizim çocuklarımızdır.

Eğitim sistemimizin on yıllardır değişemeyen bu olumsuzlukları, hangi temel yanlışlardan kaynaklanmaktadır?..

Görebildiğimiz kadarıyla, Türkiye, "nasıl bir toplum" olacağına bir türlü karar verememekte, kararsızlığın bedelini öncelikle çocuklar ve bütün toplum ödemektedir:

Bizim amacımız "çoğulcu demokrasinin çoğulcu toplumunu" kurmaksa, genel çizgileriyle Batı Avrupa'da örnekleri bulunan demokrat kurumları geliştirmekse, bu anlayışın eğitim özelliklerini öne almak, çoğulcu toplumun ihtiyaç duyduğu, onunla uyumlu gençler yetiştirmek gerekir.

Yok eğer amaç çoğulcu ve demokrat olmayan, "tek şef, tek parti, tek ideoloji" anlayışını yansıtan, aynı kalıptan çıkmış tek tip insanın "tartışmadan kabullenmek, düşünmeden uygulamak" özelliklerini yücelten bir toplum modeliyse, bunun eğitim sistemi farklıdır.

Biz, bir yandan "çoğulcu toplumu, çoğulcu demokrasiyi" en azından amaç olarak canlı tutarken öte yandan, "tekilci topluma" özgü eğitimi, anlayışları, değer yargılarını bir değişmez sistem olarak çocuklara vermekteyiz. Sonuçta çoğulculuk amacı, toplum ve öncelikle çocuk kimliğini şaşırmakta, kaybetmektedir...

Çoğulcu toplum, belirli temel anlayışlara dayanır. Karşılıklı tahammül, kendi "doğrumuzun" yanlış olabileceğinin kabulü; "tek tip insan", "tek egemen düşünce" gibi kavramların inkârı, insan ilişkilerinde rahatlık ve

hoşgörü, sorumlulukla serbestliğin bağdaşması ve benzeri. Bu çerçevede, ezberciliğin de bireysel tercih ve eğilimleri ezip geçmenin de yeri yoktur.

Kendi çevresine ve dünyaya açık, ulusallıkla çağdaşlığı birleştirebilmiş insanları yetiştirmek burada söz konusudur. Bizim eğitim anlayışımız ise, “tekilci” anlayışın tüm özelliklerini hâlâ taşır: Kendinden başka herkesin önemsiz hattâ kötü olması, herkesin aynı şeyi düşünüp, “tek tip” giyinip, söyleneni yaparken fazlasına karışmaması, yaratmayıp ezberlemesi, vb. Böyle bir çarktan geçen çocuk, tümüyle “tekilci” olmayan, çoğulcu özellikler de taşıyan bir ortamda yaşayacağı için, büsbütün yolunu şaşırmaktadır. Yalnızlaşmakta, gerilimli, öfkeli, doyumsuz özellikler taşımakta, aşırı örneklerde, demokrasi karşıtı eğilimlere yatkın bile olmaktadır.

Çözüm, çoğulcu toplum anlayışıyla uyumlu ilk ve orta eğitimi gerçekleştirmektedir. Ulusal kimliğimizle çağdaş çoğulculuğu birleştiren, “tek tip” kavramını zihinden de, giyimlerden de çıkarabilen, çocukları öncelikle yaratıcılığa, karşılıklı saygıya, sevgiye, anlayışa yönelten bir eğitim sistemini geliştirmek...

Milli eğitim çevrelerinde son zamanlarda bâzı izleri görülen “arayış” eğilimini ve dünya örneklerini, Türkiye gerçeklerini değerlendirmek düşüncelerini, eğitimde yeni bir başlangıcın çıkış noktası yapmak gerekir.

Aksi durumda, “tekilci toplumun insanıyla,” çoğulcu demokrasiyi gerçekleştirmek işte ancak bu kadar olabilecektir.

18 Eylül 1984

II

“... Mekanistik, tabiatçı ve dinsiz olan Darwinci evrim teorisi, dinsizlik dinidir...”

Bu sözler, Milli Eğitim Bakanlığı’nın “Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü”nün yayınladığı broşürde yer alıyor.

Yeniden yazılmakta olan “Tarih Dersi kitaplarının” Orta-1 ve Orta-2 sınıflarına ait olanların “konuları” da belli oluyor; 24 ünitenin yer aldığı bu

iki yıllık kitaplarda, sadece tek bir ünite (toplamın yüzde 4'ü), dünya ve insanlık tarihiyle ilgili: Orta-2'de okutulacak tarih dersinde yer alan ve kitaptaki 11 konudan biri olan "Yeniçağ'da Avrupa'da önemli olaylar - coğrafi keşifler, rönesans ve reform hareketleri."[23]

Bu iki haberin üzerinde dikkatle durmak gerekir. Özellikle, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan kaynaklanmış yaklaşımlar sonucunda Türkiye tehlikeli ve zararlı zıtlaşmalara adetâ suni olarak sürüklenirken ve Türk orta eğitiminin giderek kalitesizleştiği günden güne açıklık kazanıp, üniversite giriş sınavlarında belgelenirken...

Darwinci evrim teorisi, bir bilimsel teoridir. Bilimsel açıdan doğru da olabilir, yanlış da. Bu teorinin bilimsel açıdan yanlış olduğu görüşleri, doğru olduğu görüşleriyle birlikte, ders kitaplarında yer alabilir. Bütün bunlar doğaldır; hattâ, önemli bilimsel tartışmaların tez ve antitezleriyle ders kitaplarında yer alması yararlı da olabilir.

Ama bizim Milli Eğitim Bakanlığı'mızın yaptığı, çok farklı bir şeydir: Sayın Bakanlık sorumluları, bir bilimsel teoriyi, "din açısından" eleştirmekte, "dinsizlik olduğunu" yazmakta, açıkçası, "din ve bilim karşıtlığı" yaratmaktadır. Gene açıkçası, bilime de zarar vermektedir, dine de; bilime de saygısızlık yapmaktadır, dine de.

Dinsel konular, inanışlar, yaklaşımlar, farklı bir olaydır. Bilimsel konular, inanışlar, yaklaşımlar, farklı olay. İnsanlığın tarihi, bu iki "farklı" olguyu birbiriyle karıştırıp birbirine zarar verdirtmek yollarından geçmiştir; giderek, bu iki olguyu birbirinden ayırmaya ve birbirine düşman olmaktan kurtarmaya varılmıştır. Çağımız bu özelliktedir. Artık kimse, "Hz. İsa'nın İncil'de anlatılan doğuş özelliklerinin bilimsel açıdan mümkün olmadığı" gibi tezler savunmuyor. Ya da, "... dünyanın kendi ekseni etrafında dönen bir küre olmadığını, evrim teorisinin yanlışlığını" din adına savunmuyor.

Tabii, hâlâ Ortaçağ'da kalmak ısrarını gösteren çevrelerin ya da insanların inanç dünyasına bilim adına biçim vermekte kararlı olanların dışında...

Bizim Milli Eğitim Bakanlığı'mızın bütün sorunu, sanki, bilim dünyasına ait teorileri, din adına çürütmekte. Ve sanki dinsel inançlara hassasiyet gösteren tek kurum, kendileridir; tek toplum, bizim toplumumuzdur.

Batı Avrupa’nın çok büyük bölümü, dinsel inançlarına en az bizim toplumumuz kadar bağlıdır; hattâ, belki bizlerden daha da saygılıdır. Ama bırakınız onların hükümet sorumlularını, sıradan sorumlu vatandaşları bile, bilim dünyasındaki teorileri, bilim açısından yanlış ya da doğru olabilecek, tartışılabilecek teorileri, “dinsizliğin dini” gibi sıfatların mantığına koymaz.

Türkiye gibi, din ve bilim karşıtlığının suni biçimde yaratılmasından tarihte çok acı çekip çok zarara uğramış bir toplumda, bilim olaylarını şimdi dinsel süzgeçten geçirme eğilimi hem zararlıdır, hem tehlikelidir, hem de, bilimden de, dinden de nasibini alamamış olmanın işaretidir.

Bilim ve dini karşı karşıya getiren bir zihniyetin yazdırmakta olduğu tarih kitaplarına “önyargıyla” belki değil ama, “önkaygıyla” bakmak artık bir görevdir. Nitekim, bu yıl okutulacak Ortaokul tarih kitaplarına ilişkin ilk belirtiler, Türkiye’nin çocuklarını adetâ bilinçli olarak dünya ve insanlık tarihinden elden geldiğince habersiz bırakmanın doğrultusundadır.

Bu, “biz önce kendimizi tanıtırız” gibi “sözde” ve “kolaycı” bir “milliyetçilik” adına yapılmaktadır. Sonuçta, dünyadan ve başka ülkelerden yeterince haberi bulunmayan Türk insanını, o dünya ve ülkeler karşısında daha güçsüz, daha bilgisiz bırakıp “ezdirmekle” noktalanır... Hele günümüzün dışa açılan Türkiye’si, giderek başka kültürlerle, ekonomilerle rekabet ve birlikte yaşama zorunluluğu dikkate alınırsa, Milli Eğitim Bakanlığı’nın “kültür ve tarih politikası,” Türk insanını yabancılar karşısında peşinen “yenik düşürmenin” politikası anlamınadır...

Bilimle dini karşı karşıya getirip “dindar” gözükürken, aslında dine de, bilime de zarar vermekle; ya da, Türk gençlerini dünyadan habersiz bırakıp “milliyetçi” gözükürken, aslında kendi milletini yabancılar karşısında bilgisiz bırakmakla, hiçbir yere varılmaz.

Milli Eğitim ciddi bir konudur. Günümüz hükümetinin bu ciddi konuya gayriciddi yaklaşımının cezasını, yazık ki çocuklarımız çekecektir...

30 Temmuz 1985

III

Ortaokul ve liselerdeki ders kitaplarını “yeniden yazmaya” Milli Eğitim Bakanlığı başlarken, gençlerimiz açısından ciddi kaygılarımız var: Sosyal bilimlerde öğrettiklerimizin, kitaplarımızın yetersizliği gerçi açık ama, bunları geliştirmek yerine, büsbütün geriletmenin ve bir düzelme imkânını harcamanın işaretlerini sezmekteyiz.

Tarih eğitimi, bir gencin hayata, topluma ve dünyaya bakışını, toplumsal ve bireysel “kimliğini” biçimleyen başlıca eğitim alanı. Bu nedenle, okullarda öğretilen tarihin, olağanüstü bir önemi var. Tarih dersi kitaplarının ardındaki anlayışlara, yanlışlara göre, bir gencin kendi geçmişinden, “kompleks duyarak” yetişmesi de, yersiz bir üstünlük duygusuna kapılıp, ileriki yaşlarda hayâl kırıklığına uğraması da, önce başka ülkeleri, sonra, kendisi gibi düşünmeyen yurttaşlarını düşman bellemesi de mümkün. Gençlikte tarih eğitimiyle alınan bu özelliklerin, kimi durumda, ruhsal bunalımdan, mutsuzluktan, saldırganlık ve şiddete kadar çeşitli dengesizliklerde temel etken olması da söz konusu...

Bu önemli eğitim dalının bizim okullarımızdaki öğretiliş biçimi, genel olarak, şu olumsuzlukları yansıtmıştır:

Tarihi yaratan “nedenler” anlatılmaz, sadece “olaylar” sıralanır; kendi tarihimiz, ya kendimizi haksız yere küçültmek ya da yersiz noktalarda büyütmek aşırılıklarıyla, son derece “sübjektif” biçimde anlatılır; bütün başka ülkelere karşı kalıcı düşmanlık duyguları adetâ bilinçli olarak verilir; dünya ve medeniyetler tarihi anlamsız bir ezber konusu olarak, çok sınırlı öğretilirken, bizim tarihimiz, dünya tarihinden, Türkiye’nin sosyoloji ve ekonomisinden soyutlanmış bir ezber metni niteliğiyle, hemen her yıl aynı şeyler tekrarlanarak, öğretilir.

Bu nitelikli bir tarih eğitiminde reform yapmak elbette gereklidir. Doğru olan, insanlığın tarih bütünü içindeki gelişimini tüm evrensel ve ulusal “nedenleriyle” değerlendirmektir; ulusal tarihi bu bütün içinde ayrıntılarıyla incelemektir; dünyayı, kendi toplumunu ve insanı daha iyi anlamaya, daha çok sevmeye gençleri yönelterek tarihi öğretmektir. Bizde yapılan ise bunların tam tersi olmuştur.

Söz konusu eğitimde, şimdi değişiklik öngörülürken, mevcut kitapları bir yandan “küçültmek”, “gereksiz bölümleri” azaltmak, “yüzde 70-80” oranında Türk tarihine; “yüzde 20-25” dünya tarihine yer ayırmak

düşünülüyor. Aynı ölçülerin coğrafya dersinde de geçerli olacağı açıklanıyor.

Böyle bir yaklaşımın yanlışları daha da arttıracağını, eksikleri çoğaltacağını sanıyoruz. Dünyayı da, kendi ülkesini de kavrayamamış, neden-sonuç ilişkilerinden habersiz, kendi dışına kapalı, kendine benzemeyen toplumlara, yahut farklı düşünen yurttaşlarına güvensizlik ve sevgisizlikle bakmanın eğitiminde, bir adım ileriye gitmekten kaygılıyız.

Acaba yanlış mı düşünmekteyiz?

5 Temmuz 1985

IV

Başka ülkelerde, tarih dersi nasıl okutuluyor?

Tek başına bir ölçü olmamakla beraber, Fransa’nın Orta-3 ve Lise-1 sınıflarında okutulan Tarih-Coğrafya kitaplarından örnek vermek istiyoruz. Başka ülkelerde, özellikle Fransa gibi kendi tarihine, değerlerine ve kimliğine “aşırı düşkün” diye nitelenen bir toplumda tarih dersine nasıl yaklaşıldığını incelemek ilginç olabilir.

Fransız okullarındaki bizim Orta-3 karşılığı sınıfta, Tarih-Coğrafya aynı kitapta toplanıyor. Toplam 240 sayfalık bu ders kitabının 160 sayfası tarihe, 80 sayfası coğrafyaya ayrılmış. Tümü 7 ana bölümden oluşan kitabın ilk ve son bölümleri coğrafya, ötekileri tarih konuları. Bölümlerin içeriği, sırasıyla şöyle:

Birinci Bölüm: AVRUPA’NIN TANITIMI (Dağlar, denizler, kıyılar, nehirler, bitkiler, topraklar, hava durumu, insanlar, nüfus artışı ve göçler, kentler ve kırsal kesim).

İkinci Bölüm: ESKİ REJİMİN AVRUPA’SI (16-18. yüzyıllarca köylerde hayat; 16-18. yüzyıllarda kentlerde hayat; 16-18. yüzyıllarda düşüncelerde ve inançlarda gelişme; 16-18. yüzyıllarda sanatın ve hayat tarzının değişimi; XIV. Louis Fransa’sında ekonomi, toplum ve devlet).

Üçüncü Bölüm: ESKİ REJİMİN HEDEFLENMESİ VE İHTİLALCİ DEĞİŞİMLER (18. yüzyılda İngiltere, Amerika Fransız ihtilâli,

Avrupa’daki değişiklikler ve değerlendirilmesi).

Dördüncü Bölüm: SANAYİ DEVRİMİ VE 19. YÜZYIL TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMLERİ (Şartlar, araçlar, anahtar sektörler, kapitalizmin değişimi ve sorunları, Avrupa’da dönemin nüfus ve sosyal grup konuları, yaşam tarzı ve zihniyetler).

Beşinci Bölüm: 19. YÜZYIL AVRUPA’SINDA LİBERALİZM ve MİLLİYEtlER (Viyana kongresinden İtalyan ve Alman birliğine kadar gelişmeler, halkların yurt arama mücadelesi, demokrasi, sosyalizm, milliyetçilik akımları).

Altıncı Bölüm: BUGÜNÜN AVRUPA’SI (Siyasal, ekonomik ve sosyal çerçeve: Siyasal ve ekonomik harita, Avrupa Ekonomik Topluluğu).

Yedinci Bölüm: GÜNÜMÜZ AVRUPA’SININ ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI (Sanayi, iletişim, tarım, turizm, şehircilik, bölge sorunları).

Lise-1 ders kitabının tarih bölümü 190 sayfa, coğrafya bölümü 130 sayfa. Konuların çeşitliliğini ve bütünlüğünü yansıtan bölüm başlıkları şöyle:

TARİH: 1914 öncesi Avrupa devletleri; Avrupa ve dünya; Birinci Dünya Savaşı; Rus İhtilali ve Sovyetler Birliği (1917-41); iki savaş arasında ekonomi ve toplum; Amerika Birleşik Devletleri (1919-39); Fransa ve İngiltere (1919-39); İtalya ve faşizm; Nazi Almanya’sı; ikinci bir savaşa doğru, İkinci Dünya Savaşı; “Almanlarla işbirliği” ve “direniş” hareketleri; yeni bir dünya düzenine doğru; sömürge imparatorluklarının sonu; savaş ve barış arasında; Üçüncü Sanayi Devrimi ve büyümeyle geçen otuz yıl; 20. yüzyılın ikinci büyük krizi, petrol ve enflasyon (1973); sosyalizmin yayılması; ikinci büyük sosyalist ülke, Çin; 1945-84 Fransa’sı, Fransız toplumunun 1945’ten bu yana geçirdiği değişimler.

COĞRAFYA: Fransızlar; devlet ve iktisadi işletmeler; Fransa’da nüfus ve toplum (yaşam tarzı, kentler, kırlar, farklılık ve eşitsizlikler, sendikalar); doğal ortamın kozları; Fransız ekonomisi (üretim süreci, hizmet sektörü ve krizdeki Fransa); dünyadaki Fransız varlığı; günümüz dünyasında kitle iletişim araçları; Avrupa Ekonomik Topluluğu; Amerika Birleşik Devletleri ve uzayın fethi; dünyanın en büyük gücü abd; Sovyetler’de ülke ve halklar; Sovyet ekonomisi; azgelişmişlik; yeryüzü kaynaklarının kullanımı.

Bir ülkede, tarihin ve coğrafyanın “nasıl” öğretilmesi gerektiğini, bu ders kitapları örnekliyor: Olayları bütünlüğü içinde, dünyadaki değişimin ışığında vererek; evrensel ve ulusal nedenleri sıralayarak; liselerden yetişen gençliğin, güncel hayatta karşılaşacağı tüm konuları, bilgisayardan iletişime, petrol krizinden enflasyona, inançlardan siyasal sorunlara kadar her alanda, tarih boyutuyla ona tanıtarak...

Bu nitelikli ders kitaplarından süzülüp gelenlerin, bizim gençlerimize lâyık gördüğümüz sığ ve dar eğitimi alanlara kıyasla, hayata ne kadar daha hazırlıklı başlayacaklarını düşünüyoruz da, gençlerimiz adına ancak üzülebiliyoruz...

6 Temmuz 1985

X

Belediyeler

I

“Ademimerkeziyetçiliğin” yüzyıl başındaki öncüsü Prens Sabahattin bunlara tanık olsa, ısrarla savunduğu doğruların gerçekleşmesinden kıvanç duyardı:

Günümüz Türkiye’sinde, önemli bir gelişme var. İster büyük kentlerde olsun, ister uzak kasabalarda, yerel yönetim anlayışı hızla yerleşiyor ve gelişiyor. Hemen her yerde, yöre insanlarının kentlerini yahut ilçelerini güzelleştirmek, çekidüzen vermek çabasına tanık oluyorsunuz. Belediyeler, belki ilk olarak bir “kimlik” kazanıyor ve yöreye kimlik kazandırıyor.

Malûm, Batı Avrupa’nın gelişme sürecinde kentlerin güçlenmesi, maddi kaynaklara ve yetkilere sahip olması, Batı’nın gelişmesinde tarihsel ve önemli bir faktördü. Bu oluşumun sonucunda bir “kentsel kimlik” gelişmiş, merkezi hükümetle kentler arasında yeni ilişkiler, yeni dengeler doğmuştu. Batı’da erken yüzyıllarda gerçekleşen bu olayın temelinde, kentlerde büyüyüp güçlenen tüccar var: “Burjuva,” yani, sözcük anlamıyla “şehirli” sınıf, zenginliği arttıkça yetkilerini çoğalttı, devlet merkezine egemen krallar, aristokratlar karşısında, kentlerin ve kendi sınıfının yeni bir denge kurmasına çalıştı. Bu süreç ve merkez dışındaki gelişme, tümüyle ülkelerin ilerlemesinde, zenginleşmesinde çok önemli bir faktör yarattı.

Hayli değişik tarihsel özellikler taşıyan Osmanlılarda, sistemin mantığı, merkezin ve devletin olağanüstü gücüne, yetkilerini ne bir sosyal sınıfla, ne de çevreyle paylaşmasına dayanıyor. Çağı içinde yararlı da olabilmiş farklı bir mantık...

Ne var ki, yüzyıllar geçip çok şey değiştiğinde, çağdaş Türkiye hâlâ Osmanlı’nın özelliğini, “merkezin”, “çevresine” karşı geleneksel güvensizliğini, yetki ve kaynak kıskançlığını sürdürmüştür. Ve bundan, toplum kaybetmiştir.

Şimdi haberlerde izliyoruz: Genel bütçe gelirlerinden 1985’te belediyelere ayrılan fon tam 475 milyar. Bu kaynak, 1986’da yüzde 75’e yakın arttırılarak, 774 milyar liraya ulaşacak. Çeşitli vergilerin belediyelere

bırakılması için çalışmalar var, arsa ve emlâk vergileri yeniden düzenleniyor, vb.

Belediyelere ilişkin bu gelişmelerin Türkiye'de köklü bir değişimi başlatması ve olumlu sonuçlarını kısa sürede vermesi kimseyi şaşırtmayacak. Geçmişin, çaresizlik içinde kıvranan, her hafta Ankara'ya taşınıp kaynak arayan, yokluk içinde topluma bir şeyler vermeye çabalayan "Belediye Başkanı" görüntüsü, artık tarihe karışıyor. Günümüz iktidarının gerçekleştirdiği belki en önemli iş, yerel yönetimlere sağlanan bu imkân ve dinamizmdir.

Bu olumlu gelişmenin önündeki tehlike, yeni oluşan belediye imkânlarının sorumsuzca tüketilmesi, rüşvet ve benzeri uygulamaların artan maddi imkânlar ve yetkiler ölçüsünde büyümesi ihtimalleridir.

Tehlikeyi belki abartmamak gerekir. Bir başlangıç ve alışma döneminde çarpık uygulamalara daha sık rastlanacağı da düşünülebilir. Ne var ki, umutlu bir çalışmanın içinde olan belediyelerin fevkalâde dikkatli davranması, dikkatle denetlenmesi gerekir.

"Merkeziyetçi" bir yapıdan, "ademimerkeziyetçi" bir yenilenmeye geçememiş olması, Osmanlı düzeninin kendini çağa uyduramayışında önemli etkendir. Cumhuriyet Türkiye'si de, kentler ve belediyeler olayını çok uzun süre askıda bırakmıştır. Belediye başkanlarının halk tarafından seçimiyle başlamış bir olumlu süreç, belediyelerin günümüzde imkân, sorumluluk ve kimlik kazanmasıyla daha ileri noktalara yönelmiştir...

29 Eylül 1985

II

Koskoca Türkiye devletinin ordusundan eğitimine, yatırımından karayollarına kadar tüm harcamalarının bir yıllık toplamı, 10 trilyon 700 milyar lira.

Şimdi sıkı durun: Birkaç yıl öncesine kadar esamesi okunmayan belediyelerin 1987 yılında belediye hizmetleri için kullanacakları kaynağın toplamı, tam 1 trilyon 797 milyar lira...

Gene Türk devletinin, yolundan barajına, fabrikasından hastanesine kadar bütün alanlarda yapabileceği yatırım, 1987'de 1 trilyon 850 milyar lira, belediyelerin, belediye hizmetleri için 1987'de öngördükleri yatırım toplamı, 825 milyar lira; neredeyse devlet yatırımlarının yarısı...

Belediyeler ve özel idareler son yasalar gereği 1987'de 1 trilyon lira kadar vergi gelirine sahip; vergi dışı giderlerin, iç ve dış borçlanmaların eklenmesiyle, 1987'de kullanacakları kaynak yukarıda belirtilen 1 trilyon 797 milyar liraya ulaşıyor...

Merkez ile çevre arasındaki bu kaynak paylaşımının dengesi ve ölçüleri tartışılabilir ama, Türkiye'nin belediyelerine, yani, kentleşmiş ve kentleşen yörelerine böylesi bir destek sağlanması hiç kuşkusuz olumludur; gelişmenin doğrultusu sağlıklıdır.

Yıllar yılı kaynak darboğazında perişan edilmiş belediyelere ilk kez 1978'in CHP-Bağımsızlar hükümeti çözüm getirmişti. Daha doğrusu, getirmeye çalışmıştır: Hükümetin hazırladığı mükemmel bir "Belediye Gelirleri Yasası" Meclis'te kabul edilmiş, ancak zamanın Cumhurbaşkanı'nca veto edilerek uygulamadan geri döndürülmüştü. Bu yasanın benzeri olan günümüzdeki yasa ise, 1983'te uygulamaya girmişti.

Türkiye'nin, Türkiye ölçüleriyle devleşen belediye olayına baktığımızda, temel bir eksiğin giderek kendini duyurduğunu görmekteyiz. İşin başlangıcında fark edilmesi belki zor olan ve her geçen gün kendini daha fazla hissettiren eksik, "halkın belediyeler üzerindeki denetimi, belediye olayına katılımıdır."

Çağdaş belediyelere sahip bütün ülkelerde, belediyelerin işleyişi ve denetimi etkin bir halk katılımını gerektirmiştir. Geçmişin cılız belediyecilik döneminde Türkiye bu ihtiyacı duymamıştır ama, günümüzün belediyeciliği, yılda iki kez ciddi toplanabilen belediye meclislerinin denetimiyle, yöre halkının pasif seyirciliğiyle sağlıklı gelişemeyecek çaptadır.

Nitekim, her ülke hattâ abd gibi farklı bir örnekte her şehir, yöre halkının doğrudan katılımına ve denetimine dayalı modeller oluşturmuştur. Örneğin birçok abd kentinde, belediye başkanlığı yatırım kararlarını ve projelerini, ancak halkın izlediği büyük toplantılarda alabilmektedir; kapalı kapılar

ardında bu kararların verilmesi yasayla önlenmiştir. Bu kentlerde, belediyeyi yöneten kurul, kendi arasındaki proje ve yatırım tartışmasını halkın önünde yapmakla yükümlüdür.

Öte yandan, yerel basının gelişmesi de belediyelerle bağlantılıdır. Çağdaş belediyeciliğin var olduğu kentlerde işi-gücü bu belediyeyle uğraşmak ve onu denetlemek olan yerel gazeteler oluşmuştur. Son yıllarda yerel Türk basınının hızlı gelişme örnekleri vermesi, belediyecilik olayıyla da bağlantılıdır.

Belediyelerin etkin bir halk denetimine ve katılımına ihtiyaç göstermesi, olayın bünyesinden kaynaklanmaktadır. Bir defa, belediye, yörede yaşayan insanların en güncel, en yakın sorunlarıyla uğraşmaktadır. İkincisi, yerel düzeyde kullanılan büyük kaynaklar, denetimsiz kaldıklarında her türden yanlışa imkân tanıyabilmektedir. Klasik örnek, bir işin yapılmasına fazladan paralar ödenmesi ya da gereksiz kadrolara partizan düşüncelerle belediyelerin sözde “işler” vermesidir.

Bunlar, gelişen Türk belediyeciliğinin de sorunlarıdır. Çözüm, yöre insanlarını belediye ile ilgilendirmektir; harcanan her kuruşun onların cebinden çıkmakta olduğunun bilincini vermektir ve belediye yasalarına bir de bu açıdan eğilerek, halkın doğrudan katılımını ve denetimini mümkün kılacak yasal düzenlemeleri, yöntemleri geliştirmektir.

Belediyelerin önemi, toplumların gelişme doğrultusunda yer almalarıdır. Gelişme, insanların zaman içinde kentlere yerleşmesi, kent nüfusunun büyümesidir. Belediye, bu kaçınılmaz gelişmenin yeni sorunlarını ve yeni ihtiyaçlarını karşılayan temel kurumdur.

Doğru yönde ilerleyen Türk belediyeciliğinin daha sağlıklı yapılara kavuşması, hepimizin ortak meselesidir...

23 Ekim 1986

BEŞİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA

I

Bağımsızlık

I

Batı dünyası açısından, “Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiyesi” tamamlanmış mıdır?

Türkiye’nin güneydoğusunda zaman zaman rastlanan üzücü olaylar, elbette bu sorunun cevabıyla tek başına açıklanamaz. Üstelik, birtakım yabancı ülkeler, “Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden tasfiyesi henüz tamamlanmadı. Lozan Anlaşması Türkiye’ye fazladan topraklar bıraktı, şimdi biz tasfiyeyi sonuçlandıracağız” düşüncesinden hareket etmekte, sırf bu nedenden politikalarını kaynaklandırmakla suçlanamaz.

Ancak, Doğu üzerine düşünürken ve bâzı üzücü olayların “dış dinamiğini” araştırırken, gözden kaçırılmaması gereken bir faktör vardır.

Batı’da insanların bilinçaltına işlenmiş çeşitli kanallardan beslenmiş, insanlar farkında olmasa bile onların düşünce ve davranışlarını etkileyen değer yargıları ve imajlar dokusunda Osmanlı ve Türk kavramları, “Batı medeniyetinin beşiği olan toprakları gasp etmiş”, “Hıristiyanlığın önüne hem set çekmiş, hem de Hıristiyanlık âlemini yüzlerce yıl tehdit etmiş”, “Hıristiyan medeniyetinin ikinci merkezi İstanbul’u onun elinden almış” birer kavramdır.

Batı’nın bilinçaltında, Osmanlı ve Türk, Batı’ya ait olana sahip çıkarak ve Batı’ya rağmen oluşmuş, varlığını sürdürmüş bir tarihsel kategoridir.

Bu bütün içinde bakıldığında, 19. yüzyılın ve 20. yüzyıl başlangıcının bize ilişkin tarihi, Batı açısından, bir imparatorluğun tasfiye sürecidir. Sevr Anlaşması’nın anlamı, bu sürecin noktalanmasıdır. “Misak-ı Milli” ve “Lozan” ise, bu noktalamanın reddidir; Atatürk’ün “dâhiyane” denebilecek sezgilerle, akılcılıkla ve gerçekçilikle, söz konusu “tasfiyeyi,” koşullar çerçevesinde bizim en yararımıza olan sınırlara geriletmesi, durdurmasıdır.

Biz, tarihimizin bir sayfasını böylece kapattık ama, başkaları, en azından bilinçaltında kapatmadılar: Politik güncel çıkarların değişken dünyası bir yana, bir tarihsel kalıtım, bir tarihsel “önyargı” olarak, Türkiye’nin

kimliğine ve konumuna, en azından onu “içlerine sindiremeyerek” yaklaştılar. Bizim bütün çabamıza rağmen...

İnsanların bilinçaltına tarihin yerleştirdiği bu nitelikler, Türkiye’nin bütünlüğüne ilişkin konulara, Batılının özel bir merakla, ilgiyle, hattâ şevkle yaklaşmasını; “Ermenistan’lı”, “Kürdistan’lı” haritaları daha bir istekle çizmesini, bilinçaltında henüz noktalamadığı bir tasfiyeyi, bilinçaltında henüz bitirmediği bir hesaplaşmayı sonuçlandırmak özlemini, gene bilinçaltında ve en azından kolaylaştırdı.

Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelik tahrikler değişik dünya merkezlerinden duyulmaktaysa, asla gerçekleşmeyecek bu iddiaların, tarihin hangi süzgeçlerinden geçerek, hangi kalıtımın sonucu olduğunu, muhataplarımızın hangi mayada yoğrulmuş bulunduğunu, kendimizi hiç yanıltmadan, açıkça görmekte yarar vardır...

16 Ekim 1884

II

Dünyadaki değişik ulusları çeşitli ölçülerle kümelere ayırmak mümkün: Zenginler-yoksullar; az gelişmişler-çok gelişmişler; Kuzeyliler-Güneyliler; Doğu Bloku-Batı Bloku, vb. Bu ayrışımlara son yirmi beş yılın tarihi, yeni ve çok önemli bir ek getirdi: Milletler kâğıt üzerinde değil ama, işin gerçeğinde bu yeni ölçüye göre sınıflandı: Toplumların konumunu, başka ülkelerle ilişkilerini, hattâ mutluluğunu, her şeyden çok, söz konusu yeni ölçü etkilemeye başladı: Dünyaya söylenecek sözü, verilecek örneği bulunan, tarihsel ve evrensel düzeyde bir kimlik, kişilik ve işlev sahibi olan, insanlığın gelişmesine kendi özgün katkısını sağlayan toplumlarla, bu tanımların dışında kalmış toplumlar...

Gerçekten, “kimlik ve kişilik sahibi olan, tarihsel ve evrensel işlevi, dünyaya söylenecek sözü bulunan” toplumlar, hem başkalarıyla ilişkilerinde, hem de kendi iç sorunlarında önemli avantajlar sağlıyor. Ekonomik, askeri, siyasal alanlarda kendine öncelikler tanıyor. Elde ettiği saygınlığı, kimi durumda maddi kazanca, kiminde moral üstünlüğe, kiminde askeri avantaja dönüştürebiliyor. Böyle bir saygınlıktan yoksun olanlar, kendi işlevini bulamamış, kimliğini güçlendirememiş olanlar ise,

tüm dış ilişkilerinde “ikinci sınıf” muamelesi görüp, ikinci sınıf sonuçlarla yetiniyor: Başkalarının menfaatince daha kolay kullanılıyor: Kendi iç dengelerini bile sağlıklı geliştiremiyor.

Çağımızda bir ülkenin “bağımsızlığı,” bu kimlik ve kişilik sorunundan etkileniyor: Bir bakıma, bağımsızlığı belirleyen temel etken, o ülkenin tarihsel ve evrensel bir işleve sahip olabilmesi. Gerçekten, bağımsızlığın tek başına “egemenlikle” açıklandığı dönem çoktan tarihe karışmışa benziyor.

Geçmişte, bir ülkenin ulusal egemenliğine sahip olması, onu bağımsız kılmaya yeterliydi. Oysa çağımızın karmaşık ekonomi, dış siyaset ve dış güvenlik ilişkilerinde bu durum değişti. Toplumlar kendi yararları açısından birbiriyle iç içe yaşamaya başladı. Bu yeni ortamda, kimlik ve kişilik sahibi olamamış ülkeler, hem “klasik tanımıyla” egemen sayılıyor, hem de pekâlâ bağımlı olabiliyor...

Türkiye’miz, tarihsel konumu ve kültür birikimiyle, insan ve ekonomi gücüyle, evrensel düzeyde işlev taşıyan, kimliğine ve kişiliğine sahip, “çağdaş bağımsızlığını” koruyan bir ülke olabilecek yapıdadır: Bu imkân elimizdedir, imkânı kullanmamız, bizi çağdaş anlamıyla bağımsızlığa kavuşturacak kimliğimizi ve kişiliğimizi bulmamız önce bâzı soruları sormayı gerektiriyor:

Türk toplumu ve Türk insanı, hangi geçmişin sahibidir, hangi günün hazırlığı, hangi geleceğin iddiası içindedir? Kendi ortak kişiliğini nasıl bir görünümde, kendi tarihsel işlevini nasıl bir rolde bulmaktadır? İnsanlığa verdiğimiz mesaj nasıldır? Hepimizin gelip geçtiği bir dünyada, bırakmayı amaçladığımız iz nedir, nerededir? Toplum olarak biz kimiz, ne yapmak istiyoruz, nereden geldik, nereye gidiyoruz?

Kendimiz bu soruları sormayıp, cevaplamadıkça, başkaları bize dünyanın “b” takımından bir toplum diye bakar, vatandaşımızın taşıdığı pasaport sınır kapılarından çevrilir: Ekonomimizi de, toprağımızı ve insanımızı da kendi menfaatince kullanır, hayâli haritalar üzerinde ülkemizi bölmeye kalkışır.

Bütün kişilikli toplumların kendilerine uygun gördüğü bir çizgi, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız olarak kendine yakıştırdığı bir kimlik, bir işlev vardır. Örneğin abd toplumu, insanoğlunu her alanda daha özgür kılmanın iddiasındadır: Avusturya, dünya dengelerinin diyalog ve uzlaşma merkezi

olduğu iddiasındadır: Cezayir, geçmişin mazlum milletlerinin eşitlik iddiasına; Libya, emperyalizmle savaş iddiasına; Fransa, kültür ve sanatın, bireysel özgürlüklerin öncülüğü iddiasına; Federal Almanya, Avrupa'nın Hıristiyan ve insancıl geleneğini 21. yüzyıla taşıma iddiasına sahiptir.

Türkiye olarak, kendi kişiliğimizi, kimliğimizi, ayrıcalığımızı, ne yapmak ve insanlığın büyük yürüyüşüne hangi katkıyı getirmek istediğimizi düşünmek, belirlemek, sahip çıkmak zorundayız. Ancak bu arayışı başlatabilirsek, sağlam çözümlere varabilirsek, çağdaş anlamıyla bağımsız olabiliriz.

Bunu gerçekleştirecek güç bizde vardır...

III

Türkiye'nin güvenliği ve silâhlı kuvvetlerin uzun vadedeki ihtiyaçları, Türkiye'nin öz yararları dışında hiçbir başka hesabın karıştırılmaması gereken konulardır. Bu iş ne yabancı bankaların Türkiye'de şube açmasına benzer, ne yabancı sermayenin sivil sektördeki yatırımlarıyla kıyaslanabilir, ne de basit bir ithalat-ihracat denklemine sığar...

"Yabancı savunma sanayiini" Türkiye'de kurdurtup, birtakım kayıtlarla ve şartlarla kendimizi buna bağlamak, Türkiye'nin savunmasını ve Türkiye'nin yararlarını, kontrolü Türkiye'nin elinde olmayan gelişmelere terk etmek anlamınadır. Türkiye'nin ve devletin mutlak bir egemenlik araması gereken tek alan, savunma sanayiidir. Bir dizi zayıf gerekçeyle Türk savunmasının geleceğinde Türkiye'nin söz hakkını ikinci plana bırakmanın mantığını anlamak zordur.

Konu tartışıldıkça, gündemdeki yeri büyüdükçe, Özal hükümetinin "savunma fonu" girişiminin ve bu fondan desteklenecek yabancı silâh sanayiinin sakıncaları kendini duyurmaktadır. Konuya ilişkin "Türk-Alman ortak savunma semineri"nde ortaya konan sorunlar, hayli düşündürücüdür:

Türkiye'de yatırım yapmayı öngören silâh sanayicileri, önce bir "teknoloji transferi" sorunundan söz etmektedir. Türkiye'de kurulacak tesislerdeki teknolojinin, "başka ellere geçebileceğinden" kaygılıdır. Ortak yatırım tesislerinde üretilen silâhların, Amerika yahut Avrupa tarafından onaylanmayan ülkelere ihraç edilmesinden çekinmektedir.

İkincisi, bu tesislerde yabancıların üreteceği silâhlara, Türk ordusunun “alım güvencesi” sağlaması istenmektedir.

Başka bir deyişle, yatırımcı şirket, üretimini düzenli olarak satın alacak müşteriden, yani Türk Silâhlı Kuvvetleri’nden, bu alımı sürdüreceğinin garantisini aramaktadır.

Nihayet, yatırım ve üretim hesabına girebilmek için, yabancı şirketler, Türk Silâhlı Kuvvetleri’nin bugüne kadar bir “sır” olarak baktığı “yıllık ihtiyaç projeksiyonlarını” bilmek ihtiyacındadır.

Şimdi, yabancı silâh yapımcılarının bu ve bilemediğimiz başka talepleri, emperyalizmin eseri falan değildir. Doğrudan doğruya piyasa, kâr ve özel yarar mantığının sonucudur. İşin Türkiye açısından tehlikeli yanı da buradadır:

1) Şirketlerin “gizlilik kaygısı” ve bâzı ülkelere ihraç sınırlaması, onların, asıl büyük alıcıları olan Batılı devletlerin direktifinden çıkmadıkları ve çıkmayacaklarının beyanıdır. Bu durum, Türkiye’de yapılacak üretimin, önce ihracatını kaçınılmaz şekilde sınırlamakta, ardından, tek ve büyük alıcı olarak Türk ordusunun hedeflendiğini göstermektedir.

Böyle bir ekonomik denklem, yabancı üreticinin, ne yapıp edip ve gereği olmasa bile bâzı ürünlerini aşırı miktarlarda satmak özlemine açıktır.

2) Yabancı şirketin, kendi ürettiği silâh için Türk Silâhlı Kuvvetleri’nden peşin “alış garantisi” istemesi, şirketin ticari menfaati açısından doğrudur. Böyle bir ticareti herkes ister.

Ne var ki, böyle bir “bağlanma,” silâhlı kuvvetlerin kendi ihtiyacını konjonktüre göre belirleme imkânını sınırlayacak, aynı silâhın daha gelişmiş örneğini bir başka şirketten ithal etmek kolaylığını ise, gene zorlaştıracaktır.

Kaldı ki, tek büyük alıcısı “devlet” olarak belirlenen bir ürünü mutlaka yabancı şirkete üretmek yerine, devletin ilgili kurumuna (mkek) yabancıların da katılabileceği bir ortaklık kurdurtmak ya da sadece teknoloji satın almak, Türkiye’nin öz yararına çok daha yakın olabilir.

3) Nihayet, “gizlilik” konusunda, yabancı şirketler ne kadar hassassa, Türkiye de en az onlar kadar hassas olmak durumundadır. Ordunun

ihtiyaçları konusunda silâhlı kuvvetler elbette titizlik gösterecektir.

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu silâhları öncelikle Türk ordusunun ve devletinin yararları doğrultusunda karşılamak ayrı şeydir, bu öncelik sıralamasında yabancı şirketlerin hiç kuşkusuz hakkı olan "kârlılığı" ön sıraya geçirmek ayrı şeydir. Kazanç faktörünü hem de yabancılar adına ve silâhlanma gibi bir konuda öne aldığınız zaman, gene gayet doğal olarak, sırf bizde üretiliyor diye ve peşin verilmiş garantiler nedeniyle silâhın modası geçmişini almak da ihtimaller gündemine girer. İhtiyaçtan fazlasını almaya zorlamamak da, "şu ülkeye ihraç edebilirsin, ötekine edemezsin" direktiflerini göğüslemek de...

12 Kasım 1986

II

Ortadoğu

I

Önceki gün, beş erimizin daha Güneydoğu'daki ayrılıkçı teröristler tarafından şehit edildiğini basından izledik. Bütün ulusumuzu acıya boğan, son altı ayda şiddetini arttıran Güneydoğu olaylarında, zincirin son halkasıydı bu...

Söz konusu gelişme, eldeki bilgilerin yetkililerce yapılmış resmi ve özel açıklamaların, dış basındaki yorumların ve haberlerin çerçevesinde ve objektif olarak değerlendirilince, şöyle bir genelleme yapmak mümkün gözüküyor:

1) Türk topraklarında eylem yapan silâhlı ayrılıkçı grupların hemen tüm elemanları, sınırlarımızın dışında eğitim görüp örgütlenerek Türkiye'ye girmektedir.

2) Bunların çok büyük bölümü öncelikle Suriye'de eğitim yapıp saldırıya hazırlanmaktadır. Daha küçük bölümü Irak ve İran'da. Irak ve İran'da söz konusu ayrılıkçı elemanların aldığı devlet desteği sınırlı gözükmekte, bunların "kontrol dışı" özellikleri de dikkati çekmektedir. Buna karşılık, Suriye kaynaklılar resmi bir korumanın, hattâ desteğin, muhtemelen yönlendirmenin belirtilerini taşımaktadır.

3) Ortadoğu'daki ayrılıkçı güçler, ister Suriye, ister Irak ve İran çıkışlı olsun, bölgedeki iki süper gücün dolaylı yönlendirmesine, bir ölçüde açıktır. Süper devletlerin bölge ülkelerine karşı gerektiğinde yararlanabilecek bir "tehdit unsuru," bir tür "koz" olabilmektedir bunlar. Ayrıca, Ortadoğu'da bir büyük bütünlüğün, örneğin bir "Arap Birliği"nin oluşması ihtimali karşısında, bölge dışı güçlerin gereğinde yararlanabilecekleri unsurlardır. Barzani olayının açıkça gösterdiği gibi, aynı ayrılıkçı liderler bazen bir süper devletle, bazen diğerleriyle açık işbirliği yapabilmekte, bazen de her ikisiyle birden ilişki kurmaktadır.

4) Yabancı ülkelerden yola çıkıp Türkiye içinde terör yapan grupların artan faaliyeti, önlenmemesi halinde, daha yaygın teröre zemin hazırlayabilecektir.

5) Bu özellikleri ve bu nitelikleriyle, olay, öncelikle bir dış politika olayıdır; Türkiye'nin aldığı etkin güvenlik önlemleri, bu tür terörle mücadelenin sadece bir bölümünü oluşturabilir.

Bütün genellemeler gibi yanlış payı da taşıyabilecek bu değerlendirmede en önemli nokta, dış politikaya ilişkin olandır. Eğer sorun, büyük ağırlığıyla dış kaynaklı ise, çözümün de ağırlığı dış politikada olabilecektir.

Bizim görebildiğimiz, Türk dış politikasının bu belirli konuda yetersiz kaldığıdır. Konunun Türkiye açısından son derece acil ve hayatı olmasına karşılık, bizim dış politikalarımız, fevkalâde yavaş, ürkek, etkisiz gözükmüştür. Somut olarak, Suriye'den "önlem almasını" istemekle ve "tabii, alacağız" karşılığıyla yetinmekle aylar geçirilmiştir. Gene somut olaylardan hareket edelim: Suriye, 1985 Şubat ayında Türk Dışişleri Müsteşarı Nejdet Tezel'e, Şam görüşmeleri sırasında, "... sınırlar konusunda güvence" vermiştir, önlemler alınacağını belirtmiştir. Ve aradan geçen yedi ayda, sınırları aşıp gelen bölücü grupların sayısı da, terörü de hızla tırmanmıştır. Şimdi Sayın Suriye Dışişleri Bakanı'nın önceki gün New York'ta Sayın Halefoğlu'na verdiği güvence de aynı özellikle olur ve bir altı ay daha bu tırmanış sürerse, durum hangi noktaya gelir bilemiyoruz.

Türk dış politikasının bu fevkalâde hassas konuda çözüm üretmeyişi ve ilgili yabancı devlet tarafından verilmiş pamuk ipliğine bağlı sözlerle yetinmesi anlaşılır gibi değildir.

Peki, ne yapılabilir?

Yapılabilecek olan, herhalde, İsrail'i örnek almak değildir: İsrail birliklerinin Lübnan'ı işgalde kullandığı gerekçe, Lübnan'da üslenmiş Filistin fedailerinin, İsrail topraklarına sızarak saldırı düzenlemesiydi. Yapılabilecek olan, böyle bir yönteme başvurmaksızın tüm siyasal ve ekonomik önlemleri hızla almaktır.

Bu önlemler, siyasal ilişkileri kesmekten, Ortadoğu dengelerini yeniden değerlendirmeye, durumu bütün çıplaklığıyla Birleşmiş Milletler ve ilgili devletlere götürmeye kadar, Fırat Nehri'nin sularını Suriye'den sakınmaya kadar çeşitli alanlarda araştırılabilir. Türkiye, elindeki tüm kozları dikkatle gündeme getirebilir.

Bugün hiçbir devlet, kendisine karşı silâhlı eylemlerini komşu ülke topraklarında açıkça planlanıp düzenlenmesine “geniş yürekle” bakamaz; altı ayda bir tekrarlanan “güvence” sözcükleriyle yetinemez.

Resmi Türk açıklamalarında belirtildiği üzere, ayrılıkçı terör grupları çok büyük bölümüyle gerçekten Suriye’de eğitilip, bu ülkeden yola çıkarak topraklarımıza sızmaktaysa, durumun sürekliliğine adetâ rıza göstermek, Doğu’muzda da Batı’mızda da bize karşı kullanılabilecek bir “zaaf” görünümünü kendi ellerimizle yaratıp, dosta düşmana ilân etmek anlamınadır...

2 Ekim 1985

II

“Ebu Nidal” örgütü, “Ebu Firaz,” bir Ürdünlü diplomatın öldürülmesi, İran’ın Şahçı ve Humeynici militanlarının Türk topraklarındaki hesaplaşması, Sivas dolayında, Suriye kaynaklı bölücülük girişimlerinde bulunulduğu iddiası, Başbakan’ın “dikkatli olalım” önerisi, Suriye-abd geriliminin muhtemel yansımaları, Kerkük’te “statü değişimi” ihtimalleri, İran-Irak savaşı, Lübnan’daki kamplaşmaların Ortadoğu ülkelerindeki uzantıları, vb., vb...

Bütün bunları değerlendirip ortaya net bir tablo çıkarmak fevkalâde zor. Mesele netlik kazanmayınca, sorular net sorulamayınca, cevap bulmak ve çözüm önermek de imkânsız gibi. Sadece bâzı genel doğrular, gözlemler ve gene çok genel düşünceler söz konusu...

Olup bitenleri anlamanın zorluğu, Ortadoğu sorunlarında çok sayıda ve birbirinden bağımsız bir dizi “dinamiğin” (müteharrik güç) bulunmasından kaynaklanıyor. Büyüklerden başlarsak, Amerika ve Sovyetler, kendi farklı yararları açısından Ortadoğu’yu, tek tek her ülkeyi, hattâ karmaşık ülkelerdeki her akımı, örgütü yönlendirmek çabasında. Gene her Ortadoğu ülkesinin kendi politikası ve bu doğrultuda olayları etkilemek için kozları ve manivelaları var. Bütün taraflar, bütün güçler, başkalarına karşı kullanabilecekleri kozları arttırmanın peşinde. Siyasetin bu kuralı, bir gücün, bir başka gücü belirli karar noktasında hareketsizliğe ya da harekete zorlaması için elinde koz tutmasını gerektiriyor. Örneğin, Türkiye’nin bir

başka ülkede harekete geçirebileceği güçler varsa, bu bizim elimizdeki bir kozdur; başkaları, Türkiye'nin içinde huzursuzluk yaratma imkânlarını geliştirmişse, bu onların bize karşı kullanabileceği kozdur.

Siyasette sorun, bir ülkenin –ya da kişinin– kendi kozlarını arttırırken, başkalarının ona karşı kullanabileceği kozların çoğalışını önlemesidir ya da bunları etkisizleştirmesidir.

Türkiye'deki Ortadoğu patentli son gelişmelere baktığımızda, itiraf etmek gerekir ki, yabancıların Türkiye'ye karşı kullanabilecekleri kozlarda bir artış gözükmektedir: Türkiye'yi belirli davranışlardan, belirli tepkilerden alıkoymak, ya da, belirli davranışlara, tepkilere yöneltmek için... "Şunları yaparsanız, bizim de yapabileceğimiz şeyler var" demek için ya da Türkiye'yi bâzı girişimlere yönlendirmek için...

Dış siyaset değerlendirmelerinde gerçek olanla hayâl olabilecek olan genellikle iç içedir. Çok mantıklı bir değerlendirme bile, hayâlle senaryo yazmak olabilir. Bu bakımdan, iddialı varsayımlar ortaya konamaz. Ancak, bizim topraklarımızda yer alan vuruşmalar, kışkırtmalar ve gelişmeler, belki bir belirli gücün ya da çok sayıda hattâ kendi içinde kavgalaşan güçlerin ellerindeki kozları arttırdıklarını Türkiye'ye hatırlatmaları gibi görünüyor...

Peki, durum gerçekten böyleyse, biz ne yapabiliriz?

1) Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye çok sayıda, ölçüsüz ve kontrolsüz bir akım söz konusudur. Kimi tahmine göre, halen yurdumuzda bulunanlar bir milyonu aşmıştır. Beraberinde sadece "turisti," iyi niyetli komşuları değil, "koz" oluşturabilecek hesaplı güçleri de taşıyan bu göçü kontrol altına almak, belki vize uygulamasına girmek zorunluluğu vardır.

2) Türk istihbaratı, Türkiye'nin içinde sorun yaratmak kozunu kimlerin bize karşı geliştirdiğini herhalde bilmektedir. Bunu gerçekleştirmeye çalışan ülkelere ya da güçlere karşı Türkiye kesin tavır koymak durumundadır.

3) Nihayet, Türkiye, kendisinin Ortadoğu genelinde yahut Ortadoğu ülkelerinde bulundurduğu kozlarını güçlendirmek, arttırmak, bunun planlı programlı çalışmasına girmek zorundadır.

Son olarak söylenebilecek belki en önemli söz, Türkiye'deki tatsız olayların karşısında heyecana kapılmamak, bunların daha da artabileceğini

öngörmek ve büyük bir ciddiyetle, soğukkanlılıkla gereğini yapabilmektir...

15 Kasım 1986

III

Dış politikada ve uluslararası ilişkilerde birçok girişim açıkta yapılmaz; sözler, üzeri kapatılarak söylenir; mesajlar dolaylı verilir. Dış olayları anlamak da, yorumlamak da bu nedenle ve genellikle zordur.

Amerikan 6. Filosu'nun Libya önlerinde yaptıkları ise, uluslar-arası ilişkilerin gelenekleriyle tamamen zıttır; son derece açık bir olay, gerekçesi, amacı ve mesajı açık biçimde sahnelenmektedir.

Amerika, neden Sirte Körfezi'nde tatbikat yapmaya bu kadar meraklıdır ve Libya'yı tepkiye zorlamak ve kendi karşı-tepkisine ortam hazırlamak için neden bu ölçüde isteklidir?

Amerikan yönetiminin değerlendirmesine göre, dünyanın ve Amerika'nın başına sarılan uluslararası terörizm olayında, Libya'nın ciddi payı vardır. Amerikan tarafının iddiası, Kuzey İrlanda'dan Ortadoğu'ya, Avrupa'dan Latin Amerika'ya kadar bütün terörist hareketlerin kaynağında Libya parasının bulunduğudur. Bu tahlilden hareket eden abd, son Sirte harekâtıyla, "Libya'yı cezalandırmak", "neler yapabileceği hakkında dünyaya mesaj vermek" gibi bir amacın peşindedir. Tabii, uluslararası suların hangi kilometrede başlayıp bittiği, işin boş laf yanıdır.

abd yönetiminin Libya değerlendirmesi kendi bileceği bir konudur. Ne var ki, bu değerlendirme sonucunda başvurulan yöntem, bütün dünyanın ve özellikle denizlere kıyısı olan ülkelere ciddi tehlikeler getirecek niteliktedir...

Sirte olayı, bir defa, salt siyasal nedenlerle bir manevra bölgesinin seçilip, o bölgede tahrikçilik anlamınadır. Her ülke bütün uluslararası sularda askeri manevra yapabilir ama, yer tayinindeki amaç, bir belirli devleti küçültmek ve tahrik etmek olamaz. Uluslararası hukukta, Amerika'nın dikkate almadığı bir de "ortak düzen" kavramı vardır. Bunun kurallarına göre, hiçbir devlet bir başkasının güvenliğine ve "düzenine" bilinçli olarak tahdit, tehdit, tahrik getiremez.

Amerika’nın Sirte Körfezi’nde artık bir geleneğe dönüştürdüğü tahdit, tehdit ve tahrik olayı, çok tehlikeli bir başlangıcın da işaretidir. Amerika’nın yinelenen bu girişimleri, benzer girişimlere şimdi “meşruiyet” kazandırmaktadır. Yarın Sovyetler Birliği de Honduras’ın bir körfezine filo yollayıp, “işime karışan olursa, vururum” diyerekten, bol tahrikli ve tehditli bir gösteri yapabilecektir. Ya da, kim bilir, İtalya’nın, Yunanistan’ın güney körfezleri seçilecektir. Ardından Amerikan filolarının başka ülkelerin körfezlerinde “misilleme” manevraları gelecektir, vb.

Amerika’nın Libya’da yinelediği tehdit ve tahrik girişimi hele çatışmaya da dönüştükten sonra, bütün ülkelerin güvenliğine yönelik bir “örneği” ne yazık ki artık yaratmıştır...

Türk dışişlerinin bu konudaki “ne şiş yansın, ne kebap” anlayışını yetersiz bulmaktayız. Olay sadece bir abd-Libya olayı olsa, iki dost ülke arasında “o haklıydı, beriki haksız” benzeri bir yargıda bulunmak, Türkiye’nin üzerine vazife olmayabilirdi.

Ne var ki, son olay, doğrudan doğruya Türkiye’nin geleceğine ve güvenliğine zarar verici bir uluslararası pratiğin, şimdi yaygınlık ve bir bakıma “meşruiyet” kazanmasıdır. Türkiye’nin Karadeniz’e kıyı devlet olduğu, benzer tahrikçi ve tehditçi manevralara bizim körfezlerimizin de hedef tutulabileceği, Türkiye tarafından çok daha hassasiyetle değerlendirilmelidir. Türk dışişleri, Türk menfaatlerini bu kadar yakından ilgilendirebilecek bir konuda, çok daha dikkatle davranmak zorundadır.

Kaldı ki, gerek Amerika’nın gerekse Sovyetler’in, kendi aralarındaki çatışmalarda Türkiye’yi dolaylı olarak kullanmak ve Türkiye üzerinden “taviz istemek” ya da “taviz vermek” uygulaması geçmişte vardır. Küba bunalımında, Küba’daki Sovyet füzelerinin kaldırılması karşılığında Amerikan tarafının da Türkiye’deki füzelerden taviz verdiği hatırlardadır.

Sirte Körfezi’ndeki olay, sadece günümüzde ve sadece Libya’ya yönelik bir tahrik ve tehdit değildir; yaygınlaşabilecek ve öncelikle Türkiye’yi de ilgilendirebilecek bir tahrik ve tehdit pratiğidir.

Türkiye bu gelişme karşısında hem doğru hem de cesur bir tavır almalıdır...

27 Mart 1986

III

ABD

I

Bir iktidarın, bir hükümetin ya da bir liderin “kalitesi,” onun kendi ilkeleriyle bütünleşmesine, tutarlı politikalar izlemesine bağlıdır. İlkeler yerinden oynarsa, şirazesinden çıkmış politikalar her yere savrulur. Başarılı bir başlangıç başarısız sonuca dönüşüverir ya da belirli noktadaki bir yanlış başka alanlara yayılıverir.

anap iktidarını zorlayan başlıca bir özellik kendi politikalarını, ilkeler çevresinde bütünlüğe kavuşturmayışı... En ilkeli göründüğü alanda, bu ilkelere ters düşebilmesi... Nihayet, kendi koyduğu ilkelerden bizzat kendisinin kolayca vazgeçebilmesi... Bir iktidarın ilkeleri doğru ya da yanlış olabilir, bu ayrı bir konu. Ama kendi ilkelerine sahip çıkmayan iktidar sadece kendisine değil, bütünüyle topluma yansıyan zararlara yol açar...

İlkesizliğin, daha doğrusu, ilkeden nasıl da vazgeçildiğinin çarpıcı örneğini şu günlerin dış politikasında, Türk-abd ilişkilerinde yaşamaktayız. Konu, imzalamak üzere olduğumuz Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (seia). Türkiye’nin abd’ye sağladığı askeri kolaylıklar karşılığında elde edeceği avantajların anlaşması bir bakıma. Sayın Özal, bundan iki yıl kadar önce, bir “ilke” koymuş ve açıklamıştı: abd ile ilişkilerimizde “yardım” istemeye ağırlık veren politikalar terk edilecekti. Bunun yerine, iki ülke arasındaki ticaretin “özgürleşmesini” Türkiye talep etmekteydi. Çünkü Türkiye, küçültücü ve bağlayıcı yardım anlayışından zamanla kurtulmak istiyordu ve yardımdan daha fazlasını, abd piyasasında rekabete girerek, kendi bileğinin hakkı ile elde edeceğine güveniyordu...

Bu anlayışın askeri alanda iki uzantısı vardı: Askeri yardımın, “Türk savunma sanayiine katkıya” zamanla dönüşmesi ve Türkiye’nin her yıl ne ölçüde askeri katkı alacağının önceden saptanarak, belirsizlikten ve kapı aşındırma durumundan kurtarılması...

Hiç kuşkusuz, Türkiye’nin yararına, olumlu ve umutlu ilkelerdi bunlar. Üstelik, birçok noktada tartışılmaz bir haklılık da taşıyordu: Türkiye, en önemli ihraç ürünü olan tekstilini “serbest rekabet koşullarında” abd

piyasalarına ulaştırabilme, pazardaki payını yıllık 100-150 milyon dolardan, 400'ün üstüne çıkarma iddiasındaydı. Bu ölçüde olmasa bile Türk demir-çelik sanayii de abd'ye çok daha fazla ürün satabilecek güçteydi. Öte yandan, bir ordunun yıldan yıla değişebilecek dış yardımlara bel bağlaması, elbette onun gücünü eksilten, uzun vadeli planlamayı zorlaştıran faktördü.

Ne var ki, bir doğru ilkeyi ortaya koymakla, bu ilkede direnmenin farklı şeyler olduğunu son birkaç hafta meydana çıkardı: Türk Dışişleri, ilkelerinin üzerine bir bardak soğuk su içmişti ve abd'nin baştan beri öngördüğü çerçevede, klasik yardım anlaşmasının tüm özellikleri, belirsizlikleri içinde seia'yı imzaya hazırlanmaktaydı...

Kişilikli bir dış politika ile, pek de kişilikli olmayan dış politika arasındaki fark da, herhalde buradaydı...

18 Kasım 1986

II

Her pazarlıkta ve görüşmeler sonucu varılan her anlaşmada, iki temel unsur vardır: Alınanlar-Verilenler. Muhatabınızdan bâzı şeyleri almaktaysanız (para, kredi, mal, yetki, vb.), bunun karşılığında mutlaka bir şeyler vermekteniz. İster ticari ilişki olsun, ister askeri ya da diplomatik anlaşma, alınanlar kadar verilenler de söz konusudur.

Bir pazarlığı, bir anlaşmayı değerlendirebilmek için, karşımızdakine ölçüsüz yarar mı sağlıyoruz ya da gene ölçüsüz şekilde kendimize avantaj mı arıyoruz diye anlayabilmek için, hem alınanı hem verileni somut biçimde tanımak gerekir. Aksi halde her şey soyutta kalır. Aslında çok şeyi ve fazlasıyla veren taraf kendimizken, karşımızdakinin bize yardımlarda bulunduğunu sanabiliriz. Ya da ona verdiklerimizin pek de önemi yokken, ölçüsüz bir karşılık için direnip durabiliriz.

Mesele, verdiğimizin de, aldığımızın da değerini doğru bilmektir. Ancak bu çerçevede sağlıklı bir pazarlık yürütülebilir; dengeli bir sonuca varılabilir. Yoksa, evini satışa çıkaran ev sahibinin, kendi evinin değerini doğru dürüst bilmeksizin, alıcının verdiği parayı "çok az" ya da "çok fazla" bulmasına benzer, bizim durumumuz...

abd ile Türkiye arasında süregelen “Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” pazarlığı, yukarıdaki tanımlara fazlasıyla uyuyor. Ortada, sadece Amerikan tarafının “verdikleri” var, üstelik o dahi henüz yeterince belirlenmiş değil. Ucuz fiyatla Türkiye’ye devredilecek “ihtiyaç fazlası askeri malzeme”den; iki yıl önceki bir anlaşma uyarınca Türkiye’ye verilecek uçaklardan; mevcut borcumuzdaki indirimden; yeni hibe ve kredilerden söz ediliyor, bâzı rakamlar sıralanıyor.

Peki, Amerika “neden”, “neyin karşılığında” bunları öneriyor?

Ne Türk yetkililerin açıklamalarında, ne de kamuoyu tartışmalarında bizim “verdiklerimizin” sözü ediliyor...

Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’yla, Türkiye’nin abd’ye öncelikle verdiği, Türk topraklarındaki abd askeri üslerinin ve tesislerinin kullanım hakkıdır.

Bu üslerin değeri, Türkiye’ye yükledikleri maliyetle ve Amerika’ya sağladıkları avantajla araştırılabilir: Pirinçlik ve Sinop üsleri, Amerika’nın Sovyetler Birliği içindeki elektronik istihbaratını sağlamaktadır. Daha doğrusu, bir yandan uyduların, öte yandan bu üslerin gerçekleştirdikleri istihbarat, birbirine doğrulatılarak sonuç alınmaktadır. İncirlik üssü ise, Amerika’nın Doğu Akdeniz’deki en büyük, en geniş kapasiteli ve en işlevsel askeri varlığıdır.

Söz konusu üslerin Türkiye’ye maliyeti, birbirine bağlı iki unsurdan oluşuyor: Bu üslerin Türkiye’deki varlığı, Türkiye’nin taraf olmadığı, taraf olmakta menfaat görmediği çatışmalar nedeniyle, Türk topraklarının bir saldırıya hedef tutulması tehlikesidir. Böyle bir tehlikeyi hiçbir ülke laf olsun diye üstlenmez. Buna bağlı olarak, üsler nedeniyle artmış bulunan bir tehlikeden ötürü, Türkiye, kendi savunmasını daha güçlü tutmak, daha çok para harcamak zorundadır.

Söz konusu üslerin abd’ye sağladığı askeri önceliklerin parasal değerlendirmesini yapmak kolay değildir. Ancak, sadece kısmi bir ölçü olarak, 1975-78 ambargo dönemine atıfta bulunulabilir: 1987 bütçesinin tbmm komisyonlarında görüşülmesi sırasında, emekli büyükelçi Kamran İnan, ambargo nedeniyle üç yıl kapalı kalan bu üslerin işlevini başka

imkânlarla sağlamak için, abd’nin 10 milyar dolar, ek harcama yaptığını belirtmiştir.

Gene yeterince aydınlanmamış olmakla beraber, yapageldiğimiz tahlil çerçevesinde, “alınan” ve “verilen” bir ölçüde açıklık kazanıyor. Bu denkleme, bir de şu yan faktörler eklenebilir: Türkiye hiçbir özel karşılık sağlamasa dahi, abd, nato üyesi Türkiye’nin savunma gücünü arttırmakla yükümlüdür, bunda kendi menfaati vardır. Öte yandan Türkiye’nin de, abd üslerinin katkısıyla kendi savunmasını güçlendirdiği öne sürülebilir.

Bu özellikleriyle abd’nin anlaşma çerçevesinde bize “verdikleri,” ancak bizden “aldıklarının” ışığında ölçülebilir. Bizim verdiklerimizin çapı oranında, abd’nin önerdikleri “az” ya da “çok” diye nitelenebilir.

Türk hükümeti, meseleye öncelikle bu açıdan eğilmek ve istediği karşılığı, verdiklerinin önemine göre belirlemek zorundadır...

27 Kasım 1986

IV

Avrupa

I

Türk hükümetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye'nin tam üyeliği doğrultusunda başvurmak istediği biliniyor. Hükümet politikası, zaten kararı verilmiş bir girişimin zamanlaması üzerinde durmakta. Sol muhalefet de büyük ölçüde ilke olarak aet'ye giriş yanlısı, hattâ SHP'nin programında bile bu konu yer alıyor. İşadamları, yıllardır aet'yi savunuyor; işçi, farklı nedenlerle aet'ye katılımdan yana; köylü, gene farklı nedenlerle Avrupa'ya açılıştan yarar bekliyor. Açıkçası, hemen hiçbir konuda rastlanmadık bir görüş beraberliği burada mevcut. Elbette aet'nin ekonomik sonuçlarının ayrıntılı bilinmesinden, hesaplanmasından değil, ama başka nedenlere dayalı bir ortak eğilim var. Sadece bir kesim, dinsel kaynaklı sağ, aet'ye şiddetle ve bütünüyle karşı çıkıyor.

Türkiye'de aet'ye katılmaya dönük eğilimlerin bu kadar yaygın olmasını, Batılılar ve aet ülkeleri anlayamıyor. Haklı olarak anlayamıyor. "Bizim, Türkiye'ye hemen evet dememiz, bizim menfaatlerimiz ve halkımıza gelecek ek yükümlülükler açısından hayli zor ama, siz Türkler hiç payınıza düşecek zorlukları, ekonominizin karşılaşacağı sorunları, belirli çevrelerinizin yakın vadeli ekonomik kaybını düşünmüyor musunuz? Sizdeki bu aet özlemini, yorumlamakta ve anlamakta zorluk içindeyiz..."

Gerçekten, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ile Türkiye'nin aet'ye katılmasını savunan yaygın çevreler arasında, bir tür "anlayamamak" olayı var. Bizimkiler, aet'nin Türkiye'ye bu denli ihtiyatla yaklaşmasını anlamıyor, Avrupalılar, Türkiye'nin böylesine gözü pek yaklaşımını...

Görebildiğimiz kadarıyla, meselenin özü, tarafların değişik "mantıklardan" (rasyonellerden) hareket etmesi ve karşılarındakinin mantığını kavramakta hayli hazırlıksız olması: Her önemli tercih, sosyal, sınıfsal, siyasal, kültürel ve ekonomik boyuttan olan bir dengeye dayanır. aet'ye Türkiye'nin katılması, söz konusu dengede "ekonomik rasyonelin" en ağır bastığı ya da ağır basması gereken mantıktır. Kendisi zaten ekonomik mantığa yatkın olan Batılı, aet konusunu doğal olarak bu açıdan ele almakta, dolayısıyla, Türkleri "anlamamaktadır." Ne var ki, son tahlilde

bir ekonomi olayı olan aet’ye Türkiye’nin yaklaşımı, “tercihi,” ekonomi dışı rasyonellerin önde olduğu, salt ekonomik kaygıların neredeyse en sonda geldiği, bize özgü bir mantıktır ve Avrupalılar burada tahlili şaşırmaktadır...

Gerçekten, hızlı bir aet savunucusu olan herhangi bir büyük işadamıyla konuştuğumuzda, aet’ye katılmakla kendi işletmesinin somut ne menfaat elde edeceğini açıklayamaz. Zorlarsanız, dış rekabetin onu güç durumda bırakacağını da söyleyebilir. Ama sonuç onun aet yanlılığını değiştirmez.

Aslında, işadamının aet’ye katılma özlemindeki “rasyonel,” ekonomik değil, sınıfsal ve sosyal ağırlıklıdır; siyasal ve kültürel özelliklidir: Türkiye’nin sermaye sınıfı, aet beraberliğiyle, kendi benzerleriyle bir bütünleşmeyi umut etmektedir. Bu beraberliğin, onu bir sınıf olarak hem geliştirip hem de özellikle bürokratik müdahaleler karşısında güvenceye alacağını hesaplamaktadır. Bu belki doğru ve haklı bir yaklaşımdır ama her şeyde ekonomik rasyoneli arayan Avrupalıların hele aet gibi bir konuda kolay kavrayacakları bir yaklaşım değildir.

İşçi ve köylü açısından, “aet’ye katılmak” Avrupa’yla ilişkilerin artması anlamınadır. İşçi, bu ilişkilerden geçmişte memnundur; Avrupa’da çalışma imkânı ona bir sınıf olarak yeni imkânlar, fırsatlar, hünerler sağlamıştır. aet beraberliği, onun dış ülkelere açılmasını kolaylaştıracak, durumunu geliştirecektir. Köylü benzer bir yaklaşım içindedir: Her köy, kendi “Alamanyalı” köylüsünün maceralarını dinlemiştir, onun köyde yaptırttığı yeni evi, beraberinde getirdiklerini, otomobilini, gıptayla izlemiştir. Tarımsal ürünlerin Avrupa’da fazla para ettiğini de duymuştur. Dolayısıyla, benzer sonuçlar verecek ilişkilerin artmasından yanadır...

Siyasetin merkez sağ kesimi, aet olayında, işadamınınkine benzer düşüncelerden yola çıkmıştır. Ayrıntılı ekonomik hesaplardan çok, siyasal ve sosyal gerekçelerle aet yanlısıdır. Sol ise, çok büyük bölümüyle, olaya “demokrasi” bakımından yaklaşmakta, aet beraberliğini, çoğulcu ve çağdaş demokrasiyi güçlendirecek temel bir etken diye nitelemektedir.

Özetle, Türkiye’nin hemen bütün sosyal ve siyasal güçleri, Avrupalıları şaşırtan bir beraberlik içinde “aet yanlısı” gözükmektedir. “Menfaati” öncelikle ekonomide değil, siyasal ve sınıfsal beklentilerinin doğrultusunda aramaktadır. Nitekim, aet’ye tek ciddi muhalefet olan dinsel sağınki de,

ekonomik olmaktan çok, kültürel tercihlere dayalı bir muhalefettir. Ve tabiatıyla, her şeye öncelikle ekonomik rasyonel açısından bakan Avrupalı'nın aklı karışmaktadır...

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılımını kolaylaştırmak isteyen Batılı ve Türk taraflar, olaya biraz da birbirlerinin değişik açılarından yaklaşırlarsa, birbirlerini daha iyi anlayıp çözüm geliştirebilirler...

Aksi halde, Batılı rasyonellerle Doğulu rasyonellerin sağırlar diyaloğu böylece sürüp gider...

16 Ekim 1986

II

Sayın Özal'ın Londra'ya yapacağı gezi birkaç yönden ilgi çekicidir. 1980 sonrasında bir Türk devlet adamının Batı Avrupa'ya ilk resmi ziyaretidir bu program. Türkiye'deki siyasal ve hukuksal gelişmelerin bir bakıma ilk kez "demokrasilerin ölçüleriyle" kabul edilebilir olmaya başladığının işaretidir. İşaretin, geleneksel olarak Türkiye'nin siyasal "ayrıcalıklarına" daha anlayışla bakan İngiltere'den verilmesi doğaldır.

Sayın Özal'ın ziyaret edeceği İngiltere, köklü bir demokrasinin ülkesidir. Kültürün ve sanatın, insan ilişkilerinin hem tarihsel hem de çağdaş ölçülerle üst düzeylere tırmandığı, Kıta Avrupa'sından farklı özellikleri bulunan bir ülkedir İngiltere. Sayın Özal, İngiltere'yi herhalde sadece bir "ticari muhatap" olarak değil, insan hakları ve demokrasinin beşiği olarak da değerlendirecektir...

Günümüz İngiltere'sinin bir başka özelliği ise, Sayın Özal'ınkine benzeyen bir "modeli" Başbakan Thatcher yönetiminde uygulamakta olmasıdır.

Model, Kuzey Denizi'nde bulunan petrollerin de katkısıyla İngiliz ekonomisine bâzı katkılar getirmiştir ama, İngiliz vatandaşının durumunda sürekli bir kötülemeye neden olmuştur. Şu ünlü "... Türkiye'nin durumu iyi, Türklerin durumu kötü" gibi bir tanım, İngiltere için de geçerlidir.

Her şeyi “para” ölçüsüne bağlamış, parayı da öncelikle varlıklılarda biriktirip onların aracılığıyla yatırıma dönüşmesini hesaplamış olan Thatcher modeli, İngiltere’de olağanüstü bir işsizliğe (yüzde 14) yol açmıştır. Kaynakları kesilen tüm yardımlaşma-dayanışma-sosyal güvenlik kurumları, eğitim, sağlık ve belediye hizmetleri hızla gerilemiştir. Özellikle büyük kentler yaşanır olmaktan uzaklaşmış, işsizlik ve umutsuzluk, ırk görünümlü ayaklanmalara neden olmuştur.

Bir zamanların o sakin ve güvenlikli İngiltere’sinde, şimdi sadece işsizlik değil, aynı zamanda suç rekorları da kırılmaktadır. Suçluluk oranı, Federal Almanya’dakinden tam iki kat fazladır. Thatcher’ın işbaşına geçtiği 1979’da, İngiltere’de 2.5 milyon suç işlenmiştir. Bunların 125 bini, cinayet, saldırı, hırsızlık, ırza tecavüz gibi şiddete dönük suçlardır. Toplam suçların yüzde 43’ünün faillerini polis yakalayabilmiştir.

Thatcher’ın beşinci yılı olan 1984’te, toplam suçların sayısı 3.8 milyona yükselmiştir. Şiddete dayalı suçlar 170 bini bulmuştur. Polisin başarı oranı ise yüzde 37’ye düşmüştür...[24]

Thatcher’ın “modeli,” İngiltere’ye çok pahalıya mal olmaktadır...

Benzer anlayışların Türkiye’deki uygulamaları, ne yazık ki, benzer sonuçlar vermeye adaydır. Hattâ benzer sonuçları bâzı alanlarda vermektedir.

İlginç olan, bundan önceki seçimi “Falkland kahramanlığı” sayesinde kazanmış Thatcher’ın, günümüzdeki kamuoyu yoklamalarında İşçi Partisi’nden 5 puan geride gözükmesidir. Yeni maceralara girişecek diktatörler Arjantin’de artık bulunmadığından, Sayın Thatcher’ın siyasal geleceği fazla umut vermemektedir.

15 Şubat 1986

III

Federal Almanya Şansölyesi Kohl’un bugün başlayan Türkiye gezisi, bir tür “ambargonun” kalkışı özelliğini de taşımaktadır: nato ve Ortak Pazar üyesi Batı demokrasileri, 12 Eylül 1981 sonrasında Türkiye ile ilişkilerine belirli bir mesafe koymuştu. Türkiye’nin devlet ve hükümet başkanları bu

ülkelere resmen davet edilmediği gibi, aynı ülkelerin devlet ve hükümet başkanları da Türkiye'yi ziyaret etmemiştir. Nitekim, bizim temsilcilerimizce yapılmış resmi dış geziler, ya komünist ülkelerde ya da Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleşmişti. Tek istisna sayılabilecek Japonya'nın özelliği ise Asya'da yer almasıdır. Ülkemize gelen devlet ve hükümet başkanları da, bizim benzeşmek iddiasını taşıdığımız demokratik yönetimlerin değil, gene şu ya da bu nitelikli diktatörlüklerin temsilcileri olmuştur.

Doğru-yanlış; haklı-haksız tartışması bir yana, durum böyledir. Dolayısıyla, Sayın Kohl'un ziyareti bir Batılı devlet adamının beş yıldan beri ilk Türkiye temasıdır. Bu niteliğiyle, ziyaretin özel bir anlamı vardır.

Sayın Kohl'un Türkiye gezisinde çeşitli ekonomik konuların görüşüleceği, ortak yatırımlardan, proje desteğinden, tank satışlarından söz edileceği belirtilmektedir. Bütün bunlar hiç kuşkusuz önemlidir. Fakat bizim açımızdan herhalde en önemli olması gereken Federal Almanya'daki 1 milyon 400 bin yurttaşımızın durumudur, özellikle de bu yurttaşlarımızın 16 yaşından küçük bölümüdür.

Almanya'daki yetişkin insanlarımızın sorunları da, Alman toplumuna yarattıkları sorunlar da malûmdur. Bunlara kısmi çözümler bulmak için iki taraf da uğraşmaktadır; karşılıklı çözümsüzlükler, bir belirli hoşgörü ışığında kabul edilebilmektedir.

"16 yaşından küçük" olan 480 bin Türk çocuğunun Almanya'daki durumu ise hem bir insan dramıdır; hem de, bu konuda ne Almanların eksiklerini anlayışla karşılamaya hakkımız vardır, ne de kendi davranışlarımızda yanlış yapmaya...

Söz konusu Türk çocuklarının çok büyük bölümü ya Almanya'da doğmuştur ya da Almanya'da büyümüştür. Önemli bir çoğunluk, Almancayı da, Türkçeyi de iyi konuşmamaktadır. Ailelerinin ve yaşadıkları toplumun farklı değer yargılarının çatışma ortamında büyüyen, hem aileyle hem de toplumla diyalog kanalları sınırlanmış bu çocuklar, açıkçası, ne Alman ne de Türk olabilmiştir. Dolayısıyla, eğitim alamamış, iş bulamamıştır; kendileri mutlu olamazken, hem aileleri, hem de Alman toplumu açısından, bir mutsuzluk nedeni yaratabilmiştir.

480 bin Türk çocuğunun önemli bir bölümü, ne yazık ki bu genel tanıma uymaktadır. Ve bu çocuklar için, Almanların da, bizlerin de “kayda değer” bir çaba gösterdiğini söylemek zordur.

Çaba gösterilmeyişi ya da yanlış çabalarla zaman kaybedilmesi, şu temel değerlendirmeden kaynaklanıyor: Bizim devletimiz, bu çocukların büyük bölümü bugünden yarına yurda dönecekmiş gibi, amaçları Türkiye’ye gelmekmiş gibi bir politika izlemektedir. Almanlar da, belki aynı yanlışın etkisinde kalarak, aynı çocukların eğitimi için, iş bulması için yeterli kaynak vermemekte, herhalde bu çocukların Türkiye’ye dönmesini beklemektedir.

Oysa, işin gerçeği, 480 bin çocuğumuzdan tüme yakın bölümünün artık Türkiye’ye dönmeyeceğidir. Tek gerçekçi ve insancıl çözüm, hattâ hem Almanya hem de Türkiye’ye en yararlı çözüm, bu çocuklarımızın Alman toplumuna katılımını kolaylaştırmaktır. Alman toplumuna katılmak, bu çocuklardaki Türk kimliğinin tümüyle son bulacağı anlamına değildir. Ama aynı kimliğinin, bunalımlara mahkûm edilmiş insanlarda “göstermelik” olarak yaşatılması ya da yaşadığının varsayılması yerine, Alman toplumunda konumu ve önemi olan, bu toplumun değişik ama bütünleşmiş bir bölümü olan sağlıklı insanlarda yaşatılmasıdır...

480 bin çocuğumuza artık böyle yaklaşmak ve meselenin kendimize temelsiz gurur payı çıkarmak değil, o çocukları kurtarmak olduğunu bilmek durumundayız. Alman tarafını da, bu çocuklarımıza her tür katkıyı getirmeye yöneltmek zorundayız.

Eğer bugün 480 bin çocuğumuz bir büyük bunalımın içine düşürülmüşse, sorumluluk öncelikle bizimdir. Kendi “milliyetçiliğimizi” bu çocukların sırtından ve kolaycı yoldan kanıtlamayı bırakıp, bu çocuklara karşı insani ve ahlâki yükümlülüğümüzü yerine getirelim. Ve Almanlardan, üzerlerine düşen payın gereğini isteyelim...

10 Temmuz 1985

IV

Federal Almanya’daki insanlarımıza karşı “Dazlaklar” diye tanımlanan bir grubun saldırıları yoğunlaşarak sürüyor. Cinayet ve organize dayak

haberleri geliyor. Kimdir bu “Dazlaklar,” nereden çıktılar, ne yapmak istiyorlar?

Türk işçilerine saldıran Alman grupların Alman toplumunun tümünü temsil etmediğini, çok küçük bir çekirdek olduğunu, bunlara bakıp genelleme yapılmayacağını belirttikten sonra, olayın nedenlerini araştırmaya çalışalım:

Almanya, faşizmi ve ırkçılığı bir devlet politikası olarak geçmişte yaşayabilmiş ülkedir. Bizzat Almanlarca ne kadar kınanırsa kınansın, bu geçmişin bâzı izlerini günümüze aktarması ve ortam oluşup koşullar elverdiğinde az sayıda sapıkta söz konusu izlerin somutlanması şaşırtıcı değildir. Benzer bir durumda sapıkların az sayıda olması bile, insanlık dışı sonuçlara ve büyük acılara yetebilmektedir. Son olaylarda yaşadığımız gibi...

Türk işçilerini hedef almış sapıklığın birkaç yıldan beri yoğunlaşması, Batı Avrupa’nın koşullarıyla ve bizim insanlarımızın bâzı özellikleriyle de ilgili:

Bir ülkede çok sayıda yabancı varsa, o ülke halkının yabancıları değerlendirişi ortamına ve durumuna göre değişebilir. Yabancılar hayati konularda “rakip” değilse ve aykırı özellikleri azsa, daha az sorun çıkmaktadır. Oysa, Batı Avrupa’nın kronik hastalığına dönüşmüş bulunan işsizlik, yabancı işçileri doğrudan doğruya bir rakip konumuna getirmiştir. Çoğu Alman, Fransız, Belçikalı işsizin gözünde, “yabancı,” onun ekmeğine ortak giren, hattâ ekmeğini elinden alan insan konumundadır. Buna ek olarak, özellikle bizim insanlarımızın farklı bir ortamdan gelmiş bulunmaları, Alman tarafının da, Türk tarafının da, bu insanlarımızı Alman ortamıyla bütünleşmeye değil, bilâkis, “ayrı ve farklı kalmaya” yöneltmesi, sorunları büsbütün ağırlaştırmıştır.

Sonuçta, ırkçı titreşimleri hâlâ uç verebilen bir toplumda, “Dazlaklar” benzeri yarı-işsiz sapıklar, rakip gördükleri ve rakip görmeye şartlandıkları Türk insanlarına, insanlık dışı bir biçimde ve acımasızca saldırabilmiştir.

Sapıklar, her toplumda ve her zaman olabilecektir...

Mesele, “akıllıların,” yanlışı doğrudan ayırmasıdır; “Dazlaklar” türü canilere ön veren bir ortama imkân tanımamaktır.

Oysa, söz konusu ortamın gelişmesinde de, bizim insanlarımızın hedef yapılabilmesinde de, öncelikle Alman tarafından ve bir ölçüde Türk tarafının eksikleri söz konusudur.

Alman sorumluları, Türk işçisini sürekli olarak “gidici unsur” şeklinde görmüş ve kendi toplumlarına böyle tanıtmıştır. Türk işçileri, Alman toplumunun “farklı fakat bütünleşen” bir bölümü olmaya değil, öncelikle “Almanya’yı terk etmeye” özendirilmiştir. Hıristiyan Demokrat iktidar döneminde daha da keskinleşen bu politik tavır, Türk işçisini “ayrı görmeye”, “ayrı tutmaya” ve günü geldiğinde ülkesine göndermeye yöneliktir. Türklerin Alman toplumuna “intibakını” amaçlamış programlar değil, Türkleri en kısa zamanda ve mümkün olan en büyük sayıda ülkelerine dönmeye “özendiren” –belki de zorlayan– politikalar şimdi gündemdedir.

Türkleri “ayrı” ve “farklı” tutmaya dönük Alman politikalarına, hiç kuşkusuz, bizim olaya bakışımız da destek getirmiştir. Sonuçta “farklılığı” Alman makamlarınca sürekli vurgulanan, bünyeye suni olarak katılmış “geçici unsur” gibi bizim insanlarımız görülmüştür. İnsanlarımızın uyum ve bütünleşme sorunlarıyla yeterince ilgilenilmemiştir. Böylece, “geçici-gidici-farklı” nitelenmiş bir Türk imajına alabildiğince şartlanan “Dazlak” türü sapıkların, bilinçaltındaki rakiplerine saldırmaları belli bir ölçüde kolaylaştırılmıştır...

Almanya’daki bir milyonu aşkın insanımızın gerçeği, bunlardan büyük çoğunluğunun –Almanlar ve biz istesek de, istemesek de– Almanya’da kalacaklarıdır; bu insanlarımızın önemli bölümünün zaten Almanya’da büyümüş, hattâ Almanya’da doğmuş olmasıdır.

“Akıllılar” tanımına uygun düşen tavır, Almanya’daki insanlarımızı bu gerçeklerin ışığında değerlendirmektir. İnsanlarımızın bir yabancı topluma kalıcı şekilde uyum göstermesini –bu bize ağır bile gelse– kolaylaştırmaktır.

Aksine yaklaşımlar, “dazlakların” çoğalmasını kolaylaştırmaktan başka bir şey olmaz.

14 Ocak 1985

V

“Yunan” kavramı, hemen her Türk vatandaşında çelişkili çağrışımlara ve karmaşık duygulara yol açar:

Yunan, Anadolu’nun en talihsiz günlerinde Batı bölgelerimizi işgale kalkışandır.

Yunan, insan tarihinin en onurlu felsefe, yönetim ve sanat birikiminin başlıca kaynağıdır. Anadolu’muzun her biri uygarlık şaheseri olan antik kentlerinde, eski Yunan’ın inceliği ve yaratıcılığı vardır. Osmanlı kültürünün büyük sentezlerinde Bizans önemli bir unsurdur.

Yunan, faşist nitelikli bir Türk düşmanlığının ısrarla, inatla, adetâ bir tarihsel saplantı gibi insanların beynine işlendiği şartlanmalardır.

Yunan, “Yaşa Türk dostum” diyerek Ege adalarında kaldırılan kadehlerdir; özellikle bizim insanlarımıza gösterilen olağanüstü konukseverliktir. Ege’ye özgü sıcaklık, sevecenliktir. Teodorakis’in Manisa ve İzmir kökenli müziğidir; barış ve kardeşlik türküleridir, “Selam olsun Anadolu’yadır...”

Yunan, beyinleri Türk düşmanlığıyla yıkanmış gencecik insanların, sırf Türk plakası taşıyor diye otomobilleri ve içindeki yolcuları tehdit edebilmesidir.

Yunan, Türkiye’nin Rumları aracılığıyla, biraz da geçmişimizin Türkiye’sidir: Artık tarihe karışan Boğaziçi meyhanelerinin tatlı anılarıdır, dostlarımız olmuş hünerli Rum ustalarıdır.

Yunan, bir “üçüncü ülkede” karşılaştığımızda, Almanyalı işçimizin de, yurtdışında okuyan gencimizin de, uluslararası seminerdeki bilimadamımızın, dış olayı izleyen gazetecimizin de, kanının en kolay kaynadığı, en rahat diyalog kurduğu, anladığı ve kendini anlatabildiği “yabancı”dır.

Özetle, Yunan, ona karşı öfkemizin de, sevgimizin de, özellikli ve ayrıcalıklı olduğu; tarihimizde, acı ve tatlı anılarımızda yeri bulunan, biraz da “bizden” olan kavramdır.

Yunan seçimi öncesindeki mitingleri televizyondan izlerken, komşumuzun sergilediği cıvıl cıvıl demokrasiye sevinerek, biraz da imrenerek bakmaktayız. Bir milyon kişinin doldurduğu meydanların

coşkusu, konfeti bulutları, partilerinin renkleriyle bezenmiş insanlar, şarkı söyleyip, sirtaki oynayanlar...

Böylesine diri bir demokrasi ortamını Batı komşumuzun yaşaması, sadece kendileri adına değil, bütün demokrasiler ve demokratlar adına umut verici. Üstelik, demokrasi açısından en dertli ülkelerden biri, Yunanistan; içsavaş yaşamış, birbirini izleyen, 1967-74 arasında en karanlık örneğini veren, diktatörlüklerden geçmiş... Bunlara rağmen, çoğulcu siyasete bağlılığını, demokratik heyecanını yitirmemiş.

Bugünkü oylamayı Papandreu'nun mu, yoksa Mitsotakis'in mi kazanacağı, ikinci derecede öneme sahip. Görebildiğimiz kadarıyla, Yunan seçiminin galibi şimdiden belli; demokrasi kazandı Yunanistan'da...

Yunanlı komşumuz için, dünyanın ve bölgenin demokrasileri için bundan daha anlamlı zafer olabilir mi?

2 Haziran 1985

[1] Bu kitabın ilk bölümünde yeralan “Sosyal Demokrasinin İlkeleri” başlıklı ve Nisan 1983 tarihli açıklama.

[2] Brandt-Kreisky ve Palme, La Sociale Démocratie et l’Avenir (yazışmalar), Paris, 1976, ed. Gallimard, s. 21, 22, 37.

[3] “Türkiye’de Değişim ve CHP” başlıklı bu bölüm, 24 Şubat 1980 tarihli Hürriyet gazetesinin ekinde yayımlanmıştır.

[4] Batı Avrupa’nın diğer “sosyal demokrat nitelikli” partileri ve liderleri gibi, Olof Palme “demokratik sosyalizm”, “sosyal demokrasi,” çoğulcu anlayış içinde “sosyalizm”, “demokratik sol” tanımlarını eşanlamda kullanmaktadır (6 Mart 1986).

[5] “1983 Seçimi ve Solun Geleceği”, Güneş, 15 Kasım 1983.

[6] “Report of the Annual Conference of the Labour Party, 1983.”

[7] “La Convertion Nationale du PS”, Le Monde, 9 Kasım 1985.

[8] “Paris Gezisinde Gizli Kalan Silah Pazarlığı.” Serdar Turgut’un haberi. Güneş, 14 Nisan 1986.

[9] “European Economics, a Crisis for the Summit”, International Herald Tribune, 7 Nisan 1984.

[10] André Gorz, Adieux au Prolétariat, Paris, 1980, ed. Galilée, s. 201.

[11] Bu yazıda verilen örnekler, André Gorz’un Adieux au Prolétariat isimli kitabından derlenmiştir.

[12] Marcel Niedergang, “Avant le Déluge”, Le Monde, 25 Eylül 1985.

[13] Carl Gewitz, “Another Tide Threatens Third World”, International Herald Tribune, 25 Eylül 1985.

[14] “Argentina: The Banker’s New Golden Boy”, Newsweek, 2-9 Aralık 1985.

[15] “Argentina, Once Cast as an Errant Debtor, Now is Widely Haled”, The Wall Street Journal, 5 Aralık 1985.

[16] Mehmet Barak, Milyarlar Nasıl Uçtu - belgelerle, İstanbul, 1983, Solmaz Yayınları.

[17] Ronald Inglehart, The Silent Revolution, New Jersey, 1977, Princeton University Press.

[18] Tercüman, 10 Ocak 1986.

[19] “Hastaneyi Kanalizasyon Bastı.” Hilal Ünalmış ve Hüseyin Kocabey’in haberi. Güneş, 6 Şubat 1986.

[20] Sosyal demokrat nitelikli partilerin din konusuna yaklaşımı için şu kaynaklara bakılabilir: Thomas Meyer, Democratic Socialism in 36 Theses, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin yayını s. 69-70, 89-90; Friedrich Ebert Stiftung, 1981; Christiane Hurtig, De la SFIO au Nouveau Parti Socialiste, s. 81, ed. Armand Colin, 1970; Avusturya Sosyalist Partisi'nin programı, s. 6 (İngilizce basım); İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin programı, s. 32-33 (İngilizce basım).

[21] Milliyet, 26 Temmuz 1984.

[22] Cumhuriyet, 12 Şubat 1985.

[23] Cumhuriyet, 29 Temmuz 1985.

[24] “The Panic Button”, Newsweek, 17 Şubat 1986.